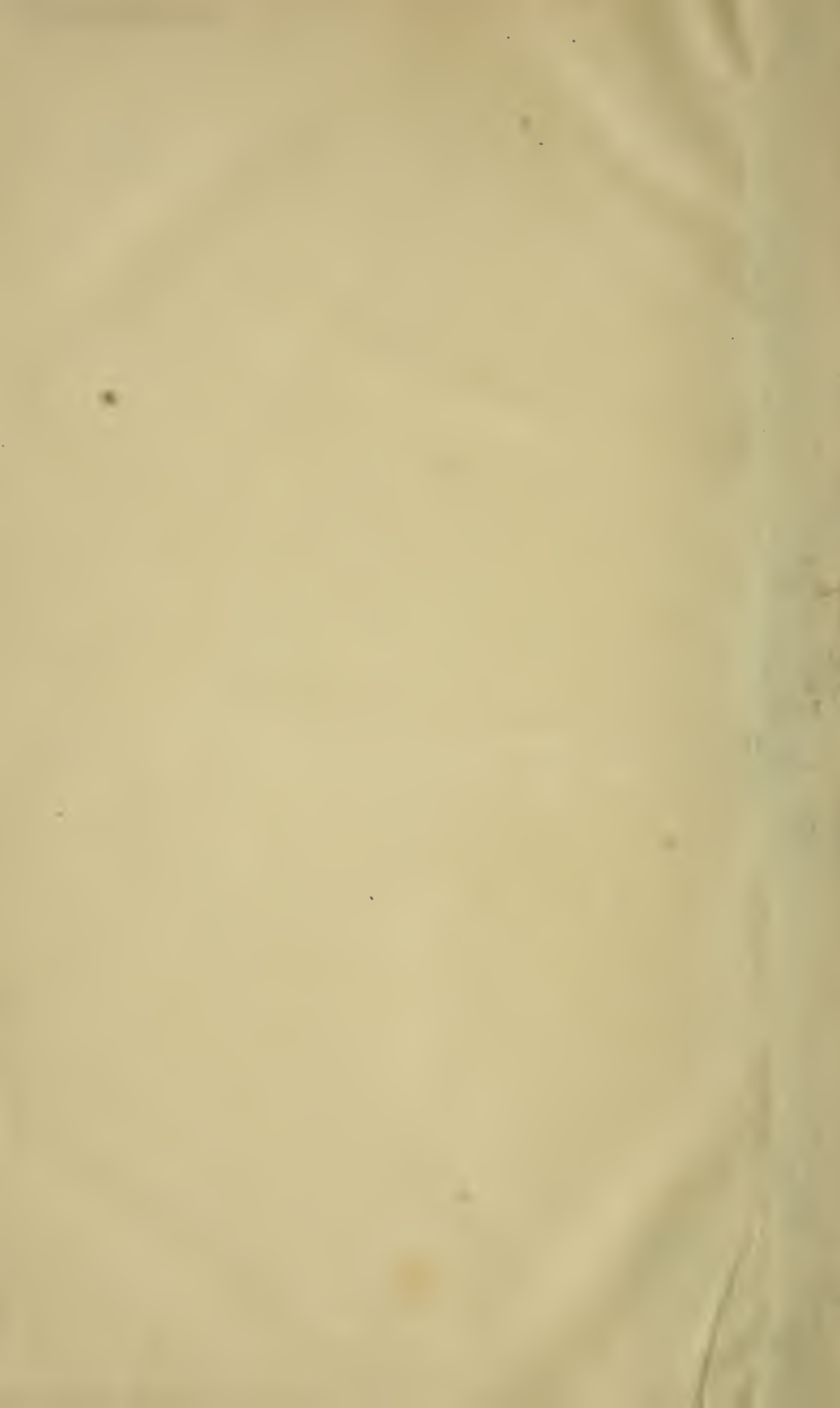
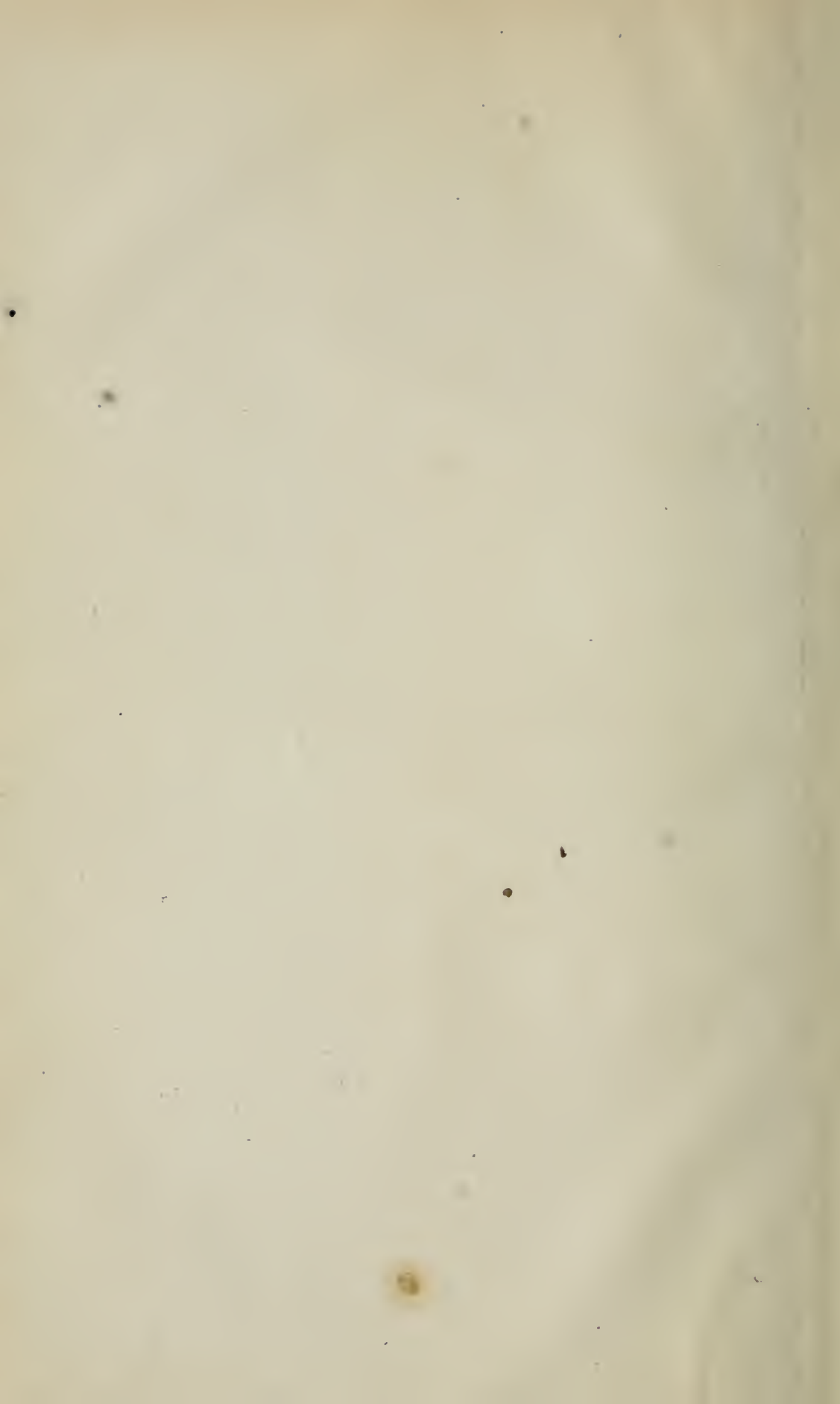

G W Johnston

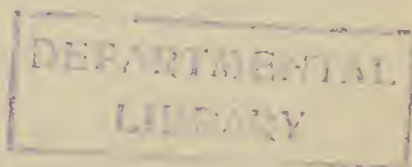
ABRISZ DER QUELLENKUNDE
DER
GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN
GESCHICHTE

VON
Detrich
ARNOLD SCHAEFER

ERSTE ABTEILUNG
GRIECHISCHE GESCHICHTE BIS AUF POLYBIOS

ZWEITE AUFLAGE

182008
6.7.23.

LEIPZIG
DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER

1873

VORWORT

Diese blätter sind dazu bestimmt vorlesungen über quellenkunde der griechischen geschichte zur unterlage zu dienen und den zuhörern die wichtigsten nachweisungen und zeugnisse an die hand zu geben. dieser zweck bedingte möglichste beschränkung in der auswahl des stoffes: nur an wenigen stellen habe ich geglaubt über das in den vorlesungen zu behandelnde material hinausgehen zu dürfen um zu ferneren studien anregung zu geben. —

Die neue auflage ist sorgfältig durchgesehen und gemäsz den von mehreren seiten mir freundlich ertheilten rathschlägen verbessert. Insbesondere habe ich die herstellung der aus Dionysios von Halikarnass ausgezogenen abschnitte, wesentlich auf grund von handschriften, meinem collegen Usener zu danken.

Boxx den 15 Mai 1867 und 7 Januar 1873

A. S.

§ 1. Allgemeine bücherkunde.

- Gerardi Ioa. Vossii de historicis Graecis II. III. (1625) auctiores et emendatiores ed. Ant. Westermann. Lips. 1838.
- Friedr. Creuzer, die historische kunst der Griechen in ihrer entstehung und fortbildung (1803). 2e. aufl. Leipzig und Darmstadt 1845. *Historicorum Gr. antiquissimorum fragmenta*. Heidelberg 1806.
- Fragmenta historicorum Graecorum* collegit, disposuit, notis et prolegomenis illustravit Carolus Müllerus. IV Voll. Parisiis, editore Ambros. Firm. Didot 1841—1851. Vol. V. 1870.
- Ctesiae Cnidii et chronographorum Castoris, Eratosthenis, etc. fragmenta* — illustrata a C. Müllero, im anlange zu Herodotus rec. Guil. Dindorf. Paris. Didot 1858.

§ 2. Hilfswissenschaften.

a) Geographie und topographie.

Die reisen von W. Martin Leake seit 1800 († 1860); trigonometrische aufnahme des Peloponnes durch die französische wissenschaftliche expedition 1829—31; englische küstenaufnahmen; reisen von Nic. Ulrichs († 1843); Ludw. Ross († 1859); Phil. Le Bas et W. H. Waddington, *voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure*. Paris 1847 ss. (II. partie: inscriptions.)

Heinr. Kiepert, atlas von Hellas u. d. hellenischen colonien unter mitwirkung des professors Carl Ritter bearbeitet. Berlin 1841—1846; neue bearb. 1867—72.

Ernst Curtius, *Peloponnesos*. 2 bde. Gotha 1851 f. *Attische studien*. Göttingen 1862—65. Sieben karten z. topographie von Athen. Gotha 1868.

Conrad Bursian, *geographie von Griechenland*. 2 bde. Leipzig 1862—72.

b) Chronologie.

Joseph Justus Scaliger: *de emendatione temporum* (1583). Ed. III. Colon. Allobr. 1629. fol. *Thesaurus temporum*. Lugd. B. 1606. Ed. 2^a. Amstelod. 1658. fol. vgl. Jac. Bernays, J. J. Scaliger. 1855. s. 90—101.

§ 2. Eusebii chronicorum canonum quae supersunt ed. Alfred Schöne. Berol. 1866. Alfr. v. Gutschmid, de temporum notis quibus Eusebius utitur. Kiel 1868.

Ludw. Ideler, handbuch der mathematischen und technischen chronologie. 2 bde. Berlin 1825 f.

Aug. Böckh, zur geschichte der mondecyklen der Hellenen. Leipzig 1855. epigraphisch-chronologische studien. Leipzig 1856.

Henry Fynes Clinton, fasti Hellenici. The civil and military chronology of Greece from the earliest accounts to the LVth olympiad. Oxford 1834. from the LVth to the CXXIVth olympiad. (1824. 1827. ex altera anglici exemplaris editione conversi a C. G. Krügero. Lips. 1830). 3^d ed. 1841, from the CXXIVth ol. to the death of Augustus. (1830.) 2^d ed. 1851. 4.

E. W. Fischer, griechische zeittafeln. 1. lief. (—560). Altona 1840. 4.

c) Inschriftenkunde.

J. Franz, elementa epigraphices graecae. Berol. 1840.

Ad. Kirchhoff, studien zur geschichte des griechischen alphabets. abhandl. der Berliner akademie a. d. j. 1863. 2. aufl. 1870.

Corpus inscriptionum graecarum. Auctoritate et impensis academiae litterarum regiae Borussicae ed. Aug. Boeckh. Vol. I. II. Berol. 1825—43 fol. Vol. III. Ex materia collecta ab A. Boeckhio ed. Io. Franzius. 1853. Vol. IV fasc. I. II. III. Ex materia coll. ab A. Boeckhio ed. Io. Franzius Ern. Curtius Ad. Kirchhoff. 1856 sq. Vol. I 1. tituli antiquissima scripturae forma insigniores. 2. inscriptiones Atticae. 3. Megaricae. 4. Peloponnesiacae 5. Boeoticae. 6. Phocicae, Loericae, Thessalicae. — Vol. II 7. inscriptiones Aearnaniae, Epiri, Illyrici. 8. Coreyrae et vicinarum insularum. 9. tituli aliquot locorum in Graecia incertorum. 10. inscriptiones Macedoniae et Thraciae. 14. Sarmatiae cum Chersoneso Taurica et Bosphoro Cimmerio. 12. insularum Aegaei maris cum Rhodo, Creta, Cypro. 13. Cariae. 14. Lydiae. 15. Mysiae. 16. Bithyniae. — Vol. III 17. inscriptiones Phrygiae. 18. Galatiae. 19. Paphlagoniae. 20. Ponticae. 21. Cappadociae. 22. Lyciae. 23. Pamphyliae. 24. Pisidiae et Isauriae. 25. Ciliciae. 26. Syriae. 27. Mesopotamiae et Assyriae. 28. Mediae et Persidis. 29. Aegypti. 30. Aethiopiae supra Aegyptum. 31. Cyrenaicae. 32. Siciliae cum Melita, Lipara, Sardinia. 33. Italiae. 34. Galliarum. 35. Hispaniae. 36. Britanniae. 37. Germaniae. 38. Pannoniae, Daciae, Illyrici. — Vol. IV 39. inscriptiones incertorum locorum. 40. inscriptiones Christianae.

Ergänzungen bilden: urkunden über das seewesen des attischen staates, hergestellt und erläutert von A. Böckh. Mit 18 tafeln, enthaltend die von Iun. Ludw. Ross gefertigten abschriften. Berlin 1840.

Die staatshanshaltung der Athener von A. Böckh, 2e ausg. zweiter hand. 21 beilagen, mit 7 tafeln, enthaltend die grundtexte von inschriften. Berlin 1851. Ulrich Köhler, urkunden und untersuchungen zur geschichte des delisch-attischen bundes. Berlin 1870 (abhandl. der akademie 1869).

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς. Athen. 1837 ss.

§ 2.

Rangabé, A. R., antiquités helléniques ou répertoire d'inscriptions et d'autres antiquités découvertes depuis l'affranchissement de la Grèce. II tomes. Athén. 1842. 55. 4.

Le Bas, Phil., et W. H. Waddington, voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure. Paris 1847 f.

Die abhandlungen von Karl Keil, Lud. Stephani, Ad. Kirchhoff, Ulrich Köhler, von Foucart und Wescher, von Kumanudes u. a. •

d) Masze. gewichte. münzen.

August Böekh, metrologische untersuchungen über gewichte, münzfüsze und masze des altertums in ihrem zusammenhange. Berlin 1838.

Theod. Mommsen, geschichte des römischen münzwesens. Berlin 1860.

Fr. Hultsch, griechische und römische metrologie. Berlin 1862.

J. Brandis, das münz-, masz- und gewichtswesen in Vorderasien bis auf Alexander den groszen. Berlin 1866 (vgl. Gutschmid, hist. Zeitschr. XVI 386. Hultsch Jahrb. 1867 513).

Jos. Hilar. v. Eckhel doctrina numorum veterum. VIII voll. Vindob. 1792—98. addit. 1826. 4.

T. E. Mionnet description de médailles antiques Grecques et Romaines 6 voll. Paris 1806—13. Supplément. 9 voll. 1819—37.

W. M. Leake numismata Hellenica: a catalogue of Greek coins. London 1854. Supplement 1859. 4.

M. Pinder die antiken münzen des königlichen museums. Berlin 1851.

E. Beulé les monnaies d' Athènes. Paris 1858.

L. Müller numismatique d' Alexandre le Grand. Copenhague 1855.

I. Die ältere zeit bis zur geschichtschreibung Herodots.

§ 3. Das älteste zeugnis über ursprung und wesen des volkes ist seine sprache, nächst dieser mythos und sage. fernere zeugnisse geben die schrift, masze, gewichte, münzfüsze.

§ 4. Die vergleichende sprachwissenschaft, begründet von Franz Bopp seit 1816 (vergleichende grammatik des sanskrit, zend, griechischen, lateinischen, litthauischen, altslawischen, gothischen und deutschen. 4 abt. Berlin 1833—42. 2. aufl. 1857—61). die arbeiten von Christian Lassen (über die lykischen inschriften und die alten sprachen Kleinasiens. zeitschrift der deutschen morgenländ. gesellschaft X 329. 1856), Aug. Fr. Pott (etymologische forschungen. (2 bde. Lemgo 1833. 36. 2e aufl. 1859. 61), Georg Curtius, (grundzüge der griechischen etymologie (1858. 62). 3. aufl. Leipzig 1869.)

§ 4. Die geschichte der griechischen sprache, insbesondere die verzweigung der dialekte, legt für die ganze geschichte des griechischen volks zeugnis ab.

§ 5. Mythologie.

[Fr. Creuzer, symbolik und mythologie der alten völker, besonders der Griechen. (1810). 3e aufl. (Leipzig und Darmst. 4 bde.) 1837—42.]
Frz. Karl Movers, die Phönizier. bd. I. II. 1841—1856.
Griechische mythologie von Ed. Gerhard. 2 tle. Berlin 1854 f. L. Preller. 2 bde. Berlin (1854) 1860 f. griechische götterlehre von F. G. Welcker. 3 bde. Göttingen 1857—63.

§ 6. Denkmäler.

Die geschichte der griechischen kunst, vorzüglich der baukunst, ist eine fortwährende illustration der geschichte des griechischen volks, in dem verhältnis wie die kunstschöpfungen zu den grösten thaten seiner geistigen und materiellen kraft gehören.

Zu den ältesten denkmälern griechischer cultur gehören die stadtmauern von Tiryns (τειχιόεσσα II. II 559), von Mykenae, das löwenthor und das schatzhaus zu Mykenae, die katabothren des Kopäissees.

Seit ol. 59. 544 wurden zu Olympia bildsäulen der sieger aufgestellt; bald nach ol. 68 (508) zu Athen auf dem markte bildsäulen des Harmodios und Aristogeiton.

§ 7. Die poetische litteratur der Griechen.

G. Bernhardy, grundrisz der griechischen litteratur. t. 1 u. 2 (1836—45)
3e aufl. Halle 1861—72.
K. Otr. Müller, gesch. d. griech. litteratur. 2 bde. Breslau 1841.
Will. Mure, crit. history of the language and literature of ancient Greece (1850). Vol. I—V. 2. ed. London 1854—60.
Theod. Bergk, griechische litteraturgeschichte. Bd. 1. Berlin 1872.

a. Die epische poesie.

F. Aug. Wolf, prolegomena ad Homerum. Hal. 1795.
F. G. Welcker, der epische cyklus oder die Homerischen dichter. 2 bde. (1835. 49) 2e aufl. Bonn 1865.
F. Ritschl, die samlung der Homerischen gedichte durch Peisistratus (1838). Opusc. I 31.
K. Lachmann, betrachtungen über Homers Ilias. Berlin 1847.
Ad. Kirchhoff, die Odyssee und ihre entstehung. Berlin 1850.
G. W. Nitzsch, beiträge z. gesch. d. ep. poesie d. Griechen. Leipzig 1862 u. a.

Das heroische epos: Homer und die Homeriden.

§ 7.

Theogonien. Didaktische poesie: Hesiodos.

Das kunstepos: gelesene poesie; epopöen. die sogenannten kykliker. — bearbeitung landschaftlicher mythen und genealogien in versen.

b. Die lyrik.

Th. Bergk, poetae lyrici graeci tertius curis rec. Lips. (1843) 1866 f.

Die lyrik als die kunst der gegenwart und des momentes gibt zeugnis von den gleichzeitigen zuständen und begebenheiten.

Kallinos von Ephesos (vor 700). Archilochos von Paros. Mimnermos von Kolophon.

Der chorgesang bei den Doriern, namentlich bei den Spartanern: Alkman von Sardes. Thaletas von Kreta. Terpandros von Lesbos. Tyrtaios (von Aphidna) blüht zur zeit des zweiten messenischen kriegs (ol. 33, 4—33, 1. 645—628).

Pflege der Dionysosfeste durch die tyrannen. Arion's dithyramben (in der zeit des tyrannen Periandros von Korinth seit 625).

Die hymnen des mythensammelnden und mythenbildenden Stesichoros von Himera (632—553). Tab. Iliaca (CIG. III nr. 6125. Ad. Michaelis ann. del instit. XXX p. 100 f.): *Ἰλίου πέρις κατὰ Στησίχορον*. — *Αἰνῆας σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπαίρων εἰς τὴν Ἑσπερίαν*.

Die subjective lyrik bei den Aeeliern. Sappho und Alkaios von Mytilene. die *στασιωτικά* von Alkaios (um 590).

Die politische poesie zu Athen. Solon's dichtungen (ol. 46, 3. 594). — spruchdichtung des Theognis von Megara (um ol. 59. 544). — die hoflitteratur der Peisistratiden.

Simonides von Iulis auf Keos (ὁ Κεῖος geb. 556 † 468) erfuhr die gunst der Peisistratiden und des thessalischen adels; feierte in seinen epigrammen, elegien und lobgesängen die thaten der Hellenen im Perserkriege und beschloss sein leben am hofe Hieron's von Syrakus.

Pindaros von Theben (geb. 522 † 442) als meister der poesie hochgehalten in der ganzen hellenischen welt, von fürsten sowol wie von freien staaten.

§ 7. Pindari opera quae supersunt. textum — rec., annot. cr., scholia integra, interpr. lat., comment. perpet. et indices adj. A. Boeckhius. Tom. II (ptes IV). Lips. 1811—21. 4.

Vgl. Tycho Mommsen, Pindaros. zur geschichte des dichters und der parteikämpfe seiner zeit. Kiel 1843. Leop. Schmidt, Pindars leben und dichtung. Bonn 1862.

Timokreon von Ialysos, als Perserfreund verbannt, feindete Simonides und Themistokles an. A. Boeckh de Timocreonte Rhodio Berol. 1833 (kl. schriften IV).

e. Das drama.

Anfänge der tragödien unter Peisistratos. Thespis von Ikaria um 536. satyrdramen von Pratinas. nach dem einsturze der bretergerüste ol. 70, 1. 500 ward das Dionysische theater zu Athen erbaut.

Phrynichos: *Μιλήτου ἄλωσις*. *Φοίνισσαι* ol. 75, 4. 476: choregie des Themistokles.

Aeschylos (geb. 525 † 456 bei Gela). *Πέρσαι* ol. 76, 4. 472. die thebanische trilogie ol. 78, 1. 467. die Orestie ol. 80, 2. 458.

Sophokles (geb. 496 † 406/5) gewann den ersten preis mit dem Triptolemos ol. 77, 4. 468. Antigone ol. 84, 3. 441.

Entwicklung der komödie in Sicilien. Epicharmos ol. 73, 3. 486. weitere ausbildung derselben zu Athen.

§ 8. Die ältesten jahrbücher und urkunden.

Ordnung der heiligen zeiten und des kalenders durch die priester. aufzeichnung der sieger zu Olympia seit 776.

Euseb. chron. I p. 39 Scal. (Cramer aneed. Paris. II p. 141) *ἱστοροῦσι δὲ οἱ περὶ Ἀριστοδήμου τὸν Ἡλεῖον ὡς ἀπὸ εἰκοστῆς καὶ ἐβδόμης ὀλυμπιάδος ἤρξαντο οἱ ἀθληταὶ ἀναγράφεσθαι, ὅσοι δηλαδὴ νικηφόροι· πρὸ τοῦ γὰρ οὐδεὶς ἀνεγράφη, ἀμελησάντων τῶν προτέρων. τῇ δὲ εἰκοστῇ ὀργῶν τὸ στάδιον νικῶν Κόροιβος Ἡλεῖος ἀνεγράφη πρῶτος, καὶ ἡ ὀλυμπιάς αὕτη πρῶτη ἐτάχθη, ἀφ' ἧς Ἕλληνες ἀριθμοῦσι τοὺς χρόνους. τὰ δὲ αὐτὰ τῷ Ἀριστοδήμῳ καὶ Πολύβιῳ ἱστορεῖ.*

Ὀλυμπιονικῶν ἀναγραφὴ herausgegeben von dem sophisten Hippias von Elis (um 400) Plut. Num. 1; von Era-

tosthenes (um 220) Müller fragm. chronolog. p. 203 s.; von § 8.
Phlegon von Tralles (bis ol. 229 = 137 n. Chr.) Müller III
602. Meineke zu Steph. B. p. 204; von S. Julius Africanus
(bis ol. 249 = 217 n. Ch.).

S. Julii Africani *Ὀλυμπιάδων ἀναγραφή* rec. J. Rutgers. Lugd. B. 1862.
(Scaligers Reconstruction: *ἱστοριῶν συναγωγή. ὀλυμπιάδων ἀναγραφή.*
Thes. temp. 1658 p. 313—399. S. Ewald Scheibel, Jos. Scaligeri
Ὀλυμπιάδων Ἀναγραφή. Berol. 1852. 4.)

Marmorfragment eines verzeichnisses preisgekrönter Athe-
ner (vor ol. 129. 264): Sauppe Gött. N. 1867 s. 146. —

Die Karneen zu Sparta (ol. 26. 676). verzeichnis der
Καρνεονῖκαι von Hellanikos. Athen. XIV 635^c.

Erneuerung der Pythien ol. 48, 3. 586, der Isthmien ol.
49, 3. 582, der Nemeen ol. 51, 4. 573, der Panathenäen ol.
53, 3. 566. *Πυθιονῖκαι* von Aristoteles (fr. 572).

Verzeichnisse der (lebenslänglichen) priester.

Die priesterinnen der Hera von Argos (Hellanikos
Ἱέρειαι αἱ ἐν Ἀργεῖ).

Copie eines älteren verzeichnisses der priester des Isthmischen Poseidous
zu Halikarnass CIG. II nr. 2655. —

Verzeichnisse der könige und höchsten beamten (aus-
züge davon in Eusebios chronica).

J. Brandis de temporum graecorum antiquissimorum rationibus. Bonn
1857. 4. vgl. Gutschmid, jhb. 1861 S. 21 ff.

Alfr. v. Gutschmid, die makedonische anagraphie. Symb. philol. Bon-
nens. 1864—67. I 102 ff.

Für die ältere zeit genealogien und berechnung nach
menschentaltern; chronologie seit dem 8. jh. v. Chr.

Zehnjährige archonten zu Athen ol. 7, 1. 752; einjäh-
rige ol. 24, 2. 683. eponyme ephoren zu Sparta um ol. 14.
724. Plutarch. Lyk. 7 *ἔτεσί που μάλιστα τριάκοντα καὶ*
ἑκατὸν μετὰ Λυκοῦργον πρώτων τῶν περὶ Ἑλατον ἐφόρων
κατασταθέντων ἐπὶ Θεοπόμπου βασιλεύοντος. Euseb. ol. 5,
4. 757 *ἐν Λακεδαιμόνι πρώτος ἔφορος κατεστάθη.* Plut.
Ages. 19 *Λακωνικαὶ ἀναγραφαί* d. h. stammtafeln.

Ergänzung und redaction von geschlechtsregistern im
zeitalter der Peisistratiden.

Priesterliche aufzeichnungen zur tempelgeschichte; zum
heiligen rechte (der diskos des Iphitos mit der *Ὀλυμπιακὴ*
ἐκχειροία. Aristot. fr. 490). sammlungen von orakelsprüchen
zu Delphi Eurip. Plisth. fr. 629 Nauck. *εἰδὼν γὰρ, εἰδὼν διφ-*

§ 8. *θέραι μελαγγραφεῖς* | πολλῶν γέμουσαι Λοξίου γηρυμάτων. vgl. Plut. Lysandr. 26 ὡς ἐν γράμμασιν ἀπορορήτοις ὑπὸ τῶν ἱερέων φυλάττοντο παμπάλαιοι δὴ τινες χρησμοί — τὰς δέλτους ἐν αἷς ἦσαν οἱ χρησμοί. zu Sparta in verwahrung der könige und der Πύθιοι Herod. VI 57; vgl. Plutarch. gKolotes 17 p. 1116^c Λακεδαιμόνιοι τὸν περὶ Λυκούργου χρησμὸν ἐν ταῖς παλαιοτάταις ἀναγραφαῖς ἔχοντες; andere sprüche „auf der haut des Epimenides“ im amthause der ephoren. Diogen. spr. VIII 28 (I p. 309 Leutsch). Suid. u. Ἐπιμενίδης.

Schriftliche gesetze zuerst in den colonien. Zaleukos in Lokri ol. 29, 3. 662. Strab. VI p. 259 οἱ Λοκροὶ οἱ Ἐπιζεφύριοι — πρῶτοι δὲ νόμοις ἐγγράπτοις χρῆσασθαι πεπιστευμένοι εἰσίν. zu Athen Drakon's θεσμοί ol. 39, 4. 621 (inschriftliche copie seines gesetzes über mord, angeordnet ol. 92, 4. 409. hgg. v. U. Köhler Hermes II 27: [τ]ὸ[ν] Δράκοντος νόμον τὸμ περὶ τοῦ φ[ό]νου ἀν[α]γρα[ψ]ά[ν]των οἱ ἀν[α]γραφεῖς τῶν νόμων παραλαβόντες παρὰ [τ]οῦ [κατὰ προτανείαν γραμμ]ατέως τῆς βουλῆς ἐ(ν) στήλῃ λιθίνῃ. vgl. Ad. Philippi jhb. 1872, 577. Th. Bergk Philol. XXXII 669). Solons gesetze (ἄξονες od. κύρβεις) ol. 46, 3. 594.

Carl Curtius, de actorum publ. cura apud Graecos. I. Gott. 1865. das Metroon in Athen als staatsarchiv. Berlin 1868.

§ 9. Anfänge der geschichtschreibung.

In Ionien schrieb zuerst Pherekydes von Syros in prosa (um ol. 59. 544). dort entstand auch die geschichtschreibung.

Litterarhistorische nachrichten über die schriftsteller, zum teil aus Alexandrinischer pinakographie, bei Suidas und den scholiasten. ΒΙΟΓΡΑΦΟΙ. Vitarum scriptores graeci minores ed. Ant. Westermann Brunsv. 1845 lib. V p. 187—229. vgl. Died. Volkman, de Suidae biographicis. Bonn 1861. dess. quaestiones alterae. Symb. phil. Bonn. p. 715. C. Wachsmuth, de fontibus ex quibus Suidas in scriptorum gr. vitis lauserit observationes. eb. p. 135. Alfr. Schöne, untersuchungen über d. Ieb. d. Sappho eb. 731.

Allgemeine zeugnisse:

Strab. I p. 18 πρῶτίστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν· εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον τᾶλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκίδῃ καὶ Ἐκαταῖον.

Dionys. H. π. τ. Θουκυδ. χαρακτ. 5 p. 818 s. ἀρχαῖοι μὲν § 9. οὖν συγγραφεῖς πολλοὶ καὶ κατὰ πολλοὺς τόπους ἐγένοντο πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἐν οἷς ἐστὶν Εὐγέων τε ὁ Σάμιος καὶ Δημόχορος ὁ Προκοννήσιος καὶ Εὐδήμιος ὁ Πάριος καὶ Δημοκλῆς ὁ Πυργεὺς καὶ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὃ τε Ἀργεῖος Ἀκουσίλαος καὶ ὁ Λαμψακηνὸς Χάρων καὶ ὁ Χαλκηδόνιος Μελησαγόρας· ὀλίγοι δὲ πρεσβύτεροι τῶν Πελοποννησιακῶν καὶ μέχρι τῆς Θουκυδίδου παρεκτείναντες ἡλικίας Ἐλάνικὸς τε ὁ Λέσβιος καὶ Δαμάστης ὁ Σιγεὺς καὶ Ξενομήδης ὁ Χίτος καὶ Ξάνθος ὁ Λυδὸς καὶ ἄλλοι συχνοί. οὗτοι προαιρέσει τε ὁμοίᾳ ἐχρήσαντο περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑποθέσεων καὶ δυνάμεις οὐ πολὺ τι διαφερούσας ἔσχον ἀλλήλων, οἱ μὲν τὰς Ἑλληνικὰς ἀναγράφοντες ἱστορίας οἱ δὲ τὰς βαρβαρικὰς, καὶ αὐτὰς δὲ ταύτας οὐ συνάπτοντες ἀλλήλαις ἀλλὰ κατ' ἔθνη τε καὶ κατὰ πόλεις διαιροῦντες καὶ χωρὶς ἀλλήλων ἐκφέροντες, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φυλάττοντες σκοπὸν, ὅσαι διεσώζοντο παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις μνημαὶ καὶ εἴτ' ἐν ἱεραῖς εἴτ' ἐν βεβήλοις ἀποκείμεναι γραφαί, ταύτας εἰς τὴν κοινὴν ἀπάντων γνῶσιν ἐξενεγκεῖν οἷας παρέλαβον, μήτε προστιθέντες αὐταῖς τι μήτ' ἀφαιροῦντες, ἐν αἷς καὶ μῦθοί τινες ἐνήσαν ἀπὸ τοῦ πολλοῦ πεπιστευμένοι χρόνου καὶ θεατρικαί τινες περιπέτειαὶ πολὺ τὸ ἡλίθιον ἔχειν τοῖς νῦν δοκοῦσαι· λέξιν τε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἐπιτηδεύσαντες, ὅσοι τοὺς αὐτοὺς προείλοντο τῶν διαλέκτων χαρακτῆρας, τὴν σαφῆ καὶ κοινὴν καὶ καθαρὰν καὶ σύντομον καὶ τοῖς πράγμασι προσφυῆ καὶ μηδεμίαν σκευωρίαν ἐπιφαίνουσιν τεχνικὴν. ἐπιτρέχει μέντοι τις ὥρα τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ χάρις τοῖς μὲν πλείων τοῖς δὲ ἐλάττων, δι' ἣν ἔτι μένουσιν αὐτῶν αἱ γραφαί.

Vgl. cap. 6 p. 822. 7 p. 823 — πολλὴν ἔχων συγγνώμην εἰ καὶ τῶν μυθικῶν ἤψαντο πλασμάτων ἐθνικὰς τε καὶ τοπικὰς ἐκφέροντες ἱστορίας. ἐν ἅπασιν γὰρ ἀνθρώποις καὶ κοινῇ κατὰ τόπους καὶ κατὰ πόλεις ἰδίᾳ μνημαὶ τινες ἐσώζοντο καὶ τῶν τοιούτων ἀκουσμάτων, ὥσπερ ἔφη· ἄς διαδεχόμενοι παῖδες παρὰ πατέρων ἐπιμελὲς ἐποιοῦντο παραδιδόναι τοῖς ἐκγόνοις κτέ.

Cap. 23 p. 863 s. οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι πάνυ (συγγραφεῖς) καὶ ἀπ' αὐτῶν μόνον γινωσκόμενοι τῶν ὀνομάτων ποίαν τινὰ λέξιν ἐπετήδενσαν οὐκ ἔχω συμβαλεῖν — οὔτε γὰρ διασώζονται τῶν πλείονων αἱ γραφαὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οὔθ' αἱ διασώζόμεναι παρὰ πάντων ὡς ἐκείνων

§ 9. οὐδ᾽ αὖ τῶν ἀνδρῶν πιστεύονται· ἐν αἷσι εἰσὶν αἱ τε Κάδμου τοῦ Μιλησίου καὶ Ἀριστέου τοῦ Προκοπνησίου καὶ τῶν παραπλησίων τούτοις. οἱ δὲ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ γενόμενοι πολέμου καὶ μέχρι τῆς Θουκυδίδου παρεκτείναντες ἡλικίας ὁμοίας ἔσχον ἅπαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς προαιρέσεις, οἳ τε τὴν Ἰάδα προελάμβανον διάλεκτον, τὴν ἐν τοῖς τότε χρόνοις μάλιστα ἀνθοῦσαν, καὶ οἱ τὴν ἀρχαίαν Ἀτθίδα, μικρὰς τινὰς ἔχουσιν διαφορὰς παρὰ τὴν Ἰάδα.

Joseph. wider Apion I 2 p. 175, 17 Bk. später anfang der schriftstellerei bei den Hellenen: οἱ — τὰς ἱστορίας ἐπιχειρήσαντες συγγράφειν παρ' αὐτοῖς, λέγω δὲ τοὺς περὶ Κάδμον τε τὸν Μιλήσιον καὶ τὸν Ἀργεῖον Ἀκουσίλιον, καὶ μετὰ τοῦτον εἴ τινας ἄλλοι λέγονται γενέσθαι, βραχὺ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τῷ χρόνῳ προύλαβον· ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων τε καὶ θεῶν πρώτους παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφήσαντας, οἷον Φερεκύδην τε τὸν Σύριον καὶ Πυθαγόραν καὶ Θάλητα, πάντες συμφώνως ὁμολογοῦσιν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων γενομένους μαθητὰς ὀλίγα συγγράφειν. καὶ ταῦτα τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι δοκεῖ πάντων ἀρχαιότατα, καὶ μόλις αὐτὰ πιστεύουσιν ὑπ' ἐκείνων γεγράφθαι. Plin. N. H. VII 205 *prosam orationem condere Pherecydes Syrius instituit Cyri regis aetate, historiam Cadmus Milesius* (V 112 *Miletus Ioniae caput — nec fraudanda cive Cadmo, qui primus prosam orationem condere instituit*).

Der geschichtschreiber Kadmos (Müller FGH. II 2) ist eine mythische person. Suidas: Κάδμος Πανδίωνος Μιλήσιος ἱστορικός, ὃς πρῶτος κατὰ τινὰς συγγραφὴν ἔγραψε καταλογάδην, μικρῶ νεώτερος Ὀρφέως. συνέταξε δὲ κτίσιν Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας ἐν βιβλίοις δ'. vgl. u. Φερεκύδης Σύριος — πρῶτον δὲ συγγραφὴν ἐξενεγκεῖν (Φερεκύδη) περὶ λόγῳ τινὲς ἱστοροῦσιν, ἑτέρων τοῦτο εἰς Κάδμον τὸν Μιλήσιον φερόντων.

Inhalt der ältesten geschichtsbücher :

a) Mythen und sagen. κτίσεις. γένη. γενεαλογία. b) annalen. Diod. I 26 Wessel. . . ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ παρ' ἐνίοις τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐνιαυτοὺς ὥρους καλεῖσθαι καὶ τὰς κατ' ἔτος ἀναγραφὰς ὠρογραφίας προσαγορευέσθαι. Censor. de die nat. 19, 6 *sunt qui tradunt — annum horon dici et graecos annales horus et eorum scriptores horographos*. c) länderbe-

schreibung, mit fremden sagen und geschichten. Milet cen- § 9.
trum des weltverkehrs im 6. jh. v. Ch.

Über Skylax von Karyanda s. § 24.

§ 10. Hekataeos von Milet.

Fr. ed. R. H. Klausen. Berol. 1831. Müller FIG. I ix. 1.

Suidas: Ἐκαταῖος Ἡγησάνδρου Μιλήσιος γέγονε κατὰ τοὺς Δαρείου χρόνους —, ὅτε καὶ Διονύσιος ἦν ὁ Μιλήσιος, ἐπὶ τῆς ξέ' ὀλυμπιάδος (520), ἱστοριογράφος. — πρῶτος δὲ ἱστορίαν περὶ τῶν ἐξήνεγκε, συγγραφὴν δὲ Φερεκίδης. τὰ γὰρ Ἀκουσιλάου νοθεύεται. vgl. u. Ἑλλάνικος u. s. 16.

Hekataeos war weitgereist und tritt zur zeit des Ionischen aufstandes als staatsmann hervor (Herod. V 36. 135 sq. Diod. X fr. 25, 2 Df.).

Er schrieb: 1) Γῆς περίοδος 2 bb. (I. Εὐρώπη. II. Ἀσία) Strab. I p. 7 (ὅτι Ὅμηρος τῆς γεωγραφίας ἤρξεν) — πρῶτους μεθ' Ὅμηρον δύο φησὶν Ἐρατοσθένης, Ἀναξίμανδρόν τε Θαλοῦ γεγονότα γνώριμον καὶ πολίτην (I. ἀκουστήν) καὶ Ἐκαταῖον τὸν Μιλήσιον· τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πίνακα, τὸν δὲ Ἐκαταῖον καταλιπεῖν γράμμα, πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς. Agathem. γεωγρ. ὑποτύπ. I 1 (Müller geogr. gr. m. II p. 471).

F. Aug. Ukert, über die geogr. des Hekataeos u. Damastes. Weim. 1814. dess. geogr. d. Griechen u. Römer I. 1816.

Zweifel an der echtheit der beschreibung von Aegypten: Arrian. V 6, 5 Αἴγυπτόν τε Ἡρόδοτός τε καὶ Ἐκαταῖος οἱ λογοποιοί, ἢ εἰ δὴ τοῦ ἄλλου ἢ Ἐκαταίου ἐστὶ τὰ ἀμφὶ τῇ γῇ τῇ Αἴγυπτίᾳ ποιήματα, δῶρον — τοῦ ποταμοῦ ἀμφοτέρου ὡσαύτως ὀνομάζουσιν. vgl. A. v. Gutschmid philol. X. 525. Herm. Hollander de Hecataei descr. terrae qu. cr. Bonn. 1861.

2) Γενεαλογίαι. fragmente aus 4 bb. der anfang lautete nach Demetr. π. ἐρμην. § 12 (IX p. 9 W.) Ἐκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται. τὰ δὲ γράφω ὡς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι. οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοὶ τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται, εἰσίν. Über seine redeweise und darstellung s. [Longin.] π. ὕψ. 27, 2. Hermog. π. ἰδ. II 12, 6 (III 399 W.) Ἐκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος, παρ' οὗ δὴ μάλιστα ὠφέληται ὁ Ἡρόδοτος, καθαρὸς μὲν ἐστὶ καὶ σαφής, ἐν δὲ τισι καὶ ἡδὺς οὐ μετρίως, τῇ διαλέκτῳ δὲ ἀκράτῳ Ἰάδι καὶ οὐ μεμιγμένῃ

§ 10. χρησάμενος οὐδὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ποικίλη ἤτιόν ἐστι ἔνεκά γε τῆς λέξεως ποιητικός. καὶ ἡ ἐπιμέλεια δὲ αὐτῶ οὐ τοσαύτη, οὐδ' ὅμοιος ὁ κόσμος ὁ περὶ αὐτήν. διὸ καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἐλαττοῦται πολλῶ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ πάνυ πολλῶ, καίτοι γε μύθους τὰ πάντα σχεδὸν καὶ τοιαύτην (1. ποιητικὴν) τινὰ ἱστορίαν συγγραψάμενος.

Über Hekataeos vgl. Herod. VI 137. II 143. IV 36. II 20. 21.

§ 11. Der Lyder Xanthos. Dionysios von Milet.

Müller FHG I xx 36. II 5. IV 653.

Solin. 40, 6 *ingenia Asiatica inclita per gentes fuere*. — *historiae conditores Xanthus Hecataeus Herodotus*.

Suidas: Ξάνθος Κανδαύλου Λυδὸς ἐκ Σάρδεων, ἱστορικός, γεγωνὸς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Σάρδεων. Λυδιακὰ βιβλία δ'.

Strab. XIII p. 628 Ξάνθος δὲ ὁ παλαιὸς συγγραφεὺς Λυδὸς μὲν λέγεται, εἰ δὲ ἐκ Σάρδεων οὐκ ἴσμεν.

Strab. I p. 49 (Ἐρατοσθένους) τὴν Στρατίωνος ἐπαινεῖ δόξαν τοῦ φυσικοῦ, καὶ ἐπι Ξάνθου τοῦ Λυδοῦ τοῦ μὲν Ξάνθου λέγοντος ἐπ' Ἀρταξέρξου γενέσθαι μέγαν ἀνχμὸν ὥστ' ἐκλιπεῖν ποταμοὺς καὶ λίμνας καὶ φρέατα· αὐτόν τε εἰδέναι πολλαχῆ πρόσω ἀπὸ τῆς θαλάττης λίθον τε κογχυλιώδη καὶ τὰ κτενώδεα καὶ χηραμύδων τυπώματα καὶ λιμνοθάλατταν ἐν Ἀρμενίοις καὶ Ματινηοῖς καὶ ἐν Φρυγίᾳ τῇ κάτω, ὧν ἔνεκα πείθεσθαι τὰ πεδία ποτὲ θάλατταν γενέσθαι.

Dionys. H. π. τ. Θουκυδ. χαρ. 5 ὀλίγω δὲ πρεσβύτεροι τῶν Πελοποννησιακῶν — Ἑλλάνικός τε — καὶ Ξάνθος ὁ Λυδός (s. o. s. 9).

Dionys. archaeol. I 28 bemerkt gegen Herodot (I 94): Ξάνθος δὲ ὁ Λυδός, ἱστορίας παλαιᾶς εἰ καὶ τις ἄλλος ἔμπειρος ὦν, τῆς δὲ πατρῴου καὶ βεβαιωτῆς ἂν οὐδενὸς ὑποδεέστερος νομισθεῖς, οὔτε Τυρρῆνὸν ἀνόμακεν οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς δυνάστην Λυδῶν οὔτε ἀποικίαν Μηόνων εἰς Ἰταλίαν κατασχούσαν ἐπίσταται, Τυρρηνίας τε μνήμην ὡς Λυδῶν ἀποικίσεως ταπεινοτέρων ἄλλων μεμνημένος οὐδεμίαν πεποιήται. Ἄττος δὲ παῖδας γενέσθαι λέγει Λυδὸν καὶ Τόρηβον, τούτους δὲ μερισαμένους τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐν Ἀσίᾳ καταμεῖναι ἀμφοτέρους, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὧν ἤρξαν ἐπ' ἐκείνων φησὶ τεθῆναι τὰς ὀνομασίας, λέγων ὧδε· ἀπὸ Λυδοῦ μὲν γίνονται Λυδοί, ἀπὸ Τορῆβου δὲ Τόρηβοι. τούτων ἡ

γλῶσσα ὀλίγον παραφέρει, καὶ νῦν ἐτι συλοῦσιν ἀλλήλους § 11. (ξυνοῦσιν ἀλλήλους Meineke) ῥήματα οὐκ ὀλίγα, ὥσπερ Ἴωνες καὶ Ἀωριεῖς'.

Die lydische Geschichte des Xanthos ward von Menippos ausgezogen (Diog. L. VI 101 (Μένιππος) α', ὁ γράψας τὰ περὶ Λυδῶν καὶ Ξάνθου ἐπιτεμόμενος) und von Nikolaos von Damaskos als quelle (bis auf Kroisos) benutzt.

Über Dionysios Suidas: Διονύσιος Μιλήσιος ἱστορικός. τὰ μετὰ Δαρεῖον ἐν βιβλίῳ ε', περιήγησιν οἰκουμένης, Περσικὰ Ἰάδι διαλέκτῳ, Τρωικῶν βιβλία γ', μυθικά, κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίῳ ζ' (ς' Eudokia). vgl. Suid. u. Ἐκαταῖος (§ 10).

Nur die persische geschichte wird mit sicherheit auf Dionysios von Milet zurückgeführt. Als deren titel vermutet Müller IV 653 τὰ μέγρι Δαρείου Περσικὰ.

Eine Fälschung der Lydiaka von Xanthos ward vermuthet von Welcker (1830) kl. schriften I 431. d. epische cyklus I² 70, auf grund von Athen. XII p. 515de ὡς ἱστορεῖ Ξάνθος ὁ Λυδὸς ἢ ὁ τὰς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένας ἱστορίας συγγεγραφώς, Διονύσιος ὁ Σκυτοβραχίων, ὡς Ἀρτέμων φησὶν ὁ Κασανδρεὺς ἐν τῷ περὶ ἀναγωγῆς βιβλίῳ, ἀγνοῶν ὅτι Ἐφορος ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει αὐτοῦ ὡς παλαιότερου ὄντος καὶ Ἡροδότῳ τὰς ἀφορμὰς δεδωκότος.

Dionysios von Mytilene ὁ Σκυτοβραχίων (um 100 v. Ch. vgl. Karl E. Hachtmann de Dionysio Mytilenaeo s. Scytobrachione. Bonn 1865) verfasste auszer mythendarstellungen ein mythologisches handbuch (κύκλος ἱστορικός), welches Diodor III. IV. zu grunde legte. seine schriften sind in den scholien zu Apollonios Rh. Argon. III 200 u. a. st. und bei Suidas irrtümlich Dionysios von Milet beigelegt.

Die περιήγησις οἰκουμένης (Müller geogr. gr. m. II 103) schrieb Dionysios Periegeta nicht vor 100 n. Ch.

§ 12. Charon von Lampsakos.

Müller FHG I xvi. 32.

Strab. XIII p. 589 ἐκ Λαμψάκου — Χάρων — ὁ συγγραφεὺς (μνήμης ἄξιος). Paus. X 38, 11 Χάρων — ὁ Πύθεω — Λαμψακηνός.

Suidas: Χάρων Λαμψακηνός, υἱὸς Πυθοκλέους, γενόμενος κατὰ τὸν πρώτον Δαρεῖον οἰθ' (ξθ' Creuzer, οβ' Gutschmid) ὀλυμπιάδι, μᾶλλον δὲ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν, κατὰ τὴν οὐδ' ὀλυμπιάδα ἱστορικός. ἔγραψεν Αἰθιοπικά, Περσικὰ ἐν βιβλίῳ β', Ἑλληνικὰ ἐν βιβλίῳ δ', περὶ Λαμψάκου β', Λιβυκά, ὄρους Λαμψακηνῶν ἐν βιβλίῳ δ', πρυτάνεις ἢ ἄρχοντας

§ 12. τοὺς τῶν Λακεδαιμονίων *) (ἐστὶ δὲ χρονικά), κτίσεις πόλεων ἐν βιβλίοις β', Κρητικὰ ἐν βιβλίοις γ' (λέγει δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Μίνως τεθέντας νόμους), περίπλουν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἡρακλείων στηλῶν.

Mit sicherheit werden Charon zugeschrieben:

a) Περσικά 2 bb., bis auf seine zeit, verfasst unter Artaxerxes (464—425), früher als Herodots geschichte. Dionys. schr. an Cn. Pompejus 3 p. 769. Tertullian. de anima 46. fr. 3 handelt von Mardonios' meeresfahrt 492; fr. 5 von Themistokles' flucht zu den Persern.

b) ὄροι Λαμψακηνῶν oder einfach ὄροι in 4 bb. auf eben dieses hauptwerk Charons geht der titel Ἑλληνικά ἐν βιβλίοις δ' und andere anführungen.

Über andere horographen s. Dionys. o. s. 9 und dazu Müller FHG II 16—22. R. Stiehle Philol. VIII 395.

§ 13. Hippias von Rhegion.

Müller FHG II 12.

Suidas: Ἴππυς Ῥηγῖνος, ἱστορικός, γεγονὼς ἐπὶ τῶν Περσικῶν, καὶ πρῶτος ἔγραψε τὰς Σικελικὰς πράξεις (ἄς ὕστερον Μύης ἐπετέμετο), κτίσιν Ἰταλίας, Σικελικῶν βιβλία ε', χρονικά ἐν βιβλίοις ε', Ἀργολικῶν βιβλία γ'.

Die Σικελικά (= χρονικά, ein abschnitt davon κτίσις Ἰταλίας) citiert Zenob. III 42 über die gründung von Sybaris u. d. t. Ἴππυς ἐν τῷ περὶ χρόνων.

§ 14. Akusilaos.

Müller FHG I xxxvi. 100.

Suidas: Ἀκουσίλαος Κάβα (Diog. L. I 41 Κάβα ἢ Σκάβρα) υἱός, Ἀργεῖος ἀπὸ Κερκάδος πόλεως οὔσης Ἀυλίδος πλησίον, ἱστορικός πρεσβύτατος. ἔγραψε δὲ γενεαλογίας ἐκ δέλτων χαλκῶν, ἄς λόγος εὐρεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ ὀρυξάντά τινα τόπον τῆς οἰκίας αὐτοῦ (vgl. Suidas u. Ἐκαταῖος § 10).

Akusilaos von dem boeotischen Argos, der ebene süd-

*) ὄρους — Λακεδαιμονίων] ὄρους Λακεδαιμονίων ἐν βιβλίοις δ'. πρωτάνεις (ἢ ἄρχοντας) τοὺς τῶν Λαμψακηνῶν Gutschmid philol. X 523ⁿ. ὄρους Λαμψακηνῶν ἐν βιβλίοις δ'. πρωτάνεις ἢ ἄ. τ. τ. Λαμψακηνῶν. ὄρους Λακεδαιμονίων I. Brandis de temp. gr. ant. ration. p. 4ⁿ. ich lese ὄρους Λαμψακηνῶν ἐν β. δ', πρωτάνεις ἢ ἄρχοντας τοὺς τῶν Λαμψακηνῶν, vgl. Philol. xxvi 194.

lich von Aulis, priester der Artemis *Κελκαία*? vgl. Unger § 14. Theb. paradoxa I 302. Hercher Suppl. d. Jhb. I 278ⁿ.

Von den *Γενεαλογίαι* (*μυθικαί*, von göttern und heroen) werden b. 1—3 citiert. einen commentar dazu schrieb Sabinos in Hadrians zeit. Suid. *Σαβίνος*.

Akusilaos nahm vielfach bezug auf Hesiod: Joseph. w. Apion I 3 p. 176 ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσίλαῳ περὶ τῶν γενεαλογιῶν διαπεφώνηκεν, ὅσα δὲ διορθοῦται τὸν Ἡσίοδου Ἀκουσίλαος. vgl. Clem. Al. strom. VI 2 p. 752 P.

§ 15. Pherekydes von Leros.

Müller FHG I xxxiv. 70.

Suidas: Φερεκῦδης Ἀθηναῖος (πρεσβύτερος τοῦ Συρίου, ὃν λόγος τὰ Ὀρφείως συναγαγεῖν) ἔγραψεν *Ἀὐτοχθόνας* (ἔστι δὲ περὶ τῆς Ἀττικῆς ἀρχαιολογίας) ἐν βιβλίοις ἰ', παραινέσεις δι' ἐπῶν. Πορφύριος δὲ τοῦ προτέρου [sc. τοῦ Συρίου] οὐδένα δέχεται πρεσβύτερον, ἀλλ' ἐκεῖνον μόνον ἡγεῖται ἀρχηγὸν συγγραφεῆς.

Φερεκῦδης Λέριος, ἱστορικός, γεγονὼς πρὸ ὀλίγου τῆς οὐ' Ὀλυμπιάδος. περὶ Λέρου, περὶ Ἰφιγενείας, περὶ τῶν Διονύσου ἐορτῶν, καὶ ἄλλα.

Diog. L. I 119 Ἐρατοσθένης — ἓνα μόνον (φησὶ γεγονέναι Φερεκῦδη Σύριον), καὶ ἕτερον Ἀθηναῖον γενεαλόγον. Strab. X p. 487 Σύρος — ἐξ ἧς Φερεκῦδης ὁ Βάβυος ἦν νεώτερος δ' ἐστὶν ὁ Ἀθηναῖος ἐκείνου.

Euseb. ol. 81, 3 (454): Φερεκῦδης ὁ δεύτερος, ἱστοριογράφος, ἐγνωρίζετο.

Dionys. Arch. I 13 p. 35 φέρε δὴ καὶ τὸ γένος οἶον ἦν τὸ τῶν Οἰνωτρῶν ἀποδείξωμεν, ἕτερον ἄνδρα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρασχόμενοι μάρτυρα, Φερεκῦδην τὸν Ἀθηναῖον, γενεαλόγων οὐδενὸς δεύτερον κτέ.

Pherekydes von Leros, öfters verwechselt mit dem älteren Ph. von Syros, schrieb zu Athen. sein hauptwerk: *ἱστορίαι* in 10 bb. (*θεογονία*, *αὐτοχθόνες*, *γενεαλογία*).

§ 16. Hellanikos von Mytilene.

Fr. coll. F. Guil. Sturz. Lips. (1787) 1826. Müller FHG I xxiii. 45. IV 629. L. Preller de vita et scriptis Hellanici. Dorpat. 1840 4. in Pr.'s ausgew. aufsätzen. Berlin 1864. s. 23.

Suidas: Ἑλλάνικος Μυτιληναῖος, ἱστορικός, υἱὸς Ἀνδρο-

§ 16. μένους, οἱ δὲ Ἀριστομένους, οἱ δὲ Σκάμωνος οὐ ὁμώνυμον ἔσχεν νίον. διέτριψε δὲ Ἑλλάνικος σὺν Ἡροδότῳ παρὰ Ἀμύντα τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ κατὰ τοὺς χρόνους Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους,

καὶ Ἐκαταίῳ τῷ Μιλησίῳ ἐπέβαλε γεγονότι κατὰ τὰ Περσικά καὶ μικρῷ πρὸς,

ἐξέτεινε δὲ καὶ μέχρι τῶν Περδικίου χρόνων, καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Περπερηνῇ τῇ καταντικρῷ Λέσβου. συνεγράφατο δὲ πλεῖστα πεζῶς τε καὶ ποιητικῶς.

Steph. B. Παρπάρων, χωρίου ἐν Ἀσίᾳ Αἰολικόν, ἐνθα ἱστοροῦσι Θουκυδίδην (ἴμο Ἑλλάνικον Meineke) ἀποθανεῖν, ὡς Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικῶν δευτέρῳ. τινὲς δὲ Περπερηνὴν τοῦτο καλοῦσιν.

Gell. XV 23 *Hellanicus Herodotus Thucydides, historiae scriptores, in isdem fere temporibus laude ingenti floruerunt et non nimis longe distantibus fuerunt aetatibus. nam Hellanicus initio belli Peloponnesiaci fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta, Thucydides quadraginta. scriptum est hoc in libro undecimo Pamphilae* (zur zeit Neros).

[Lukian.] Makrob. 22 Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος π' καὶ ε' (ἔτη ἔζησεν).

Leb. d. Eurip. (Westerm. βιογρ. p. 134, 17) γεννηθῆναι δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (wie Euripides) καὶ Ἑλλάνικον, ἐν ἧ ἑνίκων τὴν περὶ Σαλαμίνα ναυμαχίαν οἱ Ἕλληνες.

Euseb. ol. 70, 1 (500) Ἑλλάνικος ἱστορικὸς ἐγνωρίζετο.

Hellanikos schrieb Περσικά früher als Herodot: (Dionys. schreiben an Cn. Pompejus 3 p. 769 τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων γενομένων Ἑλλανίκου τε καὶ Χάρωνος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν προεκδεδοκότων), die Ἀτθίς früher als Thukydidēs. er bearbeitete localgeschichten, aber nicht blosz von einer landschaft, stellte gleichzeitigkeiten her und ergänzte die geschlechterfolge.

Dionys. π. τ. Θουκυδ. χαρ. 6 p. 821 Θουκυδίδης οὐτ' ἐφ' ἐνὸς ἐβουλήθη τόπου καθιδρῦσαι τὴν ἱστορίαν, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἑλλάνικον ἐποίησαν —. 9 p. 826 οὐτε γὰρ τοῖς τόποις ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐπετελέσθησαν ἀκολουθῶν ἐμέρισε τὰς διηγήσεις, ὡς Ἡρόδοτος τε καὶ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι τινες τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἐποίησαν, οὐτε τοῖς χρόνοις, ὡς οἱ τὴν τοπικὴν ἐκδόντες ἱστορίαν προείλοντο.

Schriften von Hellanikos:

§ 16.

1) genealogische.

Φορωνίς 2 bb. Δευκαλιωνεία 2 bb. Ἀτλαντιάς
2 bb. Τρωικά 2 bb.

2) chorographische und chronologische.

Αἰολικά (Λεσβιακά) 2 bb. Περισικά 2 bb. Καρ-
νεονῦκαι. Ἰέρειαι (αἱ ἐν Ἄργει, Ἡρας) 3 bb. Ἀτ-
θίς 5 bb.

Zweifelhaft: νόμιμα βαρβαρικά, zu denen Αἰγυπτιακά
gehörten. vgl. Gutschmid philol. X 538.

Über die Ἰέρειαι vgl. Dionys. H. archaeol. I 22 p. 57
(fr. 53) τὸ μὲν δὴ Σικελικὸν γένος οὕτως ἐξέλιπεν Ἰταλίαν,
ὡς μὲν Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος φησι, τρίτη γενεᾷ πρότερον
τῶν Τρωικῶν, Ἀλκυνόνης ἱερωμένης ἐν Ἄργει κατὰ τὸ ἑκτὸν
καὶ εἰκοστὸν ἔτος. c. 72 p. 181 ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν
Ἄργει καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν Αἰνεΐαν
φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰ-
κιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως, ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς
τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης κτέ.

Über die Ἀτθίς s. I. Brandis de tempor. gr. antiqu.
rat. p. 7 — 20. die alte überlieferung (vgl. Iliad. II 547.
Herodot. I 173. VIII 44) kennt vor Theseus vier könige:

I. Kekrops.

II. Erechtheus (= Erichthonios).

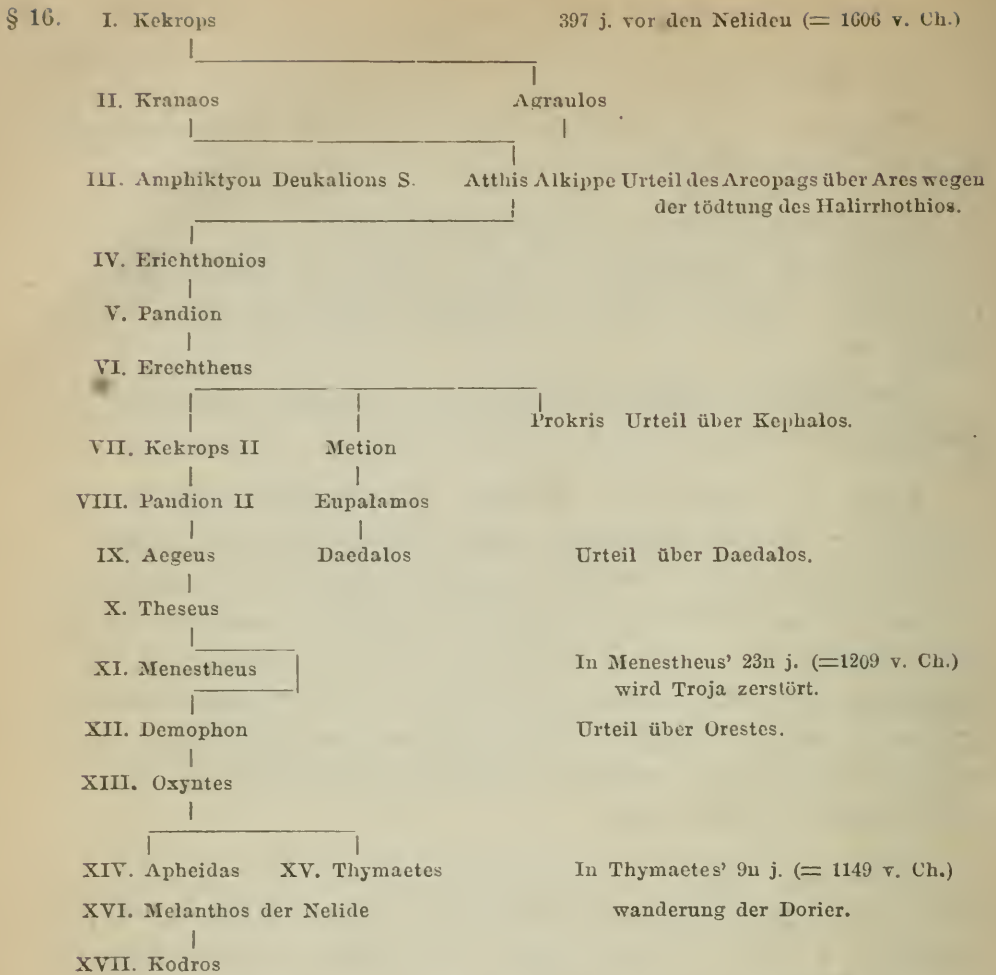
|

 III. Pandion.

|

 IV. Aegeus.

Hellanikos stellte die geschlechterfolge und die königs-
reihe folgendermassen her:

Seit 1149 v. Ch. stehen die Neliden als könige und als lebenslängliche archonten 397 jahre an der spitze Athens. die gleiche zahl von jahren wird den eilf königen Kekrops bis Menestheus zugeschrieben (also Kekrops = 1606 v. Ch.). dieses attische system der chronologie blieb in geltung bis auf Eratosthenes.

Ferner setzte Hellanikos Ogygos in Attika = Phoroneus in Argos 189 jahre vor Kekrops (= 1795 v. Ch.) und reihte die erforderlichen königsnamen (*Μούνυχος. Περίφας. Κόλαινος. Πορφυρίων. Ἀκταῖος*) zwischen Ogygos und Kekrops ein.

Hell. fr. 62 (= Philoch. fr. 8 — τὸν γὰρ μετὰ Ὁγυγον Ἀκταῖον ἢ τὰ πλασσόμενα τῶν ὀνομάτων οὐδὲ γενέσθαι φησὶ Φιλόχορος). 71.

Zur beurteilung: Thuk. I 97 (von den begebenheiten

zwischen dem persischen und peloponnesischen kriege) του- § 16. των δ' ὅσπερ καὶ ἦψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη. Joseph. w. Apion I 3 p. 176 Ἐφορος — Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκνυσιν. vgl. Strab. VIII p. 366. IX p. 426. X p. 451 Ἑλλάνικος δ' οὐδὲ τὴν περὶ ταύτας (Ὠλενον καὶ Πυλὴνην πόλεις Αἰτωλικὰς) ἱστορίαν οἶδεν, ἀλλ' ὡς ἔτι καὶ αὐτῶν οὐσῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καταστάσει μείνηται, τὰς δ' ὕστερον καὶ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου κτισθείσας Μακρυΐαν καὶ Μολύκρειαν ἐν ταῖς ἀρχαίαις καταλέγει, πλείστην εὐχέρειαν ἐπιδεικνύμενος ἐν πάσῃ σχεδὸν τι τῇ γραφῇ.

Um dieselbe zeit wie die attische königsliste wurde auch die spartanische von Eurysthenes und Prokles herab zeitgemäß redigiert.

II. Von Herodots geschichtschreibung bis zur begründung der makedonischen macht durch Philipp II.

1. Geschichtschreiber.

§ 17. Herodotos von Halikarnass.

F. C. Dahlmann Herodot. aus seinem buche sein leben (forschungen auf dem gebiete der geschichte II 1). Altona 1823. K. Willh. Ludw. Heyse de Herodoti vita et itineribus. Berol. 1826. Ad. Schöll philol. VIII 193. X 25. 410. Ad. Kirchhoff üb. die abfassungszeit des Herodotischen geschichtswerkes. abh. d. Berliner ak. v. 1868 p. 1. nachträgl. bemerkungen. 1871 p. 47. — ausgaben von Weseling Amstelod. 1763 fol. Io. Schweighäuser. VI tomi. Argentor. 1816. Fr. Creuzer und J. C. F. Bähr 4 voll. (1830 — 35) ed. II. Lips. 1856 — 61. H. Stein 5 bde. 2e. aufl. Berl. (1856 — 62) 1864 ff.

Cic. de legg. I 1, 5 *apud Herodotum patrem historiae.*

Dionys. H. π. τ. Θουκ. χ. 5 p. 820 ὁ δ' Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος, γενόμενος ὀλίγω πρότερον τῶν Περσικῶν, παρεκτείνας δὲ μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν, τὴν τε πραγματικὴν προαίρεσιν ἐπὶ τὸ μείζον ἐξήνεγκε καὶ λαμπρότερον, οὔτε πόλεως μιᾶς οὔτ' ἔθλους ἑνὸς ἱστορίαν προελόμενος ἀναγράφει, πολλὰς δὲ καὶ διαφόρους πράξεις ἐκ τε τῆς Εὐρώπης

§ 17. ἐκ τε τῆς Ἀσίας ἐς μιᾶς περιγραφὴν πραγματείας ἀγαγεῖν. ἀρξάμενος γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν Λυδῶν δυναστείας μέχρι τοῦ Περσικοῦ πολέμου κατεβίβασε τὴν ἱστορίαν, πάσας τὰς ἐν τοῖς τεσσαράκοντα καὶ διακοσίοις ἔτεσι (ep. ad Cn. Pompeium 3, 15 p. 774 ἔτεσιν ὁμοῦ διακοσίοις καὶ εἴκοσι) γενομένης πράξις ἐπιφανεῖς Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων μιᾷ συντάξει περιλαβών. καὶ τῇ λέξει προσεπέδωκε τὰς παραλειφθείσας ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἀρετίας. s. o. s. 9.

Suidas: Ἡρόδοτος Λύξου καὶ Δρουῦς, Ἀλικαρνασσεύς τῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀδελφὸν ἐσχηκῶς Θεόδωρον. μετέστη δ' ἐν Σάμῳ διὰ Λύγδαμιν τὸν ἀπὸ Ἀρτεμισίας τρίτον τύραννον γενόμενον Ἀλικαρνασσοῦ. Πισίνδηλις γὰρ ἦν υἱὸς Ἀρτεμισίας, τοῦ δὲ Πισινδήλιδος Λύγδαμιν. ἐν οὖν τῇ Σάμῳ καὶ τὴν Ἰάδα ἠσχικήθη διάλεκτον, καὶ ἔγραψεν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις θ', ἀρξάμενος ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου καὶ Κανδαύλου τοῦ Λυδῶν βασιλέως. ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀλικαρνασσὸν καὶ τὸν τύραννον ἐξελάσας, ἐπειδὴ ὕστερον εἶδεν ἑαυτὸν φθονούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, εἰς τὸ Θούριον ἀποικιζόμενον ὑπὸ Ἀθηναίων ἐθελοντῆς ἦλθε, κάκει τελευτήσας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τέθαιπται. τινὲς δὲ ἐν Πέλλῃ αὐτὸν τελευτῆσαι φασιν. ἐπιγράφονται δὲ οἱ λόγοι αὐτοῦ Μοῦσαι.

Suidas: Πανύσις Πολυάρχου Ἀλικαρνασσεύς, τερατοσκόπος καὶ ποιητῆς ἐπῶν, ὃς σβεσθεῖσαν τὴν ποιητικὴν ἐπανήγαγεν. Δουῖρις δὲ Διοκλέους τε παῖδα ἀνέγραψε καὶ Σάμιον, ὁμοίως δὲ καὶ Ἡρόδοτον Θοῖριον. ἰστόρηται δὲ Πανύσις Ἡροδότου τοῦ ἱστορικοῦ ἐξἀδελφος· γέγονε γὰρ Πανύσις Πολυάρχου, ὁ δὲ Ἡρόδοτος Λύξου τοῦ Πολυάρχου ἀδελφοῦ. τινὲς δὲ οὐ Λύξην, ἀλλὰ Ῥοιῶ (l. ἀλλὰ Δρουῶ) τὴν μητέρα Ἡροδότου Πανυάσιδος ἀδελφὴν ἰστόρησαν. ὁ δὲ Πανύσις γέγονε κατὰ τὴν οἴῃ ὀλυμπιάδα (468 v. Ch.), κατὰ δὲ τινὰς πολλῶν πρεσβύτερος· καὶ γὰρ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν. ἀνηρέθη δὲ ὑπὸ Λυγδάμιδος τοῦ τρίτου τυραννήσαντος Ἀλικαρνασσοῦ. ἐν δὲ ποιηταῖς τάττεται μεθ' Ὀμηρον, κατὰ δὲ τινὰς καὶ μεθ' Ἡσίοδον καὶ Ἀντίμαχον. ἔγραψε δὲ καὶ Ἡρακλειάδα ἐν βιβλίοις ιδ' εἰς ἔπη θ', Ἰωνικὰ ἐν πενταμέτρῳ (ἔστι δὲ τὰ περὶ Κόδρον καὶ Νηλέα καὶ τὰς Ἰωνικὰς ἀποικίας) εἰς ἔπη ζ'.

Suid. u. Ἑλλάνικος und Pamphile bei Gellius XV 23 s. § 16.

Urkunde eines vertrags zwischen Lygdamis und der

bürgerschaft von Halikarnass über dieiedereinsetzung der § 17. verbannten, in ionischer mundart, c^a ol. 81. 456. s. C. F. Newton a history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus, and Branchidae. London 1862 s. vol I t. LXXXV. vol. II p. 671. Sauppe Götting. Nachr. 1863 s. 303. Kirchoff gesch. d. gr. alphab. s. 4.

Attische colonie zu Thurii ol. 84, 1. 444/3. Dionys. Lys. 1 p. 453. vit. X orat. p. 835^{cd}.

Strab. XIII p. 656 ἄνδρες δὲ γερόνασιν ἐξ αὐτῆς (Ἁλικαρνασσῶ) Ἡρόδοτος τε ὁ συγγραφεύς, ὃν ἴσπερον Θούριον ἐκάλεσαν διὰ τὸ κοινωνῆσαι τῆς εἰς Θουρίους ἀποικίας —. Plin. NH. XII 18 tanta ebori auctoritas erat urbis nostrae cccx. anno; tunc enim auctor ille (Herodotus) historiam eam condidit Thuriis in Italia. vgl. Aristot. rhet. III 9 p. 1409^a Ἡροδότου Θουρίον ἦδ' ἱστορίας ἀπόδεξις.

Steph. Byz. u. Θούριοι (p. 315, 18 M.; Tzetz. in Cramer. An. Ox. III p. 350) λέγεται — καὶ Θούριον, ὡς ἐν τῷ Ἡροδότου ἐπιγράμματι

Ἡρόδοτον Ἀύξεω κρύπτει κόνις ἦδε θανόντα

Ἰάδος ἀρχαίης ἱστορίας πρύτανιν,

Δωρίδος ἐκ πάτρης βλαστόντ' ἄπο τῶν γὰρ ἄτλητον (ἀστῶν γὰρ ἄτλητον sive malis ἄπλητον Meineke)

μῶμον ὑπεκπροφυγῶν Θούριον ἔσχε πάτρην.

Herodot schrieb an seiner geschichte noch um das ende des j. 428 v. Ch. Er war nach dem kriege des Inaros gegen die Perser (also nach 454) in Aegypten III 12. sah die Propyläen (vollendet 431) V 77. und erlebte die ersten jahre des peloponnesischen kriegs. vgl. VI 98 ἐπὶ γὰρ Δαρείου τοῦ Ἰστάσπεος καὶ Ξέρξεω τοῦ Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξεω τοῦ Ξέρξεω, τριῶν τούτων ἐπεξῆς γενεῶν, ἐγένετο πλέω κακὰ τῇ Ἑλλάδι ἢ ἐπὶ εἴκοσι ἄλλας γενεὰς τὰς πρὸ Δαρείου γενομένας, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν Περσέων αὐτῇ γενόμενα, τὰ δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν κορυφαίων περὶ τῆς ἀρχῆς πολεμούντων. Artaxerxes † 425/4. Andere vorgreifende beziehungen s. Schöll Philol. VIII 196. Kirchoff s. 24.

Vorlesungen Herodots:

Eine vorlesung zu Olympia beschreibt Lukians dichtung Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων; vgl. das sprichwort εἰς τὴν Ἡροδότου σκιάν. Corp. paroemiogr. Gr. ed. Leutsch et Schneidewin. Gott. 1839. I. app. cent. 2, 35. Suid. u. Θουκυδίδης.

§ 17. Zu Korinth: [Dion Chrysost.] Korinth. p. 456 M. ἤκε δὲ καὶ Ἡρόδοτος ὁ λογοποιὸς ὡς ὑμᾶς λόγους φέρων Ἑλληνικοὺς ἄλλους τε καὶ Κορινθίους οὐδέπω ψευδεῖς, ἀνθ' ὧν ἡξίου παρὰ τῆς πόλεως μισθὸν ἄρυσσθαι. διαμαρτῶν δὲ καὶ τούτου, οὐ γὰρ ἡξίου οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δόξαν ἀγοράζειν, μετεσκευάσεν ἐκεῖνα ἅ πάντες ἐπιστάμεθα, τὰ περὶ τὴν Σαλαμίνα καὶ τὸν Ἀδεύμαντον. vgl. Marcellin. l. d. Thuk. α § 27 Ἡρόδοτος — ὑπεροφθεῖς ὑπὸ Κορινθίων ἀποδρᾶναι φησιν αὐτοὺς τὴν ἐν Σαλαμίनि ναυμαχίαν, und über Theben Plutarch. de Herod. mal. 31 p. 864^l. (Müller FHG IV 338, 4) Ἀριστοφάνους δὲ τοῦ Βοιωτοῦ γράψαντος ὅτι χρήματα μὲν αἰτήσας οὐκ ἔλαβε παρὰ Θηβαίων κτέ.

Zu Athen: Euseb. ol. 83, 4 (445): Ἡρόδοτος ἱστορικὸς ἐτιμήθη παρὰ τῆς Ἀθηναίων βουλῆς ἐπαναγνοὺς αὐτοῖς τὰς βίβλους. Scaliger animadvers. p. 104. Plut. a. a. O. c. 26 p. 862^{ab} τὴν διαβολὴν ἣν ἔχει κολακεῦσαι τοὺς Ἀθηναίους ἀργύριον πολὺ λαβὼν παρ' αὐτῶν. εἰ γὰρ ἀνέγνω ταῦτ' Ἀθηναίοις κτέ. — ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηναίων Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Δίυλλος εἶρηκεν (§ 40). Im hause des Oloros: Phot. bibl. 60 p. 19^b Bk. λέγεται δὲ ἀναγινωσκομένης αὐτῷ τῆς ἱστορίας κομιδῆ νέον ὄντα παρὰ τῷ πατρὶ Θουκυδίδην ἀκοῦσαι καὶ δακρῦσαι τὸν δὲ Ἡρόδοτον ἀποφῆναι ὡς εἶη ὁ παῖς, ὃ Ὀλορε, ὁ σὸς ὄργῳσαν ἔχων τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα. Marcellin. l. d. Thuk. γ § 54. Suid u. ὄργῳν u. Θουκυδίδης.

Herodots prooemion: Ἡροδότου Ἀλικαρνησσεὸς ἱστορῆς ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεέα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι. Darüber fabelte Ptolemaeos Chennos (Phot. bibl. 190 p. 148^b) ὡς Πηλείωνος ὁ Θεσσαλὸς ὁ ὑμνογράφος, ἐρώμενος γεγονὼς Ἡροδότου καὶ κληρονόμος τῶν αὐτοῦ, οὗτος ποιήσῃε τὸ προοίμιον τῆς πρώτης ἱστορίας Ἡροδότου Ἀλικαρνησσεὸς τὴν γὰρ κατὰ φύσιν εἶναι τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν ἀρχὴν "Περσέων οἱ λόγιοι Φοίνικας αἰτίους γενέσθαι φασὶ τῆς διαφορῆς". s. R. Hercher über die glaubwürdigkeit der neuen geschichte des Ptolemaeus Chennus. Leipzig 1856 (suppl. d. jhb. f. phil. I). O. Nitzsch de prooemio Herodoteo. Gryphisv. 1860. 4. Kirchhoff s. 2.

Schluss des werkes mit der einnahme von Sestos im

frühjahr ol. 75, 2. 478. IX 121 καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οὐ- § 17.
δὲν ἔτι πλέον τούτων ἐγένετο.

Einteilung (Lukian. Herod. 1 bei der vorlesung zu Olympia κηλῶν τοὺς παρόντας ἄχρι τοῦ καὶ Μούσας κληθῆ-
ναι τὰς βίβλους αὐτοῦ, ἐννέα καὶ αὐτὰς οὔσας. de conscrib.
hist. c. 42): Herod. V 36 von den schätzen des Branchidentem-
pels ὡς δεδήλωται μοι ἐν τῷ πρώτῳ τῶν λόγων = I 92.

VII 93 οὔτοι δὲ (Κᾶρες) οὔτινες πρότερον ἐκαλέοντο,
ἐν τοῖσι πρώτοισι τῶν λόγων εἴρηται = I 171.

I 75 τοῦτον δὴ ὦν τὸν Ἀστυάγεα Κῦρος — καταστρε-
ψάμενος ἔσχε δι' αἰτίην, τὴν ἐγὼ ἐν τοῖσι ὀπίσω λόγοισι ση-
μανέω = I 107 sqq.

II 161 ἀπὸ προφάσιος τὴν ἐγὼ μεζόνως μὲν ἐν τοῖσι
Λιβυκοῖσι λόγοισι ἀπηγγήσομαι = IV 159.

Auf spätere abschnitte verweist Herodot auch I 106 καὶ-
τὴν τε Νῆνον εἶλον (Μῆδοι): ὡς δὲ εἶλον, ἐν ἑτέροισι λό-
γοισι δηλώσω. c. 184 τῆς δὲ Βαβυλῶνος ταύτης πολλοὶ μὲν
κου καὶ ἄλλοι ἐγένοντο βασιλέες, τῶν ἐν τοῖσι Ἀσσυριοῖσι
λόγοισι μνήμην ποιήσομαι (vgl. hist. zeitschr. XXIII 426).
VII 213 Ephialtes ward später getödtet δι' ἄλλην αἰτίην,
τὴν ἐγὼ ἐν τοῖσι ὀπίσθε λόγοισι σημανέω.

Herodot wird der parteilichkeit beschuldigt in Plutarchs
schrift περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας (Moral. p. 854—874).
vgl. Gust. Lahmeyer *de libelli Plutarchei, qui de malignitate
Herodoti inscribitur, et auctoritate et auctore*. Gotting. 1848. 4.

Herodots darstellungsweise: Athen. III p. 78^e ὁ δὲ θαν-
μασιώτατος καὶ μελίγηρος Ἡρόδοτος. Cic. orat. 12, 39 *quo
magis sunt Herodotus Thucydidesque mirabiles — alter enim
sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit, alter incitator fertur
et de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisque
ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet
uberius quam superiores et ornatus dicere*. Quintil. X 1, 73
*historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos
ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est
parem consecuta. densus et brevis et semper instans sibi Thu-
cydides, dulcis et candidus et fusus Herodotus: ille concitatis
hic remissis affectibus melior, ille contionibus hic sermonibus,
ille vi hic voluptate*. Dionys. schr. an Cn. Pompej. 3
p. 776 sq.—Θουκυδίδης μὲν γὰρ τὰ πάθη δηλωῶσαι κρείττων,
Ἡρόδοτος δὲ τὰ γ' ἥθη παραστήσαι δεινότερος — — ἵνα δὲ

§ 18. συνελών εἶπω, καλαὶ μὲν αἱ ποιήσεις ἀμφοτέρω· οὐ γὰρ ἂν αἰσχυνθεῖην ποιήσεις αὐτὰς λέγων· διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο μάλιστ' ἄλλήλων, ὅτι τὸ μὲν Ἡροδότου κάλλος ἰλαρόν ἐστι, φοβερόν δὲ τὸ Θουκυδίδου. vgl. o. s. 19 f.

§ 18. Antiochos von Syrakus.

Müller FHG I xlv. 181. Ed. Wölfflin, Antiochos v. Syrakus (u. Coelius Antipater). Winterthur 1872.

Diod. XII 71. ol. 89, 1. 424. τῶν δὲ συγγραφέων Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος τὴν τῶν Σικελικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστρεψεν, ἀρξάμενος ἀπὸ Κωκάλου τοῦ Σικανῶν βασιλέως, ἐν βίβλοις ἑννέα.

Paus. X 11, 3 Ἀντίοχος ὁ Ξενοφάνους Συρακούσιος ἐν τῇ Σικελιώτιδι συγγραφῇ.

Strab. VI p. 254 Ἀντίοχος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἰταλίας συγγραμμάτι.

Dionys. archaeol. I 12 p. 34 Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς πάνυ ἀρχαῖος, ἐν Ἰταλίᾳ οἰκισμῷ τοὺς παλαιοτάτους οἰκῆτορας διεξιῶν, ὡς ἕκαστοί τι μέρος αὐτῆς κατεῖχον, Οἰνώτρους λέγει πρώτους τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι, εἰπὼν ὧδε· Ἀντίοχος Ξενοφάνεος τάδε συνέγραψε περὶ Ἰταλίας ἐκ τῶν ἀρχαίων λόγων τὰ πιστότατα καὶ σαφέστατα· τὴν γῆν ταύτην, ἣτις νῦν Ἰταλία καλεῖται, τὸ παλαιὸν εἶχον Οἰνωτροί· ἔπειτα διεξελθὼν ὄν τρόπον ἐπολιτεύοντο, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἰταλὸς ἀνὰ χρόνον ἐγένετο, ἀφ' οὗ μετωνομάσθησαν Ἰταλοί, τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν Μόργης διεδέξατο, ἀφ' οὗ Μόργητες ἐκλήθησαν, καὶ ὡς Σικελὸς ἐπιξενωθεὶς Μόργητι ἰδίαν πράττων ἀρχὴν διέστησε τὸ ἔθνος, ἐπιφέρει ταυτί· οὕτω δὲ Σικελοὶ καὶ Μόργητες ἐγένοντο καὶ Ἰταλίητες, ἐόντες Οἰνωτροί· c. 73 p. 185 s.—ταῦτα δὲ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων τις οὐδὲ νέων συγγραφεὺς ἰστόρηται, ἀλλ' Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος— φησὶ δὲ Μόργητος ἐν Ἰταλίᾳ βασιλεύοντος (ἦν δὲ τότε Ἰταλία ἢ ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιος) ἐλθεῖν ὡς αὐτὸν ἄνδρα φηγάδα ἐκ Ῥώμης. λέγει δὲ ὧδε· ἐπεὶ δὲ Ἰταλὸς κατεγήρα Μόργης ἐβασίλευσεν. ἐπὶ τούτου δὲ ἀνὴρ ἀφίκετο ἐκ Ῥώμης φηγάς· Σικελὸς ὄνομα αὐτῷ. vgl. Aristot. pol. VII 9, 2 (p. 1329) φασὶ γὰρ οἱ λόγιοι τῶν ἐκεῖ κατοικούντων Ἰταλόν τινα γενέσθαι βασιλέα τῆς Οἰνωτρίας, ἀφ' οὗ τό τε ὄνομα μεταβαλόντας Ἰταλοὺς ἀντ' Οἰνωτρῶν καλεῖσθαι κτέ. Auch Thukydides scheint aus Antiochos geschöpft zu haben.

§ 19. Thukydides von Athen.

- K. W. Krüger untersuchungen über das leben des Thukydides (1832). epikritischer nachtrag (1839) in Krügers krit. Analecten I 1863.
 W. Roscher Klio. I. leben, werke und zeitalter des Thukydides. Gött. 1842. Franz Wolff. Ullrich beiträge etc. Hamburg 1846. 50. 51. 52. 62. Jul. Steup quaestiones Thucydideae. Bonn. 1868.
 Ausgaben (mit den scholien) von Car. Andr. Duker. Amstel. 1731 fol. I. Bekker IV Voll. Oxon. 1821 (III Voll. Berol. 1821). Ernst Fr. Poppo. IV Ptes in 11 voll. Lips. 1821 sqq. mit erklär. anmerk. (ohne scholien) von Krüger (1846) n. aufl. Berlin 1858 ff. Classen 1862 ff.
 Dionysios von Halikarnass *ἐπιστολή πρὸς Γναῖον Πομπήιον. περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ συγγραφέως ἰδιωμάτων. ἐπιστολή πρὸς Ἀμμαῖον δευτέρα περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων.* V 750 — 808 R. Dionysii historiographica ed. Car. Guil. Krüger. Subjectae sunt ej. comment. crit. et historicae de Thucydides historiarum parte postrema. Hal. S. 1823.
Μαρκελλίνου περὶ τοῦ Θουκυδίδου βίου καὶ τῆς ἰδέας αὐτοῦ (Westermann *βιογρ.* p. 186) aus wenigstens drei verschiedenen aufsätzen zusammengesetzt. vgl. Fz. Ritter n. rh. mus. III 321. 1845.—Anon. *biogr.* (Westermann p. 200).

Suidas: *Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀθηναῖος, παῖδα δὲ ἔσχε Τιμόθεον. ἦν δὲ ἀπὸ μὲν πατρὸς Μιλτιάδου τοῦ στρατηγοῦ τὸ γένος ἔλκων, ἀπὸ δὲ μητρὸς Ὀλόρου τοῦ Θρακῶν βασιλέως μαθητῆς Ἀντιφῶντος. ἤκμαζε κατὰ τὴν πρ' ὀλυμπιάδα, ἔγραψε δὲ τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων.* —

Plutarch. *Kimon* 4 *Κίμων ὁ Μιλτιάδου μητρὸς ἦν Ἡγησιπύλης, γένος Θράττης, θυγατρὸς Ὀλόρου τοῦ βασιλέως* —. διὸ καὶ *Θουκυδίδης ὁ ἱστορικός τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προσήκων Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν εἰς τὸν πρόγονον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο. καὶ τελευτῆσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δ' ἔστι τῆς Θράκης χωρίον) λέγεται φουενθεῖς ἐκεῖ, μνημα δ' αὐτοῦ τῶν λειψάνων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομισθέντων ἐν τοῖς Κιμωνείοις δείκνυται παρὰ τὸν Ἑλληνικῆς τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς τάφον. ἀλλὰ Θουκυδίδης μὲν Ἀλιμούσιος γέγονε τῶν δήμων, οἱ δὲ περὶ τὸν Μιλτιάδην Λακιάδα.*

Über die verwandtschaft mit Miltiades und Oloros vgl. Marcellin. *a* § 2. 10—19. anon. § 1. über sein geburtsjahr Marc. § 34 *παύσασθαι δὲ τὸν βίον ὑπὲρ τὰ πενήκοντα ἔτη, μὴ πληρώσαντα τῆς συγγραφῆς τὴν προθεσμίαν.* Pamphile s. o. § 16.

§ 19.

Thuk. I 1 Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων. V 24, 2 ταῦτα δὲ τὰ δέκα ἔτη ὁ πρῶτος πόλεμος ξυνεχῶς γενόμενος γέγραπται. 26 von den begebenheiten nach dem frieden des Nikias: γέγραφε δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ἐξῆς, ὡς ἕκαστα ἐγένετο, κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας, μέχρι οὗ τὴν τε ἀρχὴν κατέπαυσαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον. ἔτη δὲ ἐς τοῦτο τὰ ξύμπαντα ἐγένετο τῷ πολέμῳ ἑπτὰ καὶ εἰκοσιν. — ξὺν τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετεί καὶ τῇ μετ' αὐτὸν ὑπόπτῳ ἀνακωχῇ καὶ τῷ ὕστερον ἐξ αὐτῆς πολέμῳ εὐρήσει τις τοσαῦτα ἔτη —. ἐπεβίων δὲ διὰ παντὸς αὐτοῦ, αἰσθανόμενός τε τῇ ἡλικίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνάμην, ὅπως ἀκριβές τι εἴσομαι καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἑμαντοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι, καὶ οὐχ ἦσσαν τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγὴν, καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον αἰσθεσθαι. andere beziehungen auf das ende des kriegs I 13, 4. 18, 1. II 65, 7—12.

II 48, 2 von der pest zu Athen: ἐγὼ δὲ οἶόν τε ἐγίγνετο λέξω καὶ ἀφ' ὧν ἂν τις σκοπῶν, εἴ ποτε καὶ αὐθις ἐπιπέσοι, μάλιστα' ἂν ἔχοι τι προειδῶς μὴ ἀγνοεῖν, ταῦτα δηλώσω, αὐτὸς τε νοσήσας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας.

IV 104, 2 — 107, 1 über die capitulation von Amphipolis: οἱ δ' ἐναντίοι τοῖς προδιδοῦσι (τὴν πόλιν) — πέμπουσι μετὰ Εὐκλέους τοῦ στρατηγοῦ — ἐπὶ τὸν ἕτερον στρατηγὸν τῶν ἐπὶ Θράκης, Θουκυδίδην τὸν Ὀλόρου, ὃς τάδε ξυνέγραψεν, ὄντα περὶ Θάσου —, κελεύοντες σφίσι βοηθεῖν. καὶ ὁ μὲν ἀκούσας κατὰ τάχος ἑπτὰ ναυσὶν αἰ ἔτυχον παροῦσαι ἔπλει καὶ ἐβούλετο φθάσαι μάλιστα μὲν οὖν τὴν Ἀμφίπολιν πρὶν τι ἐνδοῦναι, εἰ δὲ μή, τὴν Ἡϊόνα προκαταλαβῶν. ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασίδης δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν ἡπείγετο προκατασχεῖν, εἰ δύναιτο, τὴν πόλιν — καὶ τὴν ξύμβασιν μετρίαν ἐποιεῖτο κτέ. — — καὶ οἱ μὲν τὴν πόλιν τοιοῦτος τρόπῳ παρέδωκαν, ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ αἱ νῆες ταύτη

τῇ ἡμέρᾳ ὅψε κατέπλεον ἐς τὴν Ἡϊόνα. καὶ τὴν μὲν Ἀμφί- § 19.
πολιν Βρασιίδας ἄρτι εἶχεν, τὴν δὲ Ἡϊόνα παρὰ νύκτα ἐγέ-
νετο λαβεῖν· εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα
ἔφ' ἂν εἶχετο. μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν τὰ ἐν τῇ Ἡϊόνι καθί-
στατο, ὅπως καὶ τὸ αὐτίκα, ἣν ἐπὶ ἡ Βρασιίδας, καὶ τὸ
ἔπειτα ἀσφαλῶς ἔξει κτέ.

Marcell. α § 23 τὸ πρῶτον ἀτύχημα εἰς ἀμάρτημα μετα-
λαβόντες φυγαδεύουσιν αὐτόν. β § 46 ἰστέον δ' ὅτι στρα-
τηγήσας ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Θ. καὶ δόξας ἐκεῖ βραδέως ἀφι-
κέσθαι καὶ προλαβόντος αὐτὸν τοῦ Βρασιίδου ἐφυγαδεύθη
ὑπ' Ἀθηναίων διαβάλλοντος αὐτὸν τοῦ Κλέωνος. γ § 55 ἐπὶ
προδοσίᾳ φεύγοντα. anon. § 3 αἰτίαν ἔσχε προδοσίας ἐκ
βραδυτητός τε καὶ ὀλιγωρίας.

Thucydides sprechen schuldig Grote hist. of Gr. VI
565. Oncken Athen u. Hellas II 319: dagegen E. Curtius
gr. gesch. II³ 445. 750. Herm. Hiecke, der hochverrath des
geschichtsch. Th. Berlin 1869. Classen anh. zu Th. IV 106.

Thucydides hielt sich als verbannter in Thrakien auf.
Plut. v. d. verbannung 14 p. 605^c. Θ. Ἀθ. συνέγραψε τὸν
πόλεμον τῶν Π. κ. Ἀ. ἐν Θράκῃ περὶ τὴν Σκαπιτὴν ὕλην.
Dion. π. τ. Θουκ. ζ. 41 p. 918 m. Krügers anm. Marcell. α
§ 25 διατρίβων ἐν Σκαπιτῇ ὕλῃ ὑπὸ πλατάνῳ ἔγραφεν. μὴ
γὰρ δὴ πειθώμεθα Τιμαίῳ λέγοντι ὅτι φυγὼν ὤκησεν ἐν
Ἰταλίᾳ. β § 46. 47.

Cic. de orat. II 13, 56 *Thucydides — hos libros tum scrip-*
sisse dicitur, cum a republica remotus atque — in exilium pul-
sus esset.

Paus. I 23, 9 Οἰνοβίῳ δὲ ἔργον ἐστὶν ἐς Θουκυδίδην
τὸν Ὀλόρου χρηστόν· ψήφισμα γὰρ ἐνίκησεν Οἰνόβιος κατελ-
θεῖν ἐς Ἀθήνας Θουκυδίδην, καὶ οἱ δολοφονηθέντι, ὡς κατ-
ήκει, μνημῆα ἐστὶν οὐ πόρρω πυλῶν Μελιτιδῶν.

Plin. NH. VII 111 *Thucydiden imperatorem Athenienses*
in exilium egere, rerum conditorem revocavere, eloquentiam mi-
raci, cuius virtutem damnaverant.

Marcellin. α § 31—33 οἱ μὲν οὖν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσιν
ἀποθανεῖν ἐνθα καὶ διέτριβε φυγὰς ὦν, καὶ φέρουσι μαρτύ-
ριον τοῦ μὴ κεῖσθαι τὸ σῶμα ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς· ἴκριον γὰρ
ἐπὶ τοῦ τάφου κεῖσθαι, τοῦ κενотаφίου δὲ τοῦτο γνώρισμα
εἶναι ἐπιχώριον καὶ νόμιμον Ἀττικὸν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ δυσ-
τυχίᾳ τετελευτηκότων καὶ μὴ ἐν Ἀθήναις ταφέντων. Δίδυμος

§ 19. δ' ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς φυγῆς ἐλθόντα βιαίῳ θανάτῳ τοῦτο δέ φησι Ζώπυρον ἱστορεῖν. τοὺς γὰρ Ἀθηναίους κάθοδον δεδωκέναι τοῖς φυγάσι πλὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν μετὰ τὴν ἦτταν [τὴν ἐν Σικελίᾳ]. ἤγοντα οὖν αὐτὸν ἀποθανεῖν βία καὶ τεθῆναι ἐν τοῖς Κιμωνίοις μνήμασιν. καὶ καταγινώσκειν εὐήθειαν ἔφη τῶν νομιζόντων αὐτὸν ἐκτὸς μὲν τετελευτηκέναι, ἐπὶ γῆς δὲ τῆς Ἀττικῆς τεθάφθαι. ἢ γὰρ οὐκ ἂν ἐτέθη ἐν τοῖς πατρώοις μνήμασιν, ἢ κλέβδην τεθεὶς οὐκ ἂν ἔτυχεν οὔτε στήλης οὔτ' ἐπιγράμματος, ἢ τῷ τάφῳ προσκειμένη μνηύει τοῦ συγγραφέως τοῦνομα. ἀλλὰ δήλου ὅτι κάθοδος ἐδόθη τοῖς φεύγουσιν, ὡς καὶ Φιλόχορος λέγει καὶ Δημήτριος ἐν τοῖς ἄρχουσιν. ἐγὼ δὲ Ζώπυρον ληρεῖν νομίζω λέγοντα τοῦτον ἐν Θοράκῃ (Ἀττικῇ Πορρο) τετελευτηκέναι, κἂν ἀληθεύειν νομίζῃ Κράτιππος αὐτόν. τὸ δ' ἐν Ἰταλίᾳ Τίμαιον αὐτὸν καὶ ἄλλους λέγειν κεῖσθαι μὴ καὶ σφόδρα καταγέλαστον ἦ. β § 45 ἀπέθανε δὲ μετὰ τὸν πόλεμον τ. Πελ. ἐν τῇ Θοράκῃ συγγράφων τὰ πράγματα τοῦ κἀνιαυτοῦ. γ § 55 ἐτελεύτησε δὲ ἐν τῇ Θοράκῃ· καὶ οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι ἐκεῖ ἐτάφη, ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι ἐν ταῖς Ἀθήναις ἠνέχθη αὐτοῦ τὰ ὀστέα κρύφα παρὰ τῶν συγγενῶν καὶ οὕτως ἐτάφη· οὐ γὰρ ἔξην φανερώως θάπτειν ἐν Ἀθήναις τὸν ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντα. ἔστι δὲ αὐτοῦ τάφος πλησίον τῶν (Μελιτιδῶν § 17. anon. § 10) πυλῶν, ἐν χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς ὃ Κοίλη καλεῖται, καθά φησιν Ἄντυλλος, ἀξιόπιστος ἀνὴρ μαρτυρῆσαι καὶ ἱστορίαν γινῶναι καὶ διδάξαι δεινός. καὶ στήλη δέ, φησὶν, ἔστηκεν ἐν τῇ Κοίλῃ “Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμούσιος“ ἔχουσα ἐπίγραμμα.

Thukydides † vor dem ausbruche des Ätna ol. 98, 1. 396 (Diod. XIV 59. Oros. II 18. vgl. m. Thuk. III 116).

Seine rhetorischen studien: L. d. X redner p. 832^e Καικίλιος δὲ ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ (Ἀντιφῶντος) συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν (καθηγητὴν Wyttenbach) τεκμαίρεται γεγυῆναι, ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ (VIII 68) ὁ Ἀντιφῶν. Marcell. α § 22 ἤκουσε δὲ διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις, ὅθεν, φησὶν ὁ Ἄντυλλος, καὶ ἄθεος ἠρέμα ἐνομίσθη τῆς ἐκεῖθεν θεωρίας ἐμφορηθεὶς, Ἀντιφῶντος δὲ ῥήτορος, δεινοῦ τὴν ῥητορικὴν ἀνδρός, οὗ καὶ μέμνηται κτέ. § 36 ἐξήλωσε δὲ ἐπ' ὀλίγον, ὡς φησὶν Ἄντυλλος, καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεουτίνου παρῳασίαις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων, εὐδοκιμούσας κατ'

ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησι, καὶ μέντοι καὶ Προδίκου § 19. τοῦ Κείου τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκριβολογίαν. Über Gorgias auch Marc. β § 51. Philostr. vit. sophist. I 9 p. 492. epist. 13 p. 919 (73 p. 364 Kays.).

Verhältnis des Thukydides zu seinen vorgängern:

I 21, 1 schätzung der älteren begebenheiten οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μείζον κοσμοῦντες μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνευκηζότα. Sein urteil über Hellanikos' Atthis s. o. § 16; abweichende chronologie I 12, 3 Βοιωτοὶ τε γὰρ οἱ νῦν ἐξηκοστῷ ἔτει μετὰ Ἰλίου ἄλωσιν — τὴν νῦν μὲν Βοιωτίαν, πρότερον δὲ Καδμηίδα γῆν καλουμένην ὄρισαν —, Δωριῆς τε ὀγδοηκοστῷ ἔτει ξὺν Ἡρακλείδαις Πελοπόννησον ἔσχον.

Die episoden des Thukydides ergänzen oder berichtigen Herodot. Thukyd. I 89—96 knüpft an mit der einnahme von Sestos und schildert den ursprung der attischen hege- monie; c. 97—118 behandelt die geschichte der herrschaft Athens (πεντηκονταετία oder πεντηκονταετηρίς Schol. zu I 18, 6. 42, 2. 75, 2. 97, 1. 2.); c. 128—138 das ende des Themistokles und Pausanias.

Mit Thuk. I 20 vgl. Herod. VI 57. IX 53; mit VI 54 sq. Herod. V 55 sq. 62 sq.; mit I 126 sq. Herod. V 71.

Treue darstellung der thatsachen; die motive in den reden: Thuk. I 22 καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκριβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν ἐμοί τε ὦν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθεν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὡς ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται. τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξεληθῶν. ἐπιπόνως δὲ εὐρίσκειτο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι. καὶ ἐς μὲν ἀκροάσιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτεροπέστερον φανεῖται· ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφές

§ 19. σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν ἀντὶ ἀρκούντως ἔξει. κτημῶν τε ἐς αἰὲ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρημα ἀκούειν ξύγκειται.

Schilderung der katastrophe in Sicilien. Plut. Nik. 1 ἐπὶ ταῖς διηγήσεσιν αἰς Θ., αὐτὸς αὐτοῦ περὶ ταῦτα παθητικώτατος ἐνεργέστατος ποικιλώτατος γενόμενος, ἀμιμήτως ἐξενήνοχεν.

Dionys. π. τ. Θουκυδ. χαρ. 8. p. 824 μαρτυρεῖται δὲ τῷ ἀνδρὶ τάχα μὲν ὑπὸ πάντων φιλοσόφων τε καὶ ῥητόρων, εἰ δὲ μὴ, τῶν γε πλείστων, ὅτι καὶ τῆς ἀληθείας, ἧς ἰέρειαν εἶναι τὴν ἱστορίαν βουλόμεθα, πλείστην ἐποιήσατο πρόνοιαν οὔτε προστιθείς τοῖς πράγμασιν οὐδὲν ὃ μὴ δίκαιον οὔτ' ἀφαιρῶν οὐδὲ ἐνεξουσιάζων τῇ γραφῇ, ἀνέγκλητον δὲ καὶ καθαρὰν τὴν προαίρεσιν ἀπὸ παντὸς φθόνου καὶ πάσης κολακείας φυλάττων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς περὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν γνώμαις.

Einteilung des werkes in acht bücher: Marcell. γ § 57 ἰστέον δὲ ὅτι τὴν πραγματείαν αὐτοῦ οἱ μὲν κατέτεμον εἰς τρεῖς καὶ δέκα ἱστορίας (vgl. schol. zu Thuk. II 79. IV 1. 78. 114), ἄλλοι δὲ ἄλλως· ὅμως δὲ ἡ πλείστη καὶ κοινὴ κενόραττε, τὸ μέχρι τῶν ὀκτώ διηρῆσθαι τὴν πραγματείαν, ὡς καὶ ἐπέκρινεν ὁ Ἀσκληπιάδης.

Ende des werkes im 21n jahre des kriegs herbst 411 (ol. 92, 2). Diod. XIII 42 (vgl. XII 37) τῶν δὲ συγγραφέων Θουκυδίδης μὲν τὴν ἱστορίαν κατέστρεψε, περιλαβὼν χρόνον ἑτῶν εἴκοσι καὶ δυοῖν ἐν βίβλοις ὀκτώ (τίνες δὲ διαουοῦσιν εἰς ἑννέα), Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποιήνται. Marcell. β § 45 ἀπέθανε δὲ μετὰ τὸν πόλεμον τὸν Πελοποννησιακὸν ἐν τῇ Θράκῃ, συγγράφων τὰ πράγματα τοῦ εἰκοστοῦ καὶ πρώτου ἐνιαυτοῦ· κ' γὰρ ζ' κατέσχευεν ὁ πόλεμος. τὰ δὲ τῶν ἄλλων 5' ἑτῶν πράγματα ἀναπληροῖ ὃ τε Θεόπομπος καὶ ὁ Ξενοφῶν, οἷς συνάπτει τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Marcell. β 43 sq. λέγουσι δὲ τινες νοθεύεσθαι τὴν ὀγδόην ἱστορίαν· οὐ γὰρ εἶναι Θουκυδίδου. ἀλλ' οἱ μὲν φασὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εἶναι, οἱ δὲ Ξενοφῶντος. πρὸς οὓς λέγομεν ὅτι τῆς μὲν θυγατρὸς ὡς οὐκ ἔστι δῆλον· οὐ γὰρ γυναικείας ἦν φύσεως τοιαύτην ἀρετὴν τε καὶ τέχνην μιμήσασθαι. — ὅτι δὲ οὐδὲ Ξενοφῶντος ἔστιν, ὁ χαρακτῆρς μονονουχί βοᾶ· πολὺ γὰρ τὸ μέ-

σον ἰσχνοῦ χαρακτήρος καὶ ὑψηλοῦ. οὐ μὴν οὐδὲ Θεοπόμ- § 19.
 πον, καθά τινες ἤξιωσαν. τίσι δέ, καὶ μᾶλλον τοῖς χαριεστέ-
 ροις, Θουκυδίδου μὲν εἶναι δοκεῖ, ἄλλως δ' ἀκαλλώπιστος,
 δι' ἐκτύπων γεγραμμένα καὶ πολλῶν πλήρης ἐν κεφαλαίῳ
 πραγμάτων καλλωπισθῆναι καὶ λαβεῖν ἔκτασιν δυναμένων.
 ἔνθεν καὶ λέγομεν ὅτι ἀσθενέστερον πέφρασται . . . Diog.
 L. II 57 Xenophon: λέγεται δ' ὅτι καὶ τὰ Θουκυδίδου βιβλία
 λανθάνοντα ὑφελέσθαι δυνάμενος αὐτὸς εἰς δόξαν ἤγαγεν.

Kratippos verfaszte im 3n jh. v. Ch. ein werk zur er-
 gänzung des Thukydidēs und tadelte dessen reden: Dionys.
 a. a. o. c. 16 p. 847 ὧν προνοούμενος (Θ.) ἔοικεν ἀτελῆ τὴν
 ἱστορίαν καταλιπεῖν, ὡς καὶ Κράτιππος ὁ συνακμάσας † αὐτῷ
 καὶ τὰ παραλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ συναγαγὼν γέγραφε, οὐ
 μόνον ταῖς πράξεσιν αὐτὰς (τὰς ῥητορείας), ἀλλὰ καὶ τοῖς
 ἀκούουσιν ὀχληρὰς εἶναι. τοῦτό γέ τοι συνέντα αὐτὸν ἐν
 τοῖς τελευταίοις τῆς ἱστορίας φησὶ μηδεμίαν τάξιν ῥητορείαν,
 πολλῶν μὲν κατὰ τὴν Ἰωνίαν γενομένων, πολλῶν δ' ἐν
 Ἀθήναις, ὅσα διὰ λόγων καὶ δημηγοριῶν ἐπράχθη. Kratip-
 pos war nach Marcellin. a § 33 jünger als der rhetor Zopyros
 von Klazomenae (um 270); seine geschichte wird vit. X or.
 p. 834^d beim Hermokopidenprocess, Plut. de glor. Ath. 1
 p. 345de von begebenheiten nach dem peloponnesischen kriege
 angeführt. Müller FHG II 75.

§ 20. Ktesias von Knidos.

Fragm. diss. et not. illustrata a Car. Müllero, anh. v. Herod. ed. Guil.
 Dindorf. Paris, Didot 1858.

Suidas: Κτησίας Κτησιάρχου ἢ Κτησιόχου (Κτησιόχου
 Lukian. ἀλ. ἰστ. I 3. Io. Tzetz. chil. I 82) Κνίδιος, ἰατρός,
 ὃς ἰατρῆυσεν ἐν Πέρσαις Ἀρταξέρξην τὸν Μνήμονα κληθέντα
 καὶ συνέγραψε Περσικὰ ἐν βιβλίοις κ' καὶ γ'.

Galen. vol. XVIII 1 p. 731 Kühn — Κτησίας ὁ Κνίδιος
 συγγενὴς αὐτοῦ (Ἰπποκράτους)· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν Ἀσκλη-
 πιάδης τὸ γένος.

Strabo XIV p. 656 Knidos: ἐντεῦθεν δὲ καὶ Κτησίας ὁ
 ἰατρούσας μὲν Ἀρταξέρξην, συγγράψας δὲ τὰ Ἀσσυρικὰ καὶ
 τὰ Περσικὰ. XI p. 508 ῥᾶον δ' ἂν τις Ἡσιόδῳ καὶ Ὀμήρῳ
 πιστεύσειεν ἠρωολογοῦσι καὶ τοῖς τραγικοῖς ποιηταῖς ἢ Κτη-
 σία τε καὶ Ἡροδότῳ καὶ Ἑλλανίκῳ καὶ ἄλλοις τοιούτοις.

Photios bibl. 72 p. 35 ἀνεγνώσθη βιβλίον Κτησίου τοῦ

§ 20. Κνιδίου τὰ Περσικά, ἐν βιβλίοις γγ'. ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς πρώτοις ε' τὰ τε Ἀσσύρια διαλαμβάνει καὶ ὅσα πρὸ τῶν Περσικῶν, ἀπὸ μέντοι τοῦ ζ' τὰ Περσικά διεξέρχεται. καὶ ἐν μὲν τῷ ζ' καὶ ἡ' <καὶ θ'> καὶ ι' καὶ ια' καὶ ιβ' καὶ ιγ' διέξεισι τὰ περὶ Κύρου καὶ Καμβύσου καὶ τοῦ μάγου Δαρείου τε καὶ τοῦ Ξέρξου, σχεδὸν ἐν ἅπασιν ἀντικείμενα Ἡροδότῳ ἱστορῶν, ἀλλὰ καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀπελέγχων ἐν πολλοῖς καὶ λογοποιὸν ἀποκαλῶν· καὶ γὰρ νεώτερος μὲν ἔστιν αὐτοῦ. φησὶ δὲ αὐτὸν τῶν πλειόνων ἃ ἱστορεῖ αὐτόπτην γενόμενον ἢ παρ' αὐτῶν Περσῶν, ἐνθα τὸ ὄραν μὴ ἐνεχώρει, αὐτήκοον καταστάντα, οὕτω τὴν ἱστορίαν συγγράψαι. οὐχ Ἡροδότῳ δὲ μόνῳ τάναντία ἱστορεῖ, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ξενοφῶντα τὸν Γρύλλου ἐπ' ἐνίων διαφωνεῖ. ἤκμασε δὲ ἐν τοῖς χρόνοις Κύρου τοῦ ἐκ Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος, ὃς ἀδελφὸς Ἀρταξέρξου, εἰς ὃν ἡ Περσικὴ βασιλεία κατῆλθεν, ἐτύγγαυεν. Photios gibt einen auszug aus den Persika (VII—XXIII) und fügt hinzu (p. 45^a) ἔστι δὲ οὗτος ὁ συγγραφεὺς σαφῆς τε καὶ ἀφελῆς λίαν, διὸ καὶ ἡδουῆ αὐτῷ σύγκρατός ἐστιν ὁ λόγος. κέχρηται δὲ τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, εἰ καὶ μὴ δι' ὅλον καθάπερ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ κατ' ἐνίας τινὰς λέξεις. — ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Ἰνδικά, ἐν ἐνὶ βιβλίῳ, ἐν οἷς μᾶλλον ἰωνίζει κτέ.

Diodor. II 32 Κτησίας δὲ ὁ Κνίδιος τοῖς μὲν χρόνοις ὑπῆρξε κατὰ τὴν Κύρου στρατείαν ἐπὶ Ἀρταξέρξην τὸν ἀδελφόν, γενόμενος δὲ αἰχμάλωτος, καὶ διὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἀναληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἑπτακαίδεκα ἔτη διέτελεσε τιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ. οὗτος οὖν φησὶν ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατὰ τινὰ νόμον εἶχον συντεταγμένας, πολυπραγμουῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον καὶ συνταξάμενος τὴν ἱστορίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐξενεργεῖν. XIV 46. ol. 95, 3. 398 Κτησίας δ' ὁ συγγραφεὺς τὴν τῶν Περσικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν, ἀρχάμενος ἀπὸ Νίνου καὶ Σεμιράμεως.

Über die assyrische und medische chronologie des Ktesias s. I. Brandis rer. Assy. temp. emendata Bonn 1853 p. 12. de tempor. gr. antiqu. ration. 1857 p. 24. Gutschmid jahrb. f. cl. phil. 1860 p. 444. Ktesias setzt den untergang des assyrischen reichs 108 jahre vor der ersten olympiade (= 884/3 v. Ch., die zeit Lykurgs nach spartanischer

berechnung); 300 jahre früher in die zeit des trojanischen § 20. kriegs (=1184/3) den 22n könig Teutamios.

Über den letzten abschnitt von Ktesias' geschichte s. Xen. Anab. I 8, 26 s. (*Κῦρος βασιλέα*) *παίει κατὰ τὸ στέρον καὶ τιτρώσκει διὰ τοῦ θώρακος, ὡς φησι Κτησίας ὁ ἰατρός καὶ ἰᾶσθαι αὐτὸς τὸ τραῦμά φησιν.* — ὁπόσοι μὲν τῶν ἀμφὶ βασιλέα ἀπέθνησκον Κτησίας λέγει· παρ' ἐκείνῳ γὰρ ἦν.

Plutarch. Artax. 1 ὁ δ' Ἀρτοξέρξης Ἀρσίκας πρότερον ἐκαλεῖτο· καίτοι Δείνων φησίν, Ὀάροης. ἀλλὰ τὸν Κτησίαν, εἰ καὶ τᾶλλα μύθων ἀπιθάνων καὶ παραφόρων ἐμβέβληκεν εἰς τὰ βιβλία παντοδαπὴν πυλαίαν, οὐκ εἰκὸς ἔστιν ἀγνοεῖν τοῦνομα τοῦ βασιλέως, παρ' ᾧ διέτριβε θεραπεύων αὐτὸν καὶ γυναικὰ καὶ μητέρα καὶ παῖδας. c. 6 Parysatis stellte der Stateira nach dem leben: ἐπεὶ δὲ Δείνων μὲν ἐν τῷ πολέμῳ συντελεσθῆναι τὴν ἐπιβουλήν εἶρηκε, Κτησίας δὲ ὕστερον, ὃν οὔτε ἀγνοεῖν τὸν χρόνον εἰκὸς ἔστι παρόντα ταῖς πράξεσιν οὔτε ἐκὼν αἰτίαν εἶχεν ἐκ τοῦ χρόνου μεταστῆσαι τὸ ἔργον ὡς ἐπράχθη διηγούμενος, οἷα πάσχει πολλάκις ὁ λόγος αὐτοῦ πρὸς τὸ μυθῶδες καὶ δραματικὸν ἐκτροπόμενος τῆς ἀληθείας, τοῦτο μὲν ἦν ἐκεῖνος ἀπέδωκε χώραν ἕξει. c. 13 über verschiedene zahlangaben bei der schlacht von Kunaxa: ταῦτα μὲν οὖν ἔχει διαμφισβήτησιν· ἐκεῖνο δὲ τοῦ Κτησίου λαμπρὸν ἤδη ψεῦσμα, τὸ πεμφθῆναι φάναι πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτὸν μετὰ Φαλίνου τοῦ Ζακυνθίου καὶ τινων ἄλλων. ὁ γὰρ Ξενοφῶν ἠπίστατο συνδιατρίβοντα βασιλεῖ Κτησίαν· μέμνηται γὰρ αὐτοῦ, καὶ τοῖς βιβλίοις τούτοις ἐντετυχηκῶς δῆλός ἐστιν· οὐκ ἂν οὖν ἐλθόντα καὶ λόγων τοσοῦτων ἐρμηνεῖα γενόμενον παρῆκεν ἀνώνημον, Φαλίην δὲ τὸν Ζακύνθιον ὠνόμαζεν. ἀλλὰ δαιμονίως ὁ Κτησίας ὡς ἔοικε φιλότιμος ὢν καὶ οὐχ ἥττον φιλολάκων καὶ φιλοκλέαρχος ἀεὶ τινὰς ἐν τῇ διηγῆσει χώρας ἐαυτῷ δίδωσιν, ἐν αἷς γενόμενος πολλὰ καὶ καλὰ μεμνήσεται Κλεάρχου καὶ τῆς Λακεδαιμόνος.

§ 21. Damastes von Sige.

Müller FHG II 64, IV 654.

Suidas: *Δαμάστης Σιγεύς, ἀπὸ Σίγης τῆς Τρωάδος* (Büekh staatshaush. II 727) *Διωξίππου υἱός, γεροντὸς πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγχρονος Ἡροδότῳ, τῶν πλουσιω-*

§ 21. τάτων, ἱστορικός· γέγραφε περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων (Ἡροδότῳ, ἱστορικός· γ. π. τ. ε. Ἐ. γ. πλουσιωτάτων A. Nauck), περὶ γονέων καὶ προγόνων τῶν εἰς Ἴλιον στρατευσαμένων βιβλία β', ἔθνῶν κατάλογον καὶ πόλεων, περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν, καὶ ἄλλα συχνά. γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. vgl. Πῶλος Ἀκραγαντῖνος ῥήτωρ, μᾶλλον δὲ σοφιστῆς τῶν πάλαι, διδάσκαλος Λικυμνίου, ἔγραψε γενεαλογίαν τῶν ἐπὶ Ἴλιον στρατευσάντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καὶ πῶς ἕκαστος ἀπήλλαξε. τινὲς δὲ αὐτὸ Δαμάστου ἐπιγράφουσι. νεῶν κατάλογον. περὶ λέξεως.

Dionys. π. τ. Θουκ. χ. 5 p. 818 s. o. § 9.

Übereinstimmung von Damastes mit Hellanikos: Dionys. arch. I 72 p. 181. Val. M. VIII 13 ext. 6. Plin. NH. VII 154.

Damastes als geograph: Rufus Festus Avienus or. mar. 42 *quin et Damastes nobili natus Sige*.

Strab. I p. 47 οὐδὲ τοῦτ' εὖ Ἐρατοσθένης, ὅτι ἀνδρῶν οὐκ ἀξίων μνήμης ἐπὶ πλέον μέμνηται, τὰ μὲν ἐλέγχων τὰ δὲ πιστεύων καὶ μάρτυσι χρώμενος αὐτοῖς, οἷον Δαμάστη καὶ τοιοῦτοις ἄλλοις. καὶ γὰρ εἴ τι λέγουσιν ἀληθές, οὐ μάρτυσί γε ἐκείνοις χρηστέον περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ πιστευτέον διὰ τοῦτο· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν μόνον τῷ τοιούτῳ τρόπῳ χρηστέον, οἱ πολλὰ μὲν εἰρήκασιν εὖ, πολλὰ δὲ καὶ παραλελοιπασιν ἢ οὐχ ἱκανῶς ἐξεῖπον, οὐδὲν δ' ἐψευσμένως. ὁ δὲ Δαμάστη χρώμενος μάρτυρι οὐδὲν διαφέρει τοῦ καλοῦντος μάρτυρα τὸν Βεργαῖον Εὐήμερον καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς αὐτὸς εἴρηκε διαβάλλων τὴν φλυαρίαν. καὶ τούτου δ' ἕνα τῶν λήρων αὐτὸς λέγει, τὸν μὲν Ἀράβιον κόλπῳ λίμνην ὑπολαμβάνοντος εἶναι κτέ. vgl. XIV p. 683 s.

§ 22. Xenophon von Athen.

K. W. Krüger de Xenophontis vita (1822) i. d. hist.-philol. studien II 262—286. Ferd. Ranke de X. vita et scriptis. Berol. 1851. 4. C. G. Cobet nov. lect. 1858 p. 534. Krüger krit. analecten II 42. ausg. der werke v. J. Gottlob Schneider. VI voll., zuerst 1790—1815. v. L. Dindorf. Oxon. 1853—1866.

Suidas: Ξενοφῶν Γρύλλου Ἀθηναῖος, φιλόσοφος Σωκρατικός, ὃς πρῶτος ἔγραψε βίους φιλοσόφων καὶ ἀπομνημονεύματα. παῖδας ἔσχεν ἀπὸ Φιλησίας Γρύλλον καὶ Διόδωρον, οἱ καὶ Διόσκουροι ἐκαλοῦντο· αὐτὸς δὲ Ἀττικὴ μέλιττα ἐπωνομάζετο. γέγονε δὲ συμφοιτητῆς Πλάτωνος, καὶ ἤκμαζε κατὰ

τὴν Cέ ὀλυμπιάδα (400). ἔγραψε βιβλία πλείονα τῶν μ', § 22 ὧν καὶ ταῦτα· Κύρου παιδείας βιβλία ἡ', Κύρου ἀναβάσεως βιβλία ζ', Ἑλληνικῶν βιβλία ζ', συμπόσιον, καὶ ἄλλα πολλά.

Diogenes Laert. II c. 6 § 48 Ξενοφῶν Γρούλλου μὲν ἦν υἱός, Ἀθηναῖος, τῶν δῆμων Ἐρχιεύς· αἰδήμων δὲ καὶ εὐειδέστατος εἰς ὑπερβολήν. — ἀκροατῆς Σωκράτους ἦν καὶ πρῶτος ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἡγᾶγεν, ἀπομνημονεύματα ἐπιγράψας. ἀλλὰ καὶ ἱστορίαν φιλοσόφων πρῶτος ἔγραψεν. § 55 sq. ἤκμαζε δὲ κατὰ τὸ δ' ἔτος τῆς δ' καὶ C' ὀλυμπιάδος καὶ ἀναβέβηκε σὺν Κύρῳ, ἐπὶ ἄρχοντος Ξεναινέτου (401); ἐνὶ πρότερον ἔτει τῆς Σωκράτους τελευτῆς. κατέστρεψε δέ, καθά φησι Στησικλείδης ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων καὶ Ὀλυμπιονικῶν ἀναγραφῇ, ἔτει πρῶτῳ τῆς ε' καὶ ρ' ὀλυμπιάδος, ἐπὶ ἄρχοντος Καλλιμήδους (360/359), ἐφ' οὗ καὶ Φίλιππος ὁ Ἀμύντου Μακεδόνων ἤρξε. τέθνηκε δὲ ἐν Κορίνθῳ, ὡς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, ἤδη δηλαδὴ γηραιὸς ἰκανῶς.

Xenophon im attischen heere bei Delion ol. 89, 1. 424? Strab. IX p. 403 εἶτα Δῆλιον τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκ Δήλου ἀφιδρυμένον — ὅπου μάχῃ λειφθέντες Ἀθηναῖοι προτροπάδην ἔφυγον· ἐν δὲ τῇ φυγῇ πεσόντα ἀφ' ἵππου Ξενοφῶντα ἰδὼν κείμενον τὸν Γρούλλου Σωκράτης ὁ φιλόσοφος στρατεύων πεζός, τοῦ ἵππου γεγονότος ἐκποδῶν, ἀνέλαβε τοῖς ὤμοις αὐτὸν καὶ ἔσωσεν ἐπὶ πολλοὺς σταδίους ἕως ἐπαύσατο ἢ φυγῆ. Diog. L. II 22 (Σωκράτης) Ξενοφῶντα ἀφ' ἵππου πεσόντα ἐν τῇ κατὰ Δῆλιον μάχῃ διέσωσεν ὑπολαβών. Nach Plat. Sympos. 36 p. 220 sq. gab der berittene Alkibiades dem unter den hopliten dienenden Sokrates auf der flucht das geleit (ἔτυχον γὰρ παραγενόμενος ἵππον ἔχων, οὗτος δὲ ὄπλα). vgl. Plut. Alkib. 7.

Zeitpunct und ursache von Xenophons verbannung aus Athen: Anab. VII 7, 57. 8, 2. V 3, 6. Dion. Chrys. VIII p. 130 M. Ξενοφῶν δὲ ἔφυγε διὰ τὴν μετὰ Κύρου στρατείαν. Diog. L. II 51 während X. in Asien bei Agesilaos war ἐπὶ Λακωνισμῶν φυγὴν ὑπ' Ἀθηναίων κατεγνώσθη. Wegen seiner teilnahme an der schlacht bei Koroneia (Plut. Ages. 18)? Niebuhr kl. hist. schriften I 467. Grote hist. of Gr. IX 240.

Über Xenophons wohnsitz ἐν Σκιλλοῦντι ὑπὸ τῶν Λα-

§ 22. κεδαιμονίων οικισθέντι παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν Anab. V 3, 7 — 13. Paus. V 6, 5 sq. Λακεδαιμόνιοι δὲ ὕστερον Σκιλλοῦντα ἀποτεμόμενοι τῆς Ἡλείας Ξενοφῶντι ἔδοσαν τῷ Γρύλλου, φυγάδι ἤδη γεγονότι ἐξ Ἀθηνῶν. ἐδιώχθη δὲ ὁ Ξενοφῶν ὑπὸ Ἀθηναίων ὡς ἐπὶ βασιλέα τῶν Περσῶν σφίσιιν εὔνου ὄντα στρατείας μετασχὼν Κύρῳ πολεμιοτάτῳ τοῦ δήμου· καθήμενος γὰρ ἐν Σάρδεσιν ὁ Κῦρος Λυσάνδρῳ τῷ Ἀριστοκρίτου καὶ Λακεδαιμονίοις χρήματα ἀνήλυσκεν ἐς τὰς ναῦς. ἀντὶ τούτων μὲν Ξενοφῶντι ἐγένετο φυγή — οἱ δὲ Ἡλείων ἐξηγηταὶ κομίσασθαί τε αὐθις Σκιλλοῦντα Ἡλείους ἔλεγον, καὶ Ξενοφῶντα, ὅτι ἔλαβε παρὰ Λακεδαιμονίων τὴν γῆν, κριθῆναι μὲν ἐν τῇ Ὀλυμπικῇ βουλῇ, τυχόντα δὲ παρὰ Ἡλείων συγγνώμης ἀδεῶς ἐν Σκιλλοῦντι οἰκῆσαι. καὶ δὴ καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ ἱεροῦ μνημῆα τε ἐδείκνυτο καὶ τῆς Πεντέλης ἐστὶ λιθοτομίας εἰκῶν ἐπὶ τῷ τάφῳ· εἶναι δὲ αὐτὸ Ξενοφῶντος λέγουσιν οἱ προσοικοῦντες. Diog. L. II 52 sq. ἐντεῦθεν ἑάσας τὸν Ἀρησίλααν ἦλθεν εἰς Σκιλλοῦντα χωρίον τῆς Ἡλείας, ὀλίγον τῆς πόλεως ἀπέχον. εἶπετο δὲ αὐτῷ καὶ γύναιον ὄνομα Φιλησία, καθά φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, καὶ δύο υἱεῖς, Γρύλλος καὶ Διόδωρος, ὡς φησι Δείναρχος ἐν τῷ πρὸς Ξενοφῶντα ἀποστασίῳ (Sauppe OA II 338^a) . . — τούντεῦθεν διετελεῖ κνηγετῶν καὶ τοὺς φίλους ἐστιῶν καὶ τὰς ἱστορίας συγγράφων. φησὶ δ' ὁ Δείναρχος ὅτι καὶ οἰκίαν καὶ ἀγρὸν αὐτῷ ἔδοσαν Λακεδαιμόνιοι. — Ἡλείους τε (φασὶ) στρατευσάμενους εἰς τὸν Σκιλλοῦντα καὶ βραδυνόντων Λακεδαιμονίων ἐξελεῖν τὸ χωρίον. ὅτε καὶ τοὺς υἱεῖς αὐτοῦ εἰς Λέπρεον ὑπεξελθεῖν μετ' ὀλίγων οἰκητῶν καὶ αὐτὸν Ξενοφῶντα εἰς τὴν Ἥλιν πρότερον, εἶτα καὶ εἰς Λέπρεον πρὸς τοὺς παῖδας, ἀκεῖθεν σὺν αὐτοῖς εἰς Κόρινθον διασωθῆναι καὶ αὐτόθι κατοικῆσαι. ἐν τούτῳ δὲ ψηφισαμένων Ἀθηναίων βοηθεῖν Λακεδαιμονίοις ἔπεμψε τοὺς παῖδας εἰς τὰς Ἀθήνας στρατευσομένους ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων (Schaefer Demosth. u. s. zeit III² 10—17). § 56 sq. συνέγραψε δὲ βιβλία πρὸς τὰ μ', ἄλλων ἄλλως διαιρούντων· τὴν τε Ἀνάβασιν ἧς κατὰ βιβλίον μὲν ἐποίησε προοίμιον, ὅλης δὲ οὐ· καὶ Κύρου παιδείαν καὶ Ἑλληνικὰ καὶ ἀπομνημονεύματα· συμπόσιον τε καὶ οἰκονομικὸν καὶ περὶ ἱππικῆς καὶ κνηγετικὸν καὶ ἱππαρχικόν, ἀπολογίαν τε Σωκράτους καὶ περὶ πόρων καὶ Ἰέρωνα ἢ τυραννικόν, Ἀρησίλαόν τε καὶ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πολιτείαν, ἣν φησιν οὐκ

εἶναι Ξενοφῶντος ὁ Μάγνης Δημήτριος. λέγεται δ' ὅτι καὶ § 22. τὰ Θουκυδίδου βιβλία λανθάνοντα ὑφελέσθαι δυνάμενος αὐτὸς εἰς δόξαν ἤγαγεν. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἀττικὴ μουσα γλυκύτερη τῆς ἐρμηνείας (Cic. Orat. 19, 62 *Xenophontis vocc Musas quasi locutas ferunt*) —. § 58 sq. εἰ καὶ σε, Ξενοφῶν, Κραναοῦ Κέκροπος τε πολῖται || φεύγειν κατέγνων τοῦ φίλου χάριν Κύρου, || ἀλλὰ Κόρινθος ἔδεκτο φιλόξενος, ἢ σὺ φιληδῶν || οὕτως ἀρέσκη, κείθι καὶ μένειν ἔγνωσ. εὗρον δὲ ἀλλαχόθι ἀκμάσαι αὐτὸν περὶ τὴν θ' καὶ π' [?] ὀλυμπιάδα (424) σὺν τοῖς ἄλλοις Σωκρατικοῖς. καὶ Ἴστρος φησὶν αὐτὸν φυγεῖν κατὰ ψήφισμα Εὐβούλου καὶ κατελθεῖν κατὰ ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ.

[Lukian.] Makrob. 21 Ξενοφῶν δὲ ὁ Γρύλλου ὑπὲρ τὰ ἐννενηκοντα ἐβίωσεν ἔτη.

Euseb. Hier. ol. 95, 1 (400) *Xenofon filius Grylli et Ctesias clari habentur*. ol. 95, 2 *Socrates uenenum bibit* (vielmehr 95, 1). ol. 95, 4 *Socratici clari habentur*. ol. 101, 3 (374) *Plato et Xenofon nec non et alii Socratici clari habentur*. vgl. Diod. XV 76 (ol. 103, 3. 366).

Historische schriften Xenophons:

Κύρου ἀνάβασις in sieben büchern. K. W. Krüger de authentia et integritate Anabaseos Xenophontae. Berol. 1824. Derselben ausgabe. Hal. 1826. u. ö. Karl Koch der zug der zehntausend nach Xenophon, geographisch erläutert. Leipz. 1850.

Xen. Hell. III 1, 2 ὡς μὲν οὖν Κύρος στρατεύμα τε συνέλεξε καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς ἢ μάχη ἐγένετο, καὶ ὡς ἀπέθανε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσώθησαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ θάλατταν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται u. dazu die ausleger. Müller FHG II 74 (vgl. A. Schaefer philol. XIII 190).

Ἑλληνικά. Niebuhr kl. hist. schr. I 465; gegen N. Ferd. Delbrück, Xenophon. Bonn 1829; Krüger studien I 244. G. R. Sievers commentat. hist. de X. Hellenicis. I. Berol. 1833. Car. Peter comm. crit. de X. Hellenicis. Hal. 1837. Emil Müller de X. hist. graecae parte priore (quae continet l. I et l. II capp. 1—3, s. 10) diss. chronolog. Lips. 1856 B. Büchschütz Philol. XIV 508. 1859. W. Nitsche üb. d. abfassung von X.'s Hellenika. Berlin 1871.

Die einteilung in sieben bücher rührt nicht von Xenophon her. Über eine andere einteilung s. jhb. 1870 s. 527.

Die abschnitte von I bis II 3, 10 bilden eine fortsetzung des Thukydidēs (von ol. 92, 2. herbst 411 bis zum

§ 22. ende des kriegs ol. 94, 1. herbst 404). Der nächste abschnitt, die geschichte der dreissig und die herstellung der demokratie 404/3 schliesst (*Ἀθηναῖοι*) ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ τε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος (B. II z. E.) Daran reiht sich in mehreren absätzen die fernere geschichte bis zur schlacht bei Mantinea ol. 104, 2. 362. Vorgreifende episode über die ermordung Alexanders von Pherae c^a 359 VI 4, 35—37: τοιοῦτος δ' ὢν καὶ αὐτὸς αὖ ἀποθνήσκει — τῶν δὲ ταῦτα πραξάντων ἄχρη οὐ ὅδε ὁ λόγος ἐγράφετο Τισίφονος πρεσβύτατος ὢν τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν εἶχεν.

Diod. XIII 42 ol. 92, 2 Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποιήνται, καὶ Ξενοφῶν μὲν περιέλαβε χρόνον ἐτῶν μ' καὶ ἧ . . XV 89 ol. 104, 2 τῶν δὲ συγγραφέων Ξ. μὲν ὁ Ἀθηναῖος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν ἐπὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου τελευτήν.

Über Xenophons geschichtschreibung urteilt Dionys. schr. an Cn. Pomp. 4 p. 777 s. Ξενοφῶν δὲ καὶ Φίλιστος οἱ τούτοις (*Ἡροδότῳ καὶ Θουκυδίδῃ*) ἐπακμάσαντες οὔτε φύσεις ὁμοίας εἶχον οὔτε προαιρέσεις. Ξενοφῶν μὲν γὰρ Ἡροδότου ζηλωτὴς ἐγένετο κατ' ἀμφοτέρους τοὺς χαρακτῆρας, τὸν τε πραγματικὸν καὶ τὸν λεκτικόν. πρῶτον μὲν γὰρ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἱστοριῶν ἐξελέξατο καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἀνδρὶ φιλοσόφῳ προσηκούσας, τὴν τε Κύρου παιδείαν, εἰκόνα βασιλέως ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος, καὶ τὴν ἀνάβασιν τοῦ νεωτέρου Κύρου, ᾧ καὶ αὐτὸς συνανέβη, μέγιστον ἐγκώμιον ἔχουσιν τῶν συστρατευσασμένων Ἑλλήνων, καὶ τρίτην ἔτι τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν [καὶ] ἣν κατέλιπεν ἀτελεῖ Θουκυδίδης, ἐν ἧ καταλύονται τε οἱ τριάκοντα καὶ τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων, ἃ Λακεδαιμόνιοι καθείλον, αὐτὸς ἀνίσταται. οὐ μόνον δὲ τῶν ὑποθέσεων χάριν ἄξιός ἐπαινεῖσθαι [ζηλωτὴς Ἡροδότου γενόμενος], ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκονομίας. ταῖς τε γὰρ ἀρχαῖς αὐτῶν ταῖς προπρωδεστάταις κέχρηται καὶ τελευτὰς ἐκάστη τὰς ἐπιτηδειοτάτας ἀποδέδωκε, μεμέρικέ τε καλῶς καὶ τέταγχε καὶ πεποίκιλκε τὴν γραφήν. ἡθὸς τ' ἐπιδείκνυται θεοσεβὲς καὶ δίκαιον καὶ καρτερικὸν καὶ εὐπετές, ἀπάσαις τε συλλήβδην κεκοσμημένον ἀρεταῖς. καὶ ὁ μὲν πραγματικὸς τύπος αὐτῷ τοιοῦτος. ὁ δὲ λεκτικὸς πῆ μὲν ὁμοῖος Ἡροδότου, πῆ δ' ἐνδεέστερος. καθαρὸς μὲν γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἱκανῶς καὶ σαφῆς (καὶ ἐναργής), καθάπερ ἐκεῖνος ἐκλέγει

δ' ὀνόματα συνήθη τε καὶ προσφυῆ τοῖς πράγμασι καὶ συντί- § 22.
θησιν αὐτὰ ἡδέως πάνυ καὶ κεχαρισμένως, οὐχ ἦττον Ἡρο-
δότου. ὕψος δὲ καὶ κάλλος καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ λε-
γόμενον ἰδίως πλάσμα ἱστορικὸν Ἡρόδοτος ἔχει· οὐ γὰρ μόνον
οὐκ ἴσχυσε τοῦτο παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ποτε διεγεῖραι
βουληθῆ τὴν φράσιν, ὀλίγον ἐμπνεύσας, ὥσπερ ἀπόγειος αὐρα
ταχέως σβέννυται. * μακρότερος γὰρ γίνεται τοῦ δέοντος ἐν
πολλοῖς, καὶ τοῦ πρέποντος οὐχ ὡς Ἡρόδοτος ἐφάπτεται τοῖς
προσώποις εὐτυχῶς, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ὀλίγωρός ἐστιν, ἅν τις
ὀρθῶς σκοπῆ. vgl. vet. ser. cens. 3, 2 p. 426. Cic. de orat.
II 14, 58 *denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam, et hic quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus et qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior.*

[*Αγησίλαος*, zuerst von Valekenauer für untergeschoben erklärt: die echtheit der lobschrift vertheidigte Car. Gust. Heiland in s. ausg. Lips. 1841; vgl. Gust. Sauppe *Xenophon opera*. Lips. 1866. V 155. s. dagegen Ed. Cauer *quaest. de font. ad Ages. historiam pertinent*. I. Vratisl. 1847. Ferd. Ranke *de vit. X.* p. 19. Herm. Hagen, *de Xenophonteo qui fertur Agesilao*. Bern. 1865.]

Λακεδαιμονίων πολιτεία (em. et ill. Fr. Haase. Berol. 1833): von Demetrios aus Magnesia Xenophon abgesprochen.

Über die *Ἀθηναίων πολιτεία* s. § 25.

Περὶ πόρων, verfasst ol. 106, 1. 355. J. G. Schneider VI p. 137 s. 151. Böckh sth. I 777. Schaefer *Dem. u. s. z.* I 171. Cobet NL 755. Xenophon abgesprochen von W. Oncken (*Isokrates u. Athen* 1862 s. 96—100) und Herm. Hagen (*Eos* II 149 ff.), der die abfassung in ol. 108, 2. 346 setzt.

Hubert Beckhaus, *Xenophon der jüngere und Isokrates*. Posen 1872 und *Zeitschr. f. Gymnasialw.* 1872 s. 225 schreibt den Agesilaos, die *Λακεδαιμονίων πολιτεία, περὶ πόρων* u. a. dem enkel Xenophons gl. n. zu.

§ 23. Philistos von Syrakus.

Müller FHG I XLV. 185. IV 624; vgl. 477.

Suidas vermengt mit dem Syrakusier Philistos Philiskos von Milet, schüler von Isokrates, und den jüngern Philistos von Naukratis:

§ 23. Φιλίσκος ἢ Φίλιστος Συρακούσιος, ἱστορικός. ἦν δὲ συγγενῆς Διουυσίου τοῦ τυράννου Σικελίας καὶ ἐν τῇ πρὸς Καρχηδονίους ναυμαχίᾳ ἐτελεύτησε. μαθητῆς δὲ ἦν Εὐήνου τοῦ ἐλεγειοποιοῦ. ἔγραψε Σικελικά (ἔστι δὲ τὰ πρὸς Ἑλληνας αὐτοῖς πραχθέντα διαφόρως) καὶ γενεαλογίαν, περὶ Φοινίκης, καὶ ἄλλα τινὰ περὶ τῆς νήσου Σικελίας.

Φίλιστος Ναυκρατίτης ἢ Συρακούσιος, Ἀρχωνίδου υἱός (Φ. ὁ Ἀρχομενίδου Paus. V 23, 6). μαθητῆς δὲ ἦν Εὐήνου τοῦ ἐλεγειοποιοῦ. ὃς πρῶτος κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην ἱστορίαν ἔγραψε. συνέταξε δὲ τέχνην ῥητορικὴν, Αἰγυπτιακὰ ἐν βιβλίοις ιβ'. Σικελικά ἐν βιβλίοις ια', πρὸς τὸν τρικάρανον λόγον, περὶ Ναυκρατεως, περὶ Διουυσίου τοῦ τυράννου βιβλία ε', περὶ τῆς Αἰγυπτίων θεολογίας βιβλία γ', δημογορίας, καὶ ἄλλα τινὰ. περὶ Λιβύης καὶ Συρίας.

Diod. XIII 103. ol. 93, 3. 406. τῶν δὲ συγγραφέων Φιλίστος τὴν πρώτην σύνταξιν τῶν Σικελικῶν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν, εἰς τὴν Ἀκράγαντος ἄλωσιν, ἐν βίβλοις ἑπτὰ διεληθῶν χρόνον ἑτῶν πλείω τῶν ὀκτακοσίων. τῆς δὲ δευτέρας συντάξεως τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς προτέρας τελευτῆς πεποιήται, γέγραφε δὲ βίβλους τέσσαρας. XI 89. ol. 104, 2. 363/2. Φίλιστος δὲ τὰ περὶ Διουύσιον τὸν νεώτερον ὧδε κατέστροφε, διεληθῶν ἔτη πέντε ἐν βίβλοις δυσίν.

Dionys. schr. an Cn. Pompeius 5 p. 779 — 782 (vgl. o. § 22 s. 38) Φίλιστος δὲ Θουκυδίδῃ μᾶλλον ἢ δόξειεν εἰοικέναι καὶ κατ' ἐκείνον κοσμεῖσθαι τὸν χαρακτῆρα. ** οὔτε γὰρ ὑπόθεσιν εἴληφε πολυωφελῆ καὶ κοινὴν, [ὥσπερ οὐδὲ Θουκυδίδης,] ἀλλ' ἰδίαν καὶ ταύτην τοπικὴν διήρηκε δ' αὐτὴν εἰς γραφὰς δύο, 'περὶ Σικελίας' μὲν τὴν προτέραν ἐπιγράφων, 'περὶ Διουυσίου' δὲ τὴν ὑστέραν. ἔστι δὲ μία. καὶ τοῦτο γνοίης ἂν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Σικελικῆς. ταξιν δ' οὐ τὴν κρατίστην ἀποδέδωκε τοῖς δηλουμένοις, ἀλλὰ δυσπαρακολούθητον, χεῖρον τῆς Θουκυδίδου. καὶ πράγματ' ἔξωθεν οὐ βούλεται παραλαμβάνειν, ὥσπερ οὐδὲ Θουκυδίδης, ἀλλ' ἔστιν ὁμοειδῆς. ἦθος δὲ κολακικὸν καὶ φιλοτύραννον ἐμφαίνει καὶ ταπεινὸν καὶ μικρολόγον. τῆς δὲ λέξεως ἢ Θουκυδίδης κέχρηται τὸ μὲν σημειῶδες καὶ περιεργον πέφενγε, τὸ δὲ στρογγύλον καὶ πικρὸν καὶ ἐνθυμηματικὸν ἀπομέμακται. τῆς μέντοι καλλιλογίας τῆς ἐκείνου καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐνθυμημάτων παρὰ πολὺ ὑστερεῖ. οὐ μόνον ἰδὲ τούτοις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σχηματισμούς. ἢ μὲν γὰρ πλήρης σχημάτων, ἢ δὲ Φιλίστου φρά-

σις ὁμοειδῆς πᾶσα δεινῶς καὶ ἀσχημάτιστός ἐστι, καὶ πολλὰς § 23
εὔροι τις ἂν περιόδους ὁμοίως ἐφεξῆς ὑπ' αὐτοῦ σχηματιζο-
μένας, οἷον ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας τῶν περὶ Σικελίας· “Συ-
ρακούσιοι δὲ παραλαβόντες Μεγαρεῖς καὶ Ἐνναίους — Καμα-
ριναῖοι δὲ Σικελούς καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους, πλὴν Γε-
λώων, ἀθροίσαντες — Γελῶοι δὲ Συρακουσίους οὐκ ἔφασαν
πολεμήσειν — Συρακούσιοι δὲ πυνθανόμενοι Καμαριναίους
τὸν Ἵρμινὸν διαβάντας”. ταῦτα δ' ἀηδῆ πάνυ ὄντ' ἐμοὶ φαί-
νεται. μικρὸς τε περὶ πᾶσαν ἰδέαν ἐστὶ καὶ εὐτελής, ἐάν τε
πολιορκίας διηγῆται ἐάν τ' οἰκισμούς, ἐάν τ' ἐπαίνους ἐάν
τε ψόγους διαπορεύηται· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς μεγέθεσι τῶν ἀν-
δρῶν συνεξισῶν τοὺς λόγους, ἀλλὰ ψοφῶδεις τοὺς δημηγο-
ροῦντας καὶ λειπομένους τῆς δυνάμεως καὶ τῆς προαι-
ρέσεως ὁμοίως ἅπαντας ποιεῖ. εὐστομίαν δέ τινα φυσικὴν
εἰσφέρειται κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, καὶ σύνεσιν ἐπιτεν-
κτικὴν τοῦ μετρίου, πρὸς δὲ (πρὸς τε?) τοὺς ἀληθινούς
ἀγῶνας ἐπιτηδείοτερος Θουκυδίδου. vgl. vet. ser. cens. III
2 p. 426 ss.

Über die ältesten einwohner der insel, die Sikaner, sagte Philistos dasselbe was Thukyd. VI 2, 2 (und so Ephoros b. Strab. VI 270). Fr. 3 b. Diod. V 6 Φίλιστος μὲν γὰρ φησιν ἐξ Ἰβηρίας αὐτοὺς (τοὺς Σικανούς) ἀποικισθέντας κατ-
οικῆσαι τὴν νῆσον, ἀπὸ τινος Σικανοῦ ποταμοῦ κατ' Ἰβη-
ρίαν ὄντος τετευχότας ταύτης τῆς προσηγορίας, Τίμαιος δὲ
τὴν ἄγνοιαν τούτου τοῦ συγγραφέως ἐλέγξας ἀκριβῶς ἀπο-
φαίνεται τούτους αὐτοχθόνας εἶναι. Von der einwanderung
der Sikeler aus Italien fr. 2 bei Dion. arch. I 22 p. 58 ὡς
δὲ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος ἔγραψε, χρόνος μὲν τῆς διαβά-
σεως ἦν ἔτος ὀγδοηχοστὸν πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

Euseb. a. Abr. 803 (32 j. vor der einnahme Trojas)
Καρχηδόνα φησὶ Φίλιστος κτισθῆναι ὑπὸ Ἀζώρου καὶ Καρ-
χηδόνοιο τῶν Τυρίων κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον. vgl. Movers
Phönizier II 2, 133.

Theon. progymn. 1 p. 154 W. ὁ Φίλιστος τὸν Ἀττικὸν
ὄλον πόλεμον ἐν τοῖς Σικελικοῖς ἐκ τῶν Θουκυδίδου μετ-
ενήνοχεν.

Plutarch. Nikias 19 κάκεινου (τοῦ Γυλίππου) τὸ πᾶν
ἔργον γεγόνεναι φησὶν οὐ Θουκυδίδης μόνον ἀλλὰ καὶ Φί-
λιστος, ἀνὴρ Συρακούσιος καὶ τῶν πραγμάτων ὁρατῆς γε-
νόμενος. vgl. c. 28.

§ 23. Diod. XIII 91. ol. 93, 3. 406. τῶν δ' ἀρχόντων ζημιούτων τὸν Διονύσιον κατὰ τοὺς νόμους ὡς θορυβοῦντα Φίλιστος ὁ τὰς ἱστορίας ὕστερον συγγράψας, οὐσίαν ἔχων μεγάλην, ἐξέτισε τὰ πρόστιμα, καὶ τῷ Διονυσίῳ παρεκελεύετο λέγειν ὅσα προήρητο· καὶ προσέτι εἰπόντος ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἂν ζημιοῦν ἐθέλωσιν, ἐκτίσει τὰργύριον ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ λοιπὸν θαρρήσας <Διονύσιος> ἀνέσειε τὰ πλήθη, καὶ τὴν ἐκκλησίαν συνταράττων διέβαλλε τοὺς στρατηγούς, ὅτι χρήμασι πεισθέντες ἐγκατέλιπον τὴν τῶν Ἀκραγαντίνων σωτηρίαν.

Um ol. 98, 3. 386 ward Philistos nebst seinem schwiegervater Leptines, dem bruder des tyrannen, verbannt. Philistos begab sich nach Thurii (Diod. XV 7) und von dort nach Hatria im Paduslande. In der verbannung schrieb er einen groszen teil seiner geschichte. Plutarch. v. d. verbannung 14 p. 605^c Φίλιστος (συνέγραψεν) ἐν Ἠπείρῳ. Timol. 15 ὥστε μοι — τὰς Φιλίστου φωνάς, ἃς ἀφήσι περὶ τῶν Λεπτίνου θυγατέρων ὀλοφυρόμενος, ὡς ἐκ μεγάλων ἀγαθῶν τῶν τῆς τυραννίδος εἰς ταπεινὴν ἀφιγμένων δίαιταν, φαίνεσθαι θρήνους γυναικὸς ἀλαβάστρους καὶ πορφύρας καὶ χρυσία ποθοῦσης. Paus. I 13, 9 εἰ δὲ καὶ Φίλιστος αἰτίαν δικαίαν εἶληφεν ἐπελπίζων τὴν ἐς Συρακούσας κἀθοδὸν ἀποκρύψασθαι τῶν Διονυσίου τὰ ἀνοσιώτατα, ἧ̄ που πολλή γε Ἰερωνύμῳ συγγνώμη τὰ ἐς ἡδονὴν Ἀντιγόνου γράφειν.

Theon progymn. 2 p. 163 πολλὰ δὲ καὶ ἐκπέφρασται παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὥσπερ — καὶ παρὰ Φιλίστῳ ἐν μὲν τῇ ἢ τὰ περὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐπὶ Καρχηδονίου Διονυσίου τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὄπλων καὶ τῶν νεῶν καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ποιήσιν (Diod. XIV 41 — 44. ol. 95, 2. 399), ἐν δὲ τῇ ἰά τὰ περὶ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ καὶ τῆς πυρᾶς τὴν ποιικιλίαν. Plut. Pelop. 34 ἐκείνων δὲ τῶν ταφῶν οὐ δοκοῦσιν ἕτεραι λαμπρότεραι γενέσθαι τοῖς τὸ λαμπρὸν οὐκ ἐν ἐλέφαντι καὶ χρυσῷ καὶ πορφύραις εἶναι νομίζουσιν, ὥσπερ Φίλιστος ὕμνων καὶ θαυμάζων τὴν Διονυσίου ταφήν, οἷον τραγωδίας μεγάλης τῆς τυραννίδος ἐξόδιον θεατρικὸν γενομένην.

Dionysios II rief Philistos zurück. Plutarch. Dion 11 οἱ δὲ τῷ Δίῳ πολемоῦντες φοβούμενοι τὴν τοῦ Διονυσίου μεταβολὴν ἔπεισαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς φυγῆς μεταπέμπεσθαι Φίλιστον, ἄνδρα καὶ πεπαιδευμένον περὶ λόγους καὶ τυραννι-

κῶν ἠθῶν ἐμπειρότατον, ὡς ἀντίταγμα πρὸς Πλάτωνα καὶ § 23
 φιλοσοφίαν ἐκείνον ἔχοντες. ὁ γὰρ δὴ Φίλιστος ἐξ ἀρχῆς
 τε τῇ τυραννίδι καθισταμένη προθυμότητα ἐαυτὸν παρέσχεν
 καὶ τὴν ἄκραν διεφύλαξε φρουραρχῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον—.
 ἐπεὶ δὲ Λεπτίνης — γενομένων αὐτῷ δυεῖν θυγατέρων τὴν
 ἑτέραν ἔδωκε Φιλίστῳ μηδὲ φράσας πρὸς Διονύσιον, ὀργι-
 σθεῖς ἐκεῖνος — τὸν — Φίλιστον ἐξήλασε Σικελίας φυγόντα
 παρὰ ξένους τινὰς εἰς τὸν Ἀδρίαν, ὅπου καὶ δοκεῖ τὰ πλει-
 οστα συνθεῖναι τῆς ἱστορίας σχολάζων. οὐ γὰρ ἐπανῆλθε
 τοῦ προεσβυτέρου ζῶντος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν,
 ὥσπερ εἴρηται, κατήγαγεν αὐτὸν ὁ πρὸς Δίωνα τῶν ἄλλων
 φθόνος, ὡς αὐτοῖς τε μᾶλλον ἐπιτήδειον ὄντα καὶ τῇ τυ-
 ραννίδι βεβαιότερον.

Corn. Nep. Dion 3, 2 *eodemque tempore* (mit Platons be-
 rufung) *Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem ami-*
cum non magis tyranno quam tyrannis. sed de hoc in eo libro
plura sunt exposita qui de historicis Graecis compositus est.

Philistos fand ol. 105, 4. 357/6 in einem seegefecht mit
 Dions anhängern den tod. Diod. 16, 16 (ol. 106, 1) erzählt
 nach Ephoros: οἱ μὲν Συρακόσιοι πανταχόθεν κυκλώσαντες
 τὰς ναῦς ἐφιλοτιμοῦντο ζωγρία λαβεῖν τὸν στρατηγόν, ὁ δὲ
 Φίλιστος εὐλαβηθεὶς τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αἰκίαν ἐαυτὸν
 ἀπέσφαξε, πλείστας μὲν καὶ μεγίστας χροίας παρεσχημένους
 τοῖς τυράννοις, πιστότατος δὲ τῶν φίλων τοῖς δυνάσταις
 γεγονώς. οἱ δὲ Συρακόσιοι νικήσαντες τῇ ναυμαχίᾳ τὸ μὲν
 σῶμα τοῦ Φιλίστου διαμερίσαντες καὶ δι' ὅλης τῆς πόλεως
 ἐκλύσαντες ἄταφον ἐξέριψαν. Διονύσιος δὲ τὸν μὲν πρακτι-
 κώτατον τῶν φίλων ἀποβαλὼν — ἐξέπεμψε προεσβευτὰς πρὸς
 τὸν Δίωνα. Plut. Dion 35 s. "Εφορος μὲν οὖν φησὶν, ὡς
 ἀλισκομένης τῆς νεῶς (Φίλιστος) ἐαυτὸν ἀνέλοι, Τιμωνίδης
 δὲ πραττομένης ἐξ ἀρχῆς ταῖς πράξεσι ταύταις μετὰ Δίωνος
 παραγενόμενος καὶ γράφων πρὸς Σπένσιππον τὸν φιλόσοφον
 ἱστορεῖ ζῶντα ληφθῆναι τῆς τριήρους εἰς τὴν γῆν ἐκπεσού-
 σης τὸν Φίλιστον —. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐφυβρίζων ὁ Τίμαιος
 κτέ. — ἀλλὰ Τίμαιος οὐκ ἄδικον λαβῶν πρόφασιν τὴν ὑπὲρ
 τῆς τυραννίδος τοῦ Φιλίστου σπουδὴν καὶ πίστιν ἐμπίπλα-
 ται τῶν κατ' αὐτοῦ βλασφημιῶν. — οὐ μὴν οὐδ' "Εφορος
 ὑγιάνει τὸν Φίλιστον ἐγκωμιάζων, ὃς καίπερ ὢν δεινότατος
 ἀδίκους πράγμασι καὶ πονηροῖς ἠθεσεν εὐσχήμονας αἰτίας

§ 23. περιβαλεῖν καὶ λόγους ἔχοντας κόσμον ἐξευρεῖν, αὐτὸς αὐτὸν οὐ δύναται πάντα μηχανώμενος ἐξελέσθαι τῆς γραφῆς, ὡς οὐ φιλοτυραννότατος ἀνθρώπων γένοιτο καὶ μάλιστα πάντων αἰεὶ ζηλώσας καὶ θαυμάσας τρυφὴν καὶ δύναμιν καὶ πλούτους καὶ γάμους τοὺς τῶν τυράννων. ἀλλὰ γὰρ Φιλίστου ὁ μήτε τὰς πράξεις ἐπαινῶν μήτε τὰς τύχας ὀνειδίζων ἐμμελέστατος.

† Cic. de divin. I 20, 39 *ut scriptum apud Philistum est, et doctum hominem et diligentem et aequalem temporum illorum.* de orat. II 13, 57 *hunc (Thucydidem) consecutus est Syracusius Philistus qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset. otium suum consumpsit in historia scribenda maximeque Thucydidem est. sicut mihi videtur, imitatus.* Brut. 17, 66 *amatores huic (Catonis) desunt, sicuti multis iam ante saeculis et Philisto Syracusio et ipso Thucydidi. nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum brevitate tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae sqq.* ad Qu. frat. II 11 (13), 4 *Siculus ille (Philistus) capitalis creber acutus brevis, paene pusillus Thucydides; sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque nescio. me magis de Dionysio delectat. ipse est enim veterator magnus et per familiaris Philisto.*

Quint. X 1, 74 *Philistus quoque meretur qui turbae quamvis bonorum post eos (Thucydidem Herodotum Theopompum) auctorum eximatur. imitator Thucydidis et ut multo infirmior ita aliquatenus lucidior.*

Die fortsetzung der geschichte des Philistos von Athanis § 43.

§ 24. Der angebliche Skylax von Karyanda.

C. Müller geogr. gr. min. I xxxiii, 1 — 96. Niebuhr üb. d. alter des küstenbeschreibers Skylax (1810) kl. hist. schriften I 105. Letronne fragmens des poèmes géogr. de Scymnus. Paris 1840 p. 165.

Skylax von Karyanda bereiste im auftrage des königs Darius Hystaspis die Indusgegenden und gab seinen reisebericht heraus. vgl. Gutschmid Rh. mus. IX 141. den namen dieses berühmten geographen trägt ein *περίπλους τῆς οὐκουμένης*, welcher ol. 105 (360 — 356) verfasst, lückenhaft und interpoliert auf uns gekommen ist.

2. Hilfszeugnisse aus der gleichzeitigen litteratur. § 25.

§ 25. Dichter und philosophen.

Sophokles † 406/5. Euripides geboren 480, † am hofe des königs Archelaos von Makedonien 406, brachte seit ol. 81, 1. 455 tragödien auf die bühne. ol. 87, 1. 431 gewann er mit der Medea den dritten preis.

Die komödie ward durch Kratinos († um 423), Eupolis und Aristophanes zur höchsten blüte und politischen bedeutung ausgebildet. Horat. Sat. I 4, 1 *Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae* || *atque alii quorum comedia prisca virorum est,* || *siquis erat dignus describi, quod malus ac fur,* || *quod moechus foret aut sicarius aut alioqui* || *famosus, multa cum libertate notabant.* ein verbot τοῦ μὴ κωμωδεῖν ἐξ ὀνόματος ward ol. 85, 1. 440 erlassen, ol. 85, 4. 437 wieder aufgehoben, ol. 91, 1. 416 auf Alkibiades' betrieb erneuert.

Fragmenta comicorum Graecorum collegit et disposuit Aug. Meineke. voll. V. Berol. 1839 — 57. W. Vischer üb. d. benutzung der alten komödie als geschichtl. quelle. Basel 1840. 4.

Aristophanes, geboren 452 † ca 388, brachte seine ersten stücke (seit 427) durch seine chormeister Kallistratos und Philonides zur aufführung. erhalten sind: *Ἀχαρνῆς* ol. 88, 3. 425, *Ἰππῆς* ol. 88, 4. 424, *Νεφέλαι* ol. 89, 1. 423, *Σφήκες* ol. 89, 2. 422, *Εἰρήνη* ol. 89, 3. 421, *Ὄρνιθες* ol. 91, 2. 414, *Λυσιστράτη* u. *Θεσμοφοριάζουσαι* ol. 92, 1. 411, *Βάτραχοι* ol. 93, 3. 405, *Ἐκκλησιάζουσαι* ol. 96, 4. 392, *Πλοῦτος* ol. 97, 4. 388. überreste aus den commentaren der Alexandriner enthalten die scholien.

Mit dem wegfall des chors und der parabase änderte sich das wesen der komödie. die neue komödie hatte, mit der älteren verglichen, für das staatsleben geringe bedeutung. Ion von Chios. Müller FHG II 44. Ern. Köpke de Ionis Chii poetae vita. Berol. 1836. de hypomnematis graecis II. Brandenb. 1863. 4. p. 2— 9. Ad. Kirchhoff Hermes V 58.

Ion verfaszte lyrische gedichte und tragödien und in prosa (ca 440) *Ἐπιδημῖαι*, erinnerungen von seinem aufenthalt in Athen, Sparta u. a., welche Plutarch im leben des Kimon und Perikles benutzt hat. Ion † vor 421.

Die griechische litteratur ward bedingt durch die entwicklung der sophistik, deren hauptvertreter Protagoras

§ 25. von Abdera, Gorgias von Leontini, Prodikos von Keos längere oder kürzere zeit zu Athen lehrten.

Gorgias (geb. ol. 71, 1 † 98, 1, 496—388) kam ol. 88, 2. 427 als gesandter seiner vaterstadt nach Athen. in seinen prunkreden, z. b. dem *Ὀλυμπικός*, ermahnte er die Griechen zum nationalkriege gegen die barbaren. Philostratos leb. d. sophisten I 9 p. 493.

Stesimbrotos von Thasos (Müller FHG II 52) lebte in der Perikleischen zeit zu Athen und gab sich mit allegorischer mythendeutung ab. eine ihm beigelegte schrift *περὶ Θεμιστοκλέους καὶ Θουκυδίδου καὶ Περικλέους* Athen. XIII p. 580^e, aus der Plutarch anekdoten nacherzählt, hat Conr. Bursian centralbl. 1860 s. 620 für untergeschoben erklärt. vgl. Fz. Rühl, die quellen Plutarchs im leben des Kimon, Leipzig 1867 s. 37 — 48.

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ unter Xenophons schriften.

W. Roscher Thukydides s. 248—252, 526—539. Aug. Platen, de auctore libri Xenophontei qui est de rep. Ath. Bresl. 1843. Böckh sth. I 433ⁿ. Wolfg. Helbig rh. mus. XVI 511. W. Herbst der abfall Mytilenes von Athen. Köln 1861. s. 18. W. Roths leb. u. erstlingschriften. Gött. 1862. s. 1—64. W. Vischer n. schw. mus. 1862. s. 145. G. A. Sauppe X. opera. Lips. 1866 V p. 176.

Die schrift ist ein sendschreiben eines Atheners von der oligarchischen partei an einen Lakedämonier, während des peloponnesischen kriegs, spätestens zu anfang von ol. 91, 4. sommer 413 abgefasst. als verfasser vermuteten W. Wachsmuth (hell. altertumsk. II, 1, 441. 1829) Platen Böckh Kritias (vgl. die fragmente von dessen elegien Bergk poet. lyr. Gr. p. 602, von tragödien Nauck tragic. Gr. fr. p. 597—601; von *πολιτεῖαι* in prosa Müller FHG II 68); Helbig vermutete Alkibiades.

Platons theorie des staates: *Πολιτεία* 16 bb. *Νόμοι* 12 bb.

Die Platon beigelegten briefe sind unecht s. Herm. Th. Karsten de Platonis quae feruntur epistolis. Ultraj. 1864. H. Sauppe Gött. gel. anz. 1866 s. 881.

Über die brieflitteratur überhaupt s. Rich. Bentley's dissertation upon the epistles of Phalaris, Themistocles, Socrates, and the fables of Aesop. London 1697. dissertation upon the epistles of Phalaris with an answer to the objections of the Hon. Charl. Boyle. 1699 (Bentley's works ed. by Alex. Dyce. London 1836. I, II, latein. v. Lennep.

Groning. 1777. deutsch v. Wold. Ribbeck. Leipz. 1857) Ant. Westermann § 26. de epistol. scriptoribus Graecis comm. partes VIII. Lips. 1851 — 55. 4.

§ 26. Redner.

Dionysios von Halikarnass *περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί* (*Λυσίας. Ἰσοκράτης. Ἰσαῖος*) V p. 445 — 629 R. *Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων* unter Plutarchs schriften (*Moralia* p. 832 — 852); von Photios überarbeitet bibl. cod. 259 — 268. vgl. A. Schaefer *commentatio de vitis decem oratorum*. Dresd. 1843. *zeitschr. f. d. altertumswiss.* 1848 s. 244 — 267. biographien bei den scholiasten gesammelt in Westermanns *Βιογραφ.* I. VI.

Fragmenta oratorum Atticorum collegit, disposuit, adnotavit Herm. Sauppilus: Oratores Attici, Turici 1850. 4. II 127 — 355. Fr. Blass, die attische beredsamkeit von Gorgias bis zu Lysias. Leipz. 1868.

Anaxim. rhet. c. 1 (I 174 Sp.) *δύο γένη τῶν πολιτικῶν εἰσὶ λόγων, τὸ μὲν δημηγορικὸν τὸ δὲ δικανικόν.* Aristoteles (*Rhet. I 3 p. 1358^b, 7*) unterscheidet *τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικὸν δικανικὸν ἐπιδεικτικόν.* Vgl. L. Spengel *συναγωγή τεχνῶν* s. 183 ff.

Antiphon, mitglied der 400, hingerichtet ol. 92, 2. 411 (von ihm erhalten *λόγοι φονικολ*).

Andokides, in den Hermokopidenprocess verwickelt. reden *περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου* ol. 92, 3. 410. *περὶ τῶν μυστηρίων* ol. 95, 1. 400. *περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης* ol. 97, 2. 391. untergeschoben die rede *κατὰ Ἀλκιβιάδους*.

Lysias, sohn des Syrakusiers Kephalos, zu Athen geboren, hielt ol. 94, 2. 403 die (12e) rede *κατὰ Ἐρατοσθένους τοῦ γενομένου τῶν τριάκοντα* und verfaszte seitdem processreden für andere (als *λογογράφος*). für die zeitgeschichte sind lehrreich u. a. 34. fragment der rede *περὶ τοῦ μὴ καταλύσαι τὴν πάτριον πολιτείαν Ἀθήνησι* (403). 25. *δήμου καταλύσεως ἀπολογία* (aus derselben zeit). 13. *κατὰ Ἀγοράτου* (nach 400). 30. *κατὰ Νικομάχου* (399). 26. *περὶ τῆς Εὐάνδρου δοκιμασίας* (399). 16. *ἐν βουλῇ Μαντιθέω δοκιμαζομένῳ ἀπολογία* (c^o 393). 28. *κατὰ Ἐργοκλέους ἐπίλογος* und 29. *κατὰ Φιλοκλέους ἐπίλογος* (389). 19. *ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων πρὸς τὸ δημόσιον* (387). 33. fragment des *Ὀλυμπιακός* (ol. 98, 1. 388). die grabrede für die im korinthischen kriege gefallenen (2. *ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς*) ist wahrscheinlich untergeschoben.

§ 26. Isokrates, geboren 436 † 338, bildete sich nach Gorgias und wirkte als lehrer der redkunst und als schriftsteller durch λόγοι ἐπιδεικτικοί und συμβουλευτικοί. dem kyprischen fürsten Nikokles gewidmet: 2. πρὸς Νικοκλέα. 3. Νικοκλήῃς ἢ Κύπριοι. 9. Εὐαγόρας.

4. Πανηγυρικός 380. 14. Πλαταϊκός 373. 6. Ἀρχίδαμος 365. 7. Ἀρεοπαριτικός c^a 355. 8. περὶ εἰρήνης ἢ συμμαχικός 355. 15. περὶ ἀντιδόσεως 353.

5. Φίλιππος 346. 12. Παναθηναϊκός 339.

Briefe von Isokrates (echt 1—9).

§ 27. Schriftsteller über das kriegswesen.

Aeneas der taktiker (um 350).

Köchly und Rüstow griech. kriegsschriftsteller t. I. Leipzig 1853. Aeneae comment. poliorceticus. Rud. Hercher recens. et adnotavit. Berol. 1870.

Suidas: *Αἰνεΐας*. οὗτος ἔγραψε περὶ πυρσῶν, ὡς φησι Πολύβιος (X 44 *Αἰνεΐας* — ὁ τὰ περὶ τῶν στρατηγικῶν συντεταγμένος), καὶ περὶ στρατηγημάτων υπόμνημα. erhalten ist davon das υπόμνημα περὶ τοῦ πῶς δεῖ πολιορκουμένους ἀντέχειν.

III. Die zeiten der makedonischen herrschaft.

1. Geschichtschreiber.

§ 28. Ephoros von Kyme.

Müller FHG I LVII. 234. fragmenta coll. Meier Marx. Carlsr. 1815. Ad. Stelkens de Eph. C. fide atque auctoritate. Monast. 1857. Io. Ad. Klügmann. Gott. 1860. Ch. Matthiessen, jhb. f. phil. suppl. III 877. Niebuhr vorles. üb. AG. II 409 f.

Suidas: Ἐφορος Κυμαῖος, υἱὸς Δημοφίλου (οὐ δὲ Ἀντιόχου) Ἰσοκράτους ἀκουστής τοῦ ῥήτορος, ἱστορικός· ἔσχε δὲ υἱὸν Δημοφίλου τὸν ἱστορικόν. ἦν δὲ ἐπὶ τῆς Cγ' ὀλυμπιάδος (dieselbe zeitbestimmung u. Θεόπομπος s. u. s. 54), ὡς καὶ πρὸ τῆς Φιλίππου βασιλείας εἶναι τοῦ Μακεδόνοσ. ἔγραψεν ἀπὸ τῆς Ἰλίου πορθήσεως καὶ τῶν Τρωικῶν μέχρι τῶν αὐτοῦ χρόνων βιβλία λ', περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν βιβλία κδ', παραδόξων τῶν ἑκασταχοῦ βιβλία ιε', εὐρημάτων ὧν ἕκαστος εὗρε βιβλία β', καὶ λοιπὰ.

Strab. XIII p. 622 ἀνὴρ δ' ἄξιος μνήμης ἐκ τῆσδε τῆς

πόλεως (Κύμης) ἀναντιλέκτως μὲν ἔστιν Ἔφορος, τῶν Ἴσο- § 28.
κράτους γνωρίμων τοῦ ῥήτορος, ὁ τὴν ἱστορίαν συγγράψας
καὶ τὰ περὶ τῶν εὐρημάτων.

Cic. de orat. II 13, 57 *postea vero quasi ex clarissima
rhetoris officina duo praestantes ingenio, Theopompus et Epho-
rus, ab Isocrate magistro impulsī se ad historiam contulerunt;
causas omnino nunquam attigerunt.*

Vit. X or. Isocrat. p. 837^c ἐμαθήτευσε δὲ αὐτῶ καὶ
Θεόπομπος ὁ Χῖος καὶ Ἔφορος ὁ Κυμαῖος καὶ Ἀσκληπιάδης
— καὶ Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης . . . p. 839^a τοῦ δὲ Κυμαίου
Ἐφόρου ἀπράκτου τῆς σχολῆς ἐξελεθόντος καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ
πατρὸς Δημοφίλου πεμφθέντος ἐπὶ δευτέρῳ μισθῶ παίζων
Δίφορον αὐτὸν ἐκάλει. ἐσπούδασε μέντοι ἱκανῶς περὶ τὸν
ἄνδρα καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς χρείας αὐτὸς ὑπεθήκατο.

Suidas u. Ἔφορος b: Ἔφορος Κυμαῖος καὶ Θεόπομπος
Δαμασιστράτου Χῖος, ἄμφω Ἴσοκράτους μαθηταί, ἀπ' ἐναν-
τίων τό τε ἦθος καὶ τοὺς λόγους ὁρμώμενοι. ὁ μὲν γὰρ
Ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἀπλοῦς, τὴν δὲ ἐρμηνεῖαν τῆς ἱστορίας
ὑπτιος καὶ νωθρὸς καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν· ὁ δὲ Θεό-
πομπος τὸ ἦθος πικρὸς καὶ κακοήθης, τῇ δὲ φράσει πολλὺς
καὶ συνεχῆς καὶ φορᾶς μεστός· φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν.
ὁ γοῦν Ἴσοκράτης τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσθαι, τὸν δὲ Ἔφο-
ρον κέντρου. vgl. Zosim. vit. Isocr. p. 257 W. Cic. ad Attic.
VI 1, 12 *alter, uti dixit Isocrates in Ephoro et Theopompo,
frenis eget alter calcaribus.* Brut. 56, 204 *Isocratem in acer-
rumo ingenio Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum
est, alteri se calcaria adhibere alteri frenos.* de orat. III 9, 36
*dicebat Isocrates — se calcaribus in Ephoro, contra autem in
Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem verborum
audacia reprimebat, alterum cunctantem et quasi verecundantem
incitabat.* vgl. § 29.

Nach Plutarch π. στωικῶν ἐναντιωμ. 20 p. 1043^d lehnte
Ephoros es ab, Alexander auf seinem zuge zu begleiten.

Ephoros schrieb: 1. *Εὐρήματα* 2 bücher. Christoph Bruss-
kern, de rer. inven^tar. scriptoribus Graecis. Bonn. 1864. Paul Eichholtz,
de scriptoribus περὶ εὐρημάτων Hal. 1867.

Gegen Ephoros schrieb Straton von Lampsakos, schüler u. (287) nachfolger
von Theophrastos, εὐρημάτων ἔλεγχοι β'. Plin. ind. auct. VII *Stratone qui contra Ephori εὐρήματα scripsit.* Polyb. XII 25^c.

2. *Ἴστορίαι* 30 bücher, von der wanderung der He-
rakliden bis zur belagerung von Perinthos ol. 110, 1. 340.

§ 28. Polyb. V 33 Ἐφορον τὸν πρῶτον καὶ μόνον ἐπιβεβλη-
μένον τὰ καθόλου γράφειν.

Strab. VIII p. 332 οἱ δ' ἐν τῇ κοινῇ τῆς ἱστορίας γραφῆ
χωρὶς ἀποδείξαντες τὴν τῶν ἡπείρων τοπογραφίαν, καθάπερ
Ἐφορός τε ἐποίησε καὶ Πολύβιος.

X p. 465 ὁ ἐσπουδασμένως οὕτως ἐπαινέσας αὐτὸν
(Ἐφορον) Πολύβιος καὶ φήσας περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καλῶς
μὲν Εὐδοξον, κάλλιστα δ' Ἐφορον ἐξηγεῖσθαι περὶ κτί-
σεων συγγενειῶν μεταναστάσεων ἀρχηγειῶν . . . vgl. Po-
lyb. IX 1.

Diod. IV 1 Ἐφορος μὲν γὰρ ὁ Κυμαῖος, Ἰσοκράτους ὄν
μαθητῆς, ὑποστησάμενος γράφειν τὰς κοινὰς πράξεις, τὰς
μὲν παλαιὰς μυθολογίας ὑπερέβη, τὰ δ' ἀπὸ τῆς Ἡρακλει-
δῶν καθόδου πραχθέντα συνταξάμενος ταύτην ἀρχὴν ἐποι-
ήσατο τῆς ἱστορίας. ὁμοίως δὲ τούτῳ Καλλισθένης καὶ Θεό-
πομπος, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν γεγονότες, ἀπέστησαν τῶν
παλαιῶν μύθων.

V 1 Ἐφορος δὲ τὰς κοινὰς πράξεις ἀναγράφων οὐ μόν-
ον κατὰ τὴν λέξιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπιτέ-
τευχε· τῶν γὰρ βίβλων ἐκάστην πεποίηκε περιέχειν κατὰ
γένος τὰς πράξεις.

XVI 76 ol. 109, 4. 341 τῶν δὲ συγγραφέων Ἐφορος
μὲν ὁ Κυμαῖος τὴν ἱστορίαν ἐνθάδε κατέστροφεν εἰς τὴν
Περὶνθου πολιορκίαν, περιείληφε δὲ τῇ γραφῇ πράξεις τὰς
τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τῶν
Ἡρακλειδῶν καθόδου. χρόνον δὲ περιέλαβε σχεδὸν ἐτῶν
ἑπτακοσίων καὶ πενήκοντα, καὶ βίβλους γέγραφε τριάκοντα,
προοίμιον ἐκάστη προθεῖς.

Clemens Al. strom. I 21 p. 403 P. ἀπὸ τούτου (der
rückkehr des Herakliden) ἐπὶ Εὐαίνετον ἄρχοντα ἐφ' οὗ
φασὶν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανίας,
ἔτη ἑπτακόσια δεκαπέντε· ὡς δὲ Ἐφορος, ἑπτακόσια τριά-
κοντα πέντε.

Phanias rechnete nicht 715, sondern entsprechend der
attischen chronologie 815 jahre; über Ephoros vgl. I. Bran-
dis de temp. gr. antiqu. rat. p. 25.

Ephor. fr. 2 (bei Harpocratio u. ἀρχαίως) περὶ μὲν
γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς γεγεννημένων τοὺς ἀκριβέστατα λέγοντας
πιστοτάτους ἡγούμεθα, περὶ δὲ τῶν παλαιῶν τοὺς οὕτω δι-

εξιόντας ἀπιθανωτάτους εἶναι νομίζομεν, ὑπολαμβάνοντες § 28. οὔτε τὰς πράξεις ἀπάσας οὔτε τῶν λόγων τοὺς πλείστους εἰκὸς εἶναι μνημονεύεσθαι διὰ τοσούτων <ἐτῶν Cobet>.

Polyb. XII 27 ὁ μὲν γὰρ Ἔφορος φησιν, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτοὺς (τοὺς συγγραφέας) παρῆναι πᾶσι τοῖς πράγμασι, ταύτην ἂν διαφέρειν πολὺ τῶν ἐμπειριῶν. c. 28 ὁ γὰρ Ἔφορος, παρ' ὅλην τὴν πραγματείαν θαυμάσιος ὢν καὶ κατὰ τὴν φράσιν καὶ κατὰ τὸν χειρισμὸν καὶ κατὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν λημμάτων, δεινότατός ἐστιν ἐν ταῖς παρεκβάσεσι καὶ ταῖς ἀφ' αὐτοῦ γνωμολογίαις, καὶ συλλήβδην ὅταν που τὸν ἐπιμετροῦντα λόγον διατιθῆται, κατὰ δέ τινα συντηχίαν εὐχαριστότατα καὶ πιθανώτατα περὶ τῆς συγκρίσεως εἴρηκε τῆς τῶν ἱστοριογράφων καὶ λογογράφων.

Über seinen gegensatz zu Hellanikos s. § 16 s. 19.

Joseph. w. Apion I 12 p. 183 s. οἱ δοκοῦντες ἀκριβέστατοι συγγραφεῖς, ὧν ἐστὶν Ἔφορος.

Polyb. VI 45 (über die gesetze der Kreter) οἱ λογιώτατοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Ἔφορος Ξενοφῶν Καλλισθένης Πλάτων.

Strab. IX p. 422 s. (fr. 70) Ἔφορος δ' ὃ τὸ πλεῖστον προσχρώμεθα διὰ τὴν περὶ ταῦτα ἐπιμέλειαν, καθάπερ καὶ Πολύβιος μαρτυρῶν τυγχάνει, ἀνὴρ ἀξιόλογος, δοκεῖ μοι τάναντία ποιεῖν ἔσθ' ὅτε τῇ προαιρέσει καὶ ταῖς ἐξ ἀρχῆς ὑποσχέσεσιν. ἐπιτιμήσας γοῦν τοῖς φιλομυθοῦσιν ἐν τῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπαινέσας προστίθησι τῷ περὶ τοῦ μαντείου τούτου (τοῦ ἐν Δελφοῖς) λόγῳ σεμνήν τινα ὑπόσχεσιν, ὡς πανταχοῦ μὲν ἄριστον νομίζει τάληθές, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. ἄτοπον γὰρ εἰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων τὸν τοιοῦτον ἀεὶ τρόπον διώκομεν, φησί, περὶ δὲ τοῦ μαντείου λέγοντες ὃ πάντων ἐστὶν ἀψευδέστατον τοῖς οὕτως ἀπίστοις καὶ ψεύδεσι χρησόμεθα λόγοις. ταῦτα δ' εἰπὼν ἐπιφέρει παραχρημα, ὅτι ὑπολαμβάνουσι κατασκευάσαι τὸ μαντεῖον Ἀπόλλωνα μετὰ Θέμιδος ὠφελῆσαι βουλόμενον τὸ γένος ἡμῶν. εἶτα τὴν ὠφέλειαν εἰπὼν ὅτι εἰς ἡμερότητα προῦκαλεῖτο καὶ ἐσωφρόνιζε, τοῖς μὲν χρηστηριάξων καὶ τὰ μὲν προστάτων τὰ δ' ἀπαγορευῶν, τοὺς δ' οὐδ' ὅλως προσιέμενος, ταῦτα διοικεῖν νομίζουσι, φησίν, αὐτὸν οἱ μὲν αὐτὸν τὸν θεὸν σωματοειδῆ γινόμενον, οἱ δ' ἀνθρώποις ἔννοιαν παραδιδόντα τῆς ἑαυτοῦ βουλήσεως. — ἐξ Ἀθηναίων δ' ὀρηθηθέντα ἐπὶ Δελφοὺς ταύτην ἵεναι τὴν

§ 28. ὁδόν, ἧ̄ νῦν Ἀθηναῖοι τὴν Πυθαΐδα πέμπουσι γενόμενοι δὲ κατὰ Πανοπέας Τιτυὸν καταλῦσαι ἔχοντα τὸν τόπον, βίαιοι ἄνδρα καὶ παράνομον· τοὺς δὲ Παρνασίους συμμίζαντας αὐτῷ καὶ ἄλλον μηνῦσαι χαλεπὸν ἄνδρα Πύθωνα τοῦνομα, ἐπίκλησιν δὲ Δράκοντα, κατατοξεύοντος δ' ἐπικελεύειν ἵε παιάν. — τί δ' ἂν εἴη μυθωδέστερον ἢ Ἀπόλλων τοξεύων καὶ κολάζων Τιτυοὺς καὶ Πύθωνα καὶ ὀδεύων ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφοὺς καὶ γῆν πᾶσαν ἐπιών; εἰ δὲ ταῦτα μὴ ὑπελάμβανε μύθους εἶναι, τί ἐχορῆν τὴν μυθευομένην Θέμιν γυναῖκα καλεῖν, τὸν δὲ μυθευόμενον δράκοντα ἄνθρωπον; πλὴν εἰ συγχεῖν ἐβούλετο τὸν τε τῆς ἱστορίας καὶ τὸν τοῦ μύθου τύπον. παραπλήσια τούτοις καὶ τὰ περὶ τῶν Αἰτωλῶν εἰρημένα κτέ. vgl. X p. 463 s.

Theon. progymn. 6 p. 220 s. καὶ μέντοι καὶ Ἔφορος ἐν τῇ δ' χρῆται τούτῳ τῷ τρόπῳ, ὅτι ἄρα Τιτυὸς μὲν ἦν Πανοπέως δυνάστης, ἄνῆρ παράνομος καὶ βίαιος, Πύθων δὲ θηριώδης τὴν φύσιν, Δράκων ἐπικαλούμενος, οἱ δὲ περὶ τὴν πάλαι μὲν Φλέγγραν νῦν δὲ Παλλήνην ὀνομαζομένην κατοικοῦντες ἦσαν ἄνθρωποι ὠμοὶ καὶ ἱερόσυλοι καὶ ἀνθρωποφάγοι, οἱ καλούμενοι Γίγαντες, οὓς Ἡρακλῆς λέγεται χειρῶσασθαι τὴν Τροίαν ἐλών, καὶ διὰ τὸ κρατῆσαι τοὺς περὶ τὸν Ἡρακλέα ὀλίγους ὄντας τῶν Γιγάντων πολλῶν ὄντων καὶ ἀσεβῶν θεῶν ἔργον ἅπασιν ἐδόκει γεγυμέναι τὸ περὶ τὴν μάχην, καὶ ὅσα ἄλλα ἐπιλύεται περὶ τοῦ Λυκούργου καὶ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος καὶ Διὸς καὶ Κουρήτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ Κρήτῃ μυθολογουμένων. vgl. Strab. X p. 476.

Strab. VIII p. 334 (fr. 56) Ἔφορος μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναι τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀκαρνανίαν φησὶν ἀπὸ τῶν ἐσπερίων μερῶν· ταύτην γὰρ συνάπτειν πρώτην τοῖς Ἡπειρωτικοῖς ἔθνεσιν. ἀλλ' ὥσπερ οὗτος τῇ παραλία μέτρῳ χρώμενος ἐντεῦθεν ποιεῖται τὴν ἀρχὴν, ἡγεμονικόν τι τὴν θάλατταν κρίνων πρὸς τὰς τοπογραφίας . . . VII p. 302 s. (fr. 76) Ἔφορος δ' ἐν τῇ τετάρτῃ μὲν τῆς ἱστορίας Εὐρώπῃ δ' ἐπιγραφομένη βίβλῳ, περιοδεύσας μέχρι Σκυθῶν . . .

Diod. I 9 (fr. 6) περὶ πρώτων δὲ τῶν βαρβάρων διεξιμεν, οὐκ ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς ἡγούμενοι τῶν Ἑλλήνων, καθάπερ Ἔφορος εἶρηκεν, ἀλλὰ κτέ.

Ephoros führte in seiner darstellung alte zeugnisse an, denkmäler, dichter u. a.

Das um 90 v. Ch. verfaszte gedicht, welches fälschlich § 28. Skymnos von Chios beigelegt wird, ist ein auszug aus den geographischen abschnitten (Müller geogr. gr. m. I p. 196 — 237). vs. 470 ἐξῆς διεξιμεν δὲ πάλι τὴν Ἑλλάδα, || ἐπὶ κεφαλαίων τοὺς τε περὶ αὐτὴν τόπους || ἐθνικῶς ἅπαντας κατ' Ἐφορον δηλώσομεν. überhaupt diente die geschichte des Ephoros den späteren als handbuch und ward namentlich von Strabon und Diodor ausgeschrieben, auch von Trogus Plutarch Pausanias. vgl. R. Klüber, üb. d. quellen des D. im IX. b. Würzburg 1868. Ch. Aug. Volquardsen üb. die qu. der gr. u. sicil. geschichten bei Diodor, b. XI — XVI. Kiel. 1868. Wilh. Collmann de Diodori S. fontibus. Lips. 1869. Hil. Wolffgarten de Ephori et Dinonis historiis a Trogo Pompejo expressis. Bonn 1868.

Diodor nennt u. a. XII 41 Ephoros als seinen gewährsmann für c. 38 — 40: αἰτία μὲν οὖν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοιαῦταί τινες ὑπῆρξαν, ὡς Ἐφορος ἀνέγραψε.

Ephoros erzählte im 10. buche (fr. 107) die belagerung von Paros durch Miltiades 489; im 20. buche (fr. 138) den διοικισμός von Mantinea (385); im 25. (fr. 146^a) die schlacht bei Mantinea (362).

Plutarch. π. ἀδολεσχ. 22 p. 514^c τῶν παρ' ἡμῖν τις κατὰ τύχην ἀνεγνωκῶς δύο τῶν Ἐφόρου βιβλίων ἢ τρία πάντας ἀνθρώπους κατέτριβε καὶ πᾶν ἀνάστατον ἐποίει συμπόσιον, ἀεὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην καὶ τὰ συνεχῆ διηγούμενος· ὄθεν Ἐπαμεινώνδας παρωνύμιον ἔσχευ. vgl. fr. 67 (b. Strab. IX p. 400 s.). Wytttenbach zu Plut. apophth. p. 192^c.

Polyb. XII 25^t Ἐφορος . . ἐν τοῖς πολεμικοῖς τῶν μὲν κατὰ θάλατταν ἔργων ἐπὶ ποσὸν ὑπόνοιαν ἔσχηκέναι μοι δοκεῖ, τῶν δὲ κατὰ γῆν ἀγώνων ἄπειρος εἶναι τελέως. τοιγαροῦν ὅταν μὲν εἰς τὰς περὶ Κύπρον ναυμαχίας καὶ τὰς περὶ Κνίδον ἀτενίσῃ τις, αἷς ἐχρήσαντο οἱ βασιλέως στρατηγοὶ πρὸς Εὐαγόραν τὸν Σαλαμίνιον καὶ πάλιν πρὸς Λακεδαιμονίους, θαυμάζειν . . τὸν συγγραφέα κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν ἐμπειρίαν καὶ πολὺ τῶν χρησίμων ἀπενέγκασθαι πρὸς τὰς ὁμοίας περιστάσεις· ὅταν δὲ τὴν περὶ Λεῦκτρα μάχην ἐξηγῆται Θηβαίων τε καὶ Λακεδαιμονίων ἢ τὴν ἐν Μαντινείᾳ πάλιν τῶν αὐτῶν τούτων, ἐν ἧ καὶ μετήλλαξε τὸν βίον Ἐπαμεινώνδας, ἐν τούτοις ἐὰν ἐπὶ τὰ κατὰ

§ 28. μέρος ἐπιστήσας τις θεωρῆ τὰς ἐκτάξεις καὶ μετατάξεις τὰς κατ' αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, γελοῖος φαίνεται καὶ ἀόρατος τῶν τοιούτων ὦν. ὁ μὲν οὖν ἐν τοῖς Λεύκτροις κίνδυνος ἀπλοῦς γερονῶς καὶ καθ' ἓν τι μέρος τῆς δυνάμεως οὐ λίαν ἐκφανῆ ποιεῖ τὴν τοῦ συγγραφέως ἀπειρίαν· ὁ δὲ περὶ Μαντινείαν τὴν μὲν ἔμφασιν ἔχει ποικίλην καὶ στρατηγικὴν, ἔστι δ' ἀνυπόστατος καὶ τελέως ἀδιανόητος τῷ συγγραφεῖ. τοῦτο δ' ἔσται δῆλον, εἴαν τις τοὺς τόπους ὑποθέμενος ἀληθινῶς ἐπιμετρῆ τὰς κινήσεις τὰς ὑπ' αὐτοῦ δηλουμένας. τὸ δ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ Θεοπόμπῳ καὶ μάλιστα Τιμαίῳ.

Das dreiszigste buch (über den phokischen krieg) verfaszte Demophilos, des Ephoros sohn (Müller FHG I Lxi. 1. II 86^a). Diod. XVI 14. ol. 105, 4. 357. τῶν δὲ συγγραφέων Δημόφιλος μὲν ὁ Ἐφόρου τοῦ ἱστοριογράφου υἱὸς τὸν παραλειφθέντα πόλεμον ὑπὸ τοῦ πατρός, ὀνομασθέντα δὲ ἱερὸν, συντεταγμένον, ἐντεῦθεν ἤρκαται ἀπὸ τῆς καταλήψεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ καὶ τῆς συλήσεως τοῦ μαντείου ὑπὸ Φιλομήλου τοῦ Φωκέως. ἐγένετο δ' ὁ πόλεμος οὗτος ἔτη ἔνδεκα, ἕως τῆς φθορᾶς τῶν διανεμιμαμένων τὰ ἱερὰ χρήματα.

Athen. VI p. 232^a Ἐφορος δὲ ἢ Δημόφιλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐν τῇ τριακοστῇ τῶν ἱστοριῶν περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ λέγων φησὶν (fr. 155).

Fortsetzungen der geschichte des Ephoros § 40.

§ 29. Theopompos von Chios.

Müller FHG I Lxv. 258. Aug. Jul. Edm. Pflugk de Theopompi Chii vita et scriptis. Berol. 1827. fragmenta coll. R. H. Eyssonius Wickers. Lugd. B. 1829. Al. Riese jhb. 1870, 673.

Suidas: Θεόπομπος Χῖος, ῥήτωρ, υἱὸς Δαμασιστράτου, γερονῶς τοῖς χρόνοις κατὰ τὴν ἀναρχίαν Ἀθηναίων, ἐπὶ τῆς γρ' ὀλυμπιάδος, ὅτε καὶ Ἐφορος· Ἰσοκράτους ἀκουστῆς ἅμα Ἐφόρῳ. ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν ἐν βιβλίῳ β', Φιλιππικὰ ἐν βιβλίῳ οβ', Ἑλληνικὰς ἱστορίας· ἔπονται δὲ ταῖς Θουκυδίδου καὶ (καθάπερ αἱ?) Ξενοφώντος, καὶ εἰσὶν ἐν βιβλίῳ ια', ἔχουσαι τὰ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ λοιπά. ἔγραψε καὶ ἕτερα πλεῖστα.

Suid. u. Ἐφορος b. (o. s. 49) φυγὰς δὲ γενόμενος ὁ Θεόπομπος ἰκέτης ἐγένετο τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος. ἐπέστελλέ τε πολλὰ κατὰ Χίων Ἀλεξάνδρῳ. καὶ μέντοι καὶ

αὐτὸν Ἀλεξάνδρον ἐγκωμιάσας πολλὰ λέγεται καὶ ψόγον αὐ- § 29.
τοῦ γεγραφέναι, ὃς οὐ φέρεται.

Phot. bibl. cod. 176 p. 120 s. Bk. ἀνεγνώσθησαν Θεο-
πόμου λόγοι ἱστορικοί. ν' δὲ καὶ γ' εἶσιν οἱ σωζόμενοι αὐ-
τοῦ τῶν ἱστορικῶν λόγοι. διαπεπτωκέναι δὲ καὶ τῶν πα-
λαιῶν τινὲς ἔφησαν τὴν τε ἕκτην καὶ ἑβδόμην, καὶ δὴ καὶ
τὴν ἑνάτην καὶ εἰκοστὴν καὶ τὴν τριακοστὴν. ἀλλὰ ταύτας
μὲν οὐδ' ἡμεῖς εἶδομεν, Μηνοφάνης δέ τις τὰ περὶ Θεό-
πομου διεξιῶν (ἀρχαῖος δὲ καὶ οὐκ εὐκαταφρόνητος ὁ ἀνήρ)
καὶ τὴν δωδεκάτην συνδιαπεπτωκέναι λέγει· καίτοι αὐτὴν
ἡμεῖς ταῖς ἄλλαις συνανέγνωμεν. —

Ἔστι δὲ Θεόπομος Χῖος μὲν τὸ γένος, υἱὸς Δαμοστρά-
του (Δαμασιστράτου Suid. Paus. III 10, 3), φυγεῖν δὲ λέ-
γεται τῆς πατρίδος ἅμα τῷ πατρί, ἐπὶ λακωνισμῷ τοῦ πα-
τρὸς ἀλόντος, ἀνασωθῆναι δὲ τῇ πατρίδι τελευτήσαντος
αὐτῷ τοῦ πατρός, τὴν δὲ κάθοδον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακε-
δόνων βασιλέως δι' ἐπιστολῶν τῶν πρὸς τοὺς Χίους κατα-
πραξαμένου· ἐτῶν δὲ εἶναι τότε τὸν Θεόπομον ε' καὶ μ'.
μετὰ δὲ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον πανταχόθεν ἐκπεσόντα
εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι, Πτολεμαῖον δὲ τὸν ταύτης βασιλέα
οὐ προσίεσθαι τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ ὡς πολυπράγμονα ἀνε-
λεῖν ἐθέλησαι, εἰ μὴ τινες τῶν φίλων παραιτησάμενοι διε-
σώσαντο.

Συνακμάσαι δὲ λέγει αὐτὸς ἑαυτὸν Ἴσοκράτει τε τῷ
Ἀθηναίῳ (Ἀμύκλα oder Ἀπολλωνιάτῃ vgl. u. s. 58 f.) καὶ
Θεοδέκτῃ τῷ Φασηλίτῃ καὶ Ναυκράτει τῷ Ἐρυθραίῳ, καὶ
τούτους ἅμ' αὐτῷ τὰ πρωτεία τῆς ἐν λόγοις παιδείας ἔχειν
ἐν τοῖς Ἑλλήσιν· ἀλλ' Ἴσοκράτην μὲν δι' ἀπορίαν βίου καὶ
Θεοδέκτην μισθοῦ λόγους γράφειν καὶ σοφιστεῦναι, ἐκπαι-
δεύοντας τοὺς νέους κάκειθεν καρπουμένους τὰς ὠφελείας,
αὐτὸν δὲ καὶ Ναυκράτην αὐταρκῶς ἔχοντας ἐν τούτοις αἰεὶ
τὴν διατριβὴν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν καὶ φιλομαθεῖν ποιεῖσθαι.
καὶ ὡς οὐκ ἂν εἴη αὐτῷ παράλογον ἀντιποιοιούμενῳ τῶν πρω-
τείων, οὐκ ἐλαττόνων μὲν ἢ δισμυρίων ἐπῶν τοὺς ἐπιδει-
κτικούς τῶν λόγων συγγραφαιμένῳ, πλείους δ' ἢ ἰε' μυριά-
δας, ἐν οἷς τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πράξεις
μέχρι νῦν ἀπαγγελλομένας ἔστι λαβεῖν· ἔτι δὲ καὶ διότι οὐ-
δεὶς ἔστι τόπος κοινὸς τῶν Ἑλλήνων οὐδὲ πόλις ἀξιόχρεως,
εἰς οὓς αὐτὸς οὐκ ἐπιδημῶν καὶ τὰς τῶν λόγων ἐπιδείξεις
ποιούμενος οὐχὶ μέγα κλέος καὶ ὑπόμνημα τῆς ἐν λόγοις

§ 29. ἑαυτοῦ κατέλιπεν ἀρετῆς. ταῦτα αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λέγων τοὺς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἔχοντας ἐν λόγοις τὸ πρωτεύειν πολὺ καταδεστέρους ἀποφαίνεται τῶν καθ' ἑαυτὸν οὐδὲ τῆς δευτέρας τάξεως ἀξιουμένων, καὶ τοῦτο δῆλον εἶναι φησι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' ἑκατέροις ἐκπεποιημένων καὶ καταλειμμένων λόγων· πολλὴν γὰρ τὴν τοιαύτην παιδευσιν ἐπίδοσιν λαβεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ ἡλικίαν.

— — Φασὶ δὲ αὐτὸν τε καὶ Ἐφορον Ἰσοκράτους γενέσθαι μαθητὰς — καὶ τὰς ἱστορικὰς δ' ὑποθέσεις τὸν διδάσκαλον αὐτοῖς προβαλεῖν, τὰς μὲν ἄνω τῶν χρόνων Ἐφόρω, Θεοπόμπῳ δὲ τὰς μετὰ Θουκυδίδην Ἑλληνικὰς, πρὸς τὴν ἑκατέρου φύσιν καὶ τὸ ἔργον ἀρμοσάμενον. —

Πλείσταις μὲν οὖν παρεβάσεσι παντοδαπῆς ἱστορίας τοὺς ἱστορικοὺς αὐτοῦ λόγους Θεόπομπος παρατείνει. διὸ καὶ Φίλιππος ὁ πρὸς Ῥωμαίους πολεμήσας, ἐξελὼν ταύτας καὶ τὰς Φιλίππου συνταξάμενος πράξεις, αἱ σκοπὸς εἶσι Θεοπόμπῳ, εἰς ἑβίβλους μόνας, μηδὲν παρ' ἑαυτοῦ προσθεῖς ἢ ἀφελὼν πλὴν — τῶν παρεκτροπῶν, τὰς πάσας ἀπήρτισεν. —

Dionys. H. schr. an Cn. Pompeius 6 p. 782—787 Θεόπομπος δ' ὁ Χῖος, ἐπιφανέστατος πάντων τῶν Ἰσοκράτους μαθητῶν γενόμενος καὶ πολλοὺς μὲν πανηγυρικοὺς πολλοὺς δὲ συμβουλευτικοὺς συνταξάμενος λόγους ἐπιστολάς τε τὰς Χιακὰς ἐπιγραφομένας καὶ ὑποθήκας ἄλλας, λόγου δ' ἀξίαν ἱστορίαν πεπραγματευμένος ἀξιόσ ἐστιν ἐπαινεῖσθαι, πρῶτον μὲν τῆς ὑποθέσεως τῶν ἱστοριῶν· καλαὶ γὰρ ἀμφότεραι, ἡ μὲν τὰ λοιπὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περιέχουσα ἡ δὲ τὰ Φιλίππῳ πεπραγμένα· ἔπειτα τῆς οἰκονομίας· ἀμφότεραι γὰρ εἰσιν εὐπαρακολούθητοι καὶ σαφεῖς· μάλιστα δὲ τῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας τῆς κατὰ τὴν συγγραφὴν. δῆλος γὰρ ἐστιν, εἰ καὶ μηδὲν ἔγραψε, πλείστην μὲν παρασκευὴν εἰς ταῦτα παρεσκευασμένος, μεγίστας δὲ δαπάνας εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν τετελεκώς, καὶ πρὸς τούτοις πολλῶν μὲν αὐτόπτης γεγεννημένος, πολλοῖς δ' εἰς ὁμιλίαν ἔηλυθὼς ἀνδράσι τοῖς τότε πρωτεύουσι δημαγωγοῖς τε καὶ στρατηγοῖς καὶ φιλοσόφοις διὰ τὴν συγγραφὴν· οὐ γὰρ ὥσπερ τινὲς πάρεργον τοῦ βίου τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἱστορίας ἐποίησατο, ἔργον δὲ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον. γνοίη δ' ἂν τις αὐτοῦ τὸν πόνον ἐνθυμηθεῖς τὸ πολύμορφον τῆς γραφῆς. καὶ γὰρ ἔθνων εἴρηκεν οἰκισμοὺς καὶ πόλεων κτί-

σεις ἐπελήλυθε, βασιλέων τε βίους καὶ τόπων ἰδιώματα δε- § 29.
 δήλωκε, καὶ εἴ τι θαυμαστὸν ἢ παράδοξον ἐκάστη γῆ καὶ
 θάλασσα φέρει συμπεριείληφε τῇ πραγματείᾳ. καὶ μηδεὶς
 ὑπολάβῃ ψυχαγωγίαν ταῦτ' εἶναι μόνον, οὐ γὰρ οὕτως ἔχει,
 ἀλλὰ πᾶσαν ὡς ἔπος εἰπεῖν ὠφέλειαν παρέχει. ἴνα δὲ πάντ'
 ἀφῶ τᾶλλα, τίς οὐχ ὁμολογήσει τοῖς ἀσκούσι τὴν φιλόσοφον
 ῥητορικὴν ἀναγκαῖον εἶναι πολλὰ μὲν ἔθνη καὶ βαρβάρων
 καὶ Ἑλλήνων ἐκμαθεῖν, πολλοὺς δὲ νόμους [ἀκοῦσαι] καὶ
 πολιτειῶν σχήματα καὶ βίους ἀνδρῶν καὶ πράξεις καὶ τέλη
 (ἤθη Herwerden) καὶ τύχας. τούτων τοίνυν ἅπασαν ἀφθο-
 νίαν δέδωκεν, οὐκ ἀπεσπασμένην τῶν πραγμάτων ἀλλὰ συμ-
 παροῦσαν. πάντα δὴ ταῦτα ζηλωτὰ τοῦ συγγραφέως καὶ
 ἔτι πρὸς τούτοις ὅσα φιλοσοφεῖ παρ' ὄλην τὴν ἱστορίαν, περὶ
 δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν πολλοὺς
 καὶ καλοὺς διεξερχόμενος λόγους. τελευταῖόν ἐστι τῶν ἔρ-
 γων αὐτοῦ καὶ χαρακτηριστικώτατον. ὅπερ οὐδενὶ τῶν ἄλ-
 λων συγγραφέων οὕτως ἀκριβῶς ἐξείργασται καὶ δυνατῶς
 οὔτε τῶν πρεσβυτέρων οὔτε τῶν νεωτέρων· τί δὲ τοῦτ' ἔστι;
 τὸ καθ' ἐκάστην πράξιν μὴ μόνον τὰ φανερά τοῖς πολλοῖς
 ὁρᾶν καὶ λέγειν, ἀλλ' ἐξετάζειν καὶ τὰς ἀφανεῖς αἰτίας τῶν
 πράξεων καὶ τῶν πραξάντων τὰς διανοίας καὶ τὰ πάθη τῆς
 ψυχῆς, ἃ μὴ ῥάδια τοῖς πολλοῖς εἰδέναι, καὶ πάντ' ἐκκαλύπτειν
 τὰ μυστήρια τῆς τε δοκούσης ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγνοου-
 μένης κακίας. καὶ μοι δοκεῖ οὐδ' ὁ μυθνεύμενος ἐν ἄδου τῶν
 ψυχῶν ἀπολυθεισῶν τοῦ σώματος ἐξετασμὸς ἐπὶ τῶν ἐκεῖ
 δικαστῶν οὕτως ἀκριβῆς εἶναι ὡς ὁ διὰ τῆς Θεοπόμπου γρα-
 φῆς γιγνόμενος. διὸ καὶ βάσκανος ἔδοξεν εἶναι προσλαμβά-
 νων τοῖς ἀναγκαίοις ὄνειδισμοῖς καὶ ἅττα τῶν ἐνδόξων προσ-
 ὄπων οὐκ ἀναγκαῖα κατηγορήματα, ὅμοιον τι ποιῶν τοῖς
 ἰατροῖς, οἳ τέμνουσι καὶ καινοῦσι τὰ διεφθαρμένα τοῦ σώματος
 ἕως βάθους τὰ καυτήρια καὶ τὰς τομὰς φέροντες οὐδὲ τῶν
 ὑγαινονόντων καὶ κατὰ φύσιν ἐχόντων στοχαζόμενοι.

Τοιοῦτος μὲν δὴ τις ὁ πραγματικὸς Θεοπόμπου χαρακ-
 τήρ· ὁ δὲ λεκτικὸς Ἰσοκράτει μάλιστα ἔοικε. καθαρά τε
 γὰρ ἡ λέξις καὶ κοινὴ καὶ σαφὴς ὑψηλὴ τε καὶ μεγαλοπρεπὴς
 καὶ τὸ πουμετικὸν ἔχουσα πολὺ, συγκειμένη τε κατὰ τὴν μέ-
 σην ἀρμονίαν, ἠδέως καὶ μαλακῶς ῥέουσα. διαλλάττει δὲ
 τῆς Ἰσοκρατείου κατὰ τὴν πικρότητα καὶ τὸν τόνον ἐπ' ἐνίων,
 ὅταν ἐπιτρέψῃ τοῖς πάθεσι, μάλιστα δ' ὅταν ὄνειδίσῃ ἢ πό-
 λεσιν ἢ στρατηγοῖς πονηρὰ βουλευματα καὶ πράξεις ἀδίκους.

§ 29. πολὺς γὰρ <ῥεῖ> ἐν τούτοις καὶ τῆς Δημοσθένους δεινότητος οὐδὲ κατὰ μικρὸν διαφέρει, ὡς ἐξ ἄλλων πολλῶν ἂν τις ἴδοι καὶ τῶν Χιακῶν ἐπιστολῶν ἄς τῷ <ἐναγωνίῳ> πνεύματι ἐπιτρέψας γέγραφεν. εἰ δ' ὑπερεῖδεν [ἐν τούτοις], ἐφ' οἷς μάλιστα ἔσπούδακε, τῆς τε συμπλοκῆς τῶν φωνηέντων γραμμάτων καὶ τῆς κυκλικῆς εὐρυθυμίας τῶν περιόδων καὶ τῆς ὁμοειδείας τῶν σχηματισμῶν, πολὺ ἀμείνων ἂν ἦν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατὰ τὴν φράσιν. ἔστι δ' ἂ καὶ κατὰ τὸν πραγματικὸν τύπον ἀμαρτάνει καὶ μάλιστα κατὰ τὰς παρεκβολάς· οὔτε γὰρ ἀναγκαῖαί τινες αὐτῶν οὔτ' ἐν καιρῷ γενόμεναι πολὺ τὸ παιδιῶδες ἐμφαίνουσιν. ἐν αἷς ἔστι καὶ τὰ περὶ Σειληνοῦ τοῦ φανέντος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ τὰ περὶ τοῦ δράκοντος τοῦ διαναυμαχῆσαντος πρὸς τὴν τριήρη (πρὸς τῇ τριήρει de vet. script. censura 3 p. 429) καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα ὅμοια τούτοις.

Theopomp war 45 jahre alt, als er auf fürbitten Alexanders des groszen (ol. 111. 336—2) nach seiner vaterstadt Chios zurückberufen wurde: folglich ist er nicht früher als ol. 100. 380 geboren. um diese zeit bestand ein bündnis zwischen Chios und Athen: sobald dieses ol. 100, 3. 377 zu einem trutzbündnisse der griechischen seestaaten gegen Sparta erweitert wurde (Schaefer Dem. u. s. z. I 23), werden die führer der demokratie die vertreibung der lakonischen partei bewirkt haben.

Quint. X 1, 74 *Theopompus his (Thucydidi et Herodoto) proximus ut in historia praedictis minor ita oratori magis similis, ut qui antequam est ad hoc opus sollicitatus diu fuerit orator.*

Theopompos verfaszte eine lobrede auf Mausolos von Karien († ol. 107, 2. 351) und gewann den von dessen wittwe Artemisia ausgesetzten preis. Gell. X 18, 6 *ad eas laudes decertandas venisse dicuntur viri nobiles ingenio atque lingua praestabili, Theopompus Theodectes Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum his certavisse memoriae mandaverint. sed eo certamine vicisse Theopompum iudicatum est: is fuit Isocratis discipulus. extat nunc quoque Theodecti tragoedia quae inscribitur Mausolus.* Vit. X or. 838^b. Porphyr. b. Euseb. praep. ev. X 3, 5 p. 464^c (ὁ Θεόπομπος) ὑπερφρονεῖ τὸν Ἰσοκράτην καὶ νενικῆσθαι ὑφ' ἑαυτοῦ λέγει κατὰ τὸν ἐπὶ Μωσῶλῳ ἀγῶνα τὸν διδάσκαλον. nicht der Athener Isokrates,

sondern Isokrates von Apollonia bewarb sich um den preis § 29. nach Suidas u. Θεοδέκτης — Φασηλίτης· — οὗτος καὶ ὁ Ἐρυθραῖος Ναυκράτης καὶ Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ Θεόπομπος ἐπὶ τῆς ρζ' ὀλυμπιάδος εἶπον ἐπιτάφιον ἐπὶ Μανσώλω —, καὶ ἐνίκησε μάλιστα εὐδοκιμήσας ἐν ἧ εἶπε τραγωδία· ἄλλοι δέ φασι Θεόπομπον ἔχειν τὰ πρωτεῖα. vgl. Suid. u. Ἰσοκράτης Ἀμύκλα. Sauppe z. f. d. AW. 1835 s. 411.

Über die verhältnisse von Chios in der zeit Alexanders s. Demosth. u. s. z. III^a 45, 3. 157. 162 — 4. 168—170 und die von Kirchhoff Ber. d. Berl. Ak. 1863 s. 265 ff. herausgegebene inschrift. ol. 112, 1. 332 ward Chios von den oligarchen und der anderthalb jahre früher eingelegten persischen besatzung befreit und von makedonischen truppen besetzt.

Zu Chios stand Theokritos im gegensatze zu den anhängern der makedonischen partei und persönlich zu Theopomp. vgl. a. a. o. III^a 322, Müller FHG II 86. Strab. XIV p. 645 ἄνδρες δὲ Χῖοι γεγόνασιν ἐλλόγιοι Ἴων τε ὁ τραγικός καὶ Θεόπομπος ὁ συγγραφεὺς καὶ Θεόκριτος ὁ σοφιστής· οὗτοι δὲ καὶ ἀντεπολιτεύσαντο ἀλλήλοις. Theopomp trug Alexander nach dessen rückkehr aus Indien brieflich seine beschwerden vor. fr. 276—278 ἢ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπιστολή, αἱ περὶ τῆς Χίου oder αἱ Χιακαὶ ἐπιστολαί; vgl. Dionys. a. a. O. (p. 782. 786). nach Alexanders tode musste Theopomp flüchten und fand schlieszlich aufnahme bei Ptolemaeos von Ägypten, wenn Photios sich genau ausdrückt (Πτολ. τὸν ταύτης βασιλέα), nicht vor ol. 118, 2. 306.

Theopomps historische schriften:

Ἑλληνικά 12 bb.

Diod. XIII 42. ol. 92, 2. 411 — Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποίηται, Θεόπομπος δὲ τὰς Ἑλληνικάς πράξεις διελθὼν ἐπ' ἔτη ἑπτακαίδεκα καταλήγει τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν ἐν βίβλοις δυοκαίδεκα. XIV 84, ol. 96, 2. 395/4. Θεόπομπος δ' ὁ Χῖος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν κατέστρεφεν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν καὶ εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν (ol. 96, 3. 394), γράψας βίβλους δώδεκα. ὁ δὲ συγγραφεὺς οὗτος ἤρξαι μὲν ἀπὸ τῆς περὶ Κυνὸς σῆμα ναυ-

§ 29. μαχίας, εἰς ἣν Θουκυδίδης κατέληξε τὴν πραγματείαν, ἔγραψε δὲ χρόνον ἑτῶν δεκαεπτὰ. vgl. o. s. 30 f.

Die Hellenika sind benutzt von Plutarch im Leben des Lysander und des Agesilaos.

Φιλιππικά 58 bb. (mit den Hellenika 70 bb.).

Diod. XVI 3. ol. 105, 1. 360/59 τῶν δὲ συγγραφέων Θεόπομπος ὁ Χίος τὴν ἀρχὴν τῶν περὶ Φίλιππον ἱστοριῶν ἐντεῦθεν ποιησάμενος γέγραφε βίβλους ὅκτω πρὸς ταῖς πεντήκοντα, ἐξ ὧν πέντε διαφωνοῦσιν. vgl. Photios o. s. 55.

Polyb. VIII 11 μάλιστα δ' ἂν τις ἐπιτιμήσειε περὶ τοῦτο τὸ μέρος Θεοπόμψ· ὅς γ' ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Φιλίππου συντάξεως διὰ τοῦτο μάλιστα παρορηθηῆναι φήσας πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς πραγματείας διὰ τὸ μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχῆναι τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν οἶον τὸν Ἀμύντου Φίλιππον, μετὰ ταῦτα παρὰ πόδας ἐν τε τῷ προοιμίῳ καὶ παρ' ὄλην δὲ τὴν ἱστορίαν ἀκρατέστατον μὲν αὐτὸν ἀποδείκνυσι πρὸς γυναῖκας, ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐσφαλκῆναι τὸ καθ' αὐτὸν διὰ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀρμὴν καὶ παρὰστασιν, ἀδικιώτατον δὲ καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς, πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας, ἐκπαθῆ δὲ γεγυρότα καὶ πρὸς τὰς ἀκρατοποσίας, ὥστε καὶ μεθ' ἡμέραν πλεονάκεις μεθύοντα καταφανῆ γενέσθαι τοῖς φίλοις. εἰ δέ τις ἀναγνῶναι βουληθείη τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνάτης καὶ τετρακοστῆς αὐτῷ βίβλου, παντάπασιν ἂν θαυμάσαι τὴν ἀτοπίαν τοῦ συγγραφέως κτέ. c. 13 — τὴν δὲ Θεοπόμψου (πικρίαν) μηδ' ὑπὸ λόγον πίπτειν. προθέμενος γὰρ ὡς περὶ βασιλέως εὐφυεστάτου πρὸς ἀρετὴν γεγυρότος οὐκ ἔστι τῶν αἰσχροῶν καὶ δεινῶν ὃ παραλέλοιπε. λοιπὸν ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν καὶ προέκθεσιν τῆς πραγματείας ἀνάγκη ψεύστην καὶ κόλακα φαίνεσθαι τὸν ἱστοριογράφον ἢ περὶ τὰς κατὰ μέρος ἀποφάσεις ἀνόητον καὶ μειρακιώδη τελέως, εἰ διὰ τῆς ἀλόγου καὶ ἐπικλήτου λαιδορίας ὑπέλαβε πιστότερος μὲν αὐτὸς φανήσεσθαι, παραδοχῆς δὲ μᾶλλον ἀξιωθήσεσθαι τὰς ἐγκωμιστικὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ περὶ Φιλίππου.

Καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τὰς ὀλοσχερεῖς διαλήψεις οὐδεὶς ἂν εὐδοκήσειε τῷ προειρημένῳ συγγραφεῖ, ὅς γε ἐπιβαλόμενος γράφειν τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις ἀφ' ὧν Θουκυδίδης ἀπέλιπε, καὶ συνεγγίσας τοῖς Λευκτροκοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἐπιφανε-

στάτοις τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων, τὴν μὲν Ἑλλάδα μεταξὺ καὶ § 29. τὰς ταύτης ἐπιβολὰς ἀπέριψε, μεταλαβὼν δὲ τὴν ὑπόθεσιν τὰς Φιλίππου πράξεις προὔθετο γράφειν. καίτοι γε πολλῶ σμυνότερον ἦν καὶ δικαιοτέρον τῇ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππῳ συμπεριλαβεῖν ἢ περὶ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος κτέ.

Dionys. arch. I 1 οὗτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεονάζειν ἐπαίνοις — οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκῶς ποιεῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν.

Strab. I p. 43 Θεόπομπος — φήσας ὅτι καὶ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐρεῖ, κρεῖττον ἢ ὡς Ἡρόδοτος καὶ Κτησίας καὶ Ἑλλάνικος καὶ οἱ τὰ Ἰνδικὰ συγγράψαντες.

Cic. de legg. I 1, 5 *et apud Herodotum patrem historiae et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae.*

Aelian. var. hist. III 18 (fr. 76) περιηγεῖται τινα Θεόπομπος (ἐν τῇ ἡ' τῶν Φιλιππικῶν Theon progymn. 2 p. 159) συνουσίαν Μίδου τοῦ Φρυγῶ καὶ Σειληνοῦ. — καὶ ταῦτα εἶ τῷ πιστὸς ὁ Χῖος λέγων, πεπιστεύσθω· ἐμοὶ δὲ δεινὸς εἶναι δοκεῖ μυθολόγος καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν ἄλλοις δέ.

Theon. progymn. 4 p. 185 παραιοτήτων δὲ καὶ τὸ παρεκβάσεις ἐπεμβάλλεσθαι μεταξὺ διηγήσεως μακρᾶς. οὐ γὰρ ἀπλῶς χρὴ πᾶσαν παραιοτεῖσθαι, καθάπερ ὁ Φίλιστος· ἀναπαύει γὰρ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν· ἀλλὰ τὴν τηλικαύτην τὸ μῆκος ἣτις ἀπαλλοτριοῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροωμένων ὥστε δεῖσθαι πάλιν ὑπομνήσεως τῶν προειρημένων, ὡς Θεόπομπος ἐν ταῖς Φιλιππικαῖς. δύο γὰρ που καὶ τρεῖς καὶ πλείους ἱστορίας ὅλας κατὰ παρέκβασιν εὐρίσκομεν, ἐν αἷς οὐχ ὅπως Φιλίππου, ἀλλ' οὐδὲ Μακεδόνοιο τινὸς ὄνομά ἐστιν.

Polyb. XXXIX 1^b διὸ καὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οἱ λογιώτατοι δοκοῦσί μοι προσαναπεπαῦσθαι τῷ τρόπῳ τούτῳ, τινὲς μὲν οὖν μυθικαῖς καὶ διηγηματικαῖς κεχορημένοι παρεκβάσει, τινὲς δὲ καὶ πραγματικαῖς, ὥστε μὴ μόνον ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόποις ποιεῖσθαι τὰς μεταβάσεις ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς περιλαμβάνειν. λέγω δὲ οἷον ἐπειδὴν τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν ἐξηγούμενοι καὶ τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου πράξεις μεταξὺ τὰς κατὰ Πελοπόννησον τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιβολὰς διηγῶνται καὶ πάλιν τὰς [ἀπ'] Ἀθηναίων, ἔτι δὲ τὰς κατὰ Μακεδονίαν ἢ τὴν Ἰλλυρίδα, κᾄπειτα

§ 29. διατρούσαντες λέγωσι τὴν Ἰφικράτους εἰς Αἴγυπτον στρατείαν καὶ τὰ Κλεάρχῳ πραχθέντα παρανομήματα κατὰ τὸν Πόντον. ἐξ ὧν κεχορημένους μὲν ἅπαντας εὔροισι τις ἂν τῷ τοιοῦτῳ χειρισμῷ, κεχορημένους γε μὴν ἀτάκτως . . . ἐξεῖνοι μὲν γὰρ μνησθέντες, πῶς Βάρδουλῆς ὁ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς καὶ Κερσοβλήπτης ὁ τῶν Θρακῶν κατεκτήσαντο τὰς δυναστείας, οὐκέτι προστιθέασι τὸ συνεχὲς οὐδ' ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὰκόλουθον ἐκ διαστήματος, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ποιήματι χορησάμενοι πάλιν ἐπανάγουσιν ἐπὶ τὰς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεις.

Plutarch. reip. ger. praec. 6 p. 803^b ἐπὶ δὲ τῶν Ἐφόρου καὶ Θεοπόμου καὶ Ἀναξιμένους ῥητορειῶν καὶ περιόδων, ἃς περαίνουσιν ἐξοπλίσαντες τὰ στρατεύματα καὶ παρατάξαντες, ἔστιν εἰπεῖν 'οὐδεὶς σιδήρου ταῦτα μωραίνει πέλας'.

Abschnitte des 8n buchs werden u. d. t. Θεόπομος ἐν τοῖς θαυμασίοις (fr. 70. 79), Θ. ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἐπιτρέχων τὰ κατὰ τόπους θαυμάσια (fr. 69) angeführt, des 10n buchs u. d. t. ἐν τῷ περὶ δημαγωγῶν fr. 102. fr. 95 bei Athen. IV p. 166^d Θ. δ' ἐν τῇ ἰ' τῶν Φιλιππικῶν, ἀφ' ἧς τινὲς τὸ τελευταῖον μέρος χωρίζαντες ἐν ᾧ ἔστι τὰ (ἐπέγραψαν?) περὶ τῶν Ἀθήνησι δημαγωγῶν. Einen späteren abschnitt citiert Athen. XII p. 532^d. XIII p. 604^f Θ. ἐν τῷ περὶ τῶν συληθέντων ἐκ Δελφῶν χρημάτων (fr. 182 s.). Theon progymn. 8 p. 229 citiert Θ. ἐν τῷ Φιλίππου ἐγκωμίῳ. 2 p. 164 ἔχομεν δὲ — καὶ Θεοπόμου τὸ Φιλίππου ἐγκώμιον καὶ Ἀλεξάνδρου.

Diod. XVI 71 (ol. 109, 2. 343) τῶν δὲ συγγραφέων Θεόπομος ὁ Χῖος ἐν τῇ τῶν Φιλιππικῶν ἱστορίᾳ κατέταξε τρεῖς βίβλους περιεχούσας Σικελικὰς πράξεις· ἀρξάμενος δὲ ἀπὸ τῆς Διουυσίου τοῦ πρεσβυτέρου τυραννίδος διήλθε χρόνου ἑτῶν πενήκοντα (?), καὶ κατέστρεψεν εἰς τὴν ἔκπτωσιν Διουυσίου τοῦ νεωτέρου. εἰσὶ δὲ αἱ βίβλοι τρεῖς, ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ τεσσαρακοστῆς ἄχρι τῆς τρίτης καὶ τεσσαρακοστῆς (vielmehr XXXIX—XLI).

Plin. NH III 57 *Theopompus, ante quem nemo mentionem habuit (Romanorum), urbem dumtaxat a Gallis captam dixit, Clitarchus ab eo proximus legationem tantum ad Alexandrum missam.*

Aus fr. 334 u. 108 (Pollux V 42. Plut. Dem. 26) ergibt sich, dass Theopomp die Philippika nach 324 herausgab.

Athen. III p. 85^a (fr. 200) τούτοις εἴ τις ἀπιστεῖ, μαθέτω

καὶ παρὰ Θεοπόμπου τοῦ Χίου, ἀνδρὸς φιλαλήθους καὶ πολλὰ § 29.
 χρήματα καταναλώσαντος εἰς τὴν περὶ τῆς ἱστορίας ἐξέτασιν
 ἀκριβῆ.

Plut. Lysandr. 30 Θεόπομπος, ᾧ μᾶλλον ἐπαινοῦντι πι-
 στεύσειεν ἂν τις ἢ ψέγουσι· ψέγει γὰρ ἥδιον ἢ ἐπαινεῖ.

Lukian. πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. 59 — τὴν αὐτὴν Θεοπόμπω
 αἰτίαν ἕξεις φιλαπεχθιμῶνως κατηγοροῦντι τῶν πλείστων,
 καὶ διατριβὴν ποιουμένω τὸ πρᾶγμα, ὡς κατηγορεῖν μᾶλλον
 ἢ ἱστορεῖν τὰ πεπραγμένα.

Nepos Alcib. 11 *Theopompus — et Timaeus — duo male-
 dicentissimi.*

Fr. 297 bei Athen. VI 254^b (ἡ Ἀθηναίων πόλις) ἦν ὁ μὲν
 Πύθιος ἐστὶαν τῆς Ἑλλάδος ἀνεκέρυξε, πρυτανεῖον δὲ τῆς
 Ἑλλάδος ὁ δυσμενέστατος Θεόπομπος, ὁ φήσας ἐν ἄλλοις
 πλήρεις εἶναι τὰς Ἀθήνας διονυσοκολάκων καὶ ναυτῶν καὶ
 λωποδιτῶν, ἔτι δὲ ψευδομαρτύρων καὶ συκοφαντῶν καὶ
 ψευδοκλητῶν.

Theopomps Philippika wurden ausgeschrieben von Plu-
 tarch, Trogus Pompejus (der sein eigenes werk *historiae Phi-
 lippicae* benannte) und als eine encyclopädie des wissenswer-
 then von schriftstellern aller art ausgebeutet.

§ 30. Deinon von Kolophon.

Müller FHG II 88.

Περσικά, ein weitläufiges werk in mehreren abteilungen
 (fr. 8 *Δείνων ἐν τῷ πρώτῳ τῆς τρίτης συντάξεως*). Deinon
 schrieb um die zeit der züge Alexanders die geschichte der
 groszreiche Asiens und die wunder Indiens. Sein werk gieng
 von der gründung des assyrischen reiches (fr. 1 über Se-
 miramis) bis zur eroberung Ägyptens durch Artaxerxes III
 Ochos (fr. 30) herab, also bis ol. 110, 1. 340/39.

Corn. Nep. Conon 5 *Dinon historicus, cui nos plurimum
 de Persicis rebus credimus, effugisse (Cononem) scripsit; illud
 addubitat utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.*

Cic. de divin. I 23, 46 *quid ego, quae magi Cyro illi
 principi interpretati sunt ex Dinonis Persicis proferam ss.*

Plin. NH X 136 *nec sirenes impetraverint fidem, adfirmet
 licet Dinon, Clitarchi celebrati auctoris pater, in India esse mul-
 cerique earum cantu quos gravatos somno lacerent.* vgl. Kleitarch.
 fr. 18 (b. Aelian. hist. anim. XVII 22).

§ 30. Plinius führt unter seinen gewährsmännern auf: I. VIII. X. XIV. XV. XVII. XVIII. *Dinone Colophonio*. XII. XIII. *Dinone*. vgl. O. Schneider ind. zu Silligs ausgabe u. Dion.

Deinons persische geschichte war eine quelle für Trogus Pompejus (Hil. Wolffgarten s. o. s. 53) Plutarch (namentlich im leben des Artaxerxes), Athenaeos, Aelian.

Scriptores historiarum Alexandri M. aetate suppres ill. Rob. Geier. Lips. 1844.

Scriptores rerum Alexandri M. fragmenta collegit Car. Müller. Paris. Didot. 1846 (anhang zu Arrian. ed. Dübner).

St. Croix examen critique des historiens d'Alexandre le Grand. Paris 1804. 4. Alfr. Schöne, de rer. Al. M. scriptorum inprimis Arriani et Plutarchi fontibus. Lips. 1870 u. dazu jahrb. 1870. 433.

Strab. XI p. 508 — οὐδὲ τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου συγγράψασι ἑξάδιον πιστεύειν τοῖς πολλοῖς· καὶ γὰρ οὗτοι ἑξαδιουργοῦσι διὰ τε τὴν δόξαν τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τὸ τὴν στρατείαν πρὸς τὰς ἑσχατίας γεγονέναι τῆς Ἀσίας πόρρω ἄφ' ἡμῶν· τὸ δὲ πόρρω δυσέλεγκτον.

§ 31. Kallisthenes von Olynth.

Müller scr. r. Al. M. p. 1. Ant. Westermann de Callisthene comm. p. I. II 1—3. Lips. 1838—42. 4.

Suidas: *Καλλισθένης Δημοτίμου (οἱ δὲ Καλλισθένους) Ὀλύνθιος, μαθητῆς Ἀριστοτέλους καὶ ἀνεψιαδοῦς, ὃν ἔδωκεν ἔπεσθαι Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μακεδόνι. ὁ δὲ ἐν γαλεάγρα σιδηρᾷ βαλῶν ἀνεῖλε ἅμα Νεόφρονι τῷ τραγικῷ, διότι συνεβούλευε μὴ ἐπιζητεῖν ὑπὸ Ἀθηναίων καλεῖσθαι δεσπότης. τινὲς δὲ αὐτὸν ὡς ἐπιβουλεύοντα Ἀλεξάνδρῳ ἀνηρῆσθαι φασιν ἅμα Νεόφρονι. —*

Plut. Alex. 55 ἐτέθραπτο Καλλισθένης παρ' αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) διὰ τὴν συγγένειαν, ἐξ Ἡροῦς γεγωναὶ ἀνεψιάς Ἀριστοτέλους. 53 τοὺς δ' ἄλλους σοφιστὰς καὶ κόλακας ὁ Καλλισθένης ἐλύπει σπουδαζόμενος μὲν ὑπὸ τῶν νέων διὰ τὸν λόγον, οὐχ ἦττον δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἀρέσκων διὰ τὸν βίον εὐτακτον ὄντα καὶ σεμνὸν καὶ αὐτάρκη καὶ βεβαιούμενα τὴν λεγομένην τῆς ἀποδημίας πρόφασιν, ὅτι τοὺς πολίτας καταγαγεῖν καὶ κατοικίσαι πάλιν τὴν πατρίδα φιλοτιμούμενος ἀνέβη πρὸς Ἀλέξανδρον· φθονούμενος δὲ διὰ τὴν δόξαν, ἔστιν ἂ καὶ καθ' αὐτοῦ τοῖς διαβάλλουσι παρεῖχεν τὰς τε κλήσεις τὰ πολλὰ διωθόμενος, ἐν δὲ τῷ συνεῖναι βαρῦ-

τητι καὶ σιωπῇ δοκῶν οὐκ ἐπαινεῖν οὐδὲ ἀρέσκεσθαι τοῖς § 31. γινομένοις. de stoic. repugn. 20 p. 1043^d Καλλισθένει τινὲς ἐγκαλοῦσιν ὅτι πρὸς Ἀλέξανδρον ἔπλευσεν ἐλπίζων ἀναστήσειν Ὀλυμπιον, ὡς Στάγειρα Ἀριστοτέλης.

Iustin. XII 6, 17 *multum profuere Callisthenis philosophi preces, condiscipulatu apud Aristotelem familiaris illi (Alexandro) et tunc ab ipso rege ad prodenda memoriae acta eius accitus.*

Diog. L. V 4 ἐπειδὴ δὲ ἐδόκει (Ἀριστοτέλης) ἐπιεικῶς αὐτῷ συγγεγενῆσθαι Ἀλέξανδρον, ἀπῆρεν εἰς Ἀθήνας, συστήσας αὐτῷ τὸν συγγενῆ Καλλισθένη τὸν Ὀλύμπιον.

Historische schriften: Ἑλληνικά 10 bb.; geschichte des phokischen kriegs; Alexanders kriegszug in Asien.

Diod. XIV 117. ol. 98, 2. 387 Καλλισθένης δ' ὁ ἱστοριογράφος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν γενομένης εἰρήνης τοῖς Ἑλλησι πρὸς Ἀρταξέρξην τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα [τὴν ἱστορίαν] ἤρξαι γράφειν· διελθὼν δὲ τριακονταετῆ χρόνον ἔγραψε μὲν βίβλους δέκα, τὴν δὲ τελευταίαν κατέπαυσε τῆς συντάξεως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλομήλου τοῦ Φωκέως κατάληψιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. XVI 14. ol. 105, 4. 357 — Καλλισθένης δὲ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἱστορίαν γέγραφε ἐν βίβλοις δέκα καὶ κατέστροφεν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἱεροῦ καὶ παρανομίαν Φιλομήλου τοῦ Φωκέως.

Cic. ad fam. V 12, 2 *uti multi Graeci fecerunt, Callisthenes Troicum (Phocicum Westermann) bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea quae dixi bella separaverunt.*

Athen. XIII 560^b (fr. 18) καὶ ὁ Κρισαῖκός δὲ πόλεμος ὀνομαζόμενος, ὡς φησι Καλλισθένης ἐν τῷ περὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, — δεκαετῆς ἦν.

Fr. 25 (Eustath. in Il. XIII 29) Καλλισθένης τὸ Παμφύλιον πέλαγος Ἀλεξάνδρου παριόντος . . . ἐξυπαναστήναι λέγει αἰσθόμενον οἶον τῆς ἐκείνου πορείας καὶ οὐδ' αὐτὸ ἀγνοῆσαν τὸν ἄνακτα. ἵνα ἐν τῷ ὑποκυροῦσθαί πως δοκῇ προσκυνεῖν. vgl. Plut. Alex. 17 ἢ δὲ τῆς Παμφυλίας παραδρομῇ πολλοῖς γέγονε τῶν ἱστορικῶν ὑπόθεσις γραφικῆ πρὸς ἐκπληξιν καὶ ὄγκον, ὡς θεία τινὲ τύχη παραχωρήσασαν Ἀλεξάνδρον τὴν θάλασσαν.

§ 31. Timaeos schalt Kallisthenes wegen der verherlichung Alexanders (Polyb. XII 12^a *δικαίως δ' αὐτὸν ὑπ' Ἀλεξάνδρου τετευχέναι τιμωρίας, διεφθαρότα τὴν ἐκείνου ψυχὴν καθ' ὅσον οἶός τ' ἦν*). Polybios nimmt ihn in schutz (c. 23: *ἀποθεοῦν — ἄνδρα τοιοῦτον ὃν πάντες μεγαλοφυέστερον ἢ κατ' ἄνθρωπον γεγυμέναι τῇ ψυχῇ συγχωροῦσιν*).

Die *ἀλογήματα* in Kallisthenes' beschreibung der schlacht bei Issos kritisiert Polyb. XII 17—22.

Athen. π. μηχανημ. p. 7, 1 Wescher (fr. 19) *ὁ μὲν γὰρ ἱστοριογράφος Καλλισθένης φησὶ δεῖν τὸν γράφειν τι πειρώμενον μὴ ἀστοχεῖν τοῦ προσώπου, ἀλλ' οἰκείως αὐτῷ τε καὶ τοῖς πράγμασι τοὺς λόγους θεῖναι*.

Über Kallisthenes' gefangenschaft und tod s. Müller a. a. o. p. 3—6. Arrian. IV 14, 3 *Καλλισθένην δὲ Ἀριστόβουλος μὲν λέγει δεδεμένον ἐν πέδαις ξυμπεριάγεσθαι τῇ στρατιᾷ, ἔπειτα νόσῳ τελευτῆσαι, Πτολεμαῖος δὲ ὁ Λάγου στρεβλωθέντα καὶ κρεμασθέντα ἀποθανεῖν. — πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ὑπὲρ τούτων αὐτῶν ἄλλοι ἄλλως ἀφηγγήσαντο*.

Die citate aus angeblichen schriften von Kallisthenes in den pseudo-plutarchischen schriften *περὶ ποταμῶν* und *περὶ παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν* sind fälschungen. s. R. Hercher Plut. lib. de fluviis. Lips. 1851. praef.

Den namen des Kallisthenes trägt das in Alexandria entstandene fabelbuch über die thaten Alexanders: *Καλλισθένης ἱστοριογράφος, ὁ τὰ περὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραψάμενος. οὗτος ἱστορεῖ Ἀλεξάνδρου πράξεις*. Pseudo-Callisthenes primum ed. Car. Müller. Accedit itinerarium Alexandri. Paris. Didot. 1846; anhang zu Arrian. ed. Dübner. Ps.-C. nach der Leidener hdschr. hgg. v. H. Meusel. Jhb. Suppl. V. 1871. Jul. Zacher, Pseudocallisthenes. forschungen zur kritik und geschichte der ältesten aufzeichnung der Alexandersage. Halle 1867.

§ 32. Anaximenes von Lampsakos.

Müller scr. r. Al. M. p. 34. (Anaximenis ars rhetorica rec. L. Spengel. Lips. 1847. Herm. Usener quaestiones Anaximeneae. Gott. 1856.)

Suidas: *Ἀναξιμένης Ἀριστοκλέους Λαμψακηνός, φήτωρ, μαθητὴς Διογένους τοῦ Κυνός καὶ Ζωίλου τοῦ Ἀμφιπολίτου γραμματικοῦ τοῦ κακίζοντος Ὅμηρον, διδάσκαλος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ. εἶπετο δὲ αὐτῷ ἐν τοῖς πολέμοις*.

Euseb. ol. 112, 4. 329 *Ἀναξιμένης καὶ Ἐπίκουρος ἐγνωρίζετο*. Diod. XV 76 erwähnt ol. 103, 3. 366 unter den

damals lebenden ἄνδρες κατὰ παιδείαν ἄξιοι μνήμης Anaxi- § 32.
menes neben Aristoteles und Platon.

Dion. H. Isaeos 19 p. 626 R. Ἀναξιμένην δὲ τὸν Λαμψακηρὸν, ἐν ἀπάσαις μὲν ταῖς ἰδέαις τῶν λόγων τετραγώνον τινα εἶναι βουλόμενον· καὶ γὰρ ἱστορίας γέγραφε καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ συντάξεις καταλέλοιπε καὶ τέχνας ἐξενήνοχεν, ἤπται δὲ καὶ συμβουλευτικῶν καὶ δικανικῶν ἀγῶνων· οὐ μὲντοι τέλειόν γε ἐν οὐδεμιᾷ τούτων τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ ἀπίθανον ὄντα ἐν ἀπάσαις θεωρῶν.

Paus. VI 18, 2 zu Olympia: ἐνταῦθα καὶ Ἀναξιμένους οἶδα εἰκόνα ἀνευρών, ὃς τὰ ἐν Ἑλλησιν ἀρχαῖα καὶ ὅσα Φιλίππος ὁ Ἀμύντου καὶ ὕστερον Ἀλέξανδρος εἰργάσαντο συνέγραψεν ὁμοίως ἅπαντα· ἢ δὲ οἱ τιμὴ γέγονεν ἐν Ὀλυμπία παρὰ τῶν Λαμψακηρῶν τοῦ δήμου κτέ. § 3 — Ἀλεξάνδρῳ τε αὐτῷ καὶ ἔτι Φιλίππῳ πρότερον γερονότα ἐν γνώσει. über seinen zwist mit Theopomp § 5. Müller FHG I LXXIV.

Historische schriften: Ἑλληνικά 12 bb., Φιλιππικά (cit. b. I—VIII), τὰ περὶ Ἀλέξανδρον (cit. b. I. II).

Diod. XV 89. ol. 104, 3. 363/2 Ἀναξιμένης δ' ὁ Λαμψακηρὸς τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀνέγραψεν ἀρχαίμενος ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων, κατέστροφε δ' εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην καὶ τὴν Ἐπαμειμώνδου τελευτήν, περιέλαβε δὲ πάσας σχεδὸν τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πράξεις ἐν βίβλοις δώδεκα.

Athen. VI p. 231^c Ἀ. δ' ὁ Λαμψακηρὸς ἐν ταῖς πρώταις ἐπιγραφομέναις ἱστορίαις τὸν Ἐριφύλης ὄρομον διαβόητον γενέσθαι (φησὶ) διὰ τὸ σπάνιον εἶναι τότε χρυσίου παρὰ τοῖς Ἑλλησιν κτέ.

Fr. 17^b. Harpokr. u. Ἀλκίμαχος . . . Μακεδῶν . . . Ἀναξιμένης δὲ ἐν τῇ β' τῶν περὶ Ἀλέξανδρον ἀνέγραψεν αὐτοῦ δημηγορίαν, πρὸς ἣν ἀντειπεῖν φησὶ Δημοσθένην.

Βασιλέων μεταλλαγáι von A. citieren Athen. XII p. 531^d und Steph. B. u. Πασαργάδαι.

§ 33. Kleitarchos.

Müller scr. r. Al. M. p. 74. Car. Raun de Clitarcho Diodori Curtii Iustini auctore. Bonn 1868. R. Petersdorff, Diodorus, Curtius, Arrianus quibus ex fontibus expeditiones ab Al. in Asia usque ad Darii mortem factas hauserint. Gedani 1870.

Kleitarch war Deinons sohn (§ 30), schüler Stilpons von

§ 33. Megara (lebte noch ol. 118, 2. 307), jünger als Theopomp Plin. NH III 57 (o. s. 62), und schrieb *περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαι* (citare bis zum 12n b.).

Diod. II 7 (fr. 4) (die ringmauer von Babylon) — *ὡς δὲ Κλείταρχος καὶ τῶν ὕστερον μετ' Ἀλεξάνδρου διαβάντων εἰς τὴν Ἀσίαν τινὲς ἀνέγραψαν, τξ' καὶ ε' σταδίων.*

Athen. XIII p. 576¹⁰ (fr. 5) ὁ δὲ μέγας Ἀλέξανδρος οὐ Θαΐδα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Ἀττικὴν ἐταίραν; *περὶ ἧς φησὶ Κλείταρχος ὡς αἰτίας γενομένης τοῦ ἐμπροσθῆναι τὰ ἐν Περσεπόλει βασίλεια. αὕτη δὲ ἡ Θαῖς καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον καὶ Πτολεμαίῳ ἐγαμῆθη κτέ.*

Plut. Alex. 46 *ἐνταῦθα δὲ πρὸς αὐτὸν (Ἀλέξανδρον) ἀφικέσθαι τὴν Ἀμαζόνα οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ὧν καὶ Κλείταρχός ἐστι καὶ Πολύκλειτος καὶ Ὀνησίκριτος καὶ Ἀντιγένης καὶ Ἴστρος. Ἀριστόβουλος δὲ καὶ Χάρης ὁ εἰσαγγελεὺς καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἀντικλείδης καὶ Φίλων ὁ Θηβαῖος καὶ Φίλιππος ὁ Θεαγγελεὺς, πρὸς δὲ τούτοις Ἐκαταῖος ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Φίλιππος ὁ Χαλκιδεὺς καὶ Δουῖρις ὁ Σάμιος πλάσμα φασὶ γεγονέναι τοῦτο. Strab. XI p. 505 (fr. 9) ὅπου δὲ νῦν εἰσὶν (αἱ Ἀμαζόνες), ὀλίγοι τε καὶ ἀναποδείκτως καὶ ἀπίστως ἀποφαίνονται· καθάπερ καὶ περὶ Θαληστρίας, ἣν Ἀλεξάνδρῳ συμμῖξαι φασιν ἐν τῇ Ὑρκανία καὶ συγγενέσθαι τεκνοποιίας χάριν, δυναστεύουσιν τῶν Ἀμαζόνων. οὐ γὰρ ὁμολογεῖται τοῦτο· ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσοῦτων ὄντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ πιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηται τοιούτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασιν. Κλείταρχος δὲ φησὶ τὴν Θαληστρίαν ἀπὸ Κασπίων πυλῶν καὶ Θερμώδοντος ὁρμηθεῖσαν ἐλθεῖν πρὸς Ἀλέξανδρον. εἰσὶ δ' ἀπὸ Κασπίας εἰς Θερμώδοντα στάδιοι πλείους ἑξακισχιλίων.*

Curt. IX 5, 21 (fr. 11) *Ptolemaeum, qui postea regnavit, huic pugnae (ad oppidum Oxydracarum) affuisse auctor est Clitarchus et Timagenes. sed ipse, scilicet gloriae suae non refragatus, affuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit. tanta componentium vetusta rerum monumenta vel securitas vel, par huic vitium, credulitas fuit. Arr. anab. VI 11, 8 τὸ δὲ δὴ μέγιστον πλημμέλημα τῶν συγγραφέων τὰ ἀμφὶ Ἀλεξάνδρου ἐκεῖνο τίθεμαι ἔγωγε. Πτολεμαῖον γὰρ τὸν Λάγου ἔστιν οἱ ἀνέγραψαν ξυναναβῆναί τε Ἀλεξάνδρῳ κατὰ τὴν κλίμακα ὁμοῦ Πενυέστα καὶ ὑπερασπίσαι κειμένον, καὶ ἐπὶ*

τῶδε Σωτήρα ἐπικληθῆναι τὸν Πτολεμαῖον· καίτοι αὐτὸς § 33. Πτολεμαῖος ἀναγράφεν οὐδὲ παραγενέσθαι τούτῳ τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ στρατιᾶς γὰρ αὐτὸς ἡγούμενος ἄλλας μάχεσθαι μάχας καὶ πρὸς ἄλλους βαρβάρους.

Quint. X 1, 74 *Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur.*

Cic. Brut. 11, 42 s. *ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam quem Thucydides — tantum mortuum scripsit et in Attica clam humatum, addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt cum taurum immolavisset excepisse sanguinem patera et eo poto mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt, illa mors vulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum.* de legg. I 2, 7 *Sisenna — in historia puerile quiddam consecatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse videatur, eum tamen velle dumtaxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset.*

[Longin.] π. ὕψους 3, 2 γελᾶται — καὶ τινα τῶν Καλλισθένους ὄντα οὐχ ὑψηλά, ἀλλὰ μετέωρα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ Κλειτάρχου· φλοιώδης γὰρ ἀνὴρ καὶ φυσῶν κατὰ τὸν Σοφοκλέα μικροῖς μὲν ἀλλίσκοισι, φορβειᾶς δ' ἄτερο.

Auf Kleitarch beruht im wesentlichen die erzählung der geschichte Alexanders bei Diodor Justin Q. Curtius Rufus; auch Plutarch hat ihn vielfach benutzt.

§ 34. Marsyas von Pella.

Müller scr. r. Al. p. 41. Ritschl de Marsyis rerum scriptoribus (1836) opusc. ph. I. 449.

Suidas: *Μαρσύας Περιάνδρου Πελλαῖος, ἱστορικός. οὗτος δὲ ἦν πρότερον ἡραμματοδιδάσκαλος, καὶ ἀδελφὸς Ἀντιγόνου τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος, σύντροφος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως. ἔγραψε Μακεδονικὰ ἐν βιβλίοις ι', ἠρξάτο δὲ ἀπὸ <Καράνου?> τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Μακεδόνων, καὶ <προῆλθε R.> μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ἐπὶ τὴν Συρίαν ἐφόδου <τῆς R.> μετὰ τὴν Ἀλεξανδρείας κτίσιν· (Ἀττικὰ ἐν βιβλίοις ιβ')* καὶ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἀγωγὴν. — *Μαρσύας Κριτοφῆμου Φιλιππέυς, ἱστορικός, ὁ νεώτερος. ἔγραψεν ἀρχαιολογίαν ἐν βιβλίοις ιβ', μυθικὰ ἐν βιβλίοις ζ', καὶ ἕτερα ἅπαντα περὶ τῆς ἰδίας πατρίδος.*

§ 34. Ol. 118, 2. 306 befahlige *Μαρσύας* ὁ τὰς *Μακεδονικὰς* *πράξεις συνταξάμενος* unter Demetrios in der seeschlacht bei Cypem. Diod. XX 50.

§ 35. Onesikritos von Astypalaea.

Müller scr. r. Al. M. p. 47.

Diog. L. VI 84 *Ὀνησίκριτος*. τοῦτον οἱ μὲν *Αἰγινήτην*, *Δημήτριος* δὲ ὁ *Μάγνης Ἀστυपालαιέα* φησί. καὶ οὗτος τῶν ἐλλογίμων *Διογένους μαθητῶν*. Aelian. hist. anim. XVI 39 (fr. 7) *Ὀ*. ὁ *Ἀστυपालαιεύς* λέγει ἐν *Ἰνδοῖς* κτέ. Plut. Alex. 65 ὁ δ' *Ὀνησίκριτος* ἦν φιλόσοφος τῶν *Διογένει* τῷ *Κυνικῷ* συνεσχολακότων.

Onesikritos war in Alexanders gefolge und erhielt in Indien den posten des obersteuermanns des königlichen schiffes: Arrian. Ind. 18, 9 τῆς δὲ αὐτοῦ *Ἀλεξάνδρου* νεὸς κυβερνήτης ἦν *Ὀνησίκριτος Ἀστυपालαιεύς*. Anab. VI 2, 3 τοῦ μὲν δὴ ναυτικοῦ παντὸς *Νέαρχος* αὐτῷ ἐξηγεῖτο, τῆς δὲ αὐτοῦ νεὸς κυβερνήτης *Ὀνησίκριτος*, ὃς ἐν τῇ *ξυγγραφῇ* ἦντινα ὑπὲρ *Ἀλεξάνδρου* *ξυνέγραψε* καὶ τοῦτο ἐψεύσατο, *ναύαρχον* ἑαυτὸν εἶναι *γράφας* κυβερνήτην ὄντα.

Plut. Alex. 66 ἡγεμόνα μὲν *Νέαρχον* καταστήσας, ἀρχικυβερνήτην δ' *Ὀνησίκριτον*. de fort. Alex. I 10 p. 331^e.

Strab. XV p. 698 (fr. 7) — ὡς εἶρηκεν *Ὀνησίκριτος*, ὃν οὐκ *Ἀλεξάνδρου* μᾶλλον ἢ τῶν παραδόξων ἀρχικυβερνήτην προσεῖποι τις ἄν. πάντες μὲν γὰρ οἱ περὶ *Ἀλέξανδρον* τὸ θαυμαστὸν ἀντὶ τάληθοῦς ἀπεδέχοντο μᾶλλον, ὑπερβάλλεσθαι δὲ δοκεῖ τοὺς τοιούτους ἐκείνος τῇ τερατολογία· λέγει δ' οὖν τινὰ καὶ πιθανὰ καὶ μνήμης ἄξια ὥστε καὶ ἀπιστοῦντα μὴ παρελθεῖν αὐτά.

Gellius IX 4, 3 nennt Onesikritos unter den verfassern von *libri Graeci miraculorum fabularumque pleni, res inauditae, incredulae*.

Plut. Alex. 46 λέγεται δὲ πολλοῖς χρόνοις *Ὀνησίκριτος* ὕστερον ἤδη βασιλεύοντι *Λυσίμαχῳ* (306—281) τῶν βιβλίων τὸ τέταρτον ἀναγινώσκειν, ἐν ᾧ γέγραπται περὶ τῆς *Ἀμαζόνος*· τὸν οὖν *Λυσίμαχον* ἀτρέμα μειδιάσαντα 'καὶ ποῦ' φάναι 'τότε ἤμην ἐγώ;'

Strab. II p. 70 ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς *Ἰνδικῆς* γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγόνασι, καθ' ὑπερ-

βολὴν δὲ Δημάχος, τὰ δὲ δεύτερα λέγει Μεγασθένης, Ὀνη- § 35.
σίκριτος δὲ καὶ Νέαρχος καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι παραφελλίζοντες
ἦδη. XV p. 689 ἐκ δὲ τούτων πάρεστιν ὄραν ὅσον διαφέ-
ρουσιν αἱ τῶν ἄλλων ἀποφάσεις, Κτησίου μὲν οὐκ ἐλάττω
τῆς ἄλλης Ἀσίας τὴν Ἰνδικὴν λέγοντος, Ὀνησικρίτου δὲ τρί-
τον μέρος τῆς οἰκουμένης, Νεάρχου δὲ μηνῶν ὁδὸν τεττά-
ρων τὴν διὰ τοῦ πεδίου, Μεγασθένους δὲ καὶ Δημάχου με-
τριασάντων μᾶλλον.

§ 36. Berichte von befehlshabern Alexanders und seiner nachfolger.

Nearchos von Kreta. Müller scr. r. Al. M. p. 58.

Nearchos ward mit andern freunden Alexanders 337/6 von König Philipp verbannt. Alexander zeichnete ihn auf seinen kriegszügen aus und ernannte ihn zum admiral der indischen flotte. nach Alexanders tode hielt sich Nearchos zu Antigonos. zuletzt erwähnt ihn Diod. XIX 69. ol. 116, 3. 314 Νεάρχον τὸν Κρητα.

Arrian. Ind. 18, 4 ἐκ δὲ Ἀμφιπόλεως ἦγον οἶδε· Νεάρχος Ἀνδροτίμου, ὃς τὰ ἀμφὶ τῷ παράπλω ἀνέγραψε. § 10 ναύ-
αρχος δὲ αὐτοῖσιν ἐπεστάθη Νεάρχος Ἀνδροτίμου· τὸ γένος μὲν Κρής ὁ Νεάρχος, ὤκειε δὲ ἐν Ἀμφιπόλει τῇ ἐπὶ Στρο-
μόνι. Steph. B. Αἰτή, πόλις Μακεδονίας· — τὸ ἐθνικὸν Αἰταῖος· <ἔστι καὶ Λατῶ πόλις Κρήτης. τὸ ἐθνικὸν Λατῶς. Meineke> οὕτως γὰρ ἱστορεῖται Νεάρχος Αἰταῖος (Λατῶς Meineke), τῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ συστρατευσαμένων ὁ διασημώτατος.

Den bericht von seiner seeexpedition (παράπλους) scheint Nearchos später als Onesikritos herausgegeben zu haben. manches teilt Strabo b. XV. XVI daraus mit, einen auszug gibt Arrian. Indik. c. 20 ss.

Androsthene von Thasos. Müller scr. r. Al. M. p. 72.

Androsthene war auf der indischen flotte Alexanders und unternahm eine fahrt an die küsten Arabiens. Arrian. Ind. 18, 4 ἐκ δὲ Ἀμφιπόλεως ἦγον οἶδε· . . . καὶ Ἀνδρο-
σθένης Καλλιστράτου. Anab. VII 20, 7 Ἀνδροσθένης δὲ
ξὺν ἄλλῃ τριακοντόρῳ σταλεις καὶ τῆς χειρρονήσου τι τῶν
Ἀράβων παρέπλευσεν.

Athen. III p. 93^b Ἀνδροσθένης δ' ἐν τῷ τῆς Ἰνδικῆς

§ 36. παράπλω γράφει οὕτως (fr. 1). Strab. XVI p. 766 (fr. 2) καθάπερ καὶ Ἀνδροσθένη λέγειν φησὶ (Ἐρατοσθένης) τὸν Θάσιον, τὸν καὶ Νεάρχῳ συμπλεύσαντα . . .

Patrokles. Müller FHG II 442.

Patrokles ward 312 von Seleukos mit dem commando zu Babylon betraut, war später statthalter der länder am kaspischen meere und behauptete sich im höchsten ansehen (Plutarch. Demetr. 47 Π. ἀνὴρ συνετὸς εἶναι δοκῶν καὶ Σελεύκῳ φίλος πιστὸς . . .). Nach dem tode des Seleukos 280 sandte Antiochos I ihn mit einem heere nach Vorderasien: dort fiel er im Kampfe mit den Bithynern.

Patrokles beschrieb das kaspische meer. Strab. II p. 68 s. Πατροκλῆς ὁ μάλιστα πιστεύεσθαι δίκαιος διὰ τε τὸ ἀξίωμα καὶ διὰ τὸ μὴ ιδιώτης εἶναι τῶν γεωγραφικῶν. — καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ Πατροκλέους πίστις ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν σύγκειται, τῶν βασιλέων τῶν πεπιστευκότων αὐτῷ τηλικαύτην ἀρχήν, τῶν ἐπακολουθησάντων αὐτῷ, τῶν ἀντιδοξούντων . . . οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀπίθανον τοῦ Πατροκλέους ὅτι φησὶ τοὺς Ἀλεξάνδρῳ συστρατεύσαντας ἐπιδρομάδην ἱστορήσαι ἕκαστα, αὐτὸν δὲ Ἀλέξανδρον ἀκριβῶσαι, ἀναγραφάντων τὴν ὅλην χώραν τῶν ἐμπειροτάτων αὐτῷ· τὴν δ' ἀναγραφὴν αὐτῷ δοθῆναί φησιν ὕστερον ὑπὸ Ξενοκλέους τοῦ γαζοφύλακος.

Strab. XI p. 509 φησὶ δὲ καὶ εὖπλουν εἶναι (τὸν Ὄξον Ἀριστόβουλος), καὶ οὗτος καὶ Ἐρατοσθένης παρὰ Πατροκλέους λαβῶν, καὶ πολλὰ τῶν Ἰνδικῶν φορτίων κατάγειν εἰς τὴν Ὅρμανίαν θάλατταν, ἐντεῦθεν δ' εἰς τὴν Ἀλβανίαν περαιοῦσθαι καὶ διὰ τοῦ Κύρου καὶ τῶν ἐξῆς τόπων εἰς τὸν Εὐξείνιον καταφέρεσθαι. vgl. Arrian. VII 16, 3. 4.

Plin. VI 17 § 58 (*India*) *patefacta est non modo Alexandri magni armis regumque qui successere, circumvectis etiam in Hyrcanium mare et Caspium Seleuco et Antiocho praefecto-que classis eorum Patrocle, verum et aliis auctoribus Graecis qui cum regibus Indicis morati, sicut Megasthenes et Dionysius a Philadelpho missus, ... prodidere.*

Über Megasthenes und seine Indika (aus der zeit von Seleukos Nikator um 300) s. E. A. Schwanbeck Megasthenis Indica. Bonn 1846. Müller FHG II 397; über seinen jüngeren zeitgenossen Daimachos von Plataeae II 440.

§ 37. Ephemeriden.

Chares von Mytilene war kammerherr Alexanders (είσαγγελεύς Plut. Al. 46) und schrieb als solcher *περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαι* in wenigstens 10 bb. Müller ser. r. Al. M. p. 114.

Βασίλειοι ἐφημερίδες — ἄς ἀνέγραψαν *Εὐμένης ὁ Καρδιανὸς καὶ Διόδωτος ὁ Ἐρυθραῖος* (Athen. X p. 434^b). Müller ser. r. Al. M. 121. A. Schöne a. a. O. S. 33. E. Plew jhb. 1871, 533. Eumenes war Alexanders ἀρχιγραμματεὺς. Plut. Eumen. 1.

Die führung von hof- und reichsjournalen durch bestimmte beamte (vgl. Herod. VIII 90 die *γραμματισταί* bei der salaminischen schlacht) war bei den groszkönigen von Asien hergebracht: *γράμματα μνημόσυνα τῶν ἡμερῶν, βίβλος ὑπομνηματισμοῦ, τὰ τῶν βασιλέων ὑπομνήματα, τὰ τῶν προγόνων βιβλία*. s. Barn. Brissonius de reg. Persar. princip. ed. Francof. 1595 p. 139. 142 s. dieselbe sitte wurde auf die makedonischen fürstenhöfe übertragen. auf die in den *ὑπομνήματα βασιλικά* enthaltenen offiziellen berichte aus Pyrrhos' feldlager beruft sich Hieronymos von Kardina fr. 8 bei Plut. Pyrrh. 21. vgl. Müller FHG II 461; über *ὑπομνήματα* des Antigonos Gonatas s. Polyaen. VI 6, 2.

§ 38. Ptolemaeos König von Aegypten.

Müller ser. r. Al. M. p. 87.

Ptolemaeos I nahm 306 den königlichen titel an und + 283.

Arrian. anab. prooem. *Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτὰ ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ξυνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντη ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος. ἄλλοι μὲν δὴ ἄλλα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψαν, οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ ὅτου πλείονες ἢ ἀξυμφωνότεροι ἐς ἀλλήλους· ἀλλ' ἐμοὶ Πτολεμαῖός τε καὶ Ἀριστόβουλος πιστότεροι ἔδοξαν ἐς τὴν ἀφήγησιν, ὁ μὲν ὅτι ξυνεστράτευσεν βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀριστόβουλος· Πτολεμαῖος δὲ πρὸς τῷ ξυστρατεῦσαι ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ*

§ 38. ὄντι αἰσχροτέρον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν· ἄμφω δέ, ὅτι τε-
τελευτηκότος ἤδη Ἀλεξάνδρου ξυγγράφουσι αὐτοῖς ἢ τε
ἀνάγκη καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἄλλως τι ἢ ὡς ξυνηνέχθη ξυγ-
γράψαι ἀπῆν. ἔστι δὲ ἅ καὶ πρὸς ἄλλων ξυγγεγραμμένα,
ὅτι καὶ αὐτὰ ἀξιαφήγητά τέ μοι ἔδοξε καὶ οὐ πάντη ἄπιστα,
ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψα. vgl. VI
28, 2.

VII 26, 3 . . . Ἀλέξανδρον . . . ἀποθανεῖν . . . . . οὐ
πόρρω δὲ τούτων οὔτε Ἀριστοβούλῳ οὔτε Πτολεμαίῳ ἀνα-
γέγραπται.

Ein wunder erzählte Ptolemaeos bei Alexanders zuge
zum Ammonion: Arr. III 3, 5 (fr. 7) Πτολεμαῖος μὲν δὴ ὁ
Λάγου λέγει δράκοντας δύο ἰέναι πρὸ τοῦ στρατεύματος φω-
νὴν ἰέντας, καὶ τούτοις Ἀλέξανδρον κελεῦσαι ἔπεσθαι τοὺς
ἠγεμόνας πιστεύσαντας τῷ θεῷ· τοὺς δὲ ἠγγήσασθαι τὴν ὁδὸν
τὴν τε ἐς τὸ μαντεῖον καὶ ὀπίσω αὐτίς· Ἀριστόβουλος δὲ
κτέ. vgl. dazu Diod. XX 100. ol. 119, 1. 303 (οἱ Ρό-
διοι) θεωροὺς ἀπέστειλαν εἰς Λιβύην τοὺς ἐπερωτήσοντας
τὸ παρ' Ἀμμωνι μαντεῖον εἰ συμβουλευεῖ Ῥοδίοις Πτολε-
μαῖον ὡς θεὸν τιμῆσαι. συγκατατιθεμένου δὲ τοῦ χρηστη-
ρίου κτέ. Paus. I 8, 6 τὸν — τοῦ Λάγου Σωτήρα (καλοῦσι)
παραδόντων Ῥοδίων τὸ ὄνομα. vgl. o. s. 68 f.

Aristobulos von Kasandreaia.

Müller scr. r. Al. M. p. 94.

[Lukian.] Makrob. 22 Ἀριστόβουλος δ' ὁ Κασανδρεὺς
ὑπὲρ τὰς ἑτὴ λέγεται βεβιωκέναι, τὴν ἱστορίαν δὲ δ' καὶ
π' ἔτος γεγωνῶς ἠρξάτο συγγράφειν, ὡς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ τῆς
πραγματείας λέγει. Plutarch. Dem. 23. Athen. II p. 43^d.
VI p. 251^a Ἀ. ὁ Κασανδρεὺς. Kasandreaia ward ol. 116, 1.
316 von Kasandros an der stelle der von Philipp II zerstör-
ten stadt Potidaea erbaut. Aristobulos schrieb Alexanders
geschichte nach der schlacht bei Ipsos. Arrian. VII 18, 5.

§ 39. Hieronymos von Kardia.

Müller FHG II 450. C. A. F. Brückner de vita et scriptis H. Cardiani.
z. f. d. aw. 1842 p. 253.

Suidas: Ἱερώνυμος Καρδιανός, ὃς τὰ ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ
πραχθέντα συνέγραψεν.

[Lukian] Makrob. 22 Ἰερώνυμος δὲ ἐν πολέμοις γενό- § 39.
 μενος καὶ πολλοὺς καμιάτους ὑπομείνας καὶ τραύματα ἔζησεν
 ἔτη δ' καὶ ρ', ὡς Ἀγαθαρχίδης ἐν τῇ θ' τῶν περὶ τῆς Ἀσίας
 ἱστοριῶν λέγει (FHG III 196, 17), καὶ θαυμάζει γε τὸν ἄνδρα
 ὡς μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας ἄρτιον ὄντα ἐν ταῖς συνου-
 σίαις καὶ πᾶσι τοῖς αἰσθητηρίοις, μηδενὸς γενόμενον τῶν
 πρὸς ὑγίειαν ἔλλιπῆ.

Diod. XVIII 42 ol. 114, 3. 322 ὁ Εὐμένης πρὸς τὸν
 Ἀντίπατρον πρεσβευτὰς ἀπέστειλε περὶ τῶν ὁμολογιῶν, ὧν
 ἦν ἡγούμενος Ἰερώνυμος ὁ τὰς τῶν διαδόχων ἱστορίας γεγρα-
 φώς. 50 ol. 115, 2. 319 (Ἀντίγονος) Ἰερώνυμον — τὸν τὰς
 ἱστορίας γράψαντα μετεπέμψατο, φίλου ὄντα καὶ πολίτην
 Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ. XIX 44 ol. 116, 1. 315 ἀνήχθη
 δ' ἐν τοῖς τραυματίαις αἰχμάλωτος καὶ ὁ τὰς ἱστορίας συντα-
 ξάμενος Ἰερώνυμος ὁ Καρδιανός, ὃς τὸν μὲν ἔμπροσθεν χρό-
 νον ὑπ' Εὐμένους τιμώμενος διετέλεσε, μετὰ δὲ τὸν ἐκείνου
 θάνατον ὑπ' Ἀντιγόνου ἐτύγχανε φιλανθρωπίας καὶ πίστεως.

Hieronimos war im heere des Antigonos bei Ipsos 301
 (Makrob. 11) und hielt sich später zu dessen sohne Deme-
 trios und zu Antigonos Gonatas. sein geschichtswerk wird
 citiert u. d. t. αἱ τῶν διαδόχων ἱστορίαι, der spätere teil
 desselben, in welchem Pyrrhos' krieg in Italien und sein
 tod (272) erzählt war, von Dionys. arch. I 6 p. 16: πρώτου
 μὲν — τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἰερωνύμου
 τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιγόνων πραγ-
 ματεία. Plutarch im leben des Pyrrhos hat die zuverläs-
 sigsten berichte aus Hieronimos.

Paus. I 9, 8 τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐμοί ἐστιν οὐ πιστά, Ἰερών-
 νυμος δὲ ἔγραψε Καρδιανός, Λυσίμαχον τὰς θήκας τῶν νε-
 κρῶν ἀνελόντα τὰ ὀστᾶ ἐκρῖψαι. ὁ δὲ Ἰερώνυμος οὗτος ἔχει
 μὲν καὶ ἄλλως δόξαν πρὸς ἀπέχθειαν γράψαι τῶν βασιλέων
 πλὴν Ἀντιγόνου, τούτῳ δὲ οὐ δικαίως χαρίζεσθαι. τὰ δὲ
 ἐπὶ τοῖς τάφοις τῶν Ἡπειρωτῶν παντάπασιν ἐστὶ φανερός
 ἐπηρεία συνθεῖς, ἄνδρα Μακεδόνα θήκας νεκρῶν ἀνελεῖν.
 — τῷ δὲ Ἰερωνύμῳ τάχα μὲν πον καὶ ἄλλα ἦν ἐς Λυσίμα-
 χον ἐγκλήματα, μέγιστον δέ, ὅτι τὴν Καρδιανῶν πόλιν ἀνε-
 λὼν Λυσιμάχειαν ἀντ' αὐτῆς ᾤκισεν ἐπὶ τῷ ἰσθμῷ τῆς Θρα-
 κίας Χερσόνησου. c. 13, 9 von Pyrrhos' tode διάφορα δὲ
 ὅμως ἐστὶ καὶ ταῦτα ὧν Ἰερώνυμος ὁ Καρδιανός ἔγραψεν.
 ἀνδρὶ γὰρ βασιλεῖ συνόντα ἀνάγκη πᾶσα ἐς χάριν συγγρά-

§ 39. φειν. εἰ δὲ καὶ Φίλιστος αἰτίαν δικαίαν εἴληφεν — ἀποκρύψασθαι τῶν Διονυσίου τὰ ἀνοσιώτατα, ἧ̄ που πολλή γε Ἰερωνύμῳ συγγνώμη τὰ ἐς ἠδονὴν Ἀντιγόνου γράφειν.

Dionys. de compos. verb. 4 p. 29 s. τοῖς μὲν οὖν ἀρχαίοις ὀλίγον δεῖν πᾶσι πολλὴ ἐπίδοσις ἦν αὐτοῦ (τοῦ συντιθέναι δεξιῶς τὰ ὀνόματα). παρ' ὃ καὶ καλὰ ἐστὶν αὐτῶν τὰ μέτρα καὶ τὰ μέλη καὶ οἱ λόγοι· τοῖς δὲ μεταγενεστέροις οὐκέτι, πλὴν ὀλίγων· χρόνῳ δ' ὕστερον παντάπασιν ἡμελήθη, καὶ οὐδεὶς ᾤετο δεῖν ἀναγκαῖον αὐτὸ εἶναι οὐδὲ συμβάλλεσθαι τι τῷ κάλλει τῶν λόγων. τοίγαρ τοιαύτας συντάξεις κατέλιπον, οἷας οὐδεὶς ὑπομένει μέχρι κορωνίδος διελθεῖν· Φύλαρχον λέγω καὶ Δοῦριον καὶ Πολύβιον καὶ Ψάωνα καὶ τὸν Καλλατιανὸν Δημήτριον, Ἰερώνυμόν τε καὶ Ἀντιγονοῦ καὶ Ἡρακλείδην καὶ Ἡγησιάννακτα (cod. Paris.) καὶ ἄλλους μυρίους.

§ 40. Fortsetzungen der allgemeinen geschichte des Ephoros.

Demophilos s. § 28 s. 54.

Diyillos von Athen. Psaon von Plataeae.

Müller FHG II 360. III 198.

Diod. XVI 14 ol. 106, 357/6. Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος ἤρκεται τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἱεροσύλεως, καὶ γέγραφε βίβλους κ' καὶ ζ', συμπεριλαβὼν πάσας τὰς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις γενομένας πράξεις περὶ τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σικελίαν.

XVI 76 ol. 109, 4. 341/0. Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος τῆς δευτέρας συντάξεως ἀρχὴν πεποιήται τῆς Ἐφόρου ἱστορίας τὴν τελευταίην, καὶ τὰς ἐξῆς πράξεις συνείρει τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων μέχρι τῆς Φιλίππου τελευταίας.

XXI fr. 5 p. 490 W. (ca ol. 120, 2—121, 1. 299—295) ὅτι Δίυλλος Ἀθηναῖος συγγραφεὺς τὰς κοινὰς πράξεις συντάξας ἔγραψε βιβλία κς', Ψάων δὲ ὁ Πλαταιεὺς τὰς ἀπὸ τούτου διαδεξάμενος πράξεις ἔγραψε βιβλία λ'.

Plut. de Herod. mal. 26 p. 862^b ἀνήρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Δίυλλος.

Diyillos schrieb ein buch zur ergänzung, 26 bb. zur fortsetzung der allgemeinen geschichte des Ephoros, bis zum tode Philippos IV, des sohnes von Kasandros, ol. 120, 4. 296, vgl. hist. zeitschr. XVIII 173.

Psaon wird wegen seiner gezierten schreibweise geta- § 40. delt von Dionys. de compos. verb. 4 p. 30 u. Deinarch. 8 p. 646.

§ 41. ΑΤΘΙΔΕΣ.

Müller FHG I lxxxii—xc. 359—427. Philochori fragm. a Lenzio coll. dig. C. Godofr. Siebelis. Acc. Androtionis Ἀτθίδος reliquiae. Lips. 1811. Phanodemi Demonis Clitodemi atque Istri fr. coll. Lenzius, dig. Siebelis. 1812.

Dionys. Arch. I 8 p. 23 σχῆμα δὲ ἀποδίδωμι τῇ πραγματεία οὔτε . . . οὔτε ταῖς χρονικαῖς παραπλήσιον, ἄς ἐξέδωκαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευσάμενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστάμεναι τοῖς ἀκούουσιν.

Über die Atthis des Hellanikos s. § 16 s. 17.

Kleidemos.

Paus. X 15, 5 Κλει[τό]δημος δέ, ὅποσοι τὰ Ἀθηναίων ἐπιχώρια ἔγραψαν ὁ ἀρχαιότατος, οὗτος ἐν τῷ λόγῳ φησὶ τῷ Ἀττικῷ, ὅτε Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐπὶ Σικελία τὸν στόλον . . . Ἀθηναῖοις μὲν δὴ καὶ ἄλλα σημεῖα μὴ ἐκπλεῦσαι σφᾶς ἀπαγορεύοντα ἐς Σικελίαν διηγῆσατο ὁ Κλει[τό]δημος.

Plut. de glor. Athen. 1 p. 345^e Ξενοφῶν μὲν γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ γέγονεν ἱστορία, γράψας ἃ ἐστρατήγησε καὶ κατώρθωσε — οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἱστορικοί, Κλείδημοι, Δίυλλοι Φιλόχοροι Φύλαρχοι, ἀλλοτρίων γεγόνασιν ἔργων ὥσπερ δραμάτων ὑποκριταί, τὰς τῶν στρατηγῶν καὶ βασιλέων πράξεις διατιθέμενοι.

Kleidemos gieng von den ältesten zeiten aus. fr. 8. gedenkt der seit ol. 100, 3. 378/7 bestehenden *συμμορία*. vgl. Böckh seew. s. 182. Hesych. u. Ἀγαμεμνόνια φρέατα citiert Κλειίδημος ἐν τῇ ιβ' τῆς Ἀτθίδος.

Auszer der Atthis werden von Kleidemos *Πρωτογένεια*, *ἐξηγητικός*, *νόστοι* angeführt.

Androtion von Athen.

vgl. Demosth. u. s. z. I 316. 351.

Suidas: Ἀνδροτίων Ἄνδρωνος Ἀθηναῖος, ῥήτωρ καὶ διημαγωγός, μαθητὴς Ἰσοκράτους.

§ 41. Zosim. l. des Isokr. p. 256 s. West. ἔσχε δὲ μαθητὰς — Ἀνδροτίωνα τὸν τὴν Ἀτθίδα γράψαντα, καθ' οὗ καὶ ὁ Δημοσθένης ἔγραψε (R. XXII. XXIV. 355. 352 v. Ch.).

Plutarch. de exilio 14 p. 605^c καὶ γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὡς εἴκειν αἱ Μοῦσαι τὰ κάλλιστα τῶν συνταγμάτων καὶ δοκιμώτατα φυγὴν λαβοῦσαι συνεργὸν ἐπετέλεσαν. — — — Ἀνδροτίων Ἀθηναῖος ἐν Μεγάροις —.

Fragn. v. ol. 93, 1. 408 (aus dem III buche): Εὐκνήμων Κυδαθήναιος. ἐπὶ τούτου πρόεβεις ἦλθον ἀπὸ Λακεδαιμόνος κτέ. Usener i. d. jhrb. 1871, 311.

Das 12. buch der Atthis citiert Harpokration u. Ἀμφίπολις, sie reichte wenigstens bis ol. 108, 3. 346: Harp. u. διαψήφισις. — ἐντελέστατα δὲ διείλεκται περὶ τῶν διαψήφισεων, ὡς γεγόνασιν ἐπὶ Ἀρχίου ἄρχοντος, Ἀνδροτίων ἐν τῇ Ἀτθίδι καὶ Φιλόχορος ἐν 5' τῆς Ἀτθίδος. die ziffer des buchs von Androtions Atthis ist ausgefallen.

Phanodemos.

Steph. Ἴκος, νῆσος τῶν Κυκλάδων προσεχὴς τῇ Εὐβοίᾳ — ἔγραψε δὲ Φανόδημος Ἰμακά.

Von der Ἀτθίς wird das 9. buch citiert (fr. 6). fr. 18 (Plut. Kim. 19) handelt vom tode Kimons.

Dionys. arch. I 61 p. 156 (fr. 8) Φανόδημος ὁ τὴν Ἀττικὴν γράψας ἀρχαιολογίαν.

Fr. 7 (Procl. schol. zu Plat. Tim. 11^e I p. 30) τοὺς δὲ Ἀθηναίους Καλλισθένης μὲν καὶ Φανόδημος πατέρας τῶν Σαίτων ἱστοροῦσι γενέσθαι.

Athen. IV p. 168^a (fr. 15) Φανόδημος καὶ Φιλόχορος.

Demon.

Ob der neffe des Demosthenes oder ein jüngerer gl. n. aus derselben familie? vgl. Dem. u. s. z. III^b 56 s. gegen ihn schrieb Philochoros.

Ἀτθίς. περὶ παροιμιῶν. περὶ θυνσιῶν.

Philochoros von Athen.

Böckh über den plan der Atthis des Philochoros. 1832 (kl. schr. V 397). Jul. Strenge, quaestiones Philochoreae. Gott. 1868.

Suidas: Φιλόχορος Κύκνον Ἀθηναῖος, μάντις καὶ ἱερο-

σκόπος. γυνή δὲ ἦν αὐτῷ Ἀρχεστράτη. κατὰ δὲ τοὺς χρό- § 41.
 νους γέγονεν ὁ Φιλόχορος Ἐρατοσθένους, ὡς ἐπιβαλεῖν πρεσ-
 βύτη νέον ὄντα Ἐρατοσθένη. ἐτελεύτησε δὲ ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ
 Ἀντιγόνου, ὅτι διεβλήθη προσκεκλικέναι τῇ Πτολεμαίου
 βασιλείᾳ. ἔγραψεν Ἀτθίδος βιβλία ιζ'. περιέχει δὲ τὰς Ἀθη-
 ναίων πράξεις καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἕως Ἀντιόχου τοῦ
 τελευταίου τοῦ προσαγορευθέντος Θεοῦ, ἔστι δὲ πρὸς Δῆμωνα.
 περὶ μαντικῆς δ', περὶ θυσιῶν α', περὶ τῆς τετραπόλεως,
 Σαλαμῖνος κτίσιν, ἐπιγράμματα Ἀττικά, περὶ τῶν Ἀθήνησιν
 ἀγῶνων [βιβλία ιζ'], περὶ τῶν Ἀθήνησιν ἀρχάντων ἀπὸ
 Σωκρατίδου (ol. 101, 3) [καὶ] μέχρι Ἀπολλοδώρου (ol. 107,
 3 oder 115, 2), Ὀλυμπιάδας ἐν βιβλίοις β', πρὸς τὴν Δῆμω-
 νος Ἀτθίδα, ἐπιτομὴν τῆς ἰδίας Ἀτθίδος, ἐπιτομὴν τῆς
 Διονυσίου πραγματείας περὶ ἱερῶν, περὶ τῶν Σοφοκλέους
 μύθων βιβλία ε', περὶ Εὐρύπιδου, περὶ Ἀλκμαῖνος, περὶ
 μυστηρίων τῶν Ἀθήνησι, συναγωγῆν ἡρώιδων ἤτοι Πυθα-
 γορείων γυναικῶν, Δηλιακὰ βιβλία β', περὶ εὐρημάτων, περὶ
 καθαρωῶν, περὶ συμβόλων.

Ol. 118, 3. 306 bekleidete Philochoros schon das amt
 eines ἱεροσκόπος fr. 146 b. Dionys. Dein. 3 p. 637. seine
 ermordung geschah, nachdem im chremonideischen kriege
 (ol. 129, 3. 261) Antigonos Gonatas Athen erobert hatte.
 mit demselben jahre begann die regierung des königs An-
 tiochos II Theos von Syrien († 247).

Philochoros' hauptwerk war die Ἀτθίς in 17 bb.

Buch I—VI (von den ältesten zeiten, sicher bis ol. 110,
 2. 338: wie weit über dieses jahr hinaus ist ungewis) scheint
 Philochoros als ein abgeschlossenes werk (πρὸς Δῆμωνα) her-
 ausgegeben zu haben. in den folgenden büchern führte er
 die geschichte Athens bis zu seinem todesjahre fort.

VII enthielt noch die verwaltung des Demetrios von
 Phaleron (ol. 115, 4—118, 1. 317—308).

VIII schloz mit ol. 118, 2. 307/6.

IX enthielt ol. 118, 3—119, 2. 306—302.

X—XVII ol. 119, 3—129, 3. 262/1.

Eine ἐπιτομὴ τῆς Φιλοχόρου Ἀτθίδος fertigte Asinius
 Pollio von Tralles an (Suidas u. Πωλίων ὁ Ἀσίνιος).

Auszer den titeln bei Suidas werden als schriften von
 Philochoros angeführt ἢ πρὸς Ἀλυπον ἐπιστολή, περὶ ἐορ-
 τῶν, περὶ ἡμερῶν, περὶ τραγωδιῶν.

Krateros.

Müller FHG II 617. Stephani Byzantii ethnicorum quae supersunt ex rec. Aug. Meinekii I. Berol. 1849. epim. I p. 714. vgl. Niebuhr kl. hist. schr. I 225ⁿ. Böckh. sth. II 369. nachtr. VII.

Krateros, sohn des feldherrn Krateros und der Phila, halbbruder des königs Antigonos Gonatas, gab eine *συναγωγὴ ψηφισμάτων* heraus.

Das 9. buch enthielt auszüge aus den attischen tributlisten.

Plut. Arist. 26. *Κρατερός δ' ὁ Μακεδῶν τοιαῦτά τινα περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀνδρὸς εἶρηκε. — — καὶ Ἀριστείδην ἀλῶναι δωροδοκίας Διοφάντου τοῦ Ἀμφιτροπῆθεν κατηγοροῦντος ὡς ὅτε τοὺς φόρους ἔπραττε παρὰ τῶν Ἰώνων χρήματα λαβόντος, ἐκτίσαι δ' οὐκ ἔχοντα τὴν καταδίκην ὕμνων οὐσαν ἐκπλεῦσαι καὶ περὶ τὴν Ἰωνίαν ἀποθανεῖν. τούτων δ' οὐδὲν ἔγγραφον ὁ Κρατερός τεκμήριον παρέσχευ, οὔτε δίκην οὔτε ψήφισμα, καίπερ εἰδῶς ἐπιεικῶς γράφειν τὰ τοιαῦτα καὶ παρατίθεσθαι τοῖς ἱστοροῦντας.*

Plut. Kim. 13 von dem frieden des Kallias: *ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν ἃ συνήγαγε Κρατερός ἀντίγραφα συνθηκῶν ὡς γενομένων κατατέτακται.*

§ 42. Duris von Samos.

Müller FHG II 466. Duridis Samii quae supersunt ed. I. G. Hüllemann. Traj. ad Rh. 1841. Gdfr. Eckertz, d. Duride Samio. Bonn 1842.

Diod. XV 60 ol. 102, 3. 370 *Δούρις δ' ὁ Σάμιος [ὁ] ἱστοριογράφος τῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορίας ἐντεῦθεν ἐποίησατο τὴν ἀρχήν.*

Suidas: *Αυγκεύς Σάμιος, γραμματικός, Θεοφράστου γνώριμος, ἀδελφὸς Δούριδος τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ καὶ τυραννήσαντος Σάμου. σύγχρονος δὲ γέγονεν ὁ Αυγκεύς Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ († 292) καὶ ἀντεπεδείξατο κωμωδίας καὶ ἐνίκησεν.*

Athen. IV p. 128^a *Ἰππόλοχος ὁ Μακεδῶν — τοῖς χρόνοις μὲν γέγονε κατὰ Αυγκέα καὶ Δούριν τοὺς Σάμιους, Θεοφράστου δὲ τοῦ Ἐρεσίου μαθητάς. VIII p. 337^d Αυγκεύς δ' ὁ Σάμιος, ὁ Θεοφράστου μὲν μαθητής, Δούριδος δὲ ἀδελφὸς τοῦ τὰς ἱστορίας γράψαντος καὶ τυραννήσαντος τῆς πατρίδος.*

Plut. Alkib. 32 (fr. 64) ἃ δὲ Δουῖρις ὁ Σάμιος, Ἄλκι- § 42.
βιάδου φάσκων ἀπόγονος εἶναι, προστίθησι τούτοις . . . οὔτε
Θεόπομπος οὔτ' Ἐφορος οὔτε Ξενοφῶν γέγραφε· οὔτ' εἰ-
κὸς ἦν κτέ.

Ders. Perikl. 28 (fr. 60) Δουῖρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις
ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὠμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περι-
κλέους κατηγορῶν. ἦν οὔτε Θουκυδίδης ἱστόρηκεν οὔτ'
Ἐφορος οὔτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἠθρεύειν ἔοικεν —.
Δουῖρις μὲν οὖν, οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσεστιν ἴδιον
πάθος εἰσθῶς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μάλ-
λον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινώσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς
ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων.

Phot. bibl. cod. 176 p. 121^a, 41 Δουῖρις μὲν οὖν ὁ Σά-
μιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αὐτοῦ ἱστοριῶν οὕτω φησὶν Ἐφο-
ρος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν γενομένων (προγενομένων Casau-
bonus) πλεῖστον ἀπελείφθησαν. οὔτε γὰρ οὐμιμήσεως μετέλα-
βον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ γρά-
φειν μόνον <τὰ γενόμενα?> ἐπεμελήθησαν.' καίτοι Δουῖρις
καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς τούτοις οἰκονομίας, οἷς αἰτιᾶται, πολλὰ
τῶν ἀνδρῶν λειπόμενος.

Cic. ad Att. VI 1, 18 *Duris Samius, homo in historia diligens*. Dionys. de comp. verb. 4 p. 30 findet ihn unlesbar.

Die *Ἱστορίαι* (auch als *Ἑλληνικά* und als *Μακεδονικά* citiert) wurden von Diodor benutzt.

Fr. 40 b. Diod. XXI fr. 6 p. 490 W. handelt von der
schlacht bei Sentinum 295 v. Chr.: ὅτι ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν
Τυρρητῶν καὶ Γαλατῶν καὶ Σαμνιτῶν καὶ τῶν ἐτέρων συμ-
μάχων ἀνηγρέθησαν ὑπὸ Ῥωμαίων Φαβίου ὑπατεύοντος δέκα
μυριάδες, ὡς φησι Δουῖρις.

Fr. 33 b. Plin. NH. VIII 143 betrifft den tod des kö-
nigs Lysimachos 281.

Ferner schrieb Duris τὰ περὶ Ἀγαθοκλέα, Σαμίων ὄροι
u. a. m.

§ 43. Sicilische geschichte.

Athanis von Syrakus.

Müller FHG II 81. I. Fr. Iul. Arnoldt de Athana. Gumbinn. 1846. 4.

Ders. Timoleon. G. 1850 p. 12.

Diod. 15, 94 ol. 104, 3. 362 τῶν δὲ συγγραφέων Ἀθά-

§ 43. *νας ὁ Συρακόσιος τῶν περὶ Δίωνα πράξεων ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἔγραψε μὲν βίβλους ἡ', προσανέλαβε δὲ τὸν ἄγραφον χρόνον ἑτῶν ζ' ἀπὸ τῆς Φιλίστου συντάξεως ἐν μιᾷ βίβλῳ καὶ διεληθὼν τὰς πράξεις ἐν κεφαλαίοις συνεχῆ τὴν ἱστορίαν ἐποίησεν.*

Philistos' sicilische geschichte endete mit ol. 104, 2. 363, 2 (§ 23 s. 40). das 1. buch von Athanis umfaszte die sieben fernerer jahre des jüngeren Dionysios bis zu dessen vertreibung durch Dion ol. 106, 1. 356.

Athen. III p. 98^d citiert "Αθανις ἐν πρώτῳ Σικελικῶν über Dionysios; Plutarch im leben Timoleons 23. 37 "Αθανις.

Theopomp. XL fr. 212 *προστίεται δὲ τῆς πόλεως ἧσαν τῶν μὲν Συρακοσίων "Αθηνις καὶ Ἡρακλείδης, τῶν δὲ μισθοφόρων Ἀρχέλαος ὁ Δυμαῖος (ol. 106, 1. 356).*

Kallias und Antandros von Syrakus.

Müller FHG II 382.

Τὰ περὶ Ἀγαθοκλέα.

Diod. XXI fr. 16, 5 p. 492 W. *Ἀγαθοκλῆς — πρέπουσαν ἔσχε τῇ παρανομίᾳ τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν, δυνατεύσας μὲν ἔτη β' τῶν λ' λείποντα, βιώσας δὲ β' πρὸς τοῖς ο' ἔτη, καθὼς Τίμαιος ὁ Συρακόσιος συγγράφει, καὶ Καλλίας καὶ αὐτὸς Συρακόσιος κβ' βίβλους συγγράψας, καὶ Ἀντανδρος ὁ ἀδελφὸς Ἀγαθοκλέους καὶ αὐτὸς συγγραφεύς.*

Ebend. fr. 17, 4 p. 561 *ὅτι καὶ Καλλίας ὁ Συρακόσιος δικαίως καὶ προσηγόντως κατηγορίας ἀξιωθεῖν. ἀναληφθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους καὶ δώρων μεγάλων ἀποδόμενος τὴν προφητικὴν τῆς ἀληθείας [ἱστορίαν], οὐ διαλέλοιπεν ἀδίκως ἐγκωμιάζων τὸν μισθοδότην. οὐκ ὀλίγων γὰρ αὐτῷ πεπραγμένων πρὸς ἀσεβείας θεῶν καὶ παρανομίας ἀνθρώπων φησὶν ὁ συγγραφεὺς αὐτὸν εὐσεβείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ πολὺ τοὺς ἄλλους ὑπερβεβληκέναι. καθόλου δέ, καθάπερ Ἀγαθοκλῆς ἀφαιρούμενος τὰ τῶν πολιτῶν ἐδώρειτο τῷ συγγραφεῖ μηδὲν προσήκοντα παρὰ τὸ δίκαιον, οὕτως ὁ θαυμαστός ἱστοριογράφος ἐχαρίζετο διὰ τῆς γραφῆς ἅπαντα τὰγαθὰ τῷ δυναστί. ῥάδιον δ' ἦν, οἶμαι, πρὸς ἄμειψιν χάριτος τῷ γραφεῖ τῶν ἐγκωμίων μὴ λειψθῆναι τῆς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους δωροδοκίας.*

Dionys. arch. I 72 p. 182 (fr. 5) *Καλλίας δ' ὁ τὰς Ἀγα-*

δοκλέους πράξεις ἀναγράφας Ῥώμην τινὰ Τρωάδα τῶν ἀφι- § 43.
κνουμένων ἅμα τοῖς ἄλλοις Τρωσὶν εἰς Ἰταλίαν γήμασθαι Λα-
τίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων καὶ γεννηῆσαι τρεῖς παῖδας,
Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον καὶ Τηλέγονον· <καὶ τοῦτον μὲν μετα-
ναστῆναι, Ῥῶμον δὲ καὶ Ῥωμύλον ὑπομεῖναι,> οἰκίσαντας δὲ
πόλιν, ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆ ἑσθαι τοῦνομα.

§ 44. Timaeos von Tauromenion.

Müller FHG I κλιχ. Iul. Arnoldt de historiis Timaei opinionum ab editore Parisino conceptarum refutatio. Gumbinn 1841. 4.

Suidas: Τίμαιος Ἀνδρομάχου Ταυρομενίτης, ὃν Ἀθη-
ναῖοι Ἐπιτίμαιον ὠνόμασαν· Φιλίσκου μαθητῆς τοῦ Μιλησίου.
παρωνόμαστο δὲ τοῦτο διὰ τὸ πολλὰ ἐπιτιμᾶν, καὶ Γραο-
συλλέκτρια δὲ διὰ τὸ τὰ τυχόντα ἀναγράφειν. ἔγραψεν Ἰτα-
λικὰ καὶ Σικελικὰ ἐν βιβλίοις ἢ, Ἑλληνικὰ καὶ Σικελικὰ,
συλλογὴν ῥητορικῶν ἀφορμῶν, βιβλία ξή, ὀλυμπιονίκας ἢ
χρονικὰ πραξίδια. — ἔγραψε περὶ Συρίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ
πόλεων καὶ βασιλέων βιβλία γ'.

Athen. VI p. 272^b Τίμαιος δ' ὁ Ταυρομενίτης — ἔφη
— αὐτὸς εἰπὼν ὁ Ἐπιτίμαιος, οὕτως δ' αὐτὸν καλεῖ Ἰστρος
ὁ Καλλιμάχειος ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἀντιγραφαῖς.

Diod. V 1 Τίμαιος μὲν οὖν μεγίστην πρόνοιαν πεποι-
μένος τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας καὶ τῆς πολυπειρίας πεφρον-
τικῶς, διὰ τὰς ἀκαίρους καὶ πιζρὰς ἐπιτιμήσεις εὐλόγως
διαβάλλεται, καὶ διὰ τὴν ὑπεροβολὴν τῆς ἐπιτιμήσεως Ἐπι-
τίμαιος ὑπό τινων ὠνομάσθη.

Diod. XVI 7 ol. 105, 3. 357 Ἀνδρόμαχος ὁ Ταυρομενί-
της, Τιμαίου μὲν τοῦ τὰς ἱστορίας συγγράψαντος πατὴρ ὢν,
πλούτῳ δὲ καὶ ψυχῆς λαμπρότητι διαφέρων, ἠθροισε τοὺς
ἐκ τῆς Νάξου τῆς κατασκαφείσης ὑπὸ Διονυσίου περιλει-
φθέντας, οἰκίσας δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς Νάξου λόφον τὸν ὀνο-
μαζόμενον Ταῦρον — ὠνόμασε Ταυρομένιον.

Plut. Timol. 10: Timoleon und die korinthischen trieren
κατήχθησαν εἰς Ταυρομένιον τῆς Σικελίας ὑποδεχομένου καὶ
καλοῦντος αὐτοὺς ἔτι πάλαι προθύμως Ἀνδρομάχου τοῦ τὴν
πόλιν ἔχοντος καὶ δυναστεύοντος. οὗτος ἦν πατὴρ Τιμαίου
τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολὺ κράτιστος τῶν τότε δυναστευόντων
ἐν Σικελίᾳ γενόμενος τῶν τε ἑαυτοῦ πολιτῶν ἠγεῖτο νομί-
μως καὶ δικαίως καὶ πρὸς τοὺς τυράννους φανερός ἦν αἰεὶ

§ 44. διακείμενος ἀπεχθῶς καὶ ἀλλοτριῶς. vgl. c. 11. Diod. XVI 68 (ol. 108, 4. 344).

Marcell. I. d. Thuk. α § 27 Τίμαιος δὲ ὁ Ταυρομενίτης Τιμολέοντα ὑπερεπήνεσε τοῦ μετρίου, καθότι Ἀνδρόμαχον τὸν αὐτοῦ πατέρα οὐ κατέλυσε τῆς μοναρχίας.

Polyb. XII 23 Τίμαιος δὲ μείζω ποιεῖ Τιμολέοντα τῶν ἐπιφανεστάτων θεῶν. — ἀλλὰ μοι δοκεῖ πεισθῆναι Τίμαιος ὡς, ἂν Τιμολέων, πεφιλοδοξηκῶς ἐν αὐτῇ Σικελίᾳ, καθάπερ ἐν ὄξυβάφῳ, σύγκριτος φανῆ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἡρώων, κἂν αὐτὸς ὑπὲρ Ἰταλίας μόνον καὶ Σικελίας πραγματευόμενος εἰκότως παραβολῆς ἀξιοθῆναι τοῖς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν καθόλου πράξεων πεποιημένοις τὰς συντάξεις. vgl. c. 26^b.

Timaeos flüchtete vor Agathokles vermutlich ol. 115, 4. 317 (Diod. XIX 8; oder ol. 117, 3. 310 eb. XX 4) und kehrte erst nach funfzig jahren nach Sicilien zurück. er erlebte noch die ersten zeiten des punischen kriegs der Römer.

Polyb. XII 25^b ὅτι Τίμαιός φησιν ἐν τῇ λ' καὶ δ' βίβλῳ „πεντήκοντα συνεχῶς ἔτη διατρίψας Ἀθήνησι ξενιτεύων καὶ πάσης ὁμολογουμένως ἄπειρος ἐγενόμην πολεμικῆς χρείας, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν τόπων θείας. vgl. c. 25^d ἀποκαθίσας γὰρ Ἀθήνησι σχεδὸν ἔτη πενήκοντα καὶ πρὸς τοῖς τῶν προγεγονότων ὑπομνήμασι γενόμενος, ὑπέλαβε τὰς μεγίστας ἀφορμὰς ἔχειν πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἀγνοῶν, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Plut. de exil. 14 p. 605^c Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης (συνέγραψεν) ἐν Ἀθήναις.

[Lukian.] Makrob. 22 Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης (ἔξησεν ἔτη) 5' καὶ 6'.

Timaeos' hauptwerk Ἱστορίαι (auch κοινὰ ἱστορίαι, Ἰταλικὰ καὶ Σικελικὰ, Σικελικὰ καὶ Ἑλληνικὰ) gieng von den ältesten zeiten bis 264 v. Ch. Polyb. I 5 αὕτη (ἢ πρώτη διάβασις ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων) δ' ἐστὶ συνεχῆς μὲν τοῖς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπε, πίπτει δὲ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ εἰκοστὴν πρὸς ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάδα.

Citiert werden von den ἱστορίαι 38 bb. und 5 bb. über Agathokles.

Polyb. XII 10 διότι τοῦτ' ἰδίον ἐστὶ Τιμαίου, καὶ ταύτη παρημίλληται τοὺς ἄλλους συγγραφέας καὶ καθόλου τοσαύτης τέτευχεν ἀποδοχῆς (λέγω δὲ κατὰ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις

καὶ ταῖς ἀναγραφαῖς ἐπίφασιν τῆς ἀκριβείας καὶ τὴν περὶ § 44. τοῦτο τὸ μέρος ἐπιμέλειαν), δοκῶ, πάντες γινώσκωμεν. — 11 ὁ γὰρ τὰς συγκρίσεις ποιούμενος ἀνέκαθεν τῶν ἐφόρων πρὸς τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐν Λακεδαιμόνι, καὶ τοὺς ἄρχοντας τοὺς Ἀθηνησι καὶ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει παραβάλλων πρὸς τοὺς ὀλυμπιονίκας, καὶ τὰς ἀμαρτίας τῶν πόλεων περὶ τὰς ἀναγραφὰς τὰς τούτων ἐξελέγγων, παρὰ τρίμηνον ἐχούσας τὸ διαφέρειν, οὗτος ἐστίν. καὶ μὴν ὁ τὰς ὀπισθοδόμους στήλας καὶ τὰς ἐν ταῖς φλιαῖς τῶν νεῶν προξενίας ἐξευρηκῶς Τίμαιός ἐστιν.

Joseph. w. Apion I 3 p. 176 Bk. — τίνα τρόπον Ἐφορος μὲν Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκνυσιν, Ἐφορον δὲ Τίμαιος, καὶ Τίμαιον οἱ μετ' ἐκείνον γερονότες, Ἡρόδοτον δὲ πάντες. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν Σικελικῶν τοῖς περὶ Ἀντίοχον καὶ Φίλιστον ἢ Καλλιάν Τίμαιος συμφωνεῖν ἠξίωσεν, οὐδ' αὖ περὶ τῶν Ἀττικῶν οἱ τὰς Ἀθίδας συγγεγραφότες ἢ περὶ τῶν Ἀργολικῶν οἱ τὰ περὶ Ἄργος ἱστοροῦντες ἀλλήλοις κατηκολουθήκασιν. über Timaeos' in- vectiven gegen Philistos s. § 23 s. 41. 43.

Gegen Timaeos schrieben Istros und Polemon § 53. Polybios XII 3—28 vertheidigt Aristoteles Theophrastos Kallisthenes, desgleichen Theopomp Ephoros Demochares gegen die schmähungen des Timaeos.

Polyb. XII 7 ὅτι πολλὰ ἱστορεῖ ψευδῆ ὁ Τίμαιος, καὶ δοκεῖ τὸ παράπαν οὐκ ἄπειρος ὢν οὐδενὸς τῶν τοιούτων· ὑπὸ δὲ τῆς φιλονεικίας ἐπισκοτούμενος, ὅταν ἅπαξ ἢ ψέγειν ἢ τούναντίον ἐγκωμιάζειν τινὰ προθῆται, πάντων ἐπιλανθάνεται καὶ πολὺ τι τοῦ καθήκοντος παρεκβαίνει.

Eb. 24 οὗτος γὰρ ἐν μὲν ταῖς τῶν πέλας κατηγορίαις πολλὴν ἐπιφαίνει δεινότητα καὶ τόλμαν, ἐν δὲ ταῖς ἰδίαις ἀποφάσεσιν ἐνυπνίων καὶ τεράτων καὶ μύθων ἀπιθάνων καὶ συλλήβδην δεισιδαιμονίας ἀγεννοῦς καὶ τερατείας γυναικώδους ἐστὶ πλήρης.

Eb. 25^c ἴσως δ' οὖν ἂν τις ἐπαπορήσειε πῶς τοιοῦτος ὢν, οἷον ἡμεῖς ὑποδείκνυμεν, τοσαύτης παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς τέτευχε καὶ πίστεως. τούτου δ' ἐστὶν αἴτιον διότι πλεοναξούσης αὐτῷ κατὰ τὴν πραγματείαν τῆς κατὰ τῶν ἄλλων ἐπιτιμῆσεως καὶ λαιδορίας οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ θεωρεῖται πραγματείας οὐδ' ἐκ τῶν ἰδίων ἀποφάσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν

§ 41. πέλας κατηγορίας. πρὸς ὃ γένος καὶ πολυπραγμοσύνην δοκεῖ μοι καὶ φύσιν προσενέγκασθαι διαφερόουσαν.

Eb. 26^d καὶ μάλιστα ταύτην γ' ἐνείργασται τὴν δόξαν ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας ἀποφάσεων· ἐν γὰρ ταύταις τηλικαύτην ἐπίφασιν ποιεῖται τῆς ἀκριβολογίας καὶ τῆς πικρίας τῆς ἐπὶ τῶν ἐλέγχων οἷς χρηταί κατὰ τῶν πέλας, ὥστε δοκεῖν τοὺς ἄλλους συγγραφείας ἅπαντας συγκεκομηθῆσαι τοῖς πράγμασι καὶ κατεσχεδιακέναι τῆς οἰκουμένης, αὐτὸν δὲ μόνον ἐξητακέναι τὴν ἀκριβείαν καὶ διευκρινηκέναι τὰς ἐν ἐκάστοις ἱστορίας, ἐν οἷς πολλὰ μὲν ὑγιῶς λέγεται πολλὰ δὲ καὶ ψευδῶς . . .

Eb. 28 . . . κἀγὼ δ' ἂν εἴποιμι διότι τὰ τῆς ἱστορίας ἔξει τότε καλῶς, ὅταν ἢ οἱ πραγματικοὶ τῶν ἀνδρῶν γράφειν ἐπιχειρήσωσι τὰς ἱστορίας —, ἢ οἱ γράφειν ἐπιβαλλόμενοι τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἔξιν ἀναγκαίαν ἠγήσονται πρὸς τὴν ἱστορίαν. πρότερον δ' οὐκ ἔσται παῦλα τῆς τῶν ἱστοριογράφων ἀγνοίας. ὦν ὁ Τίμαιος οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην πρόνοιαν θέμενος, ἀλλὰ καταβιάσας ἐν ἐνὶ τόπῳ ξενιτεύων, καὶ σχεδὸν ὡσανεὶ κατὰ πρόθεσιν ἀπειπάμενος καὶ τὴν ἐνεργητικὴν τὴν περὶ τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς πράξεις καὶ τὴν ἐκ τῆς πλάνης καὶ θέας αὐτοπάθειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκφέρεται δόξαν ὡς ἔλκων τὴν τοῦ συγγραφέως προστάσιαν.

Eb. 28^a αὐτὸ τὸ συναθροῖσαί φησι τὴν παρασκευὴν τὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν μείζον ἔργον εἶναι τῆς ὅλης πραγματείας τῆς περὶ τοὺς ἐπιδεικτικοὺς λόγους· αὐτὸς γοῦν τηλικαύτην ὑπομεμενηκέναι δαπάνην καὶ κακοπάθειαν τοῦ συναγαγεῖν τὰ παρ' Ἀσσυρίων ὑπομνήματα καὶ πολυπραγμουῆσαι τὰ Αἰγύων ἔθνη καὶ Κελτῶν, ἅμα δὲ τούτοις Ἰβήρων, ὥστε μὴτ' ἂν αὐτὸς ἐλπῖσαι μὴτ' αὖ ἐτέροις ἐξηγουμένοις πεισθῆναι περὶ τούτων.

Diod. XXI fr. 17 p. 560 ὅτι οὗτος ὁ ἱστορικός, τὰς ἀμαρτίας τῶν πρὸ ἑαυτοῦ συγγραφέων πικρότατα ἐλέγξας, κατὰ μὲν τὰλλα μέρη τῆς γραφῆς πλείστην πρόνοιαν εἶχε τῆς ἀληθείας, ἐν δὲ ταῖς Ἀγαθοκλέους πράξεσι τὰ πολλὰ κατέψευσται τοῦ δυνάστου διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐχθρὰν. φηγαδευθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους ἐκ τῆς Σικελίας ζῶντα μὲν ἀμύνασθαι τὸν δυνάστην οὐκ ἔσχυσε, τελευτήσαντα δὲ διὰ τῆς ἱστορίας ἐβλασφήμησεν εἰς τὸν αἰῶνα. καθόλου γὰρ ταῖς προὑπαρχούσαις τῷ βασιλεῖ τούτῳ κακίαις ἄλλα πολλὰ παρ' ἑαυτοῦ προσθεὶς ὁ συγγραφεὺς, τὰς μὲν εὐημερίας

ἀφαιρούμενος αὐτοῦ, τὰς δὲ ἀποτεύξεις, οὐ τὰς δι' αὐτὸν § 41. μόνον γενομένας ἀλλὰ καὶ τὰς διὰ τύχην, μεταφέρων εἰς τὸν μηδὲν ἐξαμαρτόντα . . . . θαυμάσαι δ' ἂν τις τοῦ συγγραφέως τὴν εὐχέρειαν· παρ' ὅλην γὰρ τὴν γραφὴν ἐγκωμιάζων τὴν τῶν Συρακουσίων ἀνδρείαν, τὸν τούτων κρατήσαντα δειλίᾳ φησὶ διεννηοχένοι τοὺς ἅπαντας ἀνθρώπους. διὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐναντιώσεσιν ἐλέγχων φανερός ἐστι τὸ φιλάληθες τῆς ἱστορικῆς παρηρησίας προοδεδωκῶς ἰδίας ἐνεκεν ἔχθρας καὶ φιλονεικίας. διόπερ τὰς ἐσχάτας τῆς συντάξεως πέντε βίβλους τοῦ συγγραφέως τούτου, καθ' ἃς περιείληφε τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις, οὐκ ἂν τις δικαίως ἀποδέξαιτο. vgl. Polyb. XII 15.

Gell. XI 1, 1 *Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus populi Romani composuit, et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco vocabulo appellatam scripserunt, quoniam boves Graeca vetere lingua Italoi vocitati sint.*

Dionys. arch. I 67 p. 170 von den Penaten: σχήματος δὲ καὶ μορφῆς αὐτῶν πέρι Τίμαιος μὲν ὁ συγγραφεὺς ὡδὲ ἀποφαίνεται· κηρύκια σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ καὶ κέραμον Τρωικὸν εἶναι τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῖς ἐν Λαουινίῳ κείμενα ἱερά, πυθέσθαι δὲ αὐτὸς ταῦτα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων.

Eb. 74 p. 187 τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης γενόμενον οἰκισμόν — Τίμαιος μὲν ὁ Σικελιώτης — ἅμα Καρχηδόνι κτιζομένην γενέσθαι φησὶν ἢ καὶ ἴ' πρότερον ἔτει τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος.

[Skymnos] περιήγησις vs. 209 (Müller geogr. gr. m. I p. 204) Μασσαλία δ' ἔστ' ἐχομένη, || πόλις μεγίστη, Φωκαέων ἀποικία. || ἐν τῇ Λιγυστικῇ δὲ ταύτην ἔκτισαν || πρὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Σαλαμῖνι γενομένης || ἔτεσιν πρότερον, ὡς φασιν, ἑκατὸν εἴκοσι. || Τίμαιος οὕτως ἱστορεῖ δὲ τὴν κτίσιν.

Plin. NH XXXIII 43 *Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit.*

Den krieg des Pyrrhos mit den Römern behandelte Timaeos in einer besonderen schrift:

Dionys. arch. I 6 p. 17 πρώτου μὲν — τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἰερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ . . . . ., ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ

§ 44. πρὸς Πύρρον τὸν Ἡπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματεῖαν.

Cic. ep. ad fam. V 12, 2 *ut multi Graeci fecerunt, Calisthenes Phocicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numaninum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea quae dixi bella separaverunt.*

Polyb. XII 4^b ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πύρρου πάλιν φησὶ (Τίμαιος) . . .

Timaeos ward von Trogus Pompejus und für die ältere geschichte Siciliens von Diodor benutzt.

Schreibweise des Timaeos:

Cicero de orat. II 14, 58 *minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus et rerum copia et sententiarum varietate abundantissimus et ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.* Brut. 95, 325 *genera autem Asiaticae dictionis duo sunt, unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis quam concinnis et venustis; qualis in historia Timaeus — fuit.*

Dionys. Deinarch. 8 p. 646 οἱ δ' Ἴσοκράτην καὶ τὰ Ἴσοκράτους ἀποτυπώσασθαι θελήσαντες ὕπτιοι καὶ ψυχροὶ καὶ ἀναλήθεις (ἐγένοντο). οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ περὶ Τίμαιον καὶ Ψάωνα καὶ Σώσιλον (Σωσιγένην v.).

[Longin.] π. ὕψους 4, 1 τοῦ ψυχροῦ πλήρης ὁ Τίμαιος, ἀνὴρ τὰ μὲν ἄλλα ἱκανὸς καὶ πρὸς λόγων ἐνίοτε μέγεθος οὐκ ἄφορος, πολυῶστωρ, ἐπινοητικός, πλὴν ἀλλοτριῶν μὲν ἐλεγκτικώτατος ἀμαρτημάτων, ἀνεπαίσθητος δὲ ἰδίων. ὑπὸ δ' ἔρωτος τοῦ ξένας νοήσεις αἰεὶ κινεῖν πολλάκις ἐκπίπτων εἰς τὸ παιδαριωδέστατον. παραθήσομαι δὲ τάνδρὸς ἐν ἡ δύο, ἐπειδὴ τὰ πλείω προέλαβεν ὁ Καικίλιος κτέ. vgl. Plut. Nikias 1.

2. Öffentliche beredsamkeit. Staatswissenschaft. Biographien. Culturgeschichte. Rationalismus in der Mythologie.

§ 45. Demegorien und reden in staatsprocessen.

Dionysios erstes schr. an Ammaeos VI p. 719—749 R. Dess. Deinarchos V p. 629 — 668 R. Benj. Gotthold Weiske de hyperbole errorum in

historia Philippi Am. f. commissorum genitrice Lips. 1818 s. § 45.
vgl. § 26.

Aeschines. κατὰ Τιμάρχου 345.
περὶ παραπροεσβείας 343.
κατὰ Κτησιφῶντος 330.

Lykurgos. κατὰ Λεωκράτους 330.

Demosthenes.

- 22. κατὰ Ἀνδροτίωνος παρανόμων 355.
- 20. περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην 355/4.
- 14. περὶ τῶν συμμοριῶν 354.
- 24. κατὰ Τιμοκράτους 352.
- 16. ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν 352.
- 23. κατὰ Ἀριστοκράτους 352.
- 4. κατὰ Φιλίππου α' 351.
- 15. περὶ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας 351.
- 21. κατὰ Μειδίου 349.
  - 1. 2. 3. Ὀλυνθιακὸς α'. β'. γ'. 349/8.
  - 5. περὶ εἰρήνης 346.
  - 6. κατὰ Φιλίππου β'. 344.
- 19. κατ' Αἰσχίνου περὶ τῆς παραπροεσβείας 343.
  - 8. περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ 341.
  - 9. κατὰ Φιλίππου γ'. 341.
- 18. ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου 330.

Hegesippos περὶ Ἀλοννήσου (oder πρὸς τοὺς Φιλίππου πρέσβεις) 342. von unbekannter hand περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν 330.

Hypereides. in den ägyptischen katakomben aufgefundenene fragmente der reden κατὰ Δημοσθένους 324, ὑπὲρ Εὐξενίππου εἰσαγγελίας ἀπολογία, ὑπὲρ Ανκόφρονος, λόγος ἐπιτάφιος 322, zuerst herausgegeben von Churchill Babington 1850. 53. 58.

Deinarchos (von Korinth). reden aus dem harpalschen processe (324) κατὰ Δημοσθένους, κατὰ Ἀριστογέιτονος, κατὰ Φιλοκλέους.

Demochares. Müller FHG II 445.

Cic. Brut. 83, 286 *Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, et orationes scripsit aliquot et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico quam oratorio genere perscripsit.*

§ 45. Von den *Ἱστορίαι* wird das 20. und 21. buch citiert. vgl. Polyb. XII 13 s.

§ 46. Aristoteles und die peripatetische schule.

Cic. de legg. III 6, 14 . . *veteres verbo tenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque civilem de re publica disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Platone principe. post Aristoteles illustravit omnem hunc civilem in disputando locum Heraclidesque Ponticus profectus ab eodem Platone. Theophrastus vero institutus ab Aristotele habitavit, ut scitis, in eo genere rerum ab eodemque Aristotele doctus Dicaearchus huic rationi studioque non defuit. post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius . . . . . mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum otioque non modo in solem atque pulverem, sed in ipsum discrimen aciemque produxit.*

Aristoteles. † 322.

Opera ed. academia regia Borussica. v voll. Berol. 1831—1870. Zu den fragmenten vgl. Müller FHG II 102, Valent. Rose Aristoteles pseudepigraphus. Lips. 1863. Emil Heitz die verlorenen schriften des Aristoteles. Leipz. 1865. Jac. Bernays die dialoge des Ar. in ihrem verhältnis zu seinen übrigen werken. Berl. 1863.

Dialoge πολιτικός 2 bb. περὶ δικαιοσύνης 4 bb. περὶ βασιλείας. Ἀλέξανδρος ἢ περὶ ἀποικιῶν.

Πολιτεῖαι πόλεων δυοῖν δεούσαιν ρξ', κοινὰ καὶ ἴδιαι, δημοκρατικά, ὀλιγαρχικά, ἀριστοκρατικά, τυραννικά (Diog. L V 27) — κατὰ στοιχείον.

Ἠθικά Νικομάχεια 10 bb. Πολιτικά 8 bb. Δικαιώματα.

Cic. de fin. V 4, 11 *omnium fere civitatum non Graeciae solum sed etiam barbariae ab Aristotele mores instituta disciplinas, a Theophrasto leges etiam cognovimus. cumque uterque eorum docuisset qualem in re publica principem <esse> conveniret, pluribus praeterea conscripsisset qui esset optimus rei publicae status, hoc amplius Theophrastus, quae essent in re publica rerum inclinationes et momenta temporum, quibus esset moderandum utcumque res postularet.*

Theophrastos von Eresos. † 287.

Usener analecta Theophrastea. Lips. 1858.

Νόμοι κατὰ στοιχείον 24 bb. περὶ βασιλείας. περὶ βίων

3 bb. πολιτικά 6 bb. πολιτικά πρὸς τοὺς καιροὺς 4 bb. πολιτικά ἔθνη 4 bb. περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. περὶ εὐρημάτων 2 bb. ἱστορικά ὑπομνήματα.

Herakleides Pontikos.

(Suid. Ἡρακλείας τῆς ἐν Πόντῳ).

Unter Herakleides' namen (ἐκ τῶν Ἡρακλείδου περὶ πολιτειῶν) sind excerpte von jüngerer hand erhalten, welche zum teil aus Aristoteles abgeleitet sind.

Ausg. v. F. W. Schneidewiu. Gött. 1847. Müller FHG II 197.

Aristoxenos von Tarent.

Müller FHG II 269.

Suidas: Ἀριστόξενος, υἱὸς Μνησίου τοῦ καὶ Σπινθάρου, μουσικοῦ. ἀπὸ Τάραντος τῆς Ἰταλίας. — γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων· ὡς εἶναι ἀπὸ τῆς οὐαὶ ὀλυμπιάδος, σύγχρονος Δικαιάρχῳ τῷ Μεσσηνίῳ. συνετάξατο δὲ μουσικά τε καὶ φιλόσοφα, καὶ ἱστορίας, καὶ παντὸς εἶδους παιδείας, καὶ ἀριθμοῦνται αὐτοῦ τὰ βιβλία εἰς ὑγ'.

Cic. Tusc. I 18, 41 *Dicaearchum vero cum Aristoxeno aequali et condiscipulo suo, doctos sane homines.*

Aristoxenos verfaszte u. a. *Βίοι ἀνδρῶν*, namentlich *Βίος Πυθαγόρου*.

Hieronym de viris illustrib. II 822 Vallarsi: *hortaris me, Dexter, ut Tranquillum sequens ecclesiasticos scriptores in ordinem digeram, et quod ille in enumerandis gentilium litterarum viris fecit illustribus, ego in nostris faciam . . . fecerunt quidem hoc idem apud Graecos Hermippus peripateticus, Antigonus Carystius, Satyrus doctus vir, et longe omnium doctissimus Aristoxenus musicus.*

Plutarch. ὅτι οὐδὲ ξῆν ἔστιν ἠδέως κατ' Ἐπίκουρον 10 p. 1093^b ὅταν δὲ μηδὲν ἔχουσα λυπηρὸν ἢ βλαβερὸν ἱστορία καὶ διήγησις ἐπὶ πράξεσι καλαῖς καὶ μεγάλας προσλάβῃ λόγον ἔχοντα δύναμιν καὶ χάριν, ὡς τὸν Ἡροδότου τὰ Περσικὰ καὶ Ἑλληνικά τὸν Ξενοφῶντος· ὅσα δ' Ὅμηρος ἐθέσπισε θέσκελα εἰδώς, ἢ γῆς περιόδου Εὐδοξος, ἢ κτίσεις καὶ πολιτείας Ἀριστοτέλης, ἢ βίους ἀνδρῶν Ἀριστόξενος ἔγραψεν, οὐ μόνον μέγα καὶ πολὺ τὸ εὐφραῖνον, ἀλλὰ καὶ καθαρὸν καὶ ἀμεταμέλητόν ἐστιν.

§ 46. Gell. IV 11, 4 *Aristoxenus musicus, vir litterarum veterum diligentissimus, Aristoteli philosophi auditor, in libro quem de Pythagora reliquit.*

Diog. L. I 118 Ἀριστόξενος δ' ἐν τῷ περὶ Πυθαγόρου καὶ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ.

Dikaearchos von Messana.

Müller FHG II 225.

Suidas: Δικαίαρχος Φειδίου Σικελιώτης ἐκ πόλεως Μεσσηνίας, Ἀριστοτέλους ἀκουστής, φιλόσοφος καὶ ρήτωρ καὶ γεωμέτρης. καταμετροῦσιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὄρων Ἑλλάδος βίον ἐν βιβλίοις γ'. οὗτος ἔγραψε τὴν πολιτείαν Σπαρτιατῶν καὶ νόμος ἐτέθη ἐν Λακεδαιμόνι, καθ' ἕκαστον ἔτος ἀναγινώσκεσθαι τὸν λόγον εἰς τὸ τῶν ἐφόρων ἀρχεῖον, τοὺς δὲ τὴν ἡβητικὴν ἔχοντας ἡλικίαν ἀκροᾶσθαι. καὶ τοῦτο ἐκράτησε μέχρι πολλοῦ.

Dikaearch verfaszte u. a. Γῆς περίοδος und Βίος τῆς Ἑλλάδος 3 bb., sein berühmtestes werk.

Cic. ad Att. VI 2, 3 (*Dicaearchus*) erat ἱστορικώτατος et vixerat in Peloponneso. II 12, 4 *Dicaearchum recte amas. luculentus homo est et civis haud paullo melior quam isti nostri ἀδικαίαρχοι.*

Plin. NH II 162 von der kugelgestalt der erde: *cui sententiae adest Dicaearchus, vir in primis eruditus, regum cura permensus montis, ex quibus altissimum prodidit Pelion ss.*

Strab. II p. 104 Πολύβιος δὲ τὴν Εὐρώπην χωρογραφῶν τοὺς μὲν ἀρχαίους εἶν φησί, τοὺς δ' ἐκείνους ἐλέγχοντας ἐξετάζειν, Δικαίαρχόν τε καὶ Ἐρατοσθένη, τὸν τελευταῖον πραγματευσάμενον περὶ γεωγραφίας.

Porphyr. de abstin. IV 1, 2 (fr. 1) τῶν τοίνυν συντόμως τε ὁμοῦ καὶ ἀκριβῶς τὰ Ἑλληνικὰ συναγαγόντων ἐστὶ καὶ ὁ περιπατητικὸς Δικαίαρχος, ὃς τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς Ἑλλάδος ἀφηγούμενος κτέ.

Varro de re rust. I 2 (fr. 5) *et quidem licet adiicias, inquam, pastorum vitam esse incentivam, agriculturalum succentivam, auctore doctissimo homine Dicaearcho, qui Graeciae vitam qualis fuerit ab initio nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoriciam vitam viverent, neque scirent etiam arare terram aut serere arbores aut putare; ab his inferiore gradu aetatis susceptam agriculturam.*

Athen. XIII p. 557^b (fr. 18) Φίλιππος δὲ ὁ Μακεδῶν § 46. οὐ περιήγεται μὲν εἰς τοὺς πολέμους γυναικίας, ὥσπερ Δαρειῶς ὁ ὑπ' Ἀλεξάνδρου καταλυθεὶς, ὅς περὶ τῶν ὄλων πολέμων τριακοσίας ἐξήκοντα περιήγεται παλλακίας, ὡς ἱστορεῖ Δικαίταρχος ἐν τρίτῳ περὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος βίου.

Irtümlich sind Dikaearch beigelegt fragmente aus einer nach 164 v. Ch. verfaszten schrift περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων s. Müller FHG II 229. 254. geogr. gr. min. I LI, 97. C. Wachsmuth Gerhards denkmäler 1860. nr. 141 s. 110.

Phanias von Eresos.

Müller FHG II 293. Böckh CIG II 304.

Suidas: Φανίας (ἢ Φαινίας) Ἐρέσιος, φιλόσοφος περιπατητικός, Ἀριστοτέλους μαθητής. ἦν δὲ ἐπὶ τῆς ριᾶ ὀλυμπιάδος καὶ μετέπειτα, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα.

Strab. XIII p. 618 ἐξ Ἐρέσου δ' ἦσαν Θεόφραστός τε καὶ Φανίας οἱ ἐκ τῶν περιπάτων φιλόσοφοι, Ἀριστοτέλους γνῶριμοι.

Plut. Them. 13 ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ γραμμάτων οὐκ ἄπειρος ἱστορικῶν Φανίας ὁ Λέσβιος.

Phanias' historische schriften (u. a. περὶ πρυτάνεων Ἐρεσιῶν, περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ τυράννων, τυράννων ἀναίρεσις ἐκ τιμωρίας) waren die hauptquelle für den verfasser der parischen marmorchronik: s. Böckh a. a. O.

Die parische marmorchronik gab zuerst heraus Io. Seldën, Marmora Arundelliana. Lond. 1628. 4; neuerdings Böckh CIG II nr. 2374 p. 293—343. Müller FHG I 533—590. sie ist ol. 129, 1. 264 v. Ch. verfasst und rechnet von diesem zeitpunkte die jahre rückwärts.

Z. 1—3 . . . . ου . . . . [ἐξ ἀναγραφῶν] παν[τοί]ων [περὶ τῶν προγεγενημέ]νων ἀνέγραψα τοὺς ἄν[ωθεν χρό] || - νους] ἀρχάμ[εν]ος ἀπὸ Κέκροπος τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Ἀθηναίων εἰς ἄρχοντος ἐμ Πάρῳ [μὲν] || . . . υἰάνακτος, Ἀθήνησιν δὲ Διογνήτου.

Klearchos von Soloi.

Müller FHG II 302.

Ioseph. w. Apion I 22 p. 200 (fr. 69) Κλέαρχος γὰρ ὁ Ἀριστοτέλους ὦν μαθητής καὶ τῶν ἐκ τοῦ περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δεύτερος, ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ὕπνου βιβλίῳ

§ 46. φησὶν Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ περὶ τινος ἀνδρὸς Ἰουδαίου ταῦτα ἱστορεῖν, αὐτῷ τε τὸν λόγον Ἀριστοτέλει ἀνατίθησιν κτέ.

Athen. II 57^e (fr. 41) „ἐκάλουν δὲ καὶ τὰ νῦν τῶν οἰκῶν παρ’ ἡμῖν καλούμενα ὑπερῶα ῥά“ φησὶ Κλέαρχος ἐν Ἐρωτικοῖς, τὴν Ἑλένην φάσκων ἐν τοιούτοις οἰκίμασι τρεφομένην δόξαν ἀπενέγκασθαι παρὰ πολλοῖς ὡς ἐξ ῥοῦ εἶη γεγεννημένη.

Demetrios von Phaleron.

Müller FHG II 362. Chr. Ostermann de Demetrii Ph. vita, rebus gestis et scriptorum reliquiis I. II. Hersf. 1847. Fuld. 1857. 4.

Demetrios, schüler von Theophrast, betrat die politische laufbahn 324, ward von Kasandros an die spitze von Athen gestellt 317 — 307, und lebte nach Kasandros’ tode († 296) in Aegypten, wo er nach 283 starb.

Diog. L. V 75 Δημήτριος Φανοστράτου Φαληρεύς. οὗτος ἤκουσε μὲν Θεοφράστου, δημηγορῶν δὲ παρὰ Ἀθηναίους τῆς πόλεως ἐξηγήσατο ἔτη δέκα καὶ εἰκόνων ἠξιώθη κτέ. § 80. πλήθει δὲ βιβλίων καὶ ἀριθμῷ στίχων σχεδὸν ἅπαντας παρελήλακε τοὺς κατ’ αὐτὸν περιπατητικούς, εὐπαίδευτος ὢν καὶ πολῦπειρος παρ’ ὄντινον. ὧν ἐστὶ τὰ μὲν ἱστορικά, τὰ δὲ πολιτικά, τὰ δὲ περὶ ποιητῶν, τὰ δὲ ῥητορικά, δημηγοριῶν τε καὶ πρεσβειῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ λόγων Αἰσωπέων συναγωγαί, καὶ ἄλλα πλείω. ἐστὶ δὲ τὰ περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας α’ β’ γ’ δ’ ε’. περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτῶν (πολιτευσαμένων oder ἀρχόντων? Diog. L. I 22. II 7 Δημήτριος ὁ Φαληρεύς ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων ἀναγραφῇ. Marcell. l. d. Thuk. α’ 32 Δημήτριος ἐν τοῖς ἄρχουσιν) α’ β’. περὶ δημαγωγίας α’ β’. περὶ πολιτικῆς α’ β’. περὶ νόμων α’. — — — περὶ τῆς δεκαετίας α’.

Duris von Samos § 42.

§ 47. Euhemeros von Messene.

K. Hoeck Kreta III 326. Leop. Krahnert grundlinien zur geschichte des verfalls der römischen staatsreligion. Halle 1837. 4. s. 22—41.

Euseb. praep. ev. II 2, 52 ss. (Diod. VI 2) ὁ Διόδωρος καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου γραφῆς ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν, ὧδε κατὰ λέξιν φάσκων . . . . . περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι

παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφ- § 47.
φοις· καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀνα-
γραφὴν ποιησάμενος ἰδίως ἀναγέγραφεν . . . . . Εὐήμερος
μὲν οὖν, φίλος γεγυῶς Κασάνδρου τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τοῦ-
τον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικὰς τινὰς χρεῖας καὶ μεγάλας
ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς
τὸν ὠκεανόν, ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαιμόνος Ἀρα-
βίας ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας καὶ
προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις· ὧν μίαν ὑπάρχειν τὴν
ὀνομαζομένην Πάγκλαιαν, ἐν ἧ ἑτεῖσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας
Παγκλαίους εὐσεβείᾳ διαφέροντας καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας
μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις ἀρ-
γυροῖς τε καὶ χρυσοῖς. εἶναι δὲ καὶ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν,
καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ
τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος
ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν (V 41—46).
εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατὰ τινὰ λόγον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν
ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου, καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ καθ' ὃν
καιρὸν ἐβάσιλευσε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἔτι κατ' ἀνθρώ-
πους ὧν. ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλῃν εἶναι χρυσοῦν, ἐν ἧ τοῖς
Παγκλαίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τὰς τε Οὐρα-
νοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς. μετὰ ταῦτά
φησι πρῶτον Οὐρανὸν βασιλέα γεγονέναι, ἐπεικῆ τινὰ ἄν-
δρα καὶ εὐεργετικὸν καὶ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως ἐπιστή-
μονα, ὃν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεοὺς·
διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι κτέ.

Diod. V 46 . . στήλῃ χρυσοῦ μεγάλῃ, γράμματα ἔχουσα
τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἦσαν αἱ πράξεις
Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμένα, καὶ μετὰ ταύτας αἱ
'Αρτέμιδος καὶ 'Απόλλωνος ὑφ' Ἑρμοῦ προσαναγεγραμμένα.

Athen. XIV p. 658^e Εὐήμερος — ὁ Κῶος ἐν τῷ γ' τῆς
ἱερᾶς ἀναγραφῆς τοῦθ' ἱστορεῖ, ὡς Σιδωνίων λεγόντων τοῦτο,
ὅτι Κάδμος μάγειρος ὧν τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβὼν τὴν
'Αρμονίαν ἀνλητρίδα καὶ αὐτὴν οὔσαν τοῦ βασιλέως ἔφυγε
σὺν αὐτῇ.

Cic. de nat. deor. I 42, 119 *quid? qui aut fortes aut
claros aut potentes viros tradunt post mortem ad deos perve-
nisse eosque esse ipsos quos nos colere precari venerarique so-
leamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quae ratio ma-
xime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus et*

§ 47. *secutus est praeter ceteros Ennius. ab Euhemero autem et mores et sepulturae demonstrantur deorum.*

Die fragmente von Ennius' *Euhemerus s. sacra historia* s. *Ennianaes poesis reliquiae* rec. I. Vahlen. Lips. 1854 p. XCIII. 169.

§ 48. Idomeneus von Lampsakos.

Müller FHG II 489.

Suidas: Ἰδομενεύς, ἱστορικός. ἔγραψεν ἱστορίαν τῶν κατὰ Σαμοθράκην (Σωκράτην Fr. Nietzsche Rh. mus. XXV 229).

Idomeneus war schüler und freund von Epikur († 270) und schrieb περὶ τῶν Σωκρατικῶν. περὶ δημαγωγῶν.

Strab. XIII p. 589 καὶ αὐτὸς δ' Ἐπίκουρος τρόπον τινα Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε, διατρέψας ἐν Λαμψάκῳ καὶ φίλοις χορησάμενος τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, τοῖς περὶ Ἰδομενεά καὶ Λεοντέα.

Plut. Perikl. 10 πῶς ἂν οὖν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους, ὡς τὸν δημαγωγὸν Ἐφιάλτην φίλον γενόμενον καὶ κοινωνὸν ὄντα τῆς ἐν τῇ πολιτεία προαιρέσεως δολοφονήσαντος διὰ ζητοτυπίαν καὶ φθόνου τῆς δόξης; ταῦτα γὰρ οὐκ οἶδ' ὅθεν συναγαγὼν ὥσπερ χολὴν τάνδρῳ προσβέβληκεν.

Plut. Dem. 23 nach der eroberung von Theben: εὐθύς δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐξήτει πέμπων τῶν δημαγωγῶν δέκα μὲν, ὡς Ἰδομενεύς καὶ Δοῦρις εἰρήκασιν, ὀκτώ δ', ὡς οἱ πλεῖστοι καὶ δοκιμώτατοι τῶν συγγραφέων.

IV. Die letzten zeiten des griechischen staatswesens. Alexandrinische gelehrsamkeit.

§ 49. Aratos von Sikyon († 213).

Müller FHG III 21. Ernst Köpke de hypomnematis Graecis II. Brandenb. 1863. p. 9.

Βιογρ. ed. Westermann p. 55 . . καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ γηγόνασιν Ἄρατοι ἄνδρες ἐλλόγιμοι, ἱστοριογράφοι, ὥσπερ ὁ Κνίδιος, οὗ φέρονται Ἀγνυπτικὰ ἱστορικὰ συγγράμματα,

καὶ τρίτος ἐπισημώτατος Σικωνίως, οὗ ἐστὶν ἡ πολύβιβλος § 49. ἱστορία ὑπὲρ τὰ λ' βιβλία ἔχουσα.

Plut. Arat. 3 γεγονέναι κομψότερον εἶπεῖν ("Αράτου) ἢ δοκεῖ τισὶν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων κρίνουσιν, ἃ παρέρωσας καὶ ὑπὸ χεῖρα διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων ἀμιλλησάμενος κατέλιπεν.

Polyb. II 40 τῶν μέντοι γε Ἀράτῳ διωκημένων καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπικεφαλαιούμενοι μνησθησόμεθα διὰ τὸ καὶ λίαν ἀληθινούς καὶ σαφεῖς ἐκείνους περὶ τῶν ἰδίων συντεταχέναι πράξεων ὑπομνηματισμούς. vgl. c. 56.

Eb. 47 Aratos in dem Kleomenischen kriege πολλὰ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἠναγκάζετο καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐκτός, δι' ὧν ἐμελλε τὴν ἐναντίαν ἔμφασιν ὑποδεικνύων ταύτην ἐπικρύψεσθαι τὴν οἰκονομίαν· ὧν χάριν ἔνια τούτων οὐδ' ἐν τοῖς ὑπομνήμασι κατέταξεν.

Polyb. I 3 ἄρξει δὲ τῆς πραγματείας ἡμῖν τῶν μὲν χρόνων ὀλυμπιάς ρ' καὶ μ' (220), τῶν δὲ πράξεων παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλησιν ὁ προσαγορευθεὶς συμμαχικὸς πόλεμος — — ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικωνίου συντάξεως. IV 2 καλλίστην ὑπόστασιν ὑπολαμβάνοντες εἶναι ταύτην διὰ τὸ πρῶτον μὲν τὴν Ἀράτου σύνταξιν ἐπὶ τούτους καταστρέφειν τοὺς καιρούς. . .

§ 50. Phylarchos.

Müller FHG I LXXVII, 334. fr. coll. I. F. Lucht. Lips. 1836. I. A. Brückner. Vratisl. 1839. vgl. Plutarchi Agis et Cleomenes rec. Schömann. Gryph. 1839. p. XXI. Paul Foucart, mémoire sur un décret inédit de la ligue Arcadienne en l'honneur de l'Athénien Phylarchos. Paris 1870.

Suidas: Φύλαρχος Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης (οἱ δὲ Σικωνίον, ἄλλοι Αἰγύπτιον ἔγραψαν), ἱστορικός. τὴν ἐπὶ Πελοπόννησον Πύρρον τοῦ Ἡπειρώτου στρατείαν ἐν βιβλίοις κη' κατάγει δὲ καὶ μέχρι Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου κληθέντος καὶ τῆς Βερενίκης τελευτῆς, καὶ ἕως τοῦ θανάτου Κλεομένους τοῦ Λακεδαιμονίου, ἐπιστρατεύσαντος αὐτῷ Ἀντιγόνου. τὰ κατὰ Ἀντίοχον καὶ τὸν Περγαμητὸν Εὐμένη. ἐπιτομὴν μυθικὴν. περὶ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιφανείας. περὶ εὐρημάτων. παρεμβάσεων βιβλία θ'.

Athen. II p. 58^c Φύλαρχος ὁ Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης.

Ἱστορίαι 28 bb., von 272—220 v. Ch.

§ 50. Polyb. II 56 ἐπεὶ δὲ τῶν [κατὰ] τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Ἀράτω γεγραφότων παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιούται Φύλαρχος, ἐν πολλοῖς ἀντιδοξῶν καὶ τάναντία γράφων αὐτῷ, χρήσιμον ἂν εἶη, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον ἡμῖν, Ἀράτῳ προηρημένοις κατακολουθεῖν περὶ τῶν Κλεομενικῶν, μὴ παραλιπεῖν ἄσκη-
πτου τοῦτο τὸ μέρος, ἵνα μὴ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς γράμμασιν ἰσοδυναμοῦν ἀπολίπωμεν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καθόλου μὲν οὖν ὁ συγγραφεὺς οὗτος πολλὰ παρ' ὄλην τὴν πραγματείαν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν εἶρηκε. πλὴν περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον ἐπιτιμᾶν κατὰ τὸ παρὸν οὐδ' ἐξακριβοῦν· ὅσα δὲ συνεπιβάλλει τοῖς ὑφ' ἡμῶν γραφομένοις καιροῖς, ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ περὶ τὸν Κλεομενικὸν πόλεμον, ὑπὲρ τού-
των ἀναγκαῖον ἐστὶν ἡμῖν διευκρινεῖν. ἐστὶ δὲ πάντως ἀρκοῦντα ταῦτα πρὸς τὸ καὶ τὴν ὄλην αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ δύναμιν ἐν τῇ πραγματεία καταμαθεῖν ss. bis cap. 63.

Plut. Arat. 38 ὁμοίως δὲ καὶ Φύλαρχος ἰστόρηκε περὶ τούτων, ᾧ μὴ τοῦ Πολυβίου μαρτυροῦντος οὐ πάνυ τι πιστεύειν ἄξιον ἦν. ἐνθουσιᾷ γὰρ ὅταν ἄψηται τοῦ Κλεο-
μένουσ ὑπ' εὐνοίας, καὶ καθάπερ ἐν δίκῃ [τῇ ἱστορίᾳ] τῷ μὲν (τῷ Ἀράτῳ) ἀντιδικῶν διατελεῖ τῷ δὲ συναγορεύων.

Dionysios (de comp. verb. 4 p. 30) zählt Phylarchos den unlesbaren historikern bei.

Phylarchos' geschichte benutzten Trogus Pompejus und Plutarch (leben des Pyrrhos Agis Kleomenes Aratos).

Menodotos von Perinthos

begann ungefähr wo Phylarchos aufhörte.

Diod. XXVI 4 p. 513 (ol. 140, 4. 217) Μηνόδοτος δὲ ὁ Περὶνθιος τὰς Ἑλληνικὰς πραγματείας ἔγραψεν ἐν βιβλίοις πεντεκαίδεκα. vgl. § 40.

§ 51. Specialgeschichten.

Demetrios von Byzantion.

Müller FHG II 624. vgl. W. Ad. Schmidt de fontibus veterum aucto-
rum in enarrandis expeditionibus a Gallis in Macedoniam atque
Graeciam susceptis. Berol. 1834.

Diog. L. V 83 γεγόνασι δὲ Δημήτριοι ἀξιόλογοι εἴκοσι . . .
τρίτος Βυζάντιος περιπατητικός . . . ἕβδομος Βυζάντιος, ἐν
τρισκαίδεκα βιβλίοις γεγραφὼς τὴν Γαλατῶν διάβασιν ἐξ
Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν, καὶ ἐν ἄλλοις ὅκτω τὰ περὶ Ἀντίοχον
καὶ Πτολεμαῖον καὶ τὴν Λιβύης ὑπ' αὐτῶν διοίκησιν.

Nymphis von Herakleia.

Müller FHG III 12.

Suidas: *Νύμφις Ξεναγόρου Ἡρακλεώτης ἐκ Πόντου, ἱστορικός. περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων βιβλία κδ', περὶ Ἡρακλείας βιβλία ιγ'. ἔχει δὲ μέχρι τῆς καθαιρέσεως τῶν τυράννων τὰ κατὰ τοὺς ἐπιγόνους καὶ μέχρι τοῦ τρίτου Πτολεμαίου (246).*

Memnon c. 11 (Phot. bibl. cōd. 224 p. 226^a 25 Bk. Müller FHG III 533) *οἱ δὲ περιλειπόμενοι τῶν ἀπὸ Ἡρακλείας φυγάδων, Νύμφιδος, καὶ αὐτοῦ ἐνὸς ὑπάρχοντος τούτων, κάθοδον βουλευσάντος αὐτοῖς καὶ ῥαδίαν εἶναι ταύτην ἐπιδεικνύντος, εἰ μὴδὲν ὦν οἱ πρόγονοι ἀπεστέρητο αὐτοὶ φανεῖν διοχλοῦντες ἀναλήψεσθαι, ἔπεισέ τε σὺν τῷ ῥάστῳ, καὶ τῆς καθόδου ὃν ἐβούλευσε τρόπον γεγενημένης οἱ τε καταχθέντες καὶ ἡ δεξαμένη πόλις ἐν ὁμοίαις ἡδοναῖς καὶ εὐφροσύναις ἀνεστρέφοντο, φιλοφρόνως τῶν τε ἐν τῇ πόλει τούτους δεξιωσαμένων καὶ μὴδὲν τῶν εἰς ἀντάρκειαν αὐτοῖς συντελούντων παραλειπομένων. καὶ οἱ Ἡρακλεῶται τὸν εἰρημένον τρόπον τῆς παλαιᾶς εὐγενείας καὶ πολιτείας ἐπελαμβάνοντο (281).*

Eb. c. 24 (p. 228^b Bk. p. 538 M.) *διὰ ταῦτα πάλιν οἱ Γαλάται εἰς τὴν Ἡρακλεῶτιν ἔπεμψαν στρατεύματα καὶ ταύτην κατέτρεχον, μέχρις ἂν οἱ Ἡρακλεῶται διεπρεσβεύσαντο πρὸς αὐτούς. Νύμφις δὲ ἦν ὁ ἱστορικός ὁ κορυφαῖος τῶν πρέσβεων· ὃς τὸν μὲν στρατὸν ἐν τῷ κοινῷ χροσῶϊ πεντακισχιλίοις, τοὺς δὲ ἡγεμόνας ἰδίᾳ διακοσίοις ὑποθεραπεύσας τῆς χώρας ἀπαναστῆναι παρεσκεύασεν (c^a 240).*

Nymphis war für die früheren abschnitte Memnons quelle.

Neantes von Kyzikos.

Müller FHG III 2.

Suidas: *Νεάνθης Κυζικηνός, ῥήτωρ, μαθητῆς Φιλίσκου τοῦ Μιλησίου. ἔγραψε περὶ κατοξηλίας ῥητορικῆς καὶ λόγους πολλοὺς πανηγυρικοὺς.*

N. schrieb u. a. *Ἑλληνικά. ὄροι (Κυζικηνῶν). τὰ κατὰ πόλιν μυθικά. περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. αἱ περὶ Ἀτταλον ἱστορίαι. Attalos I regierte 241—197.*

Ἐν τῇ γ' καὶ δ' τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν handelte Neantes von Themistokles (fr. 2. 3).

§ 51. Fr. 32 b. Plut. Symp. I 10, 2 p. 628^b *Νεάνθη τὸν Κυ-
ζυκηρὸν ἔφη λέγειν ἐν τοῖς κατὰ πόλιν μυθικοῖς, ὅτι τῇ
Αἰαντίδι φυλῇ γέρας ὑπῆρχε τὸ μὴ κρίνεσθαι τὸν [αὐτῆς]
χορὸν ἔσχατον † . . . . μηδὲ ἡμεῖς τὴν Νεάνθους ἐν ἐνίοις
εὐχέρειαν ἀποδράσεως ποιησόμεθα πρόφασιν.*

Zenon von Rhodos.

Müller FHG III 174.

Diog. L. VII 35 *γεγόνασι δὲ Ζήνωνες ὀκτώ . . . . .
τρίτος Ῥόδιος, (ὁ) τὴν ἐντόπιον γεγραφὼς ἱστορίαν ἐνιαίαν
(ἐνιαυσιαίαν Müller).*

Polyb. XVI 14 (201 v. Ch.) *ἐπεὶ δὲ τινες τῶν τὰς κατὰ
μέρος γραφόντων πράξεις γεγράφασι καὶ περὶ τούτων τῶν
καιρῶν —, βούλομαι βραχέα περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι. ποιή-
σομαι δὲ † οὐ πρὸς ἅπαντας, ἀλλ' ὅσους ὑπολαμβάνω μνήμης
ἀξίους εἶναι καὶ διαστολῆς· εἰσὶ δ' οὗτοι Ζήνων καὶ Ἀντι-
σθένης οἱ Ῥόδιοι. τούτους δὲ ἀξίους εἶναι κρίνω διὰ πλείους
αἰτίας. καὶ γὰρ κατὰ τοὺς καιροὺς γεγόνασι καὶ περὶ † περὶ
πεπολίτευνται, καὶ καθόλου πεποιήνται τὴν πραγματείαν οὐκ
ᾠφελείας χάριν· ἀλλὰ δόξης καὶ τοῦ καθήκοντος ἀνδράσι πο-
λιτικοῖς ss. bis c. 20.*

Diod. V 56 *περὶ μὲν οὖν τῶν ἀρχαιολογουμένων παρὰ
Ῥοδίοις οὕτω τινὲς μυθολογοῦσιν· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ Ζήνων ὁ
τὰ περὶ ταύτης συνταξάμενος.*

§ 52. Geschichtschreiber der römisch-punischen
kriege.

Philinos von Akragas.

Müller FHG III 17.

Polyb. I 14 vom ersten punischen kriege: *οὐχ ἦττον δὲ
τῶν προειρημένων παρωξύνθη ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ
καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ,
Φιλῖνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελέκναι τὴν
ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπο-
λαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν·
δοκοῦσι δὲ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρωσῖ. διὰ
γὰρ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίῳ μὲν πάντα δο-
κοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπραχθῆναι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρω-
δῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τάναντία, Φαβίῳ δὲ τοῦμπαλιν τούτων
ss. bis c. 15 § 12.*

III 26 nach mittheilung der älteren römisch karthagi- § 52.
schen verträge: τίς οὐκ ἂν εἰκότως θαυμάσειε Φιλίνου τοῦ
συγγραφέως, οὐ διότι ταῦτ' ἠγνόει (τοῦτο μὲν γὰρ οὐ θαυ-
μαστόν, ἐπεὶ καθ' ἡμᾶς ἔτι καὶ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων
οἱ πρεσβύτατοι καὶ μάλιστα δοκοῦντες περὶ τὰ κοινὰ σπού-
δάξιν ἠγνόουν). ἀλλὰ πόθεν ἢ πῶς ἐθάρορῃσε γράφαι τά-
ναντία τούτοις, διότι Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ὑπάρχοιεν
συνθῆκαι, καθ' ἃς ἔδει Ῥωμαίους μὲν ἀπέχεσθαι Σικελίας
ἀπάσης, Καρχηδονίους δ' Ἰταλίας, καὶ διότι ὑπερέβαινον
Ῥωμαῖοι τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὄρκους, ἐπεὶ ἐποιήσαντο τὴν
πρώτην εἰς Σικελίαν διάβασιν, μήτε γεγονότος μήθ' ὑπάρ-
χοντος τὸ παράπαν ἐγγράφου τοιούτου μηδενός. ταῦτα γὰρ
ἐν τῇ δευτέρᾳ λέγει βίβλῳ διαρρηθῆναι. περὶ ὧν ἡμεῖς ἐν
τῇ παρασκευῇ τῆς ἰδίας πραγματείας μνησθέντες, εἰς τοῦ-
τον ὑπερεθέμεθα τὸν καιρὸν κατὰ μέρος περὶ αὐτῶν ἐξερ-
γάσασθαι διὰ τὸ καὶ πλείους διεψεῦσθαι τῆς ἀληθείας ἐν
τούτοις, πιστεύσαντας τῇ Φιλίνου γραφῇ.

Philinos wird citiert Diod. XXIII 8 p. 502 (ὅτι . . .
Φιλῖνος ὁ Ἀκραγαντινὸς ἱστορικὸς ἀνεγράψατο). XXIV 11, 1
p. 509 (XXIII 17 p. 505 Φίλιστος δὲ ἱστορικὸς ἦν?).

Hannibalischer krieg:

Silenos von Kalakte.

Müller FHG III 100.

Corn. Nep. Hann. 13 *huius belli gesta multi memoriae pro-*
diderunt, sed ex his duo qui cum eo (Hannibale) in castris fue-
runt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus et
Sosilus Lacedaemonius. atque hoc Sosilo Hannibal litterarum
Graecarum usus est doctore.

Silenos' geschichte des Hannibalischen krieges wurde
ausgeschrieben von L. Coelius Antipater und daher von
Cicero und Livius angeführt. vgl. Carl Böttcher unter-
suchungen üb. d. qu. des Livius im XXI und XXII buch
(jhb. suppl. V). Leipz. 1869.

Liv. XXVI 49 bei der einnahme von Neukarthago: *si*
auctorem Graecum sequar Silenum.

Cic. de divin. I 24 *Hannibalem Coelius scribit — —. hoc*
item in Sileni, quem Coelius sequitur, Graeca historia est: is
autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem

§ 52. *cum cepisset Saguntum visum esse in somnis a Iove in deorum concilium vocari ss.*

Silenos schrieb auch *Σικελικά*. Athen. XII p. 542^a
Σειληνὸς δ' ὁ Καλακτῖνος ἐν τρίτῳ Σικελικῶν.

Sosilos.

Müller FHG III 99.

Diod. XXVI 4 p. 513 *Μηνόδοτος δὲ ὁ Περίνθιος τὰς Ἑλληνικὰς πραγματείας ἔγραψεν ἐν βιβλίοις ιε' (o. s. 98), Σώσιλος δὲ ὁ Ἴλιος τὰ περὶ Ἀννίβαν ἔγραψεν ἐν βιβλίοις ζ'.*

Polyb. III 20 οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, προσπεπτωκυίας αὐτοῖς ἤδη τῆς Ζακανθαίων ἀλώσεως, οὐ μὰ Δία περὶ τοῦ πολέμου τότε διαβούλιον ἤγον, καθάπερ ἔνιοι τῶν συγγραφέων φασί, προσκατατάττουτες ἔτι καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερα ὀηθέντας λόγους, πάντων ἀτοπώτατον πρᾶγμα ποιοῦντες . . . . . πρὸς μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων, οἷα γράφει Χαιρέας καὶ Σώσιλος, οὐδὲν ἂν δέοι πλέον λέγειν· οὐ γὰρ ἱστορίας, ἀλλὰ κουρεακῆς καὶ πανδήμου λαλιᾶς ἔμοιγε δοκοῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν. vgl. s. 88.

Diokles von Peparethos

(Müller FHG III 74. vgl. Schwegler RG I 411—415)

verfaszte etwa um den anfang des Hannibalischen kriegs eine *κτίσις Ῥώμης*, welche Q. Fabius Pictor ausgeschrieben haben soll.

Plut. Romul. 3 τοῦ δὲ πίστιν ἔχοντος λόγου μάλιστα καὶ πλείστους μάρτυρας τὰ μὲν κυριώτατα πρῶτος εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐξέδωκε Διοκλῆς Πεπαρηθῖος, ᾧ καὶ Φάβιος Πίκτωρ ἐν τοῖς πλείστοις ἐπηκολούθηκεν.

Eb. 8 ὧν τὰ πλεῖστα καὶ τοῦ Φαβίου λέγοντος καὶ τοῦ Πεπαρηθίου Διοκλέους, ὃς δοκεῖ πρῶτος ἐκδοῦναι Ῥώμης κτίσιν, ὑποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματῶδες κτέ.

§ 53. Alexandrinische und Pergamenische gelehrsamkeit. § 53.

G. Parthey das alexandrinische museum. Berl. 1838 F. Ritschl die alex. bibliotheken. Berl. 1838 (opusc. ph. I 1).

Ptolemaeos Lagi reg. 323—285 † 283. Ptol. IV Philopator 221—204.

Ptol. II Philadelphos 285—246. Ptol. V Epiphanes 204—181.

Ptol. III Energetes 246—221. Ptol. VI Philometor 181—146.

Ptolemaeos II Philadelphos stiftete im anfang seiner regierung die bibliothek des museums und ernannte Zenodotos zum bibliothekar. Die folgenden bibliothekare waren Kallimachos, Eratosthenes, Apollonios, Aristophanes, Aristarchos.

Sosibios von Lakedaemon.

Müller FHG II 625. fragm. chronogr. p. 133. Io. Brandis, de temp. gr. antiqu. rationib. p. 27.

Suidas: Σωσίβιος Λάκων, γραμματικός τῶν ἐπιλυτικῶν καλουμένων. * * ἐν τούτοις δὲ ἱστορεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰδός τι κωμωδίας ἐστὶ καλούμενον δικηλιστῶν καὶ μιμηλῶν. περὶ τῶν [μιμηλῶν] ἐν Λακωνικῇ ἱστορουμένων παλαιῶν, καὶ ἄλλα.

Athen. IV p. 144^e Θεόφραστος δ' ἐν τῷ πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας (εἰ γνήσιον τὸ σύγγραμμα· πολλοὶ γὰρ αὐτό φασιν εἶναι Σωσιβίου, εἰς ὃν Καλλίμαχος ὁ ποιητῆς ἐπίνικον ἐλεγειακὸν ἐποίησε) τοὺς Περσῶν φησὶ βασιλεῖς κτέ.

Athen. XI p. 493^d—494^b erzählt von einem scherze, den Ptolemaeos Philadelphos sich mit Sosibios (ὁ λυτικός) bei der gehaltsauszahlung machte.

Sosibios schrieb u. a. ὁμοιότητες, περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσιῶν, περὶ Ἀλκμᾶνος wenigstens 3 bb., χρόνων ἀναγραφῆ.

Censor. de die nat. 21 *a priore scilicet cataclysmo, quem dicunt et Ogygii, ad Inachi regnum annos circiter CCCC (computarunt, hinc ad excidium Troiae annos DCCC), hinc ad olympiadem primam paulo plus CCCC. quos solos, quamvis mythici temporis postremos, tamen quia a memoria scriptorum proximos quidam certius definire voluerunt. et quidem Sosibius scripsit esse CCCXCV, Eratosthenes autem septem et quadringentos, Timaeus CCCCXVII, Crates DXIII, et praeterea multi diverse, quorum etiam ipsa dissensio incertum esse declarat.*

§ 53. Clem. Al. strom. I 21, 117 p. 389 P. Σωσίβιος δὲ ὁ Λάκων ἐν χρόνων ἀναγραφῇ κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου βασιλείας Ὀμηρον φέρει. βασιλεύει μὲν οὖν Χάριλλος ἔτη ἐξήκοντα τέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νικανδρος ἔτη τριάκοντα ἑννέα· τούτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος τεθῆναι φησι τὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα, ὡς εἶναι ἑννευήκοντά που ἑτῶν πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμπίων θέσεως Ὀμηρον.

Also rechnet Sosibios die zerstörung von Troja = 1171 v. Ch.; das königthum des Charilaos = 873—810; des Nikandros = 809—771; Nikandros' 34s jahr = ol. 1 = 776.

Athen. XIV p. 635^e ἐγένετο δὲ ἡ θέσις τῶν Καρνείων κατὰ τὴν ἕκτην καὶ εἰκοστὴν Ὀλυμπιάδα (676 v. Ch.), ὡς Σωσίβιος φησιν ἐν τῷ περὶ χρόνων. dasselbe datum hat S. Julius Africanus Ὀλυμπιάδων ἀναγραφὴ p. 9 Rutgers.

Kallimachos

verfaszte um 247 die *πίνακες τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων καὶ ὧν συνέγραψαν ἐν βιβλίοις κ' καὶ ρ'*. vgl. C. Wachsmuth die pinakographische thätigkeit des Kallimachos. Philol. XVI 653. Fr. Nietzsche Rh. mus. XXIV 189.

Hermippos von Smyrna.

Müller FHG III 35. fr. ed. Adalb. Lozynski. Bonn. 1832.

Hermippos wird als peripatetiker bezeichnet und war schüler von Kallimachos. (Athen. II p. 58^f. V p. 213^f. XV p. 696^f Ἑρμιππος ὁ Καλλιμάχειος.) er schrieb *βίοι*, insbesondere *νομοθετῶν*, wenigstens 6 bb., *τῶν ἐπὶ σοφῶν*; von philosophen und rhetoren (Pythagoras, Aristoteles, Isokrates u. a.) und deren schülern, vgl. Hieronymus ob. § 46 s. 91.

Ioseph. w. Apion I 22 p. 198 s. (fr. 21) πολλοὶ δὲ τὰ περὶ αὐτὸν (Πυθαγόραν) ἱστορήκασιν, καὶ τούτων ἐπισημωτάτος ἐστὶν Ἑρμιππος, ἀνὴρ περὶ πᾶσαν ἱστορίαν ἐπιμελής.

Academicor. philosophor. index Herculanensis (ed. Franc. Bücheler Gryphisv. 1869) col. XI 4 Ἑρμιππος ἐν τ<οῖς βίοις τῶν> ἀπὸ φιλοσοφία<ς εἰς τυραννίδ>ας καὶ δυναστε<ίας μεθεσ>τηκότων.

Dionys. Isacos 1 p. 586 (fr. 58) οὐδὲ γὰρ ὁ τοὺς Ἴσο-

κράτους μαθητὰς ἀναγράφας Ἑρμιππος, ἀκριβῆς ἐν τοῖς ἄλ- § 53.
λοις γενόμενος, ὑπὲρ τοῦδε τοῦ ῥήτορος (Ἰσαίου) οὐδὲν
εἶρηκεν ἔξω δυοῖν τούτων, ὅτι διήκουσε μὲν Ἰσοκράτους,
καθηγήσατο δὲ Δημοσθένους, συνεγένετο δὲ τοῖς ἀρίστοις
τῶν φιλοσόφων. vgl. Harpokr. u. Ἰσαῖος (fr. 57).

Nicht zu verwechseln mit dem schüler des Kallimachos
ist Hermippos von Berytos, ein freigelassener, der unter
Hadrian lebte und περὶ τῶν διαπρεψάντων ἐν παιδείᾳ δού-
λων schrieb. vgl. C. Wachsmuth symb. phil. Bonn. p. 140.

Istros.

Müller FHG I LXXXV. XC. 418.

Suidas: Ἴστρος Μενάνδρου ἢ Ἴστρου, Κυρηναῖος ἢ Μα-
κεδῶν, συγγραφεὺς, Καλλιμάχου δοῦλος καὶ γνώριμος. Ἑρ-
μιππος δὲ αὐτὸν φησι Πάφιον ἐν τῷ β' τῶν διαπρεψάντων
ἐν παιδείᾳ δούλων. ἔγραψε δὲ πολλὰ καὶ καταλογάδην καὶ
ποιητικῶς.

Istros schrieb unter andern ein sammelwerk u. d. t.
Συναγωγαί, dessen teile als Ἀττικά (oder Ἀττικά συναγω-
γαί) Ἀργολικά Ἡλιακά citiert werden, ἀποικίαι Αἰγυπτίων,
ὑπομνήματα, πρὸς Τίμαιον ἀντιγραφαί.

Polemon fr. 54 b. Athen. IX p. 387^r Πολέμων ὁ περιη-
γητὴς Ἴστρου τὸν Καλλιμάχειον συγγραφέα εἰς τὸν ὁμώνυ-
μον κατεπόντου ποταμόν.

Eratosthenes von Kyrene.

G. Bernhardt Eratosthenica. Berol. 1822. Ders. in Ersch u. Gruber
Encyklop. I 36 s. 221. Müller fragm. chronogr. p. 182.

Suidas: Ἐρατοσθένης Ἀγλαοῦ (οἱ δὲ Ἀμβροσίον) Κυρη-
ναῖος, μαθητὴς φιλοσόφου Ἀρίστωνος τοῦ Χίου, γραμματι-
κοῦ δὲ Λυσανίου τοῦ Κυρηναίου καὶ Καλλιμάχου τοῦ ποιη-
τοῦ. μετεπέμφθη δὲ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ τρίτου Πτολε-
μαίου καὶ διέτριψε μέχρι τοῦ πέμπτου. διὰ δὲ τὸ δευτερεύειν
ἐν παντὶ εἶδει παιδείας τοῖς ἄκροις ἐγγίσας Βῆτα ἐπε-
κλήθη· οἱ δὲ καὶ δεύτερον ἢ νέον Πλάτωνα, ἄλλοι Πέντα-
θλον ἐκάλεσαν. ἐτέχθη δὲ ραξ' Ὀλυμπιάδι, καὶ ἐτελεύτησεν
π' ἐτῶν γεγονώς, ἀποσχόμενος τροφῆς διὰ τὸ ἀμβλυώττειν,
μαθητὴν ἐπίσημον καταλιπὼν Ἀριστοφάνην τὸν Βυζάντιον,
οὗ πάλιν Ἀρίσταρχος μαθητὴς. μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ Μνασέας

§ 53. καὶ Μένανδρος καὶ Ἄριστις. ἔγραψε δὲ φιλόσοφα καὶ ποιήματα καὶ ἱστορίας, ἀστρονομίαν ἢ καταστρετισμοίς, περὶ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν αἰρέσεων, περὶ ἀλμπίας, διαλόγους πολλούς, καὶ γραμματικὰ συχνά.

Vgl. Suidas u. Ἀπολλώνιος α': Ἀ. — μαθητῆς Καλλιμάχου, σύγχρονος Ἐρατοσθένους καὶ Εὐφορίωνος καὶ Τιμάρχου, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου ἐπικληθέντος, καὶ διάδοχος Ἐρατοσθένους γενόμενος ἐν τῇ προστασίᾳ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης.

Sueton. de grammat. 10 *philologi appellationem assumpsisse videtur (L. Ateius), quia sic ut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur.*

Strab. XVII p. 838 Κυρηναῖοι δ' εἰσὶ καὶ Καλλιμάχος καὶ Ἐρατοσθένης, ἀμφοτέρω τε τιμημένοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίων βασιλεῦσιν, ὁ μὲν ποιητῆς ἅμα καὶ περὶ γραμματικὴν ἐσπουδακώς, ὁ δὲ καὶ ταῦτα καὶ περὶ φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθήματα εἴ τις ἄλλος διαφέρων. vgl. I p. 15.

Eratosthenes war geboren ol. 126, 2. 275 und starb einundachtzig jahre alt ol. 146, 3. 194. seine berühmtesten werke waren: Γεωγραφικά 3 bb. Χρονογραφίαι (bis zum tode von Ptolemaeos III Euergetes ol. 139, 4. 221?); mit diesen verbunden Ὀλυμπιονῆκαι.

Plin. NH II 247 *universum autem circuitum (terrae) Eratosthenes, in omnium quidem litterarum subtilitate et in hac utique praeter ceteros sollers, quem cunctis probari video, ducentorum quinquaginta duorum milium stadiorum prodidit.*

Fr. 1 Müller (Geo. Syncell. p. 91^c) τῶν Θεβαίων λεγομένων βασιλείαν . . . ὧν τὴν γνῶσιν, φησὶν (Ἀπολλόδορος χρονικὸς) ὁ Ἐρατοσθένης λαβὼν Αἰγυπτιακοῦς ὑπομνήμασιν καὶ ὀνόμασιν κατὰ πρόσταξιν βασιλικὴν τῇ Ἑλλάδι φωνῇ παρέφρασεν οὕτως.

Fr. 3 (Clem. Al. strom. I 21 § 138 p. 402 Pott) Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ᾧδε ἀναγράφει·

	jahre	vor ol. 1	v. Ch.	§ 53.
ἀπὸ μὲν Τροίας ἀλώσεως		407	1184/3	
ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον ἔτη ὀγδοήκοντα	80	327	1104/3	
ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν ἔτη ἐξήκοντα	60	267	1044/3	
τὰ δὲ τούτοις ἐξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπιτροπίαν τὴν Λυκούργου ἔτη ἑκατὸν πενήκοντα ἑννέα	159	108	885/4	
ἐπὶ δὲ (τὸ) προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ	108	ol. 1,1	777/6	
ἀφ' ἧς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Ξέρξου διάβασιν ἔτη διακόσια ἐνενήκοντα ἑπτὰ	297	ol. 75,1	480/79	
ἀφ' ἧς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔτη τεσσαράκοντα ὀκτώ	48	ol. 87,1	432/1	
καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθηναίων ἦτταν ἔτη εἴκοσιν ἑπτὰ	27	ol. 93,4	405/4	
καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἔτη τριάκοντα τέσσαρα	34	ol. 102,2	371/0	
μεθ' ἧν ἐπὶ τὴν Φιλίππου τελευτήν ἔτη τριάκοντα πέντε	35	ol. 111,1	336/5	
μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μεταλλαγὴν ἔτη δώδεκα	12	ol. 114,1	324/3	
Summa 860 jahre.				

Plut. Lykurg. 1 οἱ δὲ ταῖς διαδοχαῖς τῶν ἐν Σπάρτῃ βεβασιλευκότων ἀναλεγόμενοι τὸν χρόνον, ὥσπερ Ἐρατοσθένους καὶ Ἀπολλόδωρος, οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι προεσβύτερον ἀποφαίνουσι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος (Λυκούργου).

Dionys. arch. I 74 p. 187 von dem gründungsjahre der stadt Rom: Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὀρίζει χρόνον, ἐπιμελής δὲ γενόμενος, εἰ καὶ τις ἄλλος, περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν τῶν Ἰλιακῶν. ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἐρατοσθένους χρονογραφίαις κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος.

Polemon von Ilion.

Müller FHG III 108. Polemonis fragmenta coll. L. Preller. Lips. 1838.

Suidas: Πολέμων Εὐηγέτου Ἰλιεύς, κώμης Γλυκείας ὄνομα, Ἀθήνησι δὲ πολιτογραφηθεὶς [διὸ ἐπεγράφετο Ἑλλαδικός], ὁ κληθεὶς περιηγητής, ἱστορικός. γέγονε δὲ κατὰ Πτολεμαίου τὸν ἐπιφανῆ· κατὰ δὲ Ἀσκληπιάδην τὸν Μυρλεανὸν συνεχρόνισεν Ἀριστοφάνει τῷ γραμματικῷ καὶ διήκουσε †

§ 53. καὶ τοῦ Ῥοδίου Παναιτίου. ἔγραψε περιήγησιν Ἰλίου ἐν βιβλίοις γ', κτίσεις τῶν ἐν Φωκίδι πόλεων καὶ περὶ τῆς πρὸς Ἀθηναίους συγγενείας αὐτῶν, κτίσεις τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων, περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι (π. τ. ἐ. Α. ἀναθημάτων Athen. XIII p. 574^c), καὶ ἄλλα πλεῖστα· ἐν οἷς καὶ κοσμηκὴν περιήγησιν ἦτοι γεωγραφίαν.

Athen. VI p. 234^d Πολέμων γοῦν ὁ εἴτε Σάμιος ἢ Σικωνίος εἶτ' Ἀθηναῖος ὀνομαζόμενος χείρει, ὡς ὁ Μοψεάτης Ἡρακλείδης λέγει καταριθμούμενος αἰτὸν καὶ ἀπ' ἄλλων πόλεων (ἐπεκαλεῖτο δὲ καὶ στηλοκόπας, ὡς Ἡρόδικος ὁ Κρατήτειος εἶρηκε) γράψας περὶ παρασίτων φησὶν οὕτως (fr. 78).

Plutarch. Symp. V 2 p. 675^b (fr. 27) τοῖς δὲ Πολέμωνος τοῦ Ἀθηναίου περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς θησαυρῶν οἶμαι ὅτι πολλοῖς ὑμῶν ἐντυγχάνειν ἐπιμελὲς ἔστι, καὶ χροή, πολυμαθοῦς καὶ οὐ νυστάζοντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασιν ἀνδρός.

Steph. B. p. 249, 11 Δωδώνη· — προσθετέον οὖν τῷ περιηγητῇ Πολέμωνι ἀκριβῶς τὴν Δωδώνην ἐπισταμένῳ (fr. 30).

Polemon schrieb ferner περὶ τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως 4 bb., ἀναγραφὴ τῶν ἐπωνύμων τῶν δήμων καὶ φυλῶν, περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, περὶ τῶν κατὰ πόλεις ἐπιγραμμάτων, περὶ Σαμοθράκης, περιήγησις Ἰλίου, πρὸς Νεάνθην ἀντιγραφαί, πρὸς Ἀδαῖον καὶ Ἀντίγονον wenigstens 6 bb., πρὸς Τίμαιον wenigstens 12 bb., περὶ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρατοσθένους ἐπιδημίας u. a.

Athen. XI p. 479^f Πολέμων γοῦν ἢ ὅστις ἔστιν ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδικόν, περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ λέγων Μεταποντίνων νόου γράφει καὶ ταῦτα (fr. 20). XIII p. 606^a Πολέμων δὲ ἢ ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδικόν (fr. 28).

Apollodoros von Athen.

Ausg. v. Ch. Gotl. Heyne. II tom. Gotting. (1782) 1803. Müller FHG I xxxviii. 104. 428. Welcker, der ep. cyklus I² 83.

Auf dem chronologischen systeme des Eratosthenes beruht die chronik Apollodors.

Suidas: Ἀπολλόδορος Ἀσκληπιάδου γραμματικός, εἰς τῶν Παναιτίου τοῦ Ῥοδίου φιλοσόφου καὶ Ἀριστάρχου τοῦ γραμματικοῦ μαθητῶν, Ἀθηναῖος τὸ γένος. ἤρξε δὲ πρῶτος τῶν καλουμένων τραγιάμβων.

[Skymnos] *Περὶ ἡγ.* 16 Geogr. gr. min. I 196 s. Müller: § 53.

τοῖς ἐν Πεγρᾶμῳ
 βασιλεῦσιν, ὧν ἡ δόξα καὶ τεθνηκότων
 παρὰ πᾶσιν ἡμῖν ζῶσα διὰ παντὸς μένει,
 τῶν Ἀττικῶν τις γνησίῳ τε φιλολόγῳ,
 20 γεγωνὸς ἀκουστῆς Διογένους τοῦ Στωικοῦ,
 συνεσχολακῶς δὲ πολὺν Ἀριστάρχῳ χρόνον,
 συνετάξατ' ἀπὸ τῆς Τρωικῆς ἀλώσεως
 χρονογραφίαν στοιχοῦσαν ἄχρι τοῦ νῦν βίου.
 ἔτη δὲ τετραράκοντα πρὸς τοῖς χιλίοις
 25 ὠρισμένως ἐξέθετο, καταριθμούμενος
 πόλεων ἀλώσεις, ἐκτοπισμοὺς στρατοπέδων,
 μεταναστάσεις ἐθνῶν, στρατείας βαρβάρων,
 ἐφόδους περαιώσεις τε ναυτικῶν στόλων,
 θέσεις ἀγῶνων, συμμαχίας, σπονδάς, μάχας,
 30 πράξεις βασιλέων, ἐπιφανῶν ἀνδρῶν βίου,
 φυγάς, στρατείας, καταλύσεις τυραννίδων,
 πάντων ἐπιτομὴν τῶν χύδην εἰρημένων.
 μέτρῳ δὲ ταύτην ἐκτιθέναι προείλετο,
 τῷ κωμικῷ δέ, τῆς σαφηνίας χάριν,
 35 εὐμνημόνευτον ἐσομένην οὕτως ὁρῶν. —
 45 Κεῖνος μὲν οὖν κεφάλαια συναθροίσας χρόνων
 εἰς βασιλέως ἀπέθετο φιλαδέλφου χάριν,
 ἃ καὶ διὰ πάσης γέγονε τῆς οἰκουμένης,
 ἀθάνατον ἀπονέμοντα δόξαν Ἀττάλῳ
 τῆς πραγματείας ἐπιγραφὴν εἰληφότι.

Attalos II Philadelphos war könig von Pergamon 159—138. Apollodors chronik umfaszte die jahre 1184—144 v. Ch. (— ol. 158, 4).

Diod. I 5 τῶν δὲ χρόνων — τοὺς μὲν πρὸ τῶν Τρωικῶν οὐ διορίζομεθα βεβαίως διὰ τὸ μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τούτων πιστευόμενον, ἀπὸ δὲ τῶν Τρωικῶν ἀκολούθως Ἀπολλοδώρῳ τῷ Ἀθηναίῳ τίθεμεν ὀγδοήκοντ' ἔτη πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀπὸ δὲ ταύτης ἐπὶ τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα δυσεὶ λείποντα τῶν τριακοσίων καὶ τριάκοντα, συλλογιζόμενοι τοὺς χρόνους ἀπὸ τῶν ἐν Λακεδαιμονίᾳ βασιλευσάντων.

Diodor citiert Apollodor bei litterarhistorischen daten XIII 103 Ἀ. ὁ τὴν χρονικὴν σύνταξιν πραγματευσάμενος. 108 Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος.

§ 53. Strab. XIV p. 677 (fr. 122) ὁ γὰρ Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς περὶ νεῶν (den Homerischen schiffskatalog) ἔτι καὶ τοιαῦτα λέγει (von der dreiseitigen gestalt Kleinasiens) . . . ἀμαθία τὸ λέγειν τριγωνοειδῆς τὸ τοιοῦτον τετραπλευρον, οὐδὲ χωρογραφικόν. ὁ δὲ καὶ χωρογραφίαν ἐξέδωκεν ἐν κωμικῷ μέτρῳ γῆς περιόδου ἐπιγράψας.

Bei Steph. B. wird öfters (z. b. p. 648, 5 u. Ἰλλεῖς) angeführt Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ γῆς δευτέρῳ; p. 241, 11 citiert Stephanos: Ἀπολλόδωρος ἦ ὁ τὰ τούτου ἐπιτεμνόμενος τὴν δὲ χώραν ἔχουσι Λυμαῖοι'.

Apollodor schrieb ferner u. a. περὶ θεῶν 24 bb. und die unvollständig erhaltene βιβλιοθήκη 3 bb.

Satyros.

Müller FHG III 159. Westermann qu. Demosth. IV 32. Bernays Theophr. schr. üb. frömmigkeit s. 32. 161.

Satyros ὁ περιπατητικός, schüler von Aristarch, schrieb (unter Ptolemaeos Philometor) βίοι ἐνδόξων ἀνδρῶν.

Phot. bibl. cod. 190 p. 151^b 21 (aus Ptolem. Chennos) Σάτυρος δ' ὁ Ἀριστάρχου γνώριμος ζῆτα ἐκαλεῖτο διὰ τὸ ζητητικὸν αὐτοῦ.

Hieronym. adv. Iovinian. II 14 refert Satyrus, qui illustrium virorum scribit historias . . . vgl. o. s. 91.

Darin waren enthalten biographien von feldherren wie könig Philipp II, von rednern, philosophen und dichtern.

Athen. VI p. 248^d . . . Σάτυρος ὁ περιπατητικός ἐν τῷ Φιλίππου βίῳ u. ὅ.

Vit. X or. p. 847^a vom tode des Demosthenes: Σάτυρος ὁ συγγραφεύς . . .

Diog. Laert. VIII 40. IX 26 citiert Ἡρακλείδης ἐν τῇ τῶν Σατύρου βίων ἐπιτομῇ.

§ 54. Polybios von Megalopolis

(geb. c^a 208 + c^a 127 v. Ch.) schrieb über Philopoemen in 3 bb. bald nach dessen tode (ol. 149, 1/2. 183).

Polyb. X 21 εἰ μὲν οὖν μὴ κατ' ἰδίαν ἐπεποιήμεθα τὴν περὶ αὐτοῦ (Φιλοποίμενος) σύνταξιν, ἐν ᾗ διεσαφοῦμεν καὶ τίς ἦν καὶ τίνων, καὶ τίσιν ἀγωγαῖς ἐχρήσατο νέος ὢν, ἀναγκαῖον ἦν ὑπὲρ ἐκάστου τῶν προειρημένων φέρειν ἀπο-

λογισμὸν. ἐπεὶ δὲ πρότερον ἐν τρισὶ βιβλίοις ἐκτὸς ταύ- § 54.
της τῆς συντάξεως τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιήμεθα λόγον, τὴν
τε παιδικὴν ἀγωγὴν διασαφοῦντες καὶ τὰς ἐπιφανεστάτας
πράξεις, δῆλον ὡς ἐν τῇ νῦν ἐξηγήσει πρέπον ἂν εἴη τῆς
μὲν νεωτερικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν νεωτερικῶν ζήλων κατὰ μέ-
ρος ἀφελεῖν, τοῖς δὲ κατὰ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ κεφαλαιωδῶς
ἐκεῖ δεδηλωμένοις ἔργοις προσθεῖναι καὶ κατὰ μέρος, ἵνα τὸ
πρέπον ἑκατέρω τῶν συντάξεων τηρῶμεν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ-
νος ὁ τόπος ὑπάρχων ἐγκωμιαστικὸς ἀπῆτει τὸν κεφαλαιώδη
καὶ μετ' ἀνξήσεως τῶν πράξεων ἀπολογισμὸν, οὕτως ὁ τῆς
ἱστορίας, κοινὸς ὢν ἐπαίνου καὶ ψόγου, ζητεῖ τὸν ἀληθῆ
καὶ τὸν μετ' ἀποδείξεως καὶ τῶν ἐκάστοις παρεπομένων συλ-
λογισμῶν.

Diese schrift hat Plutarch im leben Philopoemens be-
nutzt: s. Heinr. Nissen krit. untersuch. üb. d. quellen der IVn
u. Vn dekade des Livius s. 280.

Nachdem Polybios im jahre 166 nach Italien abgeführt
war, entwarf er den plan zu seiner pragmatischen geschichte
(ἱστορία πραγματική).

Register.

	Seite		Seite
Aeneas	48	Ἰππομόνηματα βασιλικά	73
Aeschines	89	Idomeneus.	96
Akusilaos	14	Ion	45
Anaximenes	66	Isokrates	48
Andokides	47	Istros	105
Androstheneſ	71	Kadmos	10
Androtion	77	Kallias	82
Antandros	82	Kallimachos	104
Antiochos	24	Kallisthenes	64
Apollodoros	108	Klearchos	93
Aratos	96	Kleidemos	77
Aristobulos	74	Kleitarchos	67
Aristoteles	90	Krateros	80
Aristoxenos	91	Kratippos	31
Athanis.	81	Ktesias.	31
Ἀθηναίων πολιτεία	46	Lykurgos	89
Ἀρχίδες	77	Lysias	47
Chares	73	Marsyas	69
Charon.	13	Megasthenes	72
Daimachos	72	Menodotos.	98
Damastes	33	Neanthes	99
Deinarchos	89	Nearchos	71
Deinon	63	Nymphis	99
Demetrios von Byzanz	98	Onesikritos	70
Demetrios von Phaleron	94	Parische chronik	93
Demochares	89	Patrokles	72
Demon	78	Phanias	93
Demophilos	54	Phanodemos	78
Demosthenes.	89	Pherekydes	15
Dikaearchos	92	Philinos	100
Diodotos	73	Philistos	39
Diokles.	102	Philochoros	78
Dionysios von Milet	13	Phylarchos	97
Dionysios Skytobrachion	13	Platon	46
Diyillos	76	Polemon	107
Duris	80	Polybios	110
Ἐφημερίδες	73	Psaon	76
Ephoros	48	Ptolemaeos	73
Eratosthenes.	105	Satyros.	110
Euhemeros	94	Silenos	101
Eumenes	73	Skylax	44
Hegesippos	89	Sosibios	103
Hekataeos.	11	Sosilos	102
Hellanikos	15	Stesimbrotos.	46
Herakleides	91	Theophrastos.	90
Hernippos	104	Theopompos	54
Herodotos	19	Thukydidēs	25
Hieronimos	74	Timaeos	83
Hippias von Elis	6	Xanthos	12
Hippys	14	Xenophon.	34
Hypereides	89	Zenon	100

ABRISZ DER QUELLENKUNDE
DER
GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN
GESCHICHTE

VON
ARNOLD SCHAEFER.

ZWEITE ABTEILUNG
DIE PERIODE DES RÖMISCHEN REICHES.

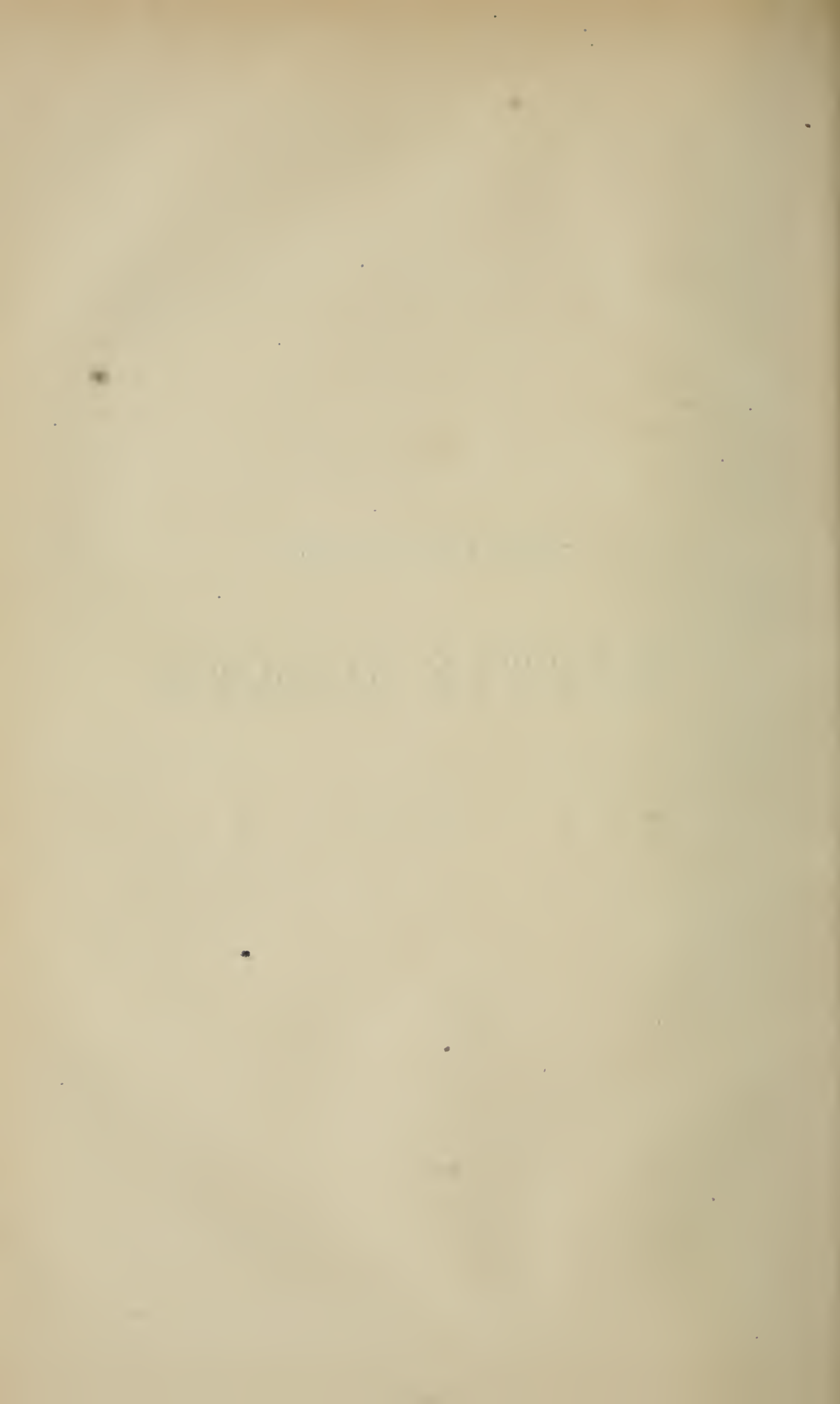
LEIPZIG
DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER
1881

MEINEM FREUNDE

MARTIN HERTZ

GEWIDMET

§ 1. Allgemeine bücherkunde.

- Jo. Chr. Fel. Bähr, gesch. d. römischen litteratur (1828. 32). 4. aufl. 3 bde. Karlsruhe 1868--70. Suppl. I die christlichen dichter u. geschichtschreiber Roms (1836). 2. a. 1872. II die chr.-röm. theologie 1837. die röm. litt. des karol. ZA 1840.
- Gottfr. Bernhardy, grundrisz der röm. litteratur (1830). 5. bearbeitung. Halle 1872.
- Emil Hübner, grundrisz zu vorlesungen üb. d. römische litteraturgeschichte (1869). 4. a. Berlin 1878.
- W. S. Teuffel, gesch. d. röm. litteratur (1870). 3. a. Leipz. 1875.
- Ad. Ebert, gesch. d. christl.-latein. litteratur von ihren anfängen bis zum ZA Karls des groszen. Leipz. 1874.
- Ger. Io. Vossii de historicis Latinis l. III (1627). ed. II. Leiden 1651. 4.
- Sir Geo. Cornewall Lewis, enquiry into the credibility of the early Roman history. 2 vols. London 1855. deutsch von Fel. Liebrecht. Hann. 1858.
- K. W. Nitzsch, die römische annalistik von ihren ersten anfängen bis auf Valerius Antias. Berlin 1873.
- Karl Peter, zur kritik der quellen der älteren röm. geschichte. Halle 1879.
- Historicorum Romanor. reliquiae dispos. rec. praefatus est Herm. Peter. I. Leipz. 1870.
- Fragmenta hist. Graecorum s. I § 1.

§ 2. Hilfswissenschaften.

a) Geographie und topographie.

- Phil. Cluver, Sicilia antiqua, item Sardinia et Corsica. Leiden 1619. Italia antiqua 1624. fol.
- W. Abeken, Mittel-Italien vor den zeiten röm. herrschaft nach s. denkmalen dargestellt. Stuttg. u. Tüb. 1843.
- H. Nissen, das templum. Berl. 1869. pompejanische studien zur städtekunde des altertums. Leipz. 1877.
- Beschreibung der stadt Rom v. E. Platner, C. Bunsen, Ed. Gerhard, L. Urlichs. 3 bde in 6 abteil. Stuttg. u. Tüb. 1830--42.
- W. Ad. Becker, handb. d. röm. altertümer. I. topographie der stadt. Leipz. 1843.
- I. Urlichs, codex urbis Romae topographicus. Würzb. 1871.
- II Jordan, topogr. der stadt Rom im altertum. bd. I, 1. II. Berlin 1878. 71.

b) Chronologie.

- § 2. Th. Mommsen, die röm. chronologie bis auf Caesar (1858). 2. a. Berl. 1859.
 H. Fynes Clinton, fasti Romani. The civil and literary chronology of Rome and Constantinople, from the death of Augustus to the death of Heraclius. 2 vols. Oxford 1845. 50. 4. Dess. fasti Hellenici s. o. I § 2.
 E. W. Fischer, röm. zeittafeln von Roms gründung bis auf Augustus' tod. Altona 1846. 4.

c) Sprache und schrift. mundarten. mythologie.

- Th. Mommsen, die unteritalischen dialekte. Leipz. 1850. 4.
 Th. Aufrecht u. Ad. Kirchhoff, die umbrischen sprachdenkmäler. 2 tle. Berl. 1849. 51. 4.
 Michel Bréal, les tables Eugubines. Paris 1875 (mit facsimile).
 Fz. Bücheler, interpretatio tabularum Iguvinarum. Fleckeisens jhb. 1875. s. 127. 313. progr. Bonn. 1876 m. Aug. 1878 m. Mart. 1880 m. Mart.
 W. Corssen, de Volscor. lingua. Naumb. 1858.
 Jo. Zvetaieff, sylloge inscr. Oscarum. Petersb. 1878 (mit facsimile).
 Th. Mommsen, ber. d. Berl. akad. 1860. s. 451 über archaische inschriften in dem alten Falerii.
 W. Corssen, üb. d. sprache der Etrusker. 2 bde. Leipz. 1874f. kritik v. W. Deecke. Stuttg. 1875.
 K. Otrfr. Müller, die Etrusker. 2 bde. (1828), neu bearb. v. W. Deecke. Stuttg. 1877 (II 328: die etrusk. sprache von W. D.).
 W. Deecke, etrusk. forschungen. heft 1—4. St. 1875—80.
 A. Fabretti, glossarium Italicum. Aug. Taur. 1858. 4. c. suppl. 1872—78.
 Ad. Kirchhoff, stud. z. gesch. d. gr. alphabets. 3. a. Berl. 1877. s. 107. 115—129. vgl. Mommsen, RG I⁶ 211—218.
 L. Preller, röm. mythologie. Berl. 1858 (4. a. 1881).
 Joach. Marquardt, das röm. sacralwesen (1856), der röm. staatsverwaltung bd. III. Leipz. 1878.

d) Urkunden. archive.

Es gab in Rom kein allgemeines staatsarchiv.

Cic. de leg. III 20, 46 *legum custodiam nullam habemus . . publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus.*

Bei den schriftstellern erwähnte urkunden der ältesten zeit s. Alb. Schwegler RG I 18. vgl. Th. Mommsen RG I⁶ 216.

Verträge wurden aufgestellt im tempel der Fides publica auf dem Capitol, dessen erste gründung dem könige Numa zugeschrieben wurde; er war erbaut von A. Atilius Calatinus cos. 496. 500. dict. 505. cens. 507/247. vgl. Becker A. I 403. Mommsen, ann. dell' inst. 1858, 181. forsch. I 339. staatsr. II² 480, 4.

Die senatsbeschlüsse wurden seit 305/449 unter Aufsicht § 2. der aediles plebis im tempel der Ceres verwahrt; später im aerarium Saturni unter mitaufsicht der quaestoren, denen 743/11 die aufsicht allein übertragen wurde. Mommsen staatsr. II² 468. 479 f. 532.

Nach dem brande des Capitoliums (671/83) leitete Q. Lutatius Catullus (cos. 676/78) den neubau und stellte hiebei das tabularium her, welches seitdem als reichsarchiv diente.

CIL I 592 Q · LVTATIVS · Q · F · Q · n · CATVLVS COS | SVB-
STRVCTIONEM · ET · TABVLARIUM | DE S(enatus). S(ententia). FACIVN-
DVM · COERAVIT | eidEMQVE · PROBavit.

Nach dem abermaligen brande des Capitols (69 n. Ch.) stellte Vespasian das reichsarchiv nach möglichkeit wieder her: Suet. Vesp. 8. . *aerearumque tabularum tria milia, quae simul conflagraverant, restituenda suscepit, undique investigatis exemplaribus: instrumentum imperii pulcherrimum ac vetustissimum, quo continebantur paene ab exordio urbis senatus consulta, plebi scita de societate et foedere ac privilegio cuicumque concessis.*

Das kaiserliche hausarchiv (τὰ γράμματα τὰ τῆ ἀρχῆ προσηχοντα) auf dem Palatin brannte unter Commodus groszenteils ab. C. Dion. ep. LXXII 24, 2.

Gesetze, senatsbeschlüsse, edicta.

K. G. Bruns, fontes iuris Romani antiqui (1860). ed. IV. Tüb. 1879.

H. Ed. Dirksen, versuche z. kritik u. auslegung der quellen des röm. rechts. Leipz. 1823. übersicht der bisher. versuche zur kritik und herstellung des textes der zwölf-tafel-fragmente. eb. 1824.

Rud. Schöll, legis XII tabularum reliquiae. Leipz. 1866.

Acta senatus. acta diurna populi Romani.

Emil Hübner, de senatus populique Romani actis. Lips. 1859 (jhb. suppl. III).

Caesar ordnete als consul 695/59 die herausgabe der senatsprotokolle und der stadtzeitung an. Suet. Caes. 20 *inuito honore primus omnium instituit ut tam senatus quam populi diurna acta confierent et publicarentur.*

Augustus untersagte die veröffentlichung der senatsprotokolle: Suet. Aug. 36 *ne acta senatus publicarentur.*

Angebliche acta diurna a. d. j. 586. 692. 699 sind als

- § 2. gefälscht erwiesen von P. Wesseling probab. Franeker 1731 II 39. p. 354 ff. Herm. Heinze, de spuris actorum diurnorum fragmentis. Greifsw. 1860.

Inschriften.

- Jan. Gruter, inscriptiones antiquae totius orbis Romani. Heidelb. 1603.
 Inscription. Romanarum corpus absolutissimum. Ib. 1616. N. e. cur. J. G. Graevii. Tom. II in 4 part. Amstelod. 1707. fol.
- Jo. Casp. Orelli, inscription. Lat. select. amplissima collectio. 2 voll. Zürich 1828. vol. III ed. Guil. Henzen. 1856.
- Bartol. Borghesi (1781—1860), oeuvres complètes. tom. I—IX. 1 (oeuvres numism. I. II. épigraph. I—IV. 1. lettres I—III). Paris 1862—79.
- Léon Renier, inscriptions Romaines de l'Algérie. Paris 1855 s. fol.
- Th. Mommsen, inscriptiones regni Neapolitani Latinae. Leipz. 1862. fol.
- Corpus inscriptionum Latinarum consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Berolinensis editum. Vol. I. Inscriptiones Lat. antiquissimae ad C. Caesaris mortem ed. Th. Mommsen. Accedunt Elogia clar. viror. Fasti anni Iuliani. Fasti consulares ad a. u. c. DCCLXVI (ed. a. G. Henzeno). 1863. — Tabulae lithographae. Priscae Latinitatis monumenta epigraphica ad archetyporum fidem exemplis lithographis repraesentata ed. Fr. Ritschl. 1863. — Vol. II. Inscriptiones Hispaniae Lat. ed. Aem. Hübner. 1869. — Vol. III. Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Lat. ed. Th. Mommsen. 1873 (Pars I inscr. Aegypti et Asiae, inscriptiones prov. Eur. Graec., inscr. Illyrici ptes I—V comprehendens. Pars II inscr. Illyr. ptes VI VII, res gestas D. Augusti, edictum Diocletiani de pretiis rerum, privilegia militum veteranorumque, instrumenta Dacica comprehendens). — Vol. IV. Inscr. parietariae Pompeianae Herculanae Stabianae ed. C. Zangemeister. Accedunt vasorum fictilium ex eisdem oppidis erutorum inscr. ed. a Rich. Schoene. 1871. — Vol. V. Inscr. Galliae Cisalpiniae Lat. ed. Th. Mommsen: ptes II. 1872. 77. — Vol. VI. Inscr. Urbis Romae Lat. colleger. Guil. Henzen et Joh. Bapt. de Rossi, ed. Eug. Bormann et Guil. Henzen. pars I. 1876. — Vol. VII. Inscr. Britannicae Lat. ed. Aem. Hübner. 1873. fol.
- Ephemeris epigraphica corporis inscript. Latinarum supplementum edita iussu instituti archaeologici Romani cura G. Henzeni J. B. Rossii Th. Mommseni G. Wilmanssii. Vol. I—IV 1. 2. Romae et Berol. 1872—79.
- Exempla inscr. Latinarum comp. Gust. Wilmanss. 2 voll. Berlin 1873.
- Garrucci, sylloge inscriptionum Latinarum usque ad C. Iulium Caesarem. 2ptes. Aug. Taur. 1875. 77.

e) Münzen und masze. vgl. I § 2.

- Th. Mommsen, gesch. d. röm. münzwesens. Berl. 1860.
- P. Ph. Bourlier, baron d'Ailly, recherches s. l. monnaie Romaine depuis son origine jusqu'à la mort d'Auguste. tom. I. II. Lyon 1865—69. 4.

- L. Sambon, recherches sur les monnaies de la presqu'île Italique depuis § 2. leur origine jusqu'à la bataille d'Actium. Napl. 1870. 4.
- H. Cohen, description générale des monnaies de la république Romaine. Par. et Londr. 1857. 4.
- Dess. description hist. des monnaies frappées sous l'empire Romain. 6 vols. Par. 1859—62. VII. suppl. 1868.
- Marquardt, röm. staatsverwaltung. Bd. II 1—74. Leipz. 1876.

Als zahlmittel diente den Römern in ältester zeit das vieh (*pecus — pecunia*). später zahlte man mit rohem kupfer (*aes rude*) oder mit gemarkten kupferbarren. Plin. NH XVIII 11. 12. XXXIII 43 *Servius rex primus signavit aes. anteu rudi usos Romae Timaeus tradit.* Aur. Vict. de vir. ill. 7, 8 *Servius Tullius . . mensuras pondera . . constituit.* kupfermünzen zu schlagen (*aes grave, as libralis, librarius*) scheint von den Decemvirn eingeführt zu sein.

Silbergeld schlugen die Römer seit 485/269 (prägstätte im tempel der Juno Moneta) auf den trientalfusz, und untersagten die silberprägung in dem von Rom abhängigen Italien.

537/218 ward der unzialfusz eingeführt und das kupfer scheidemünze.

Seit Augustus ist dem kaiser die gold- und silberprägung vorbehalten; dem senate verbleibt die kupferprägung bis zu den zeiten Aurelians († 275).

I. Die älteste zeit bis zum Hannibalischen kriege 218 v. Ch.

§ 3. Berichte griechischer schriftsteller von Italien.

a) Wandersagen und gründungsgeschichten (*κτίσεις*) fanden sich bei dem dichter Stesichoros (I § 7^b), bei HIPPY und Hellanikos (I § 13. 16) und bei den sikeliotischen geschichtschreibern, namentlich Antiochos (I § 18) und Philistos (§ 23), Kallias (§ 43) und Timaeos (§ 44).

b) Historische zeugnisse über römische geschichte gaben griechische schriftsteller erst seit dem ZA Alexanders des groszen.

Plut. Camill. 22 *Ἀριστοτέλης δ' ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν ἀλῶναι τὴν πόλιν ὑπὸ Κελτιῶν ἀκριβοῶς δηλὸς ἔστιν ἀκηχοῶς.*

§ 3. τὸν δὲ σώσαντα Λεύκιον εἶναί φησιν (L. Furius Camillus cos. 405/349).

Plin. NH III 57 *Theophrastus, qui primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit (nam Theopompus, ante quem nemo mentionem habuit, urbem duntaxat a Gallis captam dixit, Clitarchus ab eo proximus legationem tantum ad Alexandrum missam) . . .*

Dionys. arch. I 5 f. οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελέλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι· πρώτου μὲν, ὅσα καμὲ εἰδέναι, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἰερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν Ἐπιγόνων πραγματείᾳ (I § 39), ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου . . .

An Timaeos knüpft die römische geschichtschreibung an.

Den sicilischen krieg der Punier und Römer schrieb Philinos von Akragas, den hannibalischen krieg Silenos u. a. (I § 52).

§ 4. Von italischen stadtgeschichten finden sich geringe spuren:

Κυμαϊκά des Hyperochos (Müller FHG IV 434). Die geschichte des tyrannen Aristodemos (seit ol. 64. 524) bei Dionys. VII 2—11 ist aus Timaeos entlehnt.

Annales Patavini Liv. X 2; vergl. V 34. 35.

Auctores Tusci (über Mastarna und Caeles Vivenna): Rede des kaisers Claudius v. j. 48. Bruns fontes p. 157, 18.

§ 5. Die ältesten jahrbücher der Römer. beamtenverzeichnisse. ahnenlieder. grabreden und grabschriften.

1) Die ordnung der zeiten (jahre, monate und tage) gehörte zum geistlichen rechte, für welches die *pontifices* die staatsbehörde bildeten. Über das archiv der *pontifices* in ihrem amtshause (der *Regia* am Forum) vgl. Marquardt staatsverw. III 287.

a) Die *Pontifices* regelten den kalender (*kalare* von dem ausrufen des neumondes: *kalendae*, daher *calendarium*) und verkündeten die *dies fasti* (spruchtage) und *dies nefasti* (daher *fasti* so viel als kalender).

Die Decemviren trafen gesetzliche bestimmungen über

die einschaltungen (*de intercalando*) (Leg. XII tabul. t. XI. § 5. Schöll p. 156—159. Bruns s. 35).

Cn. Flavius machte als aedilis curulis 450/304 die spruchtage ('den klagspiegel') bekannt: Liv. IX 46 *Cn. Flavius . . civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur.* vgl. Mommsen chron. 210. CIL I p. 361.

b) Einen anhang des kalenders bildeten die jahresverzeichnisse der eponymen beamten (daher ebenfalls *fasti* genannt).

Die *fasti magistratum* wurden nach dem brande der *Regia* 718/36 in deren neubau wiederum auf marmortafeln verzeichnet (zwischen 718—723) und durch die pontifices fortgeführt bis 742/12, später bis 766/13 n. Ch.

Die hievon erhaltenen bruchstücke (auf dem Capitol aufgestellt, daher *fasti Capitolini*) sind herausgegeben von Wilh. Henzen CIL I 412 ff. nachträge Ephem. I 154. II 210. 285. III 11.

Aus den amtlichen verzeichnissen entnommen sind die *fasti* in dem chronographen vom j. 354 (u. § 108), in den lateinischen fasten des Idatius und den griechischen des chronicon Paschale (u. § 137^b. 162).

Mit den angaben der historiker zusammengestellt von Mommsen CIL I 481—551. vgl. forsch. II 58. J. Klein, *fasti consulares inde a Caesaris nece usque ad imp. Diocletianum.* Leipz. 1881.

Die capitulinischen marmortafeln enthalten ferner bruchstücke der *acta triumphorum* bis z. j. 735 d. st. (19 v. Ch.) hgg. v. W. Henzen CIL I 453 ff. Ephem. I 157. III 16.

Andere fragmente von consularfasten und triumphaltafeln aus republikanischer zeit s. CIL I 465 ff.

c) Mit der liste der jahresbeamten (den *fasti magistratum*) verband sich die aufzeichnung merkwürdiger ereignisse — *annalis*. Daraus erwuchs die Stadtchronik — *annales maximi* —, welche bis in die zeit der Gracchen herabgeführt wurde. Sie wurde abgeschlossen von P. Mucius Scaevola (cos. 133. pontifex maximus um 123 v. Ch.) und in 80 büchern herausgegeben.

Em. Hübner, jhb. 1859, 401. HPeter s. IV. 3.

Dürftige nachrichten von der ältesten zeit: Liv. VI 1

§ 5. *quae ab condita urbe Roma ad captam urbem eandem Romani . . . gessere . . . quinque libris exposui, res cum vetustate nimia obscuras . . . tum quod parvae et rarae per eadem tempora litterae fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraeque interiire.*

Die älteren finsternisse wurden von der sonnenfinsternisz des 21 Juni 400 v. Ch. (gleich gesetzt dem j. d. st. 351) zurückgerechnet:

Cic. de rep. I 16, 25 *Ennius . . . scribit anno quinquagesimo CCC fere post Romam conditam*

Nonis Iunis soli luna obstitit et nox.

atque hac in re tanta inest ratio atque sollertia, ut ex hoc die, quem apud Ennium et in maximis annalibus consignatum videmus, superiores solis defectiones reputatae sint usque ad illam, quae Nonis Quinctilibus fuit regnante Romulo.

Andere zeugnisse:

Cic. de orat. II 12, 52 *erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maximum res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus efferebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ei qui etiam nunc annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum gestarumque rerum reliquerunt. de legg. I 2, 6 post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse ieiunius (Ursinus; iucundius codd.). Serv. in Verg. Aen. I 373 ita autem annales conficiebantur: tabulam dealbatam quotannis pontifex maximus habuit, in qua praescriptis consulum nominibus et aliorum magistratum digna memoratu notare consueverat domi militiaeque terra marique gesta per singulos dies. cuius diligentiae annuos commentarios in octoginta libros veteres retulerunt eosque a pontificibus maximis, a quibus fiebant, annales maximos appellarunt. Paul. Diac. ep. Festi p. 126, 16 M.*

M. Cato orig. IV b. Gell. II 28, 6 *non lubet scribere, quod in tabula apud pontificem maximum est, quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis lumine caligo aut quid obstiterit.* vgl. H. Nissen krit. untersuch. üb. d. quellen der IV. u. V. dekade des Livius s. 86 ff.

Dionys. arch. I 74 von dem jahre der gründung Roms: § 5.
 οὐ γὰρ ἤξιουν ὡς Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης τοσοῦτον μόνον
 εἶπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐβδόμης ὀλυμπιάδος
 (751 v. Ch.) τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι, οὐδ' ἐπὶ τοῦ
 παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι κειμένου πίνακος ἐνὸς καὶ μόνου τὴν
 πίστιν ἀβασάνιστον καταλιπεῖν.

d) Die *libri pontificum* (*pontificii*, *pontificales*) enthielten
 vorschriften des gottesdienstes und geistlichen rechtes, die *com-*
mentarii pontificum eine beispielsammlung von rechtsfällen aus
 dem sacralrechte. vgl. Schwegler RG I 31 ff. HPeter s. IV. V.

Über verzeichnisse und protokolle priesterlicher genossen-
 schaften vgl. Marquardt staatsverw. III 224.

Acta fratrum Arvalium ed. Guil. Henzen. Berlin 1874.
 nachträge Ephem. ep. II 211.

e) Magistratsverzeichnisse auf leinwand geschrieben sollen
 in dem tempel der Juno Moneta (erbaut 408/346, neugebaut
 580/174) auf dem Capitol aufbewahrt worden sein. auf sie
 beriefen sich C. Licinius Macer und Q. Aelius Tubero. Liv.
 IV 20, 8 *magistratum libri, quos linteos in aede repositos*
Monetae Macer Licinius citat identidem auctores. c. 7, 12.
 13, 7. 23, 2. vgl. Mommsen chr. 94 ff.

f) Neben den trockenen jahrbüchern erwuchs die tra-
 dition aus einheimischen und zugetragenen mythen, aus der
 deutung der städtischen einrichtungen von ungewissem ur-
 sprunge oder der älteren denkmäler (ätiologische mythen
 Schwegler RG I 66 ff.), aus liedern von den thaten der vor-
 fahren, aus grabreden und aufschriften der ahnenbilder.

Die Aedilen Cn. und Q. Ogulnius errichteten 458/296
 das eherne standbild der wölfin, welche die zwillinge Ro-
 mulus und Remus säugt. Liv. X 23, 12. L. Urlichs NRhein.
 Mus. IV 519. Ältere römische denkmäler zählt Plin. NH
 XXXIII 20—32 auf. vgl. Detlefsen, de arte Romanor. an-
 tiquissima. Glückst. 1867. 68. 80.

Ahnenlieder: Cato b. Cic. Tusc. III 2, 3 *gravissimus*
auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epular-
um fuisse, ut deinceps qui accubarent canerent ad tibiam
clarorum virorum laudes atque virtutes. Varro b. Non. p. 77
in conviviis pueri modesti ut cantarent carmina antiqua, in
quibus laudis erant maiorum, et assa voce et cum tubicine.
 Schwegler I 54.

§ 5. Grabreden, familienchroniken, ahnenbilder: Herm. Graff, de Romanor. laudationibus funebribus. Dorpat 1862. Em. Hübner, Hermes I 440. H. Peter XXVIII ff. vgl. die schilderung der feierlichen bestattung bei Polyb. VI 53 f. Zwei sepulcralreden a. d. zeit Augusts u. Hadrians, v. Mommsen, ak. abh. Berlin 1863.

Cic. Brut. 16, 61 *nec vero habeo quemquam (Catone) antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appi Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho et nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. et hercules hae quidem exstant: ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum et ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa et ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus.*

Liv. VIII 40, 4 *vitiatam memoriam funebribus laudibus reor falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallenti mendacio trahunt. inde certe et singulorum gesta et publica monumta rerum confusa.*

Gell. XIII 20, 17 *quae . . ita esse . . cognovimus, cum et laudationes funebres et commentarium de familia Porcia legeremus.*

Appius Claudius Caecus (Mommsen CIL I p. 277.forsch. I 310) stellte die bilder seiner ahnen in dem von ihm 458/296 gestifteten tempel der Bellona auf. Plin. NH XXXV 12 *posuit in Bellonae aede maiores suos placuitque in excelso spectari et titulos honorum legi.* Der übliche standort der ahnenbilder und stammbäume der geschlechter war das atrium des hauses. Becker A. II 1, 220 ff.

Ed. Lübbert, prolusio de gentium Romanarum commentariis domesticis. Gieszen 1873. Dess. dissert. de gentis Serviliae commentariis domesticis. Kiel 1875. de gentis Quintiae c. d. 1876. de gentis Furiae c. d. 1877. de gentis Claudiae c. d. 1878.

Die ältesten grabschriften sind auf den grabmälern des L. Cornelius Scipio (cos. 495/259) und der (jüngeren) seines vaters L. Cornelius Scipio Barbatus (cos. 456/298) erhalten. CIL I nr. 32. 30. vgl. Ritschl (1853) op. IV 213. pr. Lat. mon. ep. p. 31. Mommsen a. a. O. p. 16. Bücheler jhb. 1863 s. 328. 331.

Elogia clarorum virorum (von weiheinschriften der familien) gesammelt CIL I p. 277—280. Eph. ep. III 1. vgl. O. Hirschfeld Phil. XXXIV 85.

II. Vom Hannibalischen kriege bis zu dem tribunat des Ti. Sempronius Gracchus 218—133 v. Chr.

§ 6. Anfänge römischer geschichtschreibung in griechischer sprache.

1. Q. Fabius Pictor.

Wold. Harless, de Fabiis et Aufidiis rerum Romanarum scriptoribus.
Bonn 1853. Guil. Nic. du Rieu, disputatio de gente Fabia. Lugd.
B. 1856 p. 152. HPeter p. LXIX. 5.

Die römische geschichte des Q. Fabius Pictor und der älteren annalisten überhaupt bestand aus drei teilen: der erzählung von der gründung Roms, dem abrisz der älteren geschichte, der ausführlichen darstellung der jüngsten zeit.

Dionys. I 5 οὐδεμία γὰρ ἀκριβῆς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν (Ῥωμαίων) Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι.

c. 6 nach aufzählung griechischer schriftsteller, welche die ältere römische geschichte kurz berührt hatten: ὁμοίως δὲ τοῦτοις καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδωκαν ἱστορίας καὶ Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσι πρεσβύτατοι Κόιντος τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφοτέρωι κατά τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παροργένητο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβοῶς ἀνέγραψε, τὰ δὲ ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γερόμενα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμεν.

c. 7 ἐκ τῶν ἱστοριῶν . . ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν Πόρκιος τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος κτέ. . . ἐκείνων . . τῶν πραγματειῶν — εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις εἰκνυῖαι.

Cic. de divin. I 21, 43 *sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod in nostri (M. Hertz; numerum codd.) Fabi Pictoris Graecis annalibus eius modi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt.*

Diod. VII fr. 3 b. Geo. Syncell. I 366 u. Euseb. Arm. I p. 286 Schoene von der benennung der stadt Alba: περὶ δὲ τῆς προσηγορίας ταύτης Φάβιος ὁ τὰς Ῥωμαίων πράξεις ἀνα-

§ 6. γράψας ἄλλως μεμυθολόγηκε· φησὶ γὰρ Αἰνεία γενέσθαι λόγιον κτέ.

Dionys. I 79 περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούριος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφεν ὡς κελεύσαντος Ἀμολίου τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα κτέ. bis c. 83 ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς Ἀμόλιον καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ Φάβιον εἶρηται. vgl. Mommsen, *Acca Larentia*.forsch. II 9.

Ed. Heydenreich, *Fabius Pictor* u. *Livius*. Freiberg 1878.

In der erzählung von den Tarquiniern tadelt Dionys. III 30 τὸ ῥάθυμον αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν χρόνων. vgl. c. 6 f.

Fabius setzte das jahr der gründung Roms = ol. 8, 1 (748 v. Chr.), das erste jahr der republik = ol. 68, 1 (508), die einnahme der stadt durch die Kelten ol. 98, 1 (388): Dion. I 74 ἡ Κελτῶν ἔφοδος, καθ' ἣν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐάλω, συμφωνεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἄρχοντος Ἀθήνησι Πυργίωνος γενέσθαι κατὰ τὸ ἀ' ἔτος τῆς ἡ' καὶ ε' ὀλυμπιάδος. Die entsprechende berechnung des ersten jahres der republik (der einweihung des capitolinischen tempels) Polyb. III 22. Vgl. Mommsen, *chron.* 128. 134. Solin. I 27 *Romam . . olympiade placet conditam Pictori octava*. Dion. a. a. O. Κόιντος δὲ Φάβιος κατὰ τὸ ἀ' ἔτος τῆς ἡ' ὀλυμπιάδος (τὸν τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν γενέσθαι φησίν) . . .

Dionys. VII 71 in der beschreibung der *ludi Romani* Κοῖντῳ Φαβίῳ βεβαιωτῆ χρόμενος καὶ οὐδεμιᾶς ἔτι δεόμενος πίστεως ἐτέρας· παλαιότατος γὰρ ἀνὴρ τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων, καὶ πίστιν οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσε μόνον ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγνω παρεχόμενος.

Liv. I 44, 2 *scriptorum antiquissimus Fabius Pictor*. II 40, 10 *apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem (Coriolanum) invenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse vocem, multo miserius seni exilium esse*.

Von dem zwiespalte des dictators L. Papirius Cursor und des magister equitum·Q. Fabius Rullianus (429/325) Liv. VIII 30, 8 *magister equitum, ut ex tanta caede, multis*

potitus spoliis congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit, seu votum id deorum curpiam fuit, seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suae gloriae fructum dictator caperet nomenque ibi scriberet aut spolia in triumpho ferret.

Strab. V p. 228 von der besiegung der Sabiner (464/290):
 φησὶ δ' ὁ συγγραφεὺς Φάβιος Ῥωμαίους ἀσθέσθαι τοῦ πλούτου τότε πρώτου, ὅτε τοῦ ἔθνους τούτου κατέστησαν κύριοι.

Auf Fabius beruhen Diodors nachrichten aus den ersten jahrhunderten der republik, namentlich von der gallischen katastrophe und dem zweiten Samniterkriege; vgl. Niebuhr RG II 192ⁿ. 629 ff. Mommsen, chr. 125—128.forsch. II 221. 297 (dagegen K. Peter, kritik der quellen 118 ff.).

Aus Fabius entnahm Polybios den abschnitt über die Keltenzüge II 18 ff.

Polyb. I 14, 1 vom ersten punischen kriege der Römer:
 οὐχ ἥτιον δὲ τῶν προειρημένων παρωξύνθην ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλῖνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελκέναι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι δέ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρῶσι. διὰ γὰρ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπραῆχθαι φρονίμως καλῶς ἀνθρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τάναντία· Φαβίῳ δὲ τοῦμαλιν τούτων.
 — 15, 12 Φιλῖνον μὲν οὖν παρ' ὅλην ἂν τις τὴν πραγματείαν εὔροι τοιοῦτον ὄντα, παραπλησίως δὲ καὶ Φάβιον.

Über das verzeichnisz der italischen wehrfähigen aus dem jahre 529/225 s. Mommsen,forsch. II 382: Liv. per. XX *eo bello populum Romanum sui Latiniq̄ue nominis DCCC armatorum habuisse <Fabius> dicit.* Eutrop. III 5 *Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse.*

Oros. IIII 13 p. 248 . . . *consules totius Italiae . . . contraxere vires. quo facto in utriusque consulis exercitu octingenta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus, qui eidem bello interfuit, scripsit. ex quibus Romanorum et Campanorum fuerunt peditum trecenta quadraginta octo milia ducenti*

§ 6. (CCXCVIIIICC Gutschmid, CCLXXXVIIIICC Mommsen), *equitum vero viginti sex milia sescenti; cetera multitudo sociorum fuit.* Die genauen zahlen gibt Polyb. II 24.

Plin. NH X 71 *tradit et Fabius Pictor in annalibus suis, cum obsideretur praesidium Romanum a Ligustinis hirundinem a pullis ad se adlatam, ut lino ad pedem eius adligato nodis significaret, quoto die adveniente auxilio eruptio fieri deberet.* XIII 89 *Fabius Pictor in annalibus suis scripsit . .*

Q. Fabius galt als gewährsmann für den zweiten punischen krieg. Wahrscheinlich gab er bald nach dessen ende seine geschichte heraus.

Polyb. III 8 *Φάβιος δέ φησιν, ὁ Ῥωμαϊκὸς συγγραφεύς, ἅμα τῷ κατὰ Ζακανθαίους ἀδικήματι καὶ τὴν Ἀσδρούβου πλεουεξίαν καὶ φιλαρχίαν αἰτίαν γίνεσθαι τοῦ κατ' Ἀννίβαν πολέμου. ἐκεῖνον γὰρ μεγάλην ἀνειληφότα τὴν δυναστείαν ἐν τοῖς κατ' Ἰβηρίαν τόποις, μετὰ ταῦτα παραγενόμενον ἐπὶ Λιβύην ἐπιβαλέσθαι καταλύσαντα τοὺς νόμους εἰς μοναρχίαν περιστῆσαι τὸ πολίτευμα τῶν Καρχηδονίων κτέ. . . . διὸ καὶ νῦν τὸν πόλεμον τοῦτον ἐξενηνοχέειν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν Ῥωμαίοις παρὰ τὴν Καρχηδονίων γνώμην. οὐδένα γὰρ εὐδοκεῖν τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἐν Καρχηδόνι τοῖς ὑπ' Ἀννίβου περὶ τὴν Ζακανθαίων πόλιν πραχθεῖσι. ταῦτα δ' εἰπὼν φησι μετὰ τὴν τῆς προειρημένης πόλεως ἄλωσιν παραγενέσθαι τοὺς Ῥωμαίους οἰομένους δεῖν ἢ τὸν Ἀννίβαν ἐκδιδόναι σφίσι τοὺς Καρχηδονίους ἢ τὸν πόλεμον ἀναλαμβάνειν.*

c. 9 *τίνος δὴ χάριν ἐμνήσθην Φαβίου καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου γεγραμμένων; οὐχ ἔνεκα τῆς πιθανότητος τῶν εἰρημένων. . . , ἀλλὰ τῆς τῶν ἀναλαμβανόντων τὰς ἐκείνου βίβλους ὑπομνήσεως, ἵνα μὴ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα βλέπωσιν. ἔνιοι γὰρ οὐκ ἐπὶ τὰ λεγόμενα συνεπιστήσαντες ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν λέγοντα καὶ λαβόντες ἐν νῶ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέγρονε καὶ τοῦ συνεδρίου μετεῖχε τῶν Ῥωμαίων, πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν. ἐγὼ δέ φημι μὲν δεῖν οὐκ ἐν μικρῷ προσλαμβάνεσθαι τὴν τοῦ συγγραφέως πίστιν, οὐκ αὐτοτελεῖ δὲ κρίνειν . .*

Liv. XXII 7, 1 *haec est nobilis ad Trasumennum pugna atque inter paucas memorata populi Romani clades. quindecim milia Romanorum in acie caesa; decem milia sparsa fuga per*

omnem Etruriam aversis itineribus urbem petiere. duo milia § 6. quingenti hostium in acie, multi postea [utrimque] ex vulneribus periere. multiplex caedes utrimque facta traditur ab aliis: ego, praeterquam quod nihil laustum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi, Fabium aequalem temporibus huiusce belli potissimum auctorem habui. vgl. Polyb. III 84. Plut. Fab. 3.

Q. Fabius ward 538/216 zum delphischen orakel abgesandt. Appian. Hann. 27 ἡ δὲ βουλὴ Κόιντον μὲν Φάβιον, τὸν συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, ἐς Δελφοὺς ἔπεμπε χρησόμενον περὶ τῶν παρόντων. vgl. Liv. XXII 57, 5. XXIII 11, 1—6. Plutarch. Fab. 18.

Von der geschichte des Q. Fabius Pictor gab es eine lateinische übertragung oder überarbeitung von jüngerer hand. Peter LXXVI ff.

Front. ep. ad Verum I p. 114 N.: *historiam quoque scripsere Sallustius structe, Pictor incondite, Claudius lepide, Antias invenuste, Sisenna longinque; verbis Cato multiingis, Coelius singulis.*

Über die schriftstellerische thätigkeit anderer Fabier vgl. M. Hertz jhb. 1862 p. 46 ff.

2. L. Cincius Alimentus.

Mart. Hertz, de Lucii Cinciis. Berl. 1842. Th. Pluess, de Cinciis rerum Romanarum scriptoribus. Bonn 1865. Ders. n. Schweiz. Mus. VI 36. 1866. jhb. 1871 s. 385. HPeter Cl. 40.

L. Cincius war praetor 544/210 und befehligte in diesem und dem nächsten jahre in Sicilien Liv. XXVI 23, 1. 28, 3. 11. XXVII 7, 12. 8, 16.

Dionys. I 6 . . Ρωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσὶ προεσβύτατοι Κόιντός τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφοτέροι κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες χρόνους. s. o. s. 11. Fabius und Cincius Dion. I 79. II 38.

Dionys. I 74 τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν . . . γενέσθαι φησὶν . . . Λεύκιος δὲ Κίγκιος, ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου, περὶ τὸ δ' ἔτος τῆς ιβ' ὀλυμπιάδος (729 v. Chr.).

Liv. XXI 38, 2 *quantae copiae transgresso in Italiam Hannibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. — L. Cin-*

§ 6. *cuius Alimentus, qui captum se ab Hannibale scribit, maxime auctor moveret, nisi confunderet numerum Gallis Liguribusque additis: cum his octoginta milia peditum, decem equitum adducta (in Italia magis adfluxisse veri simile est, et ita quidam auctores sunt); ex ipso autem audisse Hannibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex milia hominum ingentemque numerum equorum et aliorum iumentorum amisisse.*

Zweifelhaft ist die herstellung des fragmentes von Dionysios (XII 4) über das ende des Sp. Maelius: λεγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἤττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος, ᾧ κέχρηται Κίρκεος καὶ Καλπουρνίνος ἐπιχώριοι συγγραφεῖς. Kiessling: ᾧ κέχρηται Κίρκιος καὶ Καλπούρνιος <καὶ ἄλλοι> ε. σ. Mommsen (forsch. II 199ⁿ) ᾧ κέχρηται Λεύκιός τε Καλπούρνιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ συγγραφεῖς.

Zahlreiche anführungen gehen auf antiquarische schriften des L. Cincius, aus dem Augusteischen zeitalter M. Hertz a. a. o. s. 61 ff. HPeter CIII sqq. Diesem schrieb Mommsen chron. s. 315 ff. die erste benutzung (und fälschung) der annalen seines vorfahren zu, Pluess die abfassung eigener annalen.

3. P. Cornelius Scipio Africanus

(um 574/180).

Mommsen, CIL I p. 19. HPeter CXVIII.

Cic. Brut. 19, 77 *filius . . eius* (des älteren Africanus), *is qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum orationum tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime.* Geschichte des krieges mit Antiochos? Mommsen, forsch. II 513.

4. A. Postumius Albinus

praetor 599/155, consul 603/151.

HPeter CXXIII. 49.

Cic. Brut. 21, 81 *A. Albinus, is qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit.* Acad. pr. II 45, 137.

Gell. XI 8, 2 (aus Corn. Nep.) *Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptavit. in*

eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: neminem § 6. suscensere sibi convenire, si quid in his libris parum compositae aut minus eleganter scriptum foret. 'nam sum', inquit, 'homo Romanus, natus in Latio. Graeca oratio a nobis alienissima est'; ideoque veniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulavit. Macrobo. saturn. I praef. 15. Polyb. XXXVIII 12 (XL 6) Ἀύλος Ποστόμιος . . . τέλος δὲ καὶ ποιήματα γράφειν καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἐνεχείρησεν κτέ.

Serv. in Aen. VIII 710 *Postumius de adventu Aeneae . . .*

5. C. Acilius.

HPeter CXVIII. 44.

C. Acilius diente 599/155 den gesandten der Athener im römischen senate als dolmetscher: Gell. VI 14, 9 *erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus; et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore.*

Plut. Cat. mai. 22 *πρέσβεις Ἀθήνηθεν ἦλθον εἰς Ῥώμην οἱ περὶ Καρνεάδην τὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Διογένη τὸν Στωϊκὸν φιλόσοφον . . . καὶ τοὺς πρώτους λόγους αὐτῶν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀνὴρ ἐπιφανής, σπουδάσας αὐτὸς καὶ δεηθείς, ἠρμήνευσε, Γάιος Ἀκίλιος.*

Liv. per. LIII (612/142). *Acilius* (M. Hertz; c. *iulius* codd.) *senator Graece res Romanas scribit.*

Cic. de off. III 32, 115 *Acilius . . qui Graece scripsit historiam. . .*

Plut. Rom. 21 von den Lupercalien: *Γάιος δ' Ἀκίλιος ἱστορεῖ πρὸ τῆς κτίσεως τὰ θρέμματα τῶν περὶ τὸν Ῥωμύλον ἀφανῆ γενέσθαι . . .*

Liv. XXV 39, 12 (542/212) von den thaten des L. Marcius in Hispanien: *auctor est Claudius qui annales Acilianos ex Graeco in Latium sermonem vertit.*

Liv. XXXV 14, 5 (561/193) *Claudius, secutus Graecos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione (zum könige Antiochos) tradit, eumque Ephesi collocutum cum Hannibale, et sermonem unum etiam refert ss.*

Über Claudius vgl. u. § 16.

§ 7. Römische geschichte in lateinischer sprache.

1) Römische geschichte behandelten in lateinischen versen Cn. Naevius und Q. Ennius.

a) Cn. Naevius aus Campanien diente im ersten und starb um das ende des zweiten punischen krieges.

I. Vahlen, Cn. Naevi de bello Punico reliquiae. Lips. 1854. 4.

Cic. Brut. 19, 75f. *Naevi . . bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. sed ipse dicit, cur id faciat. 'scripsere', inquit, 'alii rem vorsibus (quos olim Fauni vatesque canebant . . .)' — et luculente quidem scripserunt, etiamsi minus quam tu polite.*

Suet. de gramm. 2 C. *Octavius Lampadio Naevii Punicum bellum . . uno volumine et continenti scriptura expositum divisit in septem libros.*

Naevius handelte in den ersten abschnitten seines gedichtes von Aeneas und Dido und der gründung Roms.

Serv. in Aen. I 273 *Naevius et Ennius Aeneae ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt.*

III fr. 3: — *Márcu Valériu' cónsul (491/263) partém exercíti in éxpe - ditionem ducit.*

III fr. 1: *transít Melítám Románus - insulam integram ómnem urít populáitur rástat - rem hóstiúm concinnat (497/257).*

VII fr. 2: *id quóque paciscunt, moénia - sint quae Lutúti. recónciliat captivos - plurimós idem,*

Siciliensés paciscit - óbsidés ut réddant (513/241).

Fabulae praetextatae des Naevius: *Alimonium Romuli et Remi (Romulus s. Lupus). Clastidium* (zur verherrlichung des von M. Claudius Marcellus 532/222 erfochtenen sieges). Fragmente mit den übrigen derselben dichtungsgattung Ribbeck, scaenicae Rom. poes. fr. I² p. 277—286.

b) Q. Ennius, geboren 515/239 zu Rudiae in Apulien, erhielt 570/184 durch Q. Fulvius Nobilior das römische bürgerrecht und starb 585/169.

Ennianae poesis reliquiae, rec. I. Vahlen. Lips. 1854.

Diomed. L. III, I p. 484 K. (Reifferscheid jhb. 1859, 157) *epos latinum primus digne scripsit Ennius, qui res Romanorum decem et octo complexus est libris, qui vel Annales (in)scribun-*

tur, quod singulorum fere annorum actus contineant, sicut publici annales quos pontifices scribaeque conficiunt, vel Romais, quod Romanorum res gestas declarant. § 7.

Ennius schilderte im I. buche die ursprünge Roms von der flucht des Aeneas aus Troja bis zur apotheose des Romulus, im II. und III. buche die übrigen könige.

fr. inc. sed. 42 b. Varr. de re rust. III 1, 2:

*septingenti sunt paulo plus aut minus anni,
augusto augurio postquam inclita condita Roma est.*

Buch VI handelte von dem kriege mit Pyrrhus:

fr. 7 das orakel: *aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.*

fr. 14 aus der rede des Appius Claudius Caecus:

*quo vobis mentes, rectae quae stare solebant
antehac, dementes sese flexere viai?*

VII—VIII umfaszten die zeit vom ausbruch des ersten bis zum ende des zweiten punischen krieges.

Cic. Brut. 15, 57 ss. *M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, et idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius . . . est igitur sic apud illum in nono ut opinor annali* (fr. 4):

*'additur orator Cornelius suaviloquenti
ore Cethegus Marcus Tuditano conlega (coss. 548/206)
Marci filius' — —*

*— — 'is dictust ollis popularibus olim,
qui tum vivebant homines atque aevum agitabant,
flos delibatus populi — Suadaeque medulla.*

Buch VIII fr. 8 von Q. Fabius Maximus Verrucossus:

*unus homo nobis cunctando restituit rem.
non enim rumores ponebat ante salutem.
ergo plusque magisque viri nunc gloria claret.*

Buch X—XV schilderten den zweiten makedonischen krieg, den krieg mit Antiochos und die folgenden ereignisse, insbesondere die besiegung der Aetoler durch M. Fulvius Nobilior (cos. 565/189).

Cic. pro Archia 11, 27 *ille, qui cum Aetolis Ennio comite bellavit, Fulvius.* Brut. 20, 79. Aur. Vict. de vir. illustr. 52 *quam victoriam . . . Q. Ennius amicus eius insigni laude celebravit.*

Plin. NH VII 101 *Q. Ennius T. Caecilium Teucrum (L. Caecilium Dentrem?) fratremque eius praecipue miratus propter eos sextum decimum adiecit annalem.*

§ 7. Gell. XVII 21, 43 *Claudium et Tuditanum consules se-
cuntur Q. Valerius et C. Mamilius (515/239), quibus natum esse
Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit
eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duo-
decimum (XII?) annalem scripsisse, idque ipsum Ennium in
eodem libro dicere.*

Von der übersetzung des Euhemeros s. o. I § 47.

2) M. Porcius Cato war der erste schriftsteller und geschichtschreiber in römischer prosa; geb. 520/234 cos. 549/195, censor 570/184, † 605/149. Erhalten sind biographien Catos von Cornelius Nepos und Plutarch.

M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant Henr. Jordan recensuit et prolegomena scripsit. Lips. 1860; vgl. H. Jordan jhb. 1859, 424. Vahlen z. f. d. öst. Gymn. 1859, 480. HPeter CXXVII. 51.

Quint. XII 11, 23 *M. igitur Cato idem summus imperator, idem sapiens, idem orator, idem historiae conditor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus fuit.*

Cic. pro Planc. 27, 66 *M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, clarorum hominum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere.*

Corn. Nep. Cat. 3 *senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica; ob quam rem omnes ORIGINES videtur appellasse. in quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. atque haec omnia capitulatim sunt dicta. reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos. atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. in isdem exposuit, quae in Italia Hispaniaque aut fierent aut viderentur admiranda. in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.*

Cato gab wahrscheinlich buch I. II. III der Origines bald nach 582/172 heraus und fügte später IV und V, endlich VI und VII hinzu. vgl. Th. Bergk progr. Hal. Juli 1865 p. 7 f.

Victorinus in Cic. rh. I p. 57 Or. *Sallustius — tribuit — in libro I. Historiarum Catoni brevitatem: 'Romani generis disertissimus paucis absolvit' (fr. I 2 p. 3 Kr.).*

Cic. de orat. III 33, 135 *quid enim M. Catoni praeter § 7. hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam defuit? . . . denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit.*

Plin. NH III 114 *Ameriam — Cato ante Persei bellum conditam annis DCCCLXIII prodit.*

Festus p. 198 M. *Originum libros quod inscripsit Cato, non satis plenum titulum propositi sui videtur amplexus, quando praegravant ea, quae sunt rerum gestarum P. R.*

Dionys. I 74 *Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὀρίζει χρόνον, ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος, εἰ καὶ τις ἄλλος, περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν (τὴν τῆς Ῥώμης κτίσιν) τῶν Ἰλιακῶν. ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἑρατοσθένους χρονογραφίαις (ο. I § 53 s. 106) κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἐβδόμης ὀλυμπιάδος (752/1). vgl. I 71. II 2. Solin. 1, 27.*

Serv. in Aen. I 6 *Cato in Originibus hoc dicit . . . primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. hos postea adventu Aeneae Phrygibus iunctos Latinos uno nomine nuncupatos.*

Dion. I 11 *οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, ἐν οἷς ἔστι Πόρκιος τε Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγών, καὶ Γάιος Σεμπρόνιος καὶ ἄλλοι συγροί, Ἑλληνας αὐτοὺς (τοὺς Ἀβοριγῖνας) εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας.*

Serv. in Aen. XI 715 *Cato Originum, cum de Liguribus loqueretur: Sedis ipsis unde oriundi sunt exacta memoria. inlitterati mendacesque sunt et vera minus meminere (Sedis Mo. ipsae M. Hertz. sed ipsi codd.) vgl. Dion. I 10.*

Charis. II p. 202 K. *M. Cato originum II: Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem et argute loqui.*

Plin. NH III 130 *Venetos Troiana stirpe ortos auctor est Cato; Cenomanos iuxta Massiliam habitasse in Volcis.*

Serv. in Aen. X 179 *Cato Originum, qui Pisas tenuerint ante adventum Etruscorum negat sibi conpertum, sed inveniri Tarchonem Tyrrheno oriundum, postquam † eurundem sermonum*

§ 7. *ceperit, Pisas condidisse, cum ante regionem eandem Teutanes quidam Graece loquentes possederint.*

Plin. NH III 51 . . . *coloniae Falisca Argis orta, ut auctor est Cato . . .*

Serv. in Aen. V 564 (*Polites*) *de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine.*

Solin. 2, 7 (*conditum*) *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Evandri.*

Schol. Veron. ad Verg. Aen. VII 681 *<Ca>to in Originibus ait, Caeculum virgines aquam petentes in foco invenisse ideoque Vulcani <filium ex>istimasse; et quod oculos exiguos haberet, Caeculum appellatum. hic colle<cticiis> pastoribus <urbem Praene>ste fundavit.*

Serv. in Aen. VII 682 *Cato dicit: quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit.*

Gell. III 7 *pulcrum . . . facinus . . . M. Cato libris Originum de Q. Caedicio, tribuno militum, scriptum reliquit. id profecto est ad hanc ferme sententiam: Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginensi primo (496/258), obviam Romano exercitu progreditur . . . hanc Q. Caedici-tribuni virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit.*

Non. s. v. duodevicesimo p. 100 *Cato in quarto Originum: deinde duoetvicesimo anno post dimissum bellum, quod quattuor et viginti annos fuit, Carthaginenses sextum de foedere decessere. vgl. Gell. V 4.*

Gell. X 24, 7 *et historiam autem et verbum hoc sumpsit Coelius ex Origine <IV> M. Catonis, in qua ita scriptum est: Igitur dictatorem Karthaginensium magister equitum monuit: 'mitte mecum Romam equitatum: diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit'. II 19, 9 M. Cato in quarto Originum: Deinde dictator iubet postridie magistrum equitum arcessi: 'mittam te, si vis, cum equitibus'. 'sero est', inquit magister equitum, 'iam rescivere'.*

Plin. NH VIII 11 *Cato, cum imperatorum nomina annualibus detraxerit, eum (elephantum), qui fortissime procliatus esset in Punica acie, Surum tradidit vocatum altero dente mutilato.*

Liv. XXXIII 15, 9 *von dem treffen bei Emporiae 559/195: Valerius Antias supra quadraginta milia hostium caesa*

eo die scribit: Cato ipse, haud sane detractor laudum suarum, § 7. multos caesos ait, numerum non adscribit.

Plut. Cat. 14 von dem gefechte an den Thermopylen 563/191 ὁ δὲ Κάτων ἀεὶ μὲν τις ἦν, ὡς ἔοικε, τῶν ἰδίων ἐγρωμίων ἀφειδῆς καὶ τὴν ἀντικρυς μεγαλαυχίαν ὡς ἐπακολούθημα τῆς μεγαλοουργίας οὐκ ἔφραυγε, πλείστον δὲ ταῖς πράξεσι ταύταις ὄργον περιτέθεικε . . .

Gell. VI, 3, 7 (587/167) *M. Cato . . orationem . . inclutam dicit, quae et seorsum fertur inscriptaque est pro Rhodiensibus et in quintae Originis libro scripta est.*

Cic. Cat. 11, 38 (604/150) *septimus mihi Originum liber est in manibus. Brut. 23, 89 M. Cato . . in Galbam multa dixit (605/149): quum orationem in Originem suas rettulit, paucis antequam mortuus est diebus an mensibus. Liv. per. XLVIII extat oratio et in annalibus ipsius inctusa.*

3) L. Cassius Hemina verfaszte annales.

HPeter CLXVIII. 95.

Solin. 2, 10 *notum est — constitutam — Ariciam ab Archilocho Siculo, unde et nomen, ut Heminae placet, tractum.*

Serv. in Aen. VII 631 *Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam nomine uxoris suae Clytemestrae condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum.*

Solin. 2, 14 *nec omissum sit Aenean aestate ab Illo capto secunda Italicis litoribus adpulsum, ut Hemina tradit, sociis non amplius sexcentis, in agro Laurenti posuisse castra. ubi dum simulacrum, quod secum ex Sicilia advexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur, a Diomede Palladium suscepit . . .*

Macrob. sat. I 16, 33 *Cassius Servium Tullium fecisse nundinus dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticusque res ordinaturi.*

Ebend. I 13, 21 *quando autem primum intercalatum sit, varie refertur. . . Tuditanus refert libro tertio Magistratum, decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.*

Non. s. v. pleuitatem p. 149 *Hemina in ann.: quicumque propter pleuitatem agro publico eiecti sunt.*

Plin. NH XXVIII 12 *Cassius Hemina ex antiquissimis auctor est, primum e medicis venisse Romam Peloponneso Archagathum Lysaniae filium, L. Aemitio M. Livio cons. anno ur-*

§ 8. bis *DXXXV*, eique ius Quiritium datum et tabernam in campo Acilio emptam ob id publice. . . .

Priscian. VII p. 347 H. Cassius Emina annalem suum quartum hoc titulo inscripsit: *Bellum Punicum posterior*.

Plin. NH XIII 84 Cassius Hemina, vetustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effodisse arcam, in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Baebio Q. F. Tamphilo cos (573/181), ad quos a regno Numae colliguntur anni *DXXXV*. . .

Censorin. de die nat. 17, 11 von den vierten säcularspielen: *at Piso Censorius et Cn. Gellius, sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat, post annum factos tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo Lucio Mummio Achaico cons., id est anno DCVIII (146)*.

Non. s. v. moliri p. 346 Cassius Hemina de Censoribus lib. II: *et in area in Capitolio signa quae erant demolivit*.

§ 8. Die pragmatische geschichtschreibung des Polybios

Ausgaben von Is. Casaubonus. Paris 1609. fol. Io. Schweighäuser. 8 voll. Leipz. 1789—95. I. Bekker. 2 tom. Berl. 1844. Ludw. Dindorf. 4 voll. Leipz. 1866—68. Fr. Hultsch. 4 vol. Berl. 1867—72.

Wilh. Henzen, quaestionum Polybianarum specimen, continens vitam. Berl. 1840. K. W. Nitzsch, Polybius. zur geschichte antiker politik u. historiographie. Kiel 1842. Mommsen RG. II° 448. W. Markhauser, der geschichtschreiber Polybius. München 1858. Heinr. Nissen, krit. untersuchungen über die quellen der III. u. V. dekade des Livius. Berlin 1863. Ders., die ökonome der geschichte des Polybios. Rh. Mus. XXVI. 241. 1871. Aug. Metzger, de Polybii librorum XXX—XXXIII fragmentis ordine collocandis. Marburg 1871. I. M. J. Valeton, de Polybii fontibus et auctoritate. Utrecht 1879.

Suidas: Πολύβιος, Λυκόρτου υἱός, ἀπὸ Μεγάλης πόλεως τῆς Ἀρκαδίας, καθηγησάμενος Σκηπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅτε καὶ Παναίτιος ὁ φιλόσοφος, γεγωνὸς κατὰ Πτολεμαῖον τὸν ἐπικληθέντα Εὐεργέτην. οὗτος ἔγραψε τὴν μακρὰν ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἐν βιβλίοις μ'. ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς φυγῆς Κλεομένους τοῦ Σπαρτιαίου, καὶ τῆς Φιλίππου, τοῦ Περγέως (μὲν πατρός, Δημητρίου δὲ Schweighäuser zu Polyb. I 3, 1). υἱοῦ διαδοχῆς τῶν Μακεδόνων, τὰ ἐξῆς ἐπισυνάπτων Ῥωμαίων.

Polybios, geboren um 210 v. Chr., ward 181 als jüngerling mit seinem vater Lykortas für eine gesandtschaft der

Achäer zum Könige Ptolemaeos V Epiphanes von Ägypten § 8. ausersiehen, Polyb. XXIII 6, 3 (XXV 7). Er war in Ägypten zur zeit von Ptolemaeos VII Physkon (Euergetes II), welcher von 146—117 regierte: XXXIII 14 b. Strab. XVII p. 797 s. 169 ward P. zum hipparchen des achäischen bundes erwählt. 166 unter den 1000 Achäern nach Italien abgeführt, lebte er zu Rom im hause des L. Aemilius Paulus als väterlicher freund seiner söhne P. Scipio Aemilianus und Q. Fabius Aemilianus, XXXII 9. im j. 151, im celtiberischen kriege, begleitete er Scipio nach Hispania und Africa. 150 ward ihm und den übrigen Achäern die rückkehr in die heimat gestattet. im 3. punischen kriege ward Polybios ins römische hauptquartier berufen und stand Scipio zur seite, namentlich 147,6 bei der belagerung und einnahme von Karthago. im herbst 146 war er zeuge der plünderung und zerstörung von Korinth und vermochte die Römer zu einer schonenden behandlung der achäischen gemeinden. nochmals begleitete Polybios Scipio zum numantinischen kriege und † um 127.

Polybios schrieb über Philopoemen 3 bb. (s. I § 54); *ὑπομνήματα περὶ τὰς τάξεις* (VIII 20); schlieszlich eine besondere schrift über den numantinischen krieg (Cic. ad fam. V 12, 2).

Arrian. tact. 1: (*συγγράμματα ὑπὲρ τακτικῶν*). εὐροῖς δ' ἂν . . καὶ Πολυβίου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς καὶ Σκιπίωνι τῷ Ῥωμαίῳ ξυνεγένετο πολλοὺς καὶ μεγάλους πολέμους διαπολεμοῦντι ἄλλους τε καὶ ἐν ᾧ Καρχηδόνα τὴν ἐν Λιβύῃ εἰλέ τε καὶ ἠνδραπόδισεν.

Sein hauptwerk *Ἱστορίαι* in 40 bb. Hievon bilden I und II die einleitung (*προπαρασκευή*) von 264—221; XXXV—XXX den abschluss (151—144. ol. 157 u. 158).

Polyb. I 1, 5 *τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥάθυμος ἀνθρώπων ὃς οὐκ ἂν βούλοιο γινῶναι, πῶς καὶ τίνι γένοι πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν οὐχ ὅλοις πεντήζοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν (220—168) ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων.*

c. 3 *ἄρξει δὲ τῆς πραγματείας ἡμῖν τῶν μὲν χρόνων ὀλυμπιάς ἑκατοστῆ καὶ τετραρακοστῆ, τῶν δὲ πράξεων παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλησιν ὁ προσαγορευθεὶς Συμμαχικὸς πόλεμος, ὃν προῶτον ἐξήνεγκε μετ' Ἀχαιῶν πρὸς Αἰτωλοῦς Φίλιππος . . ., παρὰ δὲ τοῖς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦσιν ὁ περὶ Κοίλης Συρίας, ὃν Ἀντίοχος καὶ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἐπολέμησαν πρὸς*

§ 8. ἀλλήλους, ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Λιβύην τόποις ὁ συστὰς Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδουίοις, ὃν οἱ πλεῖστοι προσ-
 αγορεύουσιν Ἀννιβαϊκόν. ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευ-
 ταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικωνίου συντάξεως (vgl. III 1,
 9—2, 11). . . ἀπὸ δὲ τούτων τῶν καιρῶν οἷον εἰ σωματο-
 ειδῆ συμβαίνει γίνεσθαι τὴν ἱστορίαν, συμπλέεσθαι τε τὰς
 Ἰταλικὰς καὶ Λιβυκὰς πράξεις ταῖς τε κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ
 ταῖς Ἑλληνικαῖς, καὶ πρὸς ἐν γίνεσθαι τέλος τὴν ἀναφορὰν
 ἀπάντων (vgl. III 28. V 105). διὸ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς
 αὐτῶν πραγματείας ἀπὸ τούτων πεποιήμεθα τῶν καιρῶν. —
 § 8. ἀναγκαῖον ὑπελάβομεν εἶναι συντάξασθαι ταύτην καὶ
 τὴν ἐξῆς βίβλον πρὸ τῆς ἱστορίας, ἵνα μηδεὶς ἐπιστὰς ἐπ'
 αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων ἐξήγησιν τότε διαπορῆ καὶ ζητῆ,
 ποίοις διαβουλίαις ἢ ποίαις δυνάμεσι καὶ χορηγίαις χρῆσά-
 μνοι Ῥωμαῖοι πρὸς ταύτας ὥρμησαν τὰς ἐπιβολάς, δι' ὧν
 καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγένοντο πάσης
 ἐγκρατεῖς, ἀλλ' ἐκ τούτων τῶν βιβλῶν καὶ τῆς ἐν ταύταις
 προκατασκευῆς δῆλον ἦ . . .

c. 5, 1 ὑποθησόμεθα δὲ ταύτης ἀρχὴν τῆς βίβλου τὴν
 πρώτην διάβασιν ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων. αὕτη δ' ἐστὶ συνεχῆς
 μὲν τοῖς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπε, πίπτει δὲ κατὰ τὴν θ'
 καὶ κ' πρὸς ταῖς ρ' Ὀλυμπιάδα (264). vgl. c. 12, 5 ff. 13, 1
 — λέγειν ὧρα περὶ τῶν προκειμένων, ἐπὶ βραχὺ καὶ κεφα-
 λαιωδῶς προεκθεμένους τὰς ἐν τῇ προκατασκευῇ πράξεις . . .
 II, 71, 7 ff. III, 1 9 τῶν δὲ κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ (τῇ πραγ-
 ματεία) γεγονότων ἀρχὰς μὲν εἶναι συμβαίνει τοὺς προειρη-
 μένους πολέμους (τόν τε συμμαχικὸν καὶ τὸν Ἀννιβαϊκόν,
 πρὸς δὲ τούτοις τὸν περὶ Κοίλης Συρίας πόλεμον), καταστρο-
 φὴν δὲ καὶ συντέλειαν τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ
 βασιλείας, χρόνον δὲ τὸν μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους
 εἶη γ'. — περὶ ὧν ἀπὸ τῆς ρ' καὶ μ' Ὀλυμπιάδος (220) ἀρ-
 ξάμενοι τοιάνδε τινὰ ποιησόμεθα τὴν ἔφοδον τῆς ἐξηγήσεως.
 Es folgt c. 2. 3 die inhaltsangabe bis auf τὸν Περσικὸν πό-
 λεμον καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας. c. 4
 entwickelt, weshalb P. über dies sein ursprüngliches ziel
 hinausgegangen sei, bis zur zerstörung von Karthago und
 dem schlieszlichen misgeschicke von ganz Griechenland
 (c. 5, 6 τὸ κοινὸν ἀτύχημα πάσης τῆς Ἑλλάδος): § 13 ὑπερ
 ἦς (τῆς μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπιγενομένης ταραχῆς καὶ κινή-
 σεως) διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐν αὐτῇ πράξεων καὶ τὸ παρὰ-

δοξον τῶν συμβαινόντων, τὸ δὲ μέγιστον διὰ τὸ τῶν πλεί- § 8.
 στων μὴ μόνον αὐτόπτης, ἀλλ' ὧν μὲν συνεργός, ὧν δὲ καὶ
 χειριστὴς γεγονέναι προήχθην οἶον ἀρχὴν ποιησάμενος ἄλλην
 γράφειν.

Aus dem epilog XXXVIII 19 (XL 14) ἐξεθέμεθα . .
 ἐν ἀρχαῖς ὅτι τῆς μὲν προκατασκευῆς ποιησόμεθα τὴν ἀρχήν,
 ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπεν . . . ἐπηγγειλάμεθα διότι πάλιν ἀπὸ
 τούτων τῶν καιρῶν ἀρξάμενοι, καθ' οὓς ἦν ὀλυμπιάς ἐνάτη
 καὶ τριακοστὴ πρὸς ταῖς ἑκατόν (224), διέξιμεν τὰς κοινὰς τῆς
 οἰκουμένης πράξεις, περιγράφοντες κατ' ὀλυμπιάδας καὶ
 διαιροῦντες κατ' ἔτος καὶ συγκρίνοντες ἐκ παραβολῆς τὰς
 καταλλήλους ἕως τῆς Καρχηδόνας ἀλώσεως καὶ τῆς Ἀχαιῶν
 καὶ Ῥωμαίων περὶ τὸν Ἴσθμὸν μάχης, ἔτι δὲ τῆς ἐπιγενο-
 μένης ἐκ τούτων ἀποκαταστάσεως περὶ τοὺς Ἑλληνας.

ἱστορία καθολικὴ καὶ κοινὴ VIII 4, 11. ἀποδεικτικὴ:
 III 1, 3 πειρασόμεθα τοὺς προειρημένους πολέμους καὶ τὰς
 αἰτίας ἐξ ὧν ἐγένοντο . . . μετ' ἀποδειξέως ἐξαγγέλλειν.
 II 37, 3.

ἱστορία πραγματικὴ. IX 1. 2; c. 1, 6: τὰλλα μέρη τῆς
 ἱστορίας ἀποδοκιμάσαντες αὐτὰ τὰ κατὰ τὰς πράξεις (§ 4 τῶν
 ἔθνων καὶ πόλεων καὶ δυναστῶν) προειλόμεθα γράφειν.

Polybios will das walten der τύχη an der geschichte
 seiner und der väter zeit darstellen: I, 4, 2. 58, 1. VIII
 4, 3. XV 20, 5—8.

I 63, 9 von der geschichte des ersten punischen kriegs:
 ἐξ ὧν δῆλον τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς, ὡς οὐ τύχη Ῥω-
 μαῖοι . . οὐδ' αὐτομάτως, ἀλλὰ καὶ λίαν εἰκότως ἐν τοιού-
 τοις καὶ τηλικούτοις πράγμασιν ἐνασκήσαντες οὐ μόνον ἐπ-
 εβάλοντο τῇ τῶν ὅλων ἡγεμονίᾳ καὶ δυναστείᾳ τολμηρῶς,
 ἀλλὰ καὶ καθίκοντο τῆς προθέσεως.

Cic. de rep. II 14, 27 *sequamur enim potissimum Polybium
 nostrum, quo nemo fuit in exquirendis temporibus diligentior.*

Polybios benutzte urkunden, z. b. die römisch-kartha-
 gischen verträge III 22—28; Hannibals bericht im tempel
 der Hera am lakonischen vorgebirge bei Kroton c. 33, 18.
 56, 4.

Polybios urteilt herbe über frühere geschichtschreiber —
 Ephoros, Kallisthenes, Timaeos — namentlich im XII. buche.

§ 8. über Philinos und Fabius als geschichtschreiber des ersten punischen krieges I 14. 15; über Fabius darstellung des hannibalischen krieges III 8—9, 5. über andere schriftsteller des hannibalischen krieges (Chaereas und Sosilos) s. III 20.

III 47 ἔνιοι δὲ τῶν γεγραφότων περὶ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης (Hannibals alpenübergang) . . καταστροφὴν οὐ δυνάμενοι λαμβάνειν οὐδ' ἐξοδὸν τοῦ ψεύδους θεοὺς καὶ θεῶν παῖδας εἰς πραγματικὴν ἱστορίαν παρεισάγουσιν. vgl. XVI 12. Xiphilinos p. 41 St. (Dio Cassius ed. L. Dindorf V 51, 9) τῷ Πολυβίῳ —, ὅστις . . οὐδαμοῦ τερατολογῶν φαίνεται οὐδὲ σημεῖα ταῖς λοιπαῖς πόλεσι πρὸ τῶν συμφορῶν γενόμενα διηγούμενος.

Polyb. III 48, 12 ἡμεῖς δὲ περὶ τούτων εὐθαρσῶς ἀποφαινόμεθα διὰ τὸ περὶ τῶν πράξεων παρ' αὐτῶν ἱστορηκέναι τῶν παρατετευχότων τοῖς καιροῖς, τοὺς δὲ τόπους καταπτευκέναι καὶ τῇ διὰ τῶν Ἄλπεων αὐτοὶ κεχρησθαι πορεία γνώσεως ἔνεκα καὶ θέας.

IV 2, 2 von den hellenischen begebenheiten . . διὰ τὸ καὶ τοὺς χρόνους οὕτω συντρέχειν τοὺς ἐξῆς καὶ τοὺς πίπτοντας ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὥστε τοὺς μὲν καθ' ἡμᾶς εἶναι, τοὺς δὲ κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν· ἐξ οὗ συμβαίνει τοῖς μὲν αὐτοὺς ἡμᾶς παραγεγονέναι, τὰ δὲ παρὰ τῶν ἐορακότων ἀκηκοέναι.

Über die reisen des Polybios vgl. II 14 ff. III 40, 1—3. III 59, 7 τὸ πλεῖον τούτου χάριν ὑπεδεξάμεθα τὰς κακοπαθείας καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς συμβάντας ἡμῖν ἐν πλάνῃ τῇ κατὰ Λιβύην καὶ κατ' Ἰβηρίαν, ἔτι δὲ Γαλατίαν καὶ τὴν ἔξωθεν ταύταις ταῖς χώραις συγκυροῦσαν θάλατταν, ἵνα διορθωσάμενοι τὴν τῶν προγεγονότων ἄγνοιαν ἐν τούτοις γνώριμα ποιήσωμεν τοῖς Ἑλλήσι καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῆς οἴκουμένης.

Ausschlieszlich geographischen und chorographischen inhaltes war b. XXXIII.

Plin. NH V 9 *Scipione Aemiliano res in Africa gerenti Polybius annalium conditor ab eo accepta classe scrutandi illius orbis gratia circumvectus prodidit . . .*

Paus. VIII 30, 8 Μεγαλοπολίταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν ὀπισθεν τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνειμένου τῷ Ανκαίῳ Διὶ ἀνὴρ ἐπειρασμένος ἐπὶ στήλῃ, Πολύβιος Ανζόρτα· γέγραπται δὲ καὶ ἐλεγεία ἐπ' αὐτῷ λέγοντα, ὡς ἐπὶ γῆν καὶ θά-

λασσαν πᾶσαν πλανηθεῖη, καὶ ὅτι σύμμαχος γένοιτο Ῥωμαίων § 8. καὶ παύσειεν αὐτοὺς ὀργῆς ἐς τὸ Ἑλληνικόν . . . Ἑλλήνων δὲ ὀπόσαι πόλεις ἐς τὸ Ἀχαϊκὸν συνετέλουν, παρὰ Ῥωμαίων εὔραντο αὐταὶ Πολύβιον σφισι πολιτείας τε καταστήσασθαι καὶ νόμους θεῖναι. vgl. c. 37, 2. 9, 1. 44, 5. 48, 8. Polyb. XXXVIII 14 ff. (XL 8 ff.).

Basis zu Olympia mit der inschrift (nr. 112. arch. zeit. 1878 s. 37): ἡ πόλις ἡ Ἡλείων Πολύβιον Λυκόρτα Μεγαλοπολείτην.

[Lukian.] makrob. 22 Πολύβιος δὲ ὁ Λυκόρτα Μεγαλοπολίτης ἀργόθεν ἀνελθὼν ἀφ' ἵππου κατέπεσε καὶ ἐκ τούτου νοσήσας ἀπέθανεν ἑτῶν δύο καὶ ὀγδοήκοντα.

Erhalten ist b. I—V, die geschichte von 264—216, und der erste teil des VI. buches, von der römischen verfassung; aus den übrigen büchern nur bruchstücke. vgl. u. § 162.

Cic. de off. III 32, 113 *Polybius, bonus auctor in primis.* Liv. XXX 45, 5 *hunc regem (Syphacem) in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit.* XXXIII 10, 10 *Polybium secuti sumus, non incertum auctorem cum omnium Romanarum rerum tum praecipue in Graecia gestarum.*

Für die zeit vom ausgange des hannibalischen krieges bis zur auflösung des achäischen bundes ist Polybios sowohl von den späteren griechischen schriftstellern als von Livius als gewährsmann angesehen und ausgeschrieben worden, namentlich für die begebenheiten in Griechenland und den hellenisierten ländern. Livius benutzt vom 31. buche an abschnittweise Polybios und die römischen annalen. Auch in der zeit des hannibalischen krieges schildert Livius nach Polybios die kämpfe um Tarent und Syrakus und die vorgänge in Griechenland, vgl. W. Michael, de ratione qua Livius in III. decade opere Polybiano usus sit. Bonn 1867.

Streitig ist ob Livius auch für den punisch-römischen krieg in Italien Polybios benutzte. Dies ist behauptet von F. Lachmann, de fontib. hist. T. Livii. II 7—14. Gött. 1828. K. Peter, üb. d. qu. d. XXI. und XXII. buchs des L. Naumb. 1863. kr. d. qu. der RG. s. 82. Ed. Wölfflin, Antiochus u. Coelius Antipater. Winterthur 1872 (s. 81 f.) u. a.; in abrede gestellt von B. G. Niebuhr, vorträge üb. RG hgg. v. Isler I 49. K. W. Nitzsch, Kieler monatschr.

s. 8. 1854 s. 67. rh. mus. XXIII 601. 1868. annal. s. 13. H. Nissen, qu. d. IV u. V dekadē des L. s. 84. K. Böttcher, qu. d. L. im XXI u. XXII b. Leipz. 1869 (jhb. suppl. V 351) u. a. O. Hirschfeld (zeitschr. f. österr. gymn. 1878 s. 1) vermuthete dasz Livius eine epitome aus Polybios benutzte.

Suid.: Βροῦτος — ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ τῶν Πολυβίου τοῦ ἱστορικοῦ βίβλων ἐπιτομήν. vgl. Plut. Brut. 4.

Suid.: Σκύλαξ Καρυανδεύς . . . . . ἀντιγραφὴν πρὸς τὴν Πολυβίου ἱστορίαν.

Fortsetzungen der Polybianischen geschichte von Poseidonios und Strabon s. u. § 24. 40.

III. Von dem tribunat des Ti. Sempronius Gracchus bis zum ende der bürgerkriege 133—30 v. Ch.

a) Römische geschichtschreiber.

§ 9. 1. L. Calpurnius Piso Frugi.

trib. pl. 605/149. cos. 621/133. censor 634/120.

Herm. Liebaltd, de L. Pisone annalium scriptore. Naumburg 1836. 4.

M. Hertz, phil.-klin. streifzug s. 13 ff. Niebuhr, RG. I 261. 263.

II 10 f. HPeter CLXXXVIII. 118.

Cic. Brut. 27, 106 *L. enim Piso tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis Censorino et Manilio consulibus tulit . . . Piso et causas egit et multarum legum aut auctor aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales sane exiliter scriptos.* vgl. de leg. I 2, 6. de orat. II 12, 51—53.

Piso bekämpfte die gesetzesanträge des C. Gracchus (631/123).

Nach seiner censor schrieb er *annales* in sieben büchern vom ursprunge Roms bis zu seiner zeit.

Auf Piso (*Πείσων Καλπούρνιος, Πείσων Λεύκιος ὁ τιμητικὸς*) beruft sich Dionys. I 79 (o. s. 12, von den söhnen der Pīa). II 38—40 (zum ehrengedächtnisz der Tarpeja). IV 7 (bei den zeitverhältnissen der Tarquinier): *ἔχει δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τὸ πρῶγμα* (die ansetzung von Aruns und Lucius als söhnen des Tarquinius Priscus) *ἀτοπίας, ἄς*

ἅπαντες ἡγνόησαν οἱ τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξάμενοι πλὴν ἑνός, § 9. οὗ μετὰ μικρὸν ἐρῶ τοῦνομα. . . τούτων δὴ τῶν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτόπων ἕκαστα ἐπιλογιζόμενος οὐχ υἱὸς εἶναι Ταρκυνίου γράφω τοὺς παῖδας ἀλλ' υἱωνούς, Λευκίῳ Πείσῳνι τῷ Φρυγί συγκαταθήμενος. ἐκεῖνος γὰρ ἐν ταῖς ἐνιαυσίαις πραγματείαις τοῦτο ἰστόρηκε μόνος. 15 ὡς δὲ Πείσῳν Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων ἀναγραφῶν ἰστορεῖ . . . (von der statistik des Servius Tullius). XII 4 (dasz C. Servilius nicht als magister equitum, sondern als Privatmann den Sp. Maelius getödtet habe). XII 9 in der erzählung von den sühnungen bei der pest 355/399.

Varro. de ling. lat. V 149 *Piso in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo et Tatío, virum fortissimum Mettium Curtium Sabinum, cum Romulus cum suis ex superiore parte impressionem fecisset, in locum palustrem, qui tum fuit in foro antequam cloacae sunt factae, secessisse atque ad suos in Capitolium <se> recepisse. ab eo lacum invenisse nomen. vgl. Dion. II 42. Liv. I 12.*

Gell. N. A. XI 14 *simplicissima suavitate et rei et orationis L. Piso Frugi usus est in primo annali, cum de Romuli regis vita atque victu scriberet. ea verba, quae scripsit, haec sunt: 'Eundem Romulum dicunt ad cenam vocatum ibi non multum bibisse, quia postridie negotium haberet. ei dicunt: Romule, si istud omnes homines faciant, vinum vilius sit. his respondit: immo vero carum, si quantum quisque volet, bibat; nam ego bibi quantum volui'.*

Plin. NH II 140 *vetus fama Etruriae est . . evocatum (fulmen) et a Porsino suo rege. et ante eum a Numa saepius hoc factitatum in primo annalium suorum tradidit L. Piso, gravis auctor, quod imitatum parum rite Tullum Hostilium ictum fulmine. XXVIII 14 L. Piso primo annalium auctor est, Tullum Hostilium regem ex Numae libris eodem quo illum sacrificio Iovem caelo devocare conatum, quoniam parum rite quaedam fecisset, fulmine ictum. XIII 84—87 (von den im j. 573/181 angeblich aufgefundenen und öffentlich verbrannten büchern des Numa): hoc idem tradit Piso Censorius primo commentariorum, sed libros septem iuris pontificii, totidem Pythagoricos fuisse; Tuditanus quattuordecim Numae decretorum fuisse.*

Liv. I 55, 8 von der zu den substructionen des Capitols verwandten pometinischen beute: *eo magis Fabio, praeter-*

§ 9. *quam quod antiquior est, crediderim, quadraginta ea sola talenta fuisse quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo argenti seposita in eam rem scribit. Dem letzteren folgt Dion. IV 50.*

Liv. II 58, 1 (283/471) *tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium.*

Gell. VII 9 (450/304) *quod res videbatur memoratu digna, quam fecisse Cn. Flavium, Anni filium, aedilem curulem, L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et venuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus . . . vgl. Liv. IX 46. Plin. XXXIII 17—19.*

Censor. de die nat. 17, 13 *testis est Piso, in cuius annali septimo scriptum est sic: Roma condita anno DC septimum occipit saeculum his consulibus, qui proximi sunt: consules M. Aemilius M. filius Lepidus C. Popilius II absens (596/158).*

Plin. XVII 244 *nec non et Romae in Capitolio in ara Iovis bello Persei enata palma victoriam triumphosque portendit. hac tempestatibus prostrata eodem loco ficus enata est M. Messalae C. Cassi censorum lustro (600/154), a quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Fest. p. 285, 25.*

Cic. ad fam. IX 22, 2 *at vero Piso ille Frugi in annalibus suis queritur adulescentes peni deditos esse.*

§ 10. 2. C. Sempronius Tuditanus.

praetor 622/132. cos. 625/129. triumph. de Iapudibus.

HPeter CCX. 142.

Cic. Brut. 25, 95 *Gaius Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus.*

Dionys. I 11 von den Aborigines: οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστὶ Πόρκιός τε Κάτων . . καὶ Γάιος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συχνοί, "Ἕλληνας αὐτοὺς εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐα ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας κτέ.

Ascon. in Cic. Cornel. p. 68, 13 K. *ceterum quidam non duo tribunos plebis, ut Cicero dicit, sed quinque tradunt creatos tum (260/494) esse, singulos ex singulis classibus. sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum quem Cicero ponant: inter quos Tuditanus et Pomponius Atticus, Livius quoque noster*

(II 33, 2). *idem hic et Tuditanus adiciunt tres praeterea ab § 10. illis duobus sibi collegas creatos esse. nomina duorum, qui primi creati sunt, haec traduntur: L. Sicinius L. f. Velutus (Βελλοῦτος Dion. H.), L. Albinus C. f. Paterculus.*

Gell. N. A. VII 4, 1 *quod satis celebre est de Atilio Regulo, id nuperrime legimus in Tuditani libris . . . von den qualen des Regulus.*

Plut. Flamin. 14 *ἀναγράφουσιν οἱ περὶ Τουδιτανόν von dem triumphe des T. Quinctius Flamininus 560/194.*

Macrob. sat. I 13, 21 *quando autem primum intercalatum sit, varie refertur . . . Tuditanus refert libro tertio magistratum, decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalundo populum rogasse.*

§ 11. 3. C. Fannius M. f. Strabo.

Th. Mommsen CIL I p. 158. HPeter CCII. 138.

Fannius, jugendfreund des Ti. Gracchus, schwiegersohn des C. Laelius, zuhörer des stoikers Panaetios, ward auf betrieb des C. Gracchus zum consul erwählt, trat aber in seinem consulate (632/122) zu der partei der optimaten über.

Cic. Brut. 26, 99—102 will irrtümlich zwei schriftsteller d. n. unterscheiden: *horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt; quorum Gai filius, qui consul cum Domitio fuit (632/122), unam orationem de sociis et nomine Latino contra C. Gracchum reliquit, sane et bonam et nobilem (Jul. Victor in d. Rhet. lat. min. ed. Halm p. 402): . . . praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam et causas defensitavit et tribunatus eius (c^a 612/142) arbitrio et auctoritate P. Africani gestus non obscurus fuit. alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, et moribus et ipso genere dicendi durior. is soceri instituto . . . Panaetium audiverat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicui potest, quae neque nimis est infans neque perfecte diserta.* vgl. ad Att. XII 5, 3.

Cic. de legg. I 2, 6 *post annales pontificum maximorum . . si aut ad Fabium aut ad . . Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium (schrieb nach Dionys. IV 15 dem Servius Tullius die eintheilung des römischen gebietes in 31 tribus zu) venias, quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quam isti omnes?*

§ 11. Citiert wird das VIII. buch der annalen. Die fragmenta beziehen sich nur auf gleichzeitige begebenheiten. Fannius galt für den zuverlässigsten gewährsmann für die zeit der gracchischen Bewegungen.

Victorin. in Cic. Rhet. I p. 57 Or. (Sallust. hist. I fr. 3 p. 4 Kr.)

Sallustius — tribuit — Catoni brevitatem, Fannio vero veritatem.

Plut. Ti. Gracchus 4 von der erstürmung von Karthago: (ὁ Τιβέριος) τῶν νέων πάντων ἐπρώτευσεν εὐταξία καὶ ἀνδρεία· καὶ τοῦ γε τείχους ἐπέβη τῶν πολεμίων πρῶτος, ὡς φησι Φάννιος, λέγων καὶ αὐτὸς τῷ Τιβερίῳ συνεπιβῆναι καὶ συμμετασχεῖν ἐκείνης τῆς ἀριστείας.

Cic. Brut. 21, 81 Q. *Metellus, is cuius quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Africano, cuius et aliae sunt orationes et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fanni annalibus (621/133).* vgl. Plut. a. a. o. 14.

M. Brutus fertigte eine *epitome Fannianorum* an. Cic. ad Att. XII 5, 3.

§ 12. 4. L. Coelius Antipater.

B. A. Nauta et Guil. Groen van Prinsterer i. d. comment. acad. Lugd. Bat. 1821 s. O. Meltzer, de L. Coelio Antipatro. Lips. 1867. E. Wölfflin, (Antiochus v. Syrakus und) Coelius Antipater. Winterthur 1872 s. 22 ff. Otto Gilbert, die fragmente des L. Coelius Antipater. Jhb. Suppl. X 363. Wilh. Sieglin, die fragmente des L. Coelius Antipater. ebend. XI 1—92. G. F. Unger Phil. XL 183. HPeter CCXIII. 147.

Coelius schrieb die geschichte des hannibalischen krieges (*belli Punici libri I—VII*, von den grammatikern als *annales*, auch als *historiae* citiert), welche er C. Laelius widmete.

Cic. orat. 69, 229 *sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut verba traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut volvatur oratio: quod se L. Caelius Antipater in prooemio belli Punici nisi necessario facturum negat. . . . et hic quidem, qui hunc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum et nihilo tamen aptius explet concluditque sententias.* de legg. I 2, 6 *Fanni aetati coniunctus Antipater paulo inflavit vehementius habuitque vires agrestis ille quidem atque horridas, sine nitore ac palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut adcuratius scriberent.* de orat.

II 12, 54 *paullulum se erexit et addidit historiae maiorem* § 12. *sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum sed tantum modo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis, sed iste ipse Caelius neque distinxit historiam varietate locorum neque verborum collocatione et tractu orationis leni et aequabili perpolvit illud opus; sed ut homo neque doctus neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit; vicit tamen, ut dicis, superiores. Brut. 26, 102: L. Caelius Antipater scriptor, quemadmodum videtis, fuit ut illis temporibus luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi (geb. 614/140 † 663/91), magister.*

Pompon. de orig. iuris Dig. I 2, 2, 40 *Coelius Antipater, qui historias conscripsit, sed plus eloquentiae quam scientiae iuris operam dedit.*

Front. ep. ad Caes. IV 3 p. 62 N. *Ennius eumque studiose aemulatus L. Coelius (in dem periculum verba industrius quaerendi).*

Vell. II 9, 4 *vetustior Sisenna fuit Caelius.*

Coelius gründete seine darstellung auf römische und auf punische berichte, von letzteren namentlich auf Silenos (I § 52).

Priscian. VIII p. 383 H. *Coelius: ex scriptis eorum qui veri arbitrantur.*

Ascon. in Cic. Pison. p. 2, 24 K. *video — in annalibus eorum, qui Punicum bellum secundum scripserunt, tradi Placentiam coloniam deductam pridie Kal. Iun. primo anno eius belli, <P.> Cornelio Scipione . . Ti. Sempronio Longo cons. p. 3, 5 Placentiam autem sex milia hominum novi coloni deducti sunt, in quibus equites ducenti sqq.*

Liv. XXI 46, 10 von der lebensrettung des P. Scipio in dem gefechte am Ticinus: *servati consulis decus Coelius ad servum natione Ligurem delegat: malim equidem de filio verum esse, quod et plures tradidere auctores et fama obtinuit.*

Gell. X 24, 6 *suppetit etiam Coelianum illud ex libro historiarum secundo: 'Si vis mihi equitatum dare et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta'.* Aus Cato's origines s. o. s. 22.

Liv. XXVII 27, 12 (546/208) vom tode des M. Marcellus: *multos circa unam rem ambitus fecerim, si, quae de Marcelli morte variant auctores, omnia exequi velim. ut omittam alios, Coelius triplicem gestae rei ordinem edit: unam traditam*

§ 12. *fama, alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuerit, tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi cōperta adfert.*

Träume, zeichen und wunder:

Cic. de divin. I 24 *redeamus ad somnia. Hannibalem Caelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Iunonis Laciniae, auferre vellet . . . , ei secundum quietem visam esse Iunonem praedicere, ne id faceret, minarique, si fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret; idque ab homine acuto non esse neglectum. . . . hoc item in Sileni, quem Caelius sequitur, Graeca historia est; is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Iove in deorum concilium vocari. quo cum venisset, Iovem imperavisse, ut Italiae bellum inferret ducemque ei unum e concilio datum, quo illum utentem cum exercitu progredi coepisse. tum ei ducem illum praecepisse, ne respiceret, illum autem id diutius facere non potuisse elatumque cupiditate respexisse: tum visam beluam vastam et immanem, circumplicatam serpentibus, quacunque incederet, omnia arbusta virgulta tecta pervertere. et eum admiratum quaesisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: et deum respondisse, vastitatem esse Italiae, praecepisseque ut pergeret protinus; quid retro atque a tergo fieret, ne laboraret. vgl. Liv. XXI 22, 5—9. Sil. It. III 168—214. Zonar. VIII 22 p. 408^d.*

Ebendas. I 26 beispiele von traumgesichten: *omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Caelius; cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent (264/490) . . . itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est. C. vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somnis quaesturam pete(re nol)enti Tiberium fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. hoc, ante quam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, et se audisse scribit Caelius et dixisse multis. vgl. Val. M. I 7, 6 . . . . Caelius etiam, certus Romanae historiae auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc vivo pervenisse scribit.*

Cic. de nat. deor. II 3, 8 *C. Flaminius Caelius religione neglecta cecidisse apud Trasumennum scribit cum magno rei publicae volnere. de divin. I 35 quid? bello Punico secundo nonne C. Flaminius consul iterum (537/217) neglexit signa rerum futurarum magna cum clade rei publicae? . . . itaque tribus iis*

horis concisus exercitus atque ipse interfectus est. magnum illud § 12. etiam quod addidit Caelius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum proelium fieret, tantos terrae motus in Liguribus, Gallia compluribusque insulis totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labe factae sint terraeque desiderint fluminaque in contrarias partes fluxerint atque in unum mare influxerit. vgl. Liv. XXII 3, 11. 5, 8. Plut. Fab. 3. Zonar. VIII 25 p. 413^a.

Im I. buche erzählte Coelius die hispanischen kriege der Punier und die einnahme von Sagunt (fr. 3—10 Peter), ferner die ersten beiden feldzüge Hannibals in Italien; im II. die schlacht bei Cannae; III begann mit dem jahre 540/204; im VI. ward die landung Scipios in Afrika geschildert 550/204; VII umfaszte die drei letzten jahre des krieges 551/203—553/201.

Phantastische schilderung der überfahrt und landung des P. Scipio: Liv. XXIX 25, 3. 27, 14.

Das geschichtswerk des Coelius bildet die grundlage der späteren darstellungen des zweiten punischen krieges. Livius nennt ihn eilfmal (XXI 38, 7. 46, 10. 47, 4. XXII 31, 8. XXIII 6, 8. XXVI 11, 10. XXVII 27, 13. XXVIII 46, 14. XXIX 25, 3. 27, 14. 35, 2) und einmal Silenos (bei der einnahme von Neu-Karthago) XXVI 49, 3. Über Plutarch vgl. Wilh. Soltau, de fontibus Plutarchi in secundo bello Punico enarrando. Bonn 1870, über Dio Max Posner, quibus auctoribus in bello Hannibalico enarrando usus sit Dio Cassius. Bonn 1874.

M. Brutus fertigte eine *epitome Caelianorum* an, Cic. ad Att. XIII 8.

Spartian. Hadr. 16, 6 *Hadrianus amavit . . . genus vetustum dicendi . . . Sallustio Coelium praetulit.*

§ 13. Sempronius Asellio.

Nipperdey Philol. VI 134 (opusc. 403). W. Stelkens, der röm. geschichtschreiber S. A. Crefeld 1867. 4. HPeter CCXXXVIII. 178.

Asellio, trib. mil. im numantinischen kriege 620/134, schrieb *historiae* (oder *rerum gestarum libri*), wenigstens 14 bücher.

Cic. de legg. I 2, 6 *ecce autem successere huic (Caelio) Gellii (codd. belli), Clodius, Asellio: nihil ad Caesium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam.*

§ 13. Gell. V 18, 7—9 — *scriptum est in libro Semproni Asellionis primo* —: ‘*verum inter eos*’, inquit, ‘*qui annales relinquere voluissent, et eos, qui res gestas a Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit: annales libri tantum modo quod factum quoque anno gestum sit, ea demonstrabant ita, quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα vocant. nobis non modo satis esse video, quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque ratione gesta essent, demonstrare*’. Paulo post idem Asellio in eodem libro: ‘*nam neque alacriores*’, inquit, ‘*ad rempublicam defendendam neque segniores ad rem perperam faciendam annales libri commovere quicquam possunt. scribere autem bellum initum quo consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit ex eo, et eo libro quae in bello gesta sint non praedicare aut interea quid senatus decreverit aut quae lex rogatione lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint iterare: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere*’.

Ders. XIII 3, 6 . . . *cum legerem Sempronii Asellionis, veteris scriptoris, quartum ex historia librum, in quo de P. Africano Pauli filio ita scriptum est: ‘nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium Paulum, neminem bonum imperatorem signis conlatis decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset*’.

Ders. II 13 . . . *in libro Sempronii Asellionis rerum gestarum quinto . . . is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit. eius verba de Ti. Graccho tribuno pl., quo in tempore interfectus in Capitolio est, haec sunt: ‘nam Gracchus domo cum proficiscebatur, numquam minus terna aut quaterna milia hominum sequebantur*’. atque inde infra de eodem Graccho sic scripsit: ‘*orare coepit id quidem, ut se defenderent liberosque suos; eum, quem virile secus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendavit prope flens*’. vgl. App. b. c. I 14.

Ders. I 13, 10 von P. Crassus Mucianus (cos. 623/131): *is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque aliis historiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima et praecipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus . . .*

Ders. XIII 22, 8 *Sempronius Asellio in libro rerum gestarum XIII: ‘crepidarium*’, inquit, ‘*cultellum rogavit a crepi-*

dario sutore. vgl. App. b. c. I 36 von der ermordung des § 13. volkstribunen M. Livius Drusus 663/91.

§ 14. 6. Cn. Gellius.

Nipperdey Philol. VI 131 (opusc. 399). H. Peter CCXXXVIII. 165.

Cn. Gellius schrieb *annales* von den ältesten zeiten an, deren 97. buch citiert wird.

M. Cato hielt eine rede pro L. Turio contra Cn. Gellium. Gell. XIV 2, 21.

Cic. de legg. I 2, 6 *ecce autem successere huic (Antipatro) Gellii (codd. belli), Clodius, Asellio: nihil ad Caelium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam.*

Cic. de divin. I 26, 55 von den *ludi votivi* 490,264: *omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Caelius: cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent sqq.*

Censor. de die nat. 17, 11 von den vierten *ludi saeculares*: *at Piso Censorius et Cn. Gellius, sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat, post annum factos tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummiō Achaico consulibus, id est anno DCVIII (146).*

Mar. Victor. VI p. 23 K. *repertores litterarum Cadmus ex Phoenice in Graeciam et Evander ad nos transtulerunt a b c d e [h] i k l m n o p [q] r s t u litteras, numero XVI. postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implese numerum XXVIII grammatici, praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt.*

Plin. NH VII 198 *mensuras et pondera (invenit) Phidon Argivus aut Palamedes, ut maluit Gellius.* Plin. ind. auct. l. VII p. 26 S. *Gnaeo Gellio.*

Serv. in Aen. VIII 638 *Cato autem et Gellius a Sabo Lacedaemonio trahere eos (Sabinos) originem referunt.*

Dionys. II 31 vom raube der Sabinerinnen: *ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, Γναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον· ὁ καὶ μᾶλλον εἰκός.*

Gell. XIII 23, 13 .. *Cn. Gellii annalem tertium, in quo scriptum est, Hersiliam, cum apud T. Tatium verba faceret pacemque oraret, ita precatam esse: Neria Martis, te obsecro sqq.*

Dion. II 76 *ἐτελεύτησε (Νόμας), — γενεὰν — καταλιπών, ὡς — Γέλλιος Γναῖος ἱστορεῖ θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς*

§ 14. ἐγένετο Ἄγκος Μάρκιος ὁ τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς.

Gellius und C. Licinius Mager: Dionys. IV 6 παραγίνεται δ' εἰς Ῥώμην (Ταρκύνιος) Ἄγκου Μαρκίου βασιλεύοντος, ὡς μὲν Γέλλιος ἱστορεῖ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς βασιλείας, ὡς δὲ Λικίνιος γράφει κατὰ τὸν ὄγδοον. ἔστω δὴ κατὰ τοῦτον ἐλληλυθῶς τὸν ἐνιαυτὸν καθ' ὃν γράφει Λικίνιος, καὶ μὴ πρότερον· ἐν ὑστέρω μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴη χρόνος παραγεγονώς, εἶγε δὴ κατὰ τὸν ἕνατον ἐνιαυτὸν τῆς Ἄγκου δυναστείας ἰπέων ἠγούμενος ἐπὶ τὸν πρὸς Λατίνους πόλεμον ὑπὸ τοῦ βασιλέως πέμπεται, ὡς ἀμφοτέροι λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς. VI 11 von der schlacht am See Regillus 258/496: Λικίνιος μὲν γὰρ καὶ οἱ περὶ Γέλλιον οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰκότων οὔτε τῶν δυνατῶν αὐτὸν εἰσάγουσι τὸν βασιλέα Ταρκύνιον ἀγωνιζόμενον ἐφ' ἵππου καὶ τιρωσκόμενον, ἄνδρα ἐνενήκοντα ἔτεσι προσάγοντα. VII 1 von der gesandtschaft nach Sicilien 262/492: τύραννοι δὲ τότε κατὰ πόλεις μὲν ἦσαν, — οὐχὶ Διονύσιος ὁ Συρακούσιος, ὡς Λικίνιος γέγραφε καὶ Γέλλιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οὐθὲν ἐξητακότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸ δηλοῖ τοῦ ὄργον, ἀλλ' εἰκῆ τὸ προστυχὸν ἀποφαινόμενοι.

Geht auf ihn Gell. II 11 (*scriptum est in libris annalibus*) und Plin. VII 101 die geschichte von dem Achilles Romanus L. Sicinius (oder Siccius) Dentatus?

Livius hat auf Cn. Gellius nirgends bezug genommen.

§ 15. 7. L. Cornelius Sisenna.

L. Cornelii Sisennae vitam conscripsit C. Lud. Roth. Basel 1834. H. Peter CCCXXIII. 277.

Sisenna war praetor 676/78 (CIL I nr. 203. Ascon. in Cic. Cornelian. p. 66, 7 . . L. Sisennam qui res Romanas scripsit). 684/70 war er unter den anwältten des C. Verres. Er starb als legat des Pompeius während des seeräuberkrieges 687/67.

Vell. II 9, 5 (um die zeit des Cimbernkrieges) *historiarum (Milesiarum O. Jahn) auctor iam tum Sisenna erat iuvenis; sed opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est.* Plut. Luc. 1 nennt ihn als genossen von Hortensius und Lucullus: Σισένναν τὸν ἱστορικόν.

Sisenna übersetzte die schlüpfrigen erzählungen des § 15. Aristeides von Milet (*Μιλησιακά*). Ovid. Trist. II 443 *vertit Aristiden Sisenna, nec obsuit illi | historiae turpes inse-*
ruisse iocos.

Seine *historiae* galten als das hauptwerk für die sullanische zeit.

Cic. Brut. 64, 228 *L. Sisenna, doctus vir et studiis optimis deditus, gnarus reipublicae, bene Latine loquens, non sine facetiis ... huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnis vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc descriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.* de legg. I 2, 7 *Sisenna . . omnes adhuc nostros scriptores . . . facile superavit. is tamen . . . in historia puerile quiddam consecatur, ut unum Clitarchum neque praetereu quemquam de Graecis legisse videatur, eum tamen velle dumtaxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset.*

Front. ep. ad Ver. I, 1 p. 114 N. *historiam — scripsere — Sisenna longinque . .*

Sall. Jug. 95 *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna, optume et diligentissime omnium qui eas res dixere persecutus, parum mihi libero ore locutus videtur.*

Cic. de divin. I 44, 99 *Caeciliae Q. filiae somnio modo Marsico bello templum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat somniis credi non oportere. idem contra ostenta nihil disputat exponitque initio belli Marsici et deorum simulacra sudavisse et sanguinem fluxisse . . . II 25, 54 (ostenta) multa ante Marsicum bellum a Sisenna collecta attulisti.*

Gell. XII 15 aus dem VI. buche der historiae: *nos una aestate in Asia et Graecia gesta literis idcirco continentia mandavimus, ne vellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.*

Tacit. hist. III 51 *proelio, quo apud Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est (667/87), Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat. vgl. Liv. per. 79 in quo bello duo fratres, alter ex Pompei exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrerunt, et cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo*

§ 15. *ei extracto, ipse se supra rogum transfodit et eodem igne consumptus est.*

Non. p. 468 *Sisenna histor. lib. XXIII: multi populi, plurimae contionis dictaturam omnibus animis et studiis suffragaverunt (672/82).*

§ 16. 8. Q. Claudius Quadrigarius.

Lud. Giesebrecht, Q. Claudius Quadrigarius. Prenzlau 1831. H. Peter CCLXXXVII. 205. Th. Mommsen, *forsch.* II 426ⁿ. G. F. Unger *Philol. Suppl.* III 2, 3 ff.

Vell. II 9, 6 *vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius Antias.*

Q. Claudius schrieb *annales*, mindestens 23 bb., bis in die sullanischen zeiten. Das I. buch handelte von dem gallischen brande und enthielt noch den zweiten Samnitenkrieg; V. und VI. betrafen den hannibalischen krieg; im XIII. war die rückkehr des Q. Metellus Numidicus 655/99 erzählt; im XIX. die bestürmung des Piraeus durch Sulla und das siebente consulat des C. Marius 667/87.

Livius hat vom VI. buche ab Claudius benutzt, desgleichen Dionysios.

Gell. XVII 2, 2—26 *haec verba ex Q. Claudii primo annali — notavi . . .* darin § 13. 14 von M. Manlius: *simul forma factis eloquentia dignitate acrimonia confidentia pariter praecellebat, ut facile intellegeretur magnum viaticum ex se atque in se ad rem publicam evertendam habere. . . . nam Marcus Manlius, quem Capitolium servasse a Gallis supra ostendi, cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem respublica sensit, is et genere et vi et virtute bellica nemini concedebat.*

Liv. VI 42, 5 (387/367) *bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius, inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo provocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum caesum torque spoliavit, tum pugnatam.*

Gell. IX 13 *Titus Manlius summo loco natus adprimeque nobilis fuit. ei Manlio cognomentum factum est Torquatus. causam cognomenti fuisse accepimus torquis ex auro induvies, quam ex hoste quem occiderat detractam induit. sed quis hostis et quid genus, quam formidandae vastitatis et quantum insolens*

provocator et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius § 16. primo annalium purissime atque inlustrissime simplicique et incompta orationis antiquae suavitate descripsit . . . — § 19 quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati.

Liv. IX 5, 2 (433/321) *itaque non, ut vulgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed per sponsonem facta est.*

Gell. II 19, 7. 8 *Claudius Quadrigarius in primo annali: . . . id ubi rescierunt propinqui obsidum, quos Pontio traditos supra demonstravimus, eorum parentes cum propinquis capillo passo in viam provolarunt. XVII 2, 21 (verba ex Q. Claudi primo annali): 'cum tantus' — 'arrabo penes Sannites populi Romani esset'. arrabonem dixit sescentos obsides. vgl. Liv. IX 5, 5. 14, 14.*

Gell. III 8 schreibt nach Valerius Antias von dem anschlage des Timochares, den könig Pyrrhus zu vergiften. *Quadrigarius autem in libro tertio non Timocharem sed Niciam adisse ad consulem scripsit, neque legatos a senatu missos, sed a consulibus, et <Pyrrum> populo Romano laudes atque gratias scripsisse captivosque omnes, quos tum habuit, vestivisse et reddidisse. consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Litteras, quas ad regem Pyrrum super ea causa miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:*

'Consules Romani salutem dicunt Pyrro regi' . . .

vgl. Mommsen, *forsch.* II 499ⁿ.

Gell. V 17, 5 *Q. Claudius annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartum nonas Sextiles.*

Liv. XXXIII 10, 7—9 (557/197 in der schlacht bei Kynoskephalae, nach Polybios) *caesa eo die octo hostium milia, quinque capta. ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. si Valerio quis credat, — XL milia hostium eo die sunt caesa, capta — V milia DCC . . . Claudius quoque duo et LXX milia hostium caesa scribit, capta IV milia et CCC.* Ähnliche übertreibungen des Claudius s. Liv. XXXVIII 23, 8. Oros V 3 p. 290 (*Claudius historicus refert*).

Oros. V 20 p. 348 (672/82) *Sullae etiam et Marii adolescentis maximum tunc proetium apud Sacriportum fuit, in quo de exercitu Marii caesa sunt XXV milia, sicut Claudius scribit.*

§ 16. Mommsen und G. F. Unger a. a. o. halten Q. Claudius Quadrigarius und den bearbeiter der annalen des C. Acilius (o. s. 17) für denselben schriftsteller.

Plut. Num. I sagt von den alten stammbäumen: Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οὕτω γάρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεισι τῆς πόλεως ἠφανίσθαι (vgl. Liv. VI 1). Niebuhr RG II 2 f. bezog dies auf Q. Claudius.

Appian. Kelt. 1, 3 citiert für die niederlage des consuls L. Cassius vor den Tigurinern (647/107): ὡς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Παύλῳ τῷ Κλαυδίῳ. Auf diesen hat HPeter s. CCC f. das citat Plutarchs zurückgeführt.

Über Clodius Licinus s. § 33.

§ 17. 9. Valerius Antias.

Herm. Liebalddt, de Valerio Antiate. Naumburg 1840. 4. Nissen s. 43 ff. Nitzsch, annalistik s. 346. Unger a. a. o. s. 13. HPeter CCCV. 237.

Valerius Antias (nachkomme des befehlshabers L. Valerius Antias bei Liv. XXIII 34, 9 im j. 539/215?) schrieb *historiae* seit der gründung Roms, von denen das 75. buch citiert wird.

Gell. VII 7, 6 *Acca Larentia — testamento, ut in Antiatibus historia scriptum est, Romulum regem . . . bonis suis heredem fecit.*

Plut. Rom. 14 vom raube der Sabinerinnen: ἀρπασθῆναι δέ φασιν οἱ μὲν τριάκοντα μόνας, ἀφ' ὧν καὶ τὰς φρατρίας ὀνομασθῆναι, Οὐαλέριος δὲ Ἀντίας ἐπὶ καὶ εἴκοσι καὶ πεντακοσίας (= Varro b. Dionys. II 47), Ἰόβας δὲ τρεῖς καὶ ὄγδοῦκοντα καὶ ἑξακοσίας παρθένους (= Dionys. II 30). vgl. Ad. Kiessling rh. Mus. XXIII 672. 1868.

Plin. NH XIII 87 *Antias secundo (libro tradit Numae) libros fuisse XII pontificales Latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae continentes; idem tertio et senatus consultum ponit, quo comburi eos placuerit.* Plut. Num. 22.

Liv. XXXX 29, 8 *adicit Antias Valerius, Pythagoricos (libros Numae) fuisse, volgae opiniononi, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide.*

Ascon. in Cic. Pis. § 52 p. 12 K. *nam <M.> Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice aedificata est in Palatio, cuius exitus, quo magis insignis esset, in*

publicum versus declinaretur, hoc est extra privatum aperiretur. § 17.
 Dion. V 39. Plut. Popl. 20. vgl. das elogium des Manius Valerius Maximus (dict. 260/494) CIL I p. 284 Mommsen und O. Hirschfeld Philol. XXXIV 85. 1876.

Dionysios benutzte Valerius Antias vielfältig. Livius hat ihn an 35 stellen namentlich angeführt. Plutarch schrieb ihm vornehmlich im leben des P. Valerius Poplicola aus. s. Ad. Kiessling, de Dionysi Hal. antiquitatum auctorib. latinis s. 20 ss. H. Peter, die quellen Plutarchs s. 172. 45—50.

Liv. III 5, 12 (290/464) von der schlacht gegen die Aequer: *difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnaverint ceciderintve, exacto adfirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere summas . . .*

Die gefälschten Censuszählungen vor dem gallischen brande scheinen von Valerius herzurühren. Schwegler RG II 689.

Gell. III 8 erzählt von Timochares als verräter des königs Pyrrhus: *hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem . . . s. o. s. 43.*

Liv. XXVI 49 (544/210) nach der einnahme von Neukarthago: *tum obsides civitatum Hispaniae vocari iussit (Scipio): quorum quantus numerus fuerit piget scribere, quippe cum alibi trecentos ferme, alibi tria milia septingentos viginti quattuor fuisse inveniam. aequae et alia inter auctores discrepant. praesidium Punicum alius decem, alius septem, alius haut plus quam duum milium fuisse scribit. capta alibi . . . supra quinque et viginti invenias. scorpiones maiores minoresque ad sexaginta captos scripserim, si auctorem Graecum sequar Silenum; si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum decem tria millia: adeo nullus mentiendi modus est. ne de ducibus quidem convenit. plerique Laetium praefuisse classi, sunt qui M. Iunium Silamum dicant. Arinen praefuisse Punico praesidio deditumque Romanis Antias Valerius, Magonem alii scriptores tradunt. non de numero navium captarum, non de pondere auri atque argenti et reductae pecuniae convenit. si aliquis adsentiri necesse est, media simillima veris sunt.*

Liv. XXX 19, 11 (551/203) *idem consul (Cn. Servilius) cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflictit. obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque milia hostium caesa ait. quae tanta res est, ut aut impudenter ficta sit aut neglegenter praetermissa.*

§ 17. Liv. XXXIII 10, 8 (557/197) von der schlacht bei Kynoskephalae: *si Valerio qui credat omnium rerum inmodice numerum augenti, quadraginta milia hostium eo die sunt caesa, capta (ibi modestius mendacium est) quinque milia septingenti, signa militaria ducenta undequingenta.*

Liv. XXXIV 15, 9 (559/195) von dem siege des consuls M. Cato bei Emporiae: *Valerius Antias supra quadraginta milia hostium caesa eo die scribit. Cato ipse, haud sane detractor laudum suarum, multos caesos ait, numerum non adscribit.* ähnlich übertrieben XXXVI 19, 12 *quid si Antiati Valerio credamus — quadraginta inde milia cecidisse . . . 38, 6 duodetriginta milia hostium occisa Antias Valerius scribit . . . ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est . . . XXXVIII 23, 8 Claudius . . . Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo esse solet . . . Oros. V 3 p. 290. 16 p. 327. vgl. Nissen s. 93 ff.*

Ascon. in Cic. Corn. p. 61 von der anweisung der *subsellia senatoria* bei den schauspielen im zweiten consulate des P. Scipio Africanus 560/194: *videtur in hac quidem oratione hunc auctorem (Antiatem) secutus Cicero dixisse . . .*

Über die gefälschte schilderung der Scipionenprozesse (seit 567/187) bei Valerius Antias (Liv. XXXVIII 50—55. 58—60; Gell. VI 19, 8 *Valerius autem Antias contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates veterum annalium — dixit —*) s. Mommsen, *forsch.* II 417—510.

Liv. XXXIX 43 von der nota censoria des M. Cato gegen L. Quinctius Flamininus 570/184: *Valerius Antias, ut qui nec orationem Catonis legisset et fabulae tantum sine auctore editae credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate peragit . . .*

Liv. XLV 40, 1 (587/167) von dem makedonischen triumphe des L. Aemilius Paulus: *summam omnis captivi auri argentique translati <sestertium> miliens ducentiens fuisse Valerius Antias tradit, qua haut dubie maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur . . . c. 43, 8 von dem illyrischen triumphe des L. Anicius: *sestertium ducentiens ex ea praeda redactum esse auctor est Antias, praeter aurum argentumque, quod in aerarium sit latum. quod quia unde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui.**

Gell. VI 9, 12 *Probus Valerium Antiatem libro historiarum § 17. XVII 'speponderant' scripsisse adnotavit verbaque eius haec posuit: 'Tiberius Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat (618/138), et ceteri qui pacem speponderant'.*

§ 18. 10. C. Licinius Macer (Calvus).

H. Liebalddt, C. Licinius Macer. Naumburg 1848. 4. Mommsen chronol. s. 93. Nitzsch, annalistik s. 351. HPeter CCCXXXVIII. 300.

Trib. pl. 681/73; nach seiner praetur repetundarum angeklagt, entlebte er sich selbst 688/66. sein sohn war der redner und dichter C. Licinius (Macer) Calvus.

Cic. de legg. I 2, 7 *nam quid Macrum numerem, cuius loquacitas habet aliquod argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multa sed inepta oratio, summa impudentia* (em. Mommsen).

Brut. 67, 238 von seinen reden: *C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius si vita, si mores, si voltus denique non omnem commendationem ingeni everteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen, non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus et omnis actio sine lepore; at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentioreni maioremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam quam oratoriam diceres. his etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.*

Eine tribunicische rede Macers aus Sallusts *historiae* s. Sallust. ed. Kritz III p. 272. (fr. III 82.).

Licinius schrieb *annales ab urbe condita*, von denen das XXI. buch angeführt wird.

Gellius und Licinius bei Dionysios s. o. s. 40.

Dionys. V 47 von der ovatio des P. Postumius Tubertus cos. 251/503: *τότε δὲ πρῶτον, ὡς Αἰκίννιος ἴστορεῖ, τοῦτον ἐξευρούσης τὸν θρίαμβον τῆς βουλῆς.*

Liv. IV 7, 10 (310/444): *T. Quinctius Barbutus interrex consules creat L. Papirium Mugilanum L. Sempronium Atratinum. his consulibus cum Ardeatibus foedus renovatum est. idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratum inveniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectorum iis consulum praetermissa*

§ 18. *nomina. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeantino et in linteis libris ad Monetae inventa. vgl. Dionys. XI 62 von den consulartribunen und consulu jenes jahres: αὐται δύο κατὰ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ἀρχαὶ Ῥωμαίων αἱ τὸ μέγιστον ἔχουσαι κράτος ἐγένοντο. πλήν οὐκ ἐν ἀπάσαις ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χρονογραφίαις ἀμφοτέραι φέρονται, ἀλλ' ἐν αἷς μὲν οἱ χιλίαρχοι μόνον, ἐν αἷς δ' οἱ ὕπατοι, ἐν οὐ πολλαῖς δ' ἀμφοτέροι, αἷς ἡμεῖς οὐκ ἄνευ λογιζμοῦ συγκατατιθέμεθα, πιστεύοντες δὲ ταῖς ἐκ τῶν ἱερῶν τε καὶ ἀποθέτων βίβλων μαρτυρίαις. ἄλλο μὲν οὖν οὐδὲν ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν ἔργον ἱστορίας ἄξιον ἐπράχθη, συνθῆκαι δὲ πρὸς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγένοντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας κτέ. s. Mommsen chron.² 93 ff.*

Liv. IV 13, 7 (315/439) — *et Lucius Minucius praefectus annonae seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus: nihil enim constat nisi in libros linteos utroque anno (c. 12, 8) relatatum inter magistratus praefecti nomen.*

Liv. IV 20, 5—8 (317/437) *omnis ante me auctores secutus A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iovis Feretrii templo intulisse exposui. ceterum . . . titulus ipse spoliis inscriptus illos meque arguit consulem ea Cossum cepisse. . . qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales quodque magistratum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, septimo post demum anno (vielmehr 326/428) cum T. Quinctio Penno A. Cornelium Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus est.*

Liv. IV 23, 1 (320/434) *eosdem consules insequenti anno refectos Iulium tertium Verginium iterum apud Licinium Macrum invenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. ceterum in tam discrepanti editione et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur; neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placuit, Tubero incertus veri est. sed inter cetera vetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.*

Liv. VII 9, 3 (393/361) *dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse satis constat et magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiarum habendorum causa et ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello praeferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum*

pravae cupiditati fuerit. quaesita ea propria familiae laus le- § 18.
viorem auctorem Licinium furit. cum mentionem eius rei in
vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis ut belli Gallici
causa dictatorem creatum arbitrer inclinat animus.

Liv. IX 46, 3 (450/304) von Cn. Flavius vor dessen
curulischer aedilität: . . . *quem aliquanto ante desisse scriptum*
facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto triumvirati-
busque, nocturno altero, altero coloniae deducendae.

Liv. X 9, 10 (455/299) *in eum annum cum Q. Fabium*
consulem non petentem omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem
fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consu-
latus in bellicosiore annu: eo anno maiori se usui rei publi-
cae fore urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid
mallet nec petentem tamen aedilem curulem cum L. Papirio
Cursore factum. id ne pro certo ponerem, vetustior annalium
auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse tradit Cn.
Domitium Cn. f. Calvinum et Sp. Carviliu Q. f. Maximum.
id credo cognomen errorem in aedilibus fecisse, secutamque fa-
bulam mixtum ex aediliciis et consularibus comitiis convenientem
errori.

§ 19. 11. L. Voltacilius Plotus.

Suet. de rhet. 3 p. 124 Rf. *L. Voltacilius Plotus ser-*
visse dicitur . . . donec ob ingenium et studium litterarum manu
missus accusanti patrono subscripsit. deinde rhetoricam profes-
sus Cn. Pompeium Magnum docuit patrisque eius (Cn. Pompeius
Strabo eos. 665/89) res gestas nec minus ipsius compluribus
libris exposuit, primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos
opinatur, scribere historiam orsus, nonnisi ab honestissimo quo-
que scribi solitam ad id tempus.

Hieron. a. 1936 (= 81 v. Ch.) *Vultacilius Plotus latinus*
rhetor . . . scholam Romae aperuit.

12. Q. Aelius Tubero.

Nipperdey, Philol. VI 137 (opusc. 406). HPeter CCCLV. 311.

Pompon. de or. iur. Dig. I 2, 2, 46 *post hos (Ofilium*
Trebatium Cascellium) Q. (Moimmsen, quoque cod.) Tubero fuit . . .
transiit a causis agendis ad ius civile, maxime postquam Quintum
Ligarium accusavit nec optinuit apud Gaium Caesarem
(708/46) . . . Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici

§ 19. *et privati et complures utriusque operis libros reliquit: sermone etiam (tamen Mommsen) antiquo usus affectavit scribere et ideo parum libri eius grati habentur.*

Tubero schrieb historiae von den ältesten zeiten, von denen das XIV. buch citiert wird.

Dionys. I 80 von der jugend des Romulus und Remus: *ὥς δὲ Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελής, γράφει, προειδότες οἱ τοῦ Νεμέτορος . . .*

Livius nennt ihn einmal mit Antias, zweimal mit C. Licinius Macer zusammen; s. o. s. 48. vgl. Dionys. I 7.

Gell. VII 3 *Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa castris apud Bagradam flumen positus, proelium grande atque acre fecisse adversus unum serpentem in illis locis stabulantem invisitatae inmanitatis . . .* (vgl. Liv. XVIII b. Val. Max. I 8 ext. 19). c. 4, 2 *eundem Regulum Tubero in historiis redisse Cathaginem novisque exemplorum modis excruciatum a Poenis dicit: 'in atras', inquit, 'et profundas tenebras eum claudebant . . .'*

Suet. Caes. 83 *Quintus Tubero tradit heredem ab eo (Caesare) scribi solitum ex consulatu ipsius primo usque ad initium civilis belli Cn. Pompeium, idque militibus pro contione recitatum. c. 56 feruntur, ut ait Tubero, et ab adulescentulo quaedam scripta . . .* (Reifferscheid ind. schol. hib. Vratisl. 1870 p. 5).

§ 20. 7. Denkwürdigkeiten und autobiographien.

Ludw. Wiese, comm. de vitar. scriptoribus Romanis. Berl. 1840. 4.

W. H. D. Suringar, de Romanis autobiographis. Leiden 1864. 4.

Cic. ad fam. V 12, 8 *scribam ipse de me, multorum tamen exemplo et clarorum virorum. Tac. Agric. 1 sed apud priores ut agere digna memoratu primum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt, nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtreptioni fuit. adeo virtutes isdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.*

1. M. Aemilius Scaurus, geb. 592/162, cos. 639/115 § 20. und princeps senatus, tr. de Galleis Karneis. censor 645/109. † gegen 666/88.

HPeter CCLII. 185.

Cic. pro Sest. 47, 101 *propugnatores . . reipublicae . . tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit, quem numquam ulla vis, ullae minue, ulla invidia labefecit.*

Sall. Jug. 15, 4 <M.> *Aemilius Scaurus, homo nobilis impiger factiosus, avidus potentiae honoris divitiarum, ceterum vitia sua callide occultans.*

Cic. Brut. 29, 112 . . *in Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret . . huius et orationes sunt et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius, lectu sane utiles, quos nemo legit.* Plin. XXXIII 21.

Valer. Max. IV 4, 11 *M. autem Scaurus quantulam a patre hereditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de vita sua tres scripsit, refert. ait enim sibi sex sola mancipia totumque censum quinque atque triginta milium nummum relictum.* vgl. (Aur. Vict.) de vir. illustr. 72.

2. P. Rutilius Rufus, cos. 649/105.

H. Nissen qu. des Liv. s. 43ⁿ. HPeter CCLXI. 187.

P. Rutilius diente 620/134 als tribunus militum im numantnischen, 645/109 als legat des Q. Metellus im jugurthnischen kriege und stand 656/98 als legat dem proconsul Q. Mucius Scaevola in der provinz Asia zur seite. Auf die anklage der publicani ca. 662/92 verurteilt lebte er seitdem als verbannter in Mytilene, später in Smyrna, wo Cicero ihn noch 676/78 sah.

Rutilius schrieb *de vita sua* wenigstens fünf bücher und in griechischer sprache eine *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία*.

Cic. Brut. 30, 113 *Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est . . . multaque opera multaque industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat . . . doctus vir et Graecis litteris eruditus, Panaeti auditor, prope perfectus in stoicis.* de orat. I 53, 229 *cum esset ille vir exemplum . . innocentiae cumque illo nemo neque integrrior esset in civitate ne-*

§ 20. *que sanctor . . . Vell. II 13, 2 P. Rutilium, virum non saeculi sui, sed omnis aevi optimum. Oros. V 17 p. 334 Rutilius quoque, vir integerrimus . . . periturio iudicium condemnatus est: qui Smyrnam commigrans litterarum studiis intentus consenuit.*

Charis. II 195 K. *P. Rutilius Rufus de vita sua libro I: Pompeius elaboravit, uti populum Romanum nosset eumque artificiose salutaret* (Q. Pompeius cos. 613/141. cens. 623/131).

Athen. IV p. 168^d, aus Poseidonios, von dem schwelger Apicius: οὗτος δ' ἐστὶν Ἀπίκιος ὁ καὶ τῆς φυγῆς αἴτιος γενόμενος Ῥουτιλίῳ τῷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐκδεδωκότι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ. VI p. 274^c: Ῥουτίλιος Ῥοῦφος ὁ τὴν πάτριον ἱστορίαν γεγραφώς. XII p. 543^a: διαβόητος δ' ἦν παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Σίτιος ἐπὶ τρυφῇ καὶ μαλακίᾳ, ὡς φησι Ῥουτίλιος. περὶ γὰρ Ἀπικίου προειρήκαμεν.

Liv. XXXIX 52, 1 (571/183) *Scipionem et Polybium et Rutilium hoc anno mortuum scribunt.*

Gell. VI 14, 8 sqq. von der gesandtschaft der drei philosophen aus Athen (599/155): *tum admirationi fuisse aiunt Rutilium et Polybium philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam. violenta, inquirunt, et rapida Carneades (ex academia) dicebat, scita et teretia Critolaus (peripateticus), modesta Diogenes (stoicus) et sobria.*

Appian. Iber. 88 von dem numantinischen kriege: ὁ δὲ (Σκιπίων) Ῥουτίλιον Ῥοῦφον, συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, τότε χιλιαρχοῦντα ἐκέλευσε τέσσαρας ἡπέων ἴλας λαβόντα ἀναστεῖλαι τοὺς ἐνοχλοῦντας . . .

Plut. Mar. 28 ὡς δὲ Ῥουτίλιος ἱστορεῖ, τὰ μὲν ἄλλα φιλαλήθης ἀνὴρ καὶ χρηστός, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μαρίῳ προσκεκροκώς, von dem stimmenkauf des Marius für das sechste consulat (654/100).

Plut. Pomp. 37 von den geheimen papieren des königs Mithridates: Θεοφάνης δὲ (u. § 26) καὶ Ῥουτιλίου λόγον εὐρεθῆναι φησι παροξυντικὸν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων. ὁ καλῶς εἰκάζουσιν οἱ πλείστοι κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους εἶναι, τάχα μὲν οὐδὲν αὐτῷ τὸν Ῥουτίλιον ἕοικότα μισοῦντος, εἰκὸς δὲ καὶ διὰ Πομπήμιον, οὗ τὸν πατέρα (Cn. Pompeius Strabo cos. 665/89) παμπόνηρον ἀπέδειξεν ὁ Ῥουτίλιος ἐν ταῖς ἱστορίαις.

§ 21. 3. Q. Lutatius Catulus.

cos. 652/102 mit C. Marius: † im Marianischen bürgerkriege
667/87.

HPeter CCLXX. 191.

Cic. Brut. 35, 132 *iam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multae litterae, summa non vitae solum atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas; quae perspicui cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.* In Form eines sendschreibens: Front. ad Ver. imp. II p. 126 N. . . . *extant Catuli literae . . .* H. Jordan Hermes VI 68.

Auf den bericht des Catulus wird in Plut. Mar. 25. 26 (ὡς τὸν Κάτλον αὐτὸν ἰστορεῖν λέγουσιν). 27 bezug genommen.

Über die *communes historiae* des Q. Catulus vgl. Al. Riese rh. mus. XVIII 448. HPeter jhb. 1877 s. 749.

4. L. Cornelius Sulla Felix. L. Licinius Lucullus.

HPeter CCLXXVI. 195.

Sulla (cos. 666/88. 674/80. dict. 672 — 675/82 — 79. † 676/78) schrieb kurz vor seinem ende seine denkwürdigkeiten: *rerum gestarum libri*, welche er dem L. Lucullus widmete. Aus diesen hat Plutarch in den biographien von Sulla und Marius vielfach geschöpft.

Gell. I 12, 16 *L. Sulla rerum gestarum libro secundo ita scripsit: P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae impositum, est flamen Dialis captus (praetor 542/212).*

Priscian. IX p. 476 H. *Sulla in vicesimo primo rerum suarum: ad summam perniciem rem publicam perventurum esse.*

Plut. Sull. 6 Σύλλας δὲ οὐ μόνον ἠδέως προσιέμενος τὸν τοιοῦτον εὐδαιμονισμόν καὶ ζῆλον, ἀλλὰ καὶ συναύξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πραττόμενα τῆς τύχης ἐξῆπτεν, εἴτε κόμπῳ χρώμενος εἰθ' οὕτως ἔχων τῇ δόξῃ πρὸς τὸ θεῖον. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι γέγραφεν, ὅτι τῶν καλῶς αὐτῷ βεβουλεῦσθαι δοκούντων αἱ μὴ κατὰ γνώμην ἀλλὰ πρὸς καιρὸν ἀποτολμώμεναι πράξεις ἐπιπτον εἰς ἄμεινον. ἔτι δὲ

§ 21. καὶ δι' ὧν φησὶ πρὸς τύχην εὖ πεφυκέναι μᾶλλον ἢ πρὸς πόλεμον τῇ τύχῃ τῆς ἀρετῆς πλεόν ἔοικε νέμειν καὶ ὅλως ἑαυτὸν τοῦ δαίμονος ποιεῖν . . . ἔτι δὲ Λευκόλλῳ μὲν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ὧν ἐκείνῳ τὴν γραφὴν ἀνατέθεικε, παραινεῖ μηδὲν οὕτως ἡγεῖσθαι βέβαιον, ὡς ὅ τι ἂν αὐτῷ προστάξῃ νύκτωρ τὸ δαιμόνιον. vgl. Plut. Luc. 23.

Ders. Sull. 19 von der schlacht bei Chaeroneia 668/86: ὁ δὲ Σύλλας λέγει τέσσαρας καὶ δέκα ἐπίζητῆσαι τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, εἶτα καὶ τούτων δύο πρὸς τὴν ἐσπέραν παραγενέσθαι. διὸ καὶ τοῖς τροπαίοις ἐπέγραψεν Ἄρη καὶ Νίκην καὶ Ἀφροδίτην, ὡς οὐχ ἦττον εὐτυχία κατορθώσας ἢ δεινότητι καὶ δυνάμει τὸν πόλεμον (vgl. App. Mithr. 45. Eutrop. V 6).

Ebend. 28 von der schlacht bei Sacripontus 672/82: ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Σύλλας φησὶν εἰκοσιτρεῖς μόνους ἀποβαλεῖν, ἀποκτεῖναι δὲ τῶν πολεμίων δισμυρίουσ καὶ λαβεῖν ζῶντας ὀκτακισχιλίους.

Ebend. 37 ὁ δὲ Σύλλας οὐ μόνον προέγνω τὴν ἑαυτοῦ τελευτήν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ καὶ γέγραφε περὶ αὐτῆς: τὸ γὰρ εἰκοστὸν καὶ δευτέρον τῶν ὑπομνημάτων πρὸ δυεῖν ἡμερῶν ἢ ἐτελεύτα γράφων ἐπαύσατο. καὶ φησὶ τοὺς Χαλδαίους αὐτῷ προειπεῖν, ὡς δέοι βεβιωκότα καλῶς αὐτὸν ἐν ἀκμῇ τῶν εὐτυχημάτων καταστρέψαι: λέγει δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τεθυνηκότα μικρὸν ἔμπροσθεν τῆς Μετέλλης φανῆναι κατὰ τοὺς ὕπνους ἐν ἐσθῆτι φάυλῃ παρεστῶτα καὶ δεόμενον τοῦ πατρὸς παύσασθαι τῶν φροντίδων, ἰόντα δὲ σὺν αὐτῷ παρὰ τὴν μητέρα Μετέλλαν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀπραγμόνως ζῆν μετ' αὐτῆς.

Sueton. de gramm. 12 *Cornelius Epicadus L. Cornelii Syllae libertus . . . librum . . . quem Sylla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit.*

Plut. Lucull. 1 ὁ δὲ Λούκουλλος ἤσκητο καὶ λέγειν ἱκανῶς ἑκατέραν γλῶτταν, ὥστε καὶ Σύλλας τὰς αὐτοῦ πράξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν, ὡς συνταξομένῳ καὶ διαθήσουσι τὴν ἱστορίαν ἄμεινον.

Einer von L. Licinius Lucullus (cos. 680/74. † 697/57) in jüngeren jahren in griechischer sprache verfassten geschichte des marsischen krieges gedenken Cic. ad Att. I 19, 10. Plut. Luc. a. a. o. διασώζεται — Ἑλληνικὴ τις ἱστορία τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου.

§ 22. 5. M. Tullius Cicero. s. u. s. 72.

6. C. Iulius Caesar.

Ausgaben v. F. Oudendorp. Lugd. B. 1737. 4. Karl Nipperdey. Leipz. 1847.

B. Dinter, ed. 3. Leipz. 1876. Fr. Kraner (1853—56), de bello Gallico 11. Aufl. besorgt v. W. Dittenberger, Berl. 1879. de bello civili 7. Aufl. besorgt v. Fr. Hofmann. Berl. 1878.

1. *commentarii de bello Gallico*, VII bücher von den feldzügen der j. 696/58—702/52, herausgegeben 703/51. buch VIII (üb. d. j. 704 und 705) fügte A. Hirtius hinzu.

2. *commentarii de bello civili*, III bücher, von d. j. 705 und 706 (49/48); geschrieben *confecto bello* (709/710, 45/44 v. Ch.). III 18, 5. 57, 5. 60, 4.

Nach Caesars tode schrieb wahrscheinlich A. Hirtius das *bellum Alexandrinum*; von anderer hand ist das *bellum Africanum*, wieder von anderer das *bellum Hispaniense* verfasst.

Suet. Caes. 56 *reliquit et rerum suarum commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini Africique et Hispaniensis incertus auctor est: alii Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.*

Cic. Brut. 75, 262 (*Caesar*) *etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde . . . probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta.*

Hirtius praef. comm. VIII de b. g. *Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae, non cohaerentibus superioribus atque insequentibus eius scriptis, contexui novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci . . . constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur. qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit; adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio: ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam quam facile atque celeriter eos perfecere scimus.*

Suet. a. a. o. *Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat, cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit, et quae per se, vel consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit; existimatque rescripturum et correcturum fuisse.*

§ 23. App. Kelt. 18 von den Usipetern und Tencterern: *Κάτωνα . . τῶν τις συγγραφέων φησὶ . . ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων . . .*

Vgl. K. E. Chr. Schneider in Wachler's Philomathie I 180 ff. Eysenhardt jhb. 1862, 755. H. Glöde, üb. d. hist. glaubwürdigkeit C.'s in den comm. v. bürgerkriege. Kiel 1871.

Fz. Fröhlich, das bellum Africanum, sprachlich u. historisch behandelt. Brugg. 1872. Jos. Degenhardt, de auctoris belli Hispaniensis elocutione et fide historica. Würzb. 1877.

A. v. Göler, Caesar's gallischer krieg und teile seines bürgerkriegs. (1854—61.) 2. Aufl. 2 teile. Heidelb. 1880. Napoléon III, hist. de Jules César. Tom. II. Paris 1866.

§ 23. 8. C. Sallustius Crispus.

Ausgaben von Gottl. Corte. Lips. 1724. 4. Sig. Haverkamp. Amstelod. 1742. 4. Fr. Kritz. Voll. III. Leipz. 1828. 34. 53. R. Dietsch. Voll. II. Leipz. 1859. R. Jacobs u. H. Wirtz (1852) 7. Aufl. Berlin 1878. W. Jordan (1866) ed. II 1876.

Sallustius war geboren 668/86 und starb 720/34.

Hieronym. chron. ad a. Abr. 1930 (87 v. Ch.) *Sallustius Crispus scriptor historicus in Sabinis Amiterni nascitur.* ad a. 1981 (36 v. Ch.) *Sallustius diem obiit quadriennio ante Actiacum bellum.*

Chronic. Pasch. I p. 347 . . ὑπάτων Μαρίου τὸ ζ' καὶ Κίννα τὸ β' (668/86) *Σαλούστιος ἐγεννήθη καλάνδαις Ὀκτωβρίαις.* p. 359 ὑπάτων Κενσωρίνου καὶ Σαβίνου (715/39) *Σαλούστιος ἀπέθανε πρὸ τριῶν ἰδῶν Μαῶν.*

Gell. XVII 18 *M. Varro . . in libro quem inscripsit 'Pius aut de pace', C. Sallustium scriptorem seriae illius et severae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit, et, cum dedisset pecuniam, dimissum.*

Sallust war volkstribun 702/52, Ascon. in Milon. § 45 p. 43 K. (. . tribuno plebis . .): *sunt autem contionati eo die (quo Clodius occisus est), ut ex Actis apparet, C. Sallustius et Q. Pompeius (Rufus), utrique et inimici Milonis et satis inquieti.* vgl. zu § 14 p. 39, 16. § 47 p. 44, 7. § 67 p. 45, 12. argum. p. 33 *inter primos et Q. Pompeius et C. Sallustius et T. Munatius Plancus tribuni plebis inimicissimas contiones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet . . . postea Pompeius et Sallustius in suspitione fuerunt redisse in gratiam cum Milone ac Cicerone,*

Dio XL 63 (704/50) von dem censor Appius Claudius

Pulcher: συχνοὺς δὲ καὶ τῶν πάνυ γενναίων, ἄλλους τε καὶ § 23.
τὸν Κρίσπον τὸν Σαλούστιον τὸν τὴν ἱστορίαν γράψαντα,
ἀπελάσαντι ἐκ τοῦ συνεδρίου.

Caesar führte Sallust wieder in den senat ein, indem er ihn zum quaestor ernannte.

Sallustius befehligte in Illyrien 705/49. Oros. VI 52 p. 416; suchte als praetor 707/47 vergebens die meuterischen legionen in Campanien zum gehorsam zurückzuführen (Dio XLII 52. App. bürgerkr. II 92); befehligte unter Caesar in Afrika (bell. Afric. 8. 34) und ward 708/46 *pro consule cum imperio* in der provinz belassen (c. 97). Dio XLIII 9 (Καῖσαρ) τοὺς Νομάδας λαβὼν ἔς τε τὸ ὑπήκοον ἐπήγαγε καὶ τῷ Σαλουστίῳ λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν καὶ φέρειν ἐπέτρεψεν. ἀμέλει καὶ ἐδωροδόκησε πολλὰ καὶ ἤρπασεν, ὥστε καὶ κατηγορηθῆναι καὶ αἰσχύνην αἰσχίστην ὀφλῆσαι, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας καὶ πολλὰ καὶ πικρὰ περὶ τῶν ἐκκαρπουμένων τινὰς εἰπὼν οὐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους. ὅθεν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτὸς γε ἑαυτὸν καὶ πάνυ τῇ συγγραφῇ ἐστηλοκόπησεν.

Vgl. [Cic.] in Sallust. invectiva c. 5—7.

Nach seiner rückkehr hielt Sallust sich von staatsgeschäften fern. Er kaufte Caesars tiburtinische villa und legte die *horti Sallustiani* auf dem Quirinal an.

Sein adoptivsohn Sallustius Crispus († 20 n. Ch.): Tac. Ann. III 30 *Crispum equestri ortum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. atque ille . . . incolumi Maccenate proximus, mox praecipuus, cui secreta imperatorum inniterentur . . .* Horat. Carm. II 2. Sat. I 2, 48.

Seine historischen schriften verfaszte Sallust nach Caesars tode: Cat. 4. 53, 6. 54, 1—4.

Suet. de gramm. 10 *L. Ateius Philologus libertinus Athenis est natus . . . De eodem Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit ut nimia priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit: 'in eam rem adiutorium ei fecit maxime quidam Ateius Praetextatus, nobilis grammaticus Latinus . . .'* . . . coluit postea familiarissime C. Sallustum et eo defuncto Asinium Pollionem, quos historiam componere aggressos alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit, alterum praeceptis de ratione scribendi . . .

1. De coniuratione Catilinae.

§ 23. R. Dietsch, quo tempore quoque consilio Sallustius Catilinam scripserit. Grimma 1856. W. Ihne, verhandl. der Würzburger Philologenversammlung. Leipz. 1869. s. 105.

Cap. 3 *sed ego adulescentulus initio sicuti plerique studio ad rem publicam latus sum, ibique mihi multa advorsa fuere . . . igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi . . . a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat. igitur de Catilinae coniuratione quam verissime potero paucis absolvam.*

Cap. 11 *sed postquam L. Sulla armis recepta re publica bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius alius agros cupere, neque modum neque modestiam victores habere, foeda crudeltiaque in civis facinora facere . . .*

Quint. III 8, 9 *C. Sallustius in bello Iugurthino et Catilinae nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.*

2. Bellum Iugurthinum.

Mommsen RG. II 146ⁿ. 155ⁿ. Herm. I 427 ff.

Sallust tadelt bitter die dermaligen zustände c. 3. 4.

c. 5 *bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidiae gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dehinc quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est . . .*

Benutzung punischer schriften c. 17: *ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est.*

3. Historiae, fünf bücher, von 676/78—687/67.

In der sammlung von reden und briefen Sallusts sind aus den historien vier reden und zwei briefe erhalten, vgl. H. Jordan Rh. Mus. XVIII 585. über die *Reliquiae Bero-linenses* aus buch II, *Vaticanae* aus buch III (in Jordans ausgabe p. 124—128) vgl. dens. Hermes II 81. V 396. XIV 634. sämtliche fragmente bei Kritz vol. III. Dietsch vol. II).

Die historien sind benutzt von Livius, Valerius Maximus u. a., von Plutarch im leben des Sertorius, Pompeius, Crassus, von Dio. Um 400 schrieb Iulius Exuperantius sein

opusculum von den bürgerkriegen des Marius, Sulla, Sertorius § 23. aus Sallust zusammen.

RKöpke, die anfänge des königtums b. d. Gothen 1859 s. 208. HPeter qu. Plutarchs s. 61 ff. 106 ff. 109, 112 ff. Th. Wiedemann, forsch. z. deutschen gesch. IV 171. Philol. XXI 473, XXII 495. Max. Grashof, de fontib. Dionis. Bonn 1867 p. 3—10. F. W. Lauer, de scriptor. belli Mithrid. tertii. Wetzlar 1871. G. Linker, de Sallustii historiar. prooemio. Marb. 1850. ders. üb. Exuperantius. ak. ber. Wien 1854. XIII 286. ausg. d. Exuperantius von Konr. Bursian. Zürich 1868. 4.

Auson. Idyll. IV 61:

*Iam facinus, Catilina, tuum Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo iam res et tempora Romae
Orsus bis senos seriem connecto per annos;
Iam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exul Ibero.*

Der eingang der Historiae lautete: fr. I 1 Kr.: *Res populi Romani M. Lepido Q. Catulo consulibus ac deinde militiae et domi gestas composui.*

I 6 p. 5 *neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero.*

I 9 p. 7 *res Romana plurimum imperio valuit Ser. Sulpicio et M. Marcello consulibus (703/51), omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum atque Oceanum, nisi qua a paludibus invia fuit, perdomita. optimis autem moribus et maxuma concordia egit res publica inter secundum et postremum bellum Carthaginiense.*

I 19 p. 20 *quippe vasta Italia rapinis fuga caedibus.* 39 p. 33 *quo patefactum est rem publicam praedae, non libertati repetitam.*

III 6 p. 205 *sed Pompeius a prima adulescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi facta consultae eius quidem aemulator erat.*

III 16 p. 211 (von Lucullus) *laudat Sallustius duces qui victoriam incruento exercitu reportarunt.*

III 65 p. 242 von dem vater des triumvirn M. Antonius: *M. Antonius perdundae pecuniae genitus et vacuus curis, nisi instantibus.*

Suet. de gramm. 15 *Lenaeus, Magni Pompei libertus, — tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum 'oris probi, animo inverecundo' scripsisset, acer-*

§ 23. *bissima satura laceraverit, lastaurum et lurconem et nebulonem popinonemque appellans, et vita scriptisque monstrosum, praeterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.*

Gell. IV 15, 1 *elegantia orationis verborumque fingendi et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit, multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare. in quibus plura inscite aut maligne vellicant . . .*

Front. ep. IV 3 p. 62 N. *M. Porcius eiusque frequens sectator C. Sallustius.*

Senec. contro. III pr. 8 *orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur.* Trogus Pompei. b. Iust. XXXVIII 3, 11 tadelt die einschaltung directer reden.

Gran. Licin. p. 43 Bonn. *Sallustii opus nobis occurrit, sed nos ut instituimus moras et non urgentia omitemus . . nam et tempora reprehendit sua et delicta carpit et contiones inserit et dat in censum loca montes flumina et hoc genus amoena et culte comparat disserendo* (vgl. H. Jordan Hermes VI 210).

Vell. II 36, 2 *aemulumque Thucydidi Sallustium.*

Quint. X 1, 101 *nec opponere Thucydidi Sallustium verear* (vgl. c. 2, 17). § 32 *illa Sallustiana brevitatis, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius.* § 102 *immortalem illam Sallustii velocitatem.*

II 5, 19 *Livium a pueris magis (legi velim) quam Sallustium, etsi hic historiae maior est auctor, ad quem tamen intellegendum iam profectu opus sit.*

Martial. XIV 191 *hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum, | primus Romana Crispus in historia.*

Hieron. op. III p. 202. Isid. Orig. XIII 21, 10 *auctor certissimus.* August. de civ. dei I 5 *Sallustius, nobilitate veritatis historicus.*

In Hadrians zeit übersetzte Zenobios (Suid. u. d. n.) Sallusts schriften ins griechische.

Untergeschoben sind dem Sallust die beiden reden *ad Caesarem senem de republica* (vgl. H. Jordan, de suasoriis ad Caes. comm. Berlin 1868. Schenkl z. f. d. öst. gymn. 1871 s. 668) und die *invectiva in Ciceronem* (eben so die Cicero beigelegte *invectiva in Sallustium*).

§ 24. 9. Historische Compendien.

1) T. Pomponius Atticus (als adoptivsohn seines mütterlichen oheims: Q. Caccilius Q. f. Pomponianus Atticus)

geb. 645/109 † 722/32) verfaszte einen *Annalis*, eine Jahrtafel § 24. der römischen Geschichte bis 700/54 (mit Geschlechtsregistern), welche er kurz vor 708/46 seinem Freunde Cicero widmete. vgl. Fr. Schneider z. f. d. AW 1839 s. 33.

Nep. Att. c. 18 *summus* — *fuit antiquitatis amator; quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit quo magistratus ordinavit. nulla enim lex neque pax neque bellum neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata, et quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexit, ut ex eo clarorum virorum propages possimus cognoscere. fecit hoc idem separatim in aliis libris . . .*

Cic. orat. 34, 120 *cognoscat etiam (orator) rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis, sed etiam imperiosorum populorum et regum illustrium; quem laborem nobis Attici nostri levavit labor, qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit.* Brut. 3, 11—4, 15 . . . *illius libri . . . quo iste (Atticus) omnem rerum memoriam breviter et . . . perdiligenter complexus est . . . ille vero . . . eam utilitatem (habuit), ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia viderem.* Ebend. 5, 19 *ad veterum rerum nostrarum memoriam comprehendendam.* 10 sq., 42—44 (über das Ende Coriolans) — *quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum.* 18 sq., 72. 74.

Nep. Hann. 13 (*Hannibalem*) *Atticus M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus (571/183) mortuum in annali suo reliquit.*

Ascon. in Pison. § 52 p. 12, 9 K. *tradunt et Antiochi regis filio obsidi domum publice aedificatam, inter quos Atticus in annali, quae postea dicitur Lucili poetae fuisse.*

Cic. ad Att. XII 23, 2 *quibus consulibus Carneades et ea legatio Romam venerit scriptum est in tuo annali.*

Solin. 1, 27 *Romam . . . placet conditam . . . Pomponio Attico et M. Tullio Olympiadis sextae anno tertio (= 753 v. Chr.).* Diese Berechnung nahm M. Varro an (*aera Varroniana*). vgl. Mommsen, chron. 145 ff.

2) Cornelius Nepos.

Ausg. v. Karl Ludw. Roth (*Aemilius Probus de excell. ducib. exterar. gentium et Cornelii Nepotis quae supersunt* ed. Car. Lud. Roth.

§ 24. Praemissa sunt Guil. Fr. Rinckii Prolegomena in Aemilium Probum. Basil. 1841). K. Nipperdey. Leipz. 1849 (n. a. v. B. Lupus. Berl. 1879). K. Halm. Leipz. 1871. R. H. Eijss. Wichers, de fontib. et auctoritate Corn. Nepotis. Groning. 1828. Rud. Hanow, de C. N. Züllichau 1840. 4.

Plin. NH III 127 *Nepos* — *Padi accola* (aus Ticinum? Mommsen Hermes III 62). N. war befreundet mit Catullus, Cicero, Atticus, den er überlebte (Nep. Att. 19, 1. Hannib. 13, 1).

Hier. ad Euseb. a. Abr. 1977 (40 v. Chr.) *Cornelius Nepos scriptor historiarum clarus habetur.*

Schriften: 1. *Chronica* 3 bücher, vor 700/54 herausgegeben: Catull. 1 *quoi dono lepidum novum libellum | . . . ? Corneli, tibi: namque tu solebas | meas esse aliquid putare nugas | iam tum, cum ausus es unus Italorum | omne aevum tribus explicare chartis, | doctis, Iuppiter, et laboriosis.*

Auson. ep. 16 *apologos Titiani et Nepotis chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar sunt fabularum) . . misi . . ad institutionem tuorum.*

Tertullian. apolog. 10 *Saturnus . . neque Diodorus Graecus aut Thallus neque Cassius Severus (?) aut Cornelius Nepos . . aliud quam hominem promulgarunt.* vgl. Lactant. instit. I 13, 8 (*Latini Nepos et Cassius et Varro*).

Solin. 1, 27 *Romam . . placet conditam . . Nepoti et Lutatio, opiniones Eratosthenis et Apollodori comprobantibus, olympiadis septimae anno secundo (750 v. Chr.)* vgl. s. 21.

Hier. ad Euseb. a. Abr. 1104 (= 913 v. Chr.) *Homerus poeta in Graecia claruit . . ut ait Cornelius Nepos ante Olympiadem primam ann. C.* vgl. Fischer, gr. zeittafeln 46—48. Mommsen, abh. d. Leipz. ges. d. wiss. I 690, 10. chr. 143ⁿ.

Gell. XVII 21, 1 *excerpebamus ex libris, qui chronici appellantur, quibus temporibus floruissent Graeci simul atque Romani viri . . . § 3 Homerum . . vixisse — annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.*

Gell. XVII 21, 8 *Archilochum autem Nepos Cornelius tradit, Tullo Hostilio Romae regnante, iam tum fuisse poematis clarum et nobilem.* vgl. § 24 f.

Plin. NH III 125 *Melpum . . , quod ab Insubribus et Boiis*

et Senonibus deletum esse eo die, quo Camillus Veios cepit, § 24. Nepos Cornelius tradidit.

Interpol. Solin. 40, 4 p. 237 M. (*Alexander magnus*) *oritur, ut Nepos edit, M. Fabio Ambusto T. Quintio Capitolino eos, post Romam conditam anno trecentesimo octogesimo quinto* (vielmehr 400/354). vgl. Mommsen praefat. p. LXIV.

2) *Exempla*, zur sittengeschichte. Gell. VI 18, 11 *Cornelius . . . Nepos in libro exemplorum quinto . . . litteris mandavit . . .*

Plin. XXXIII 146 *Cornelius Nepos tradit ante Sullae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea, repositoriis argentum addi sua memoria coeptum. XXXVI 48 primum Romae parietes crusta marmoris operuisse totos domus suae in Caetio monte Cornelius Nepos tradit Mamurram . . . praefectum fabrum C. Caesaris in Gallia . . .*

Verloren sind ferner (ausser einer geographischen schrift): 3) eine ausführliche lebensbeschreibung des älteren Cato (Nep. Cat. 3, 5). 4) Leben Ciceros. Gell. XV 28 *Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit. atque is tamen in librorum primo, quos de vita illius composuit, errasse videtur . . .*

5) Das hauptwerk des Cornelius Nepos handelte *De viris illustribus*, wenigstens in 16 büchern. Hieraus sind erhalten u. d. t. *de excellentibus ducibus exterarum gentium* 20 biographien griechischer feldherrn (darunter XIV. der Karier Dattames), dem Atticus gewidmet: s. die praefatio § 3 . . . *nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. 8 in hoc exponemus libro de vita excellentium imperatorum. de regib. I, 1 hi fere fuerunt Graecae gentis duces qui memoria digni videantur praeter reges. namque eos attingere nolimus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae.*

An die skizze königlicher feldherrn schlieszen sich lebensbeschreibungen des Hamilkar Barkas und Hannibal, nach dem tode des Atticus (722/32) verfasst: Hann. 13, 1. vgl. Jul. Asbach, *analecta hist. et epigraph.* Lat. Bonn 1878 p. 34.

Hann. 13, 4 *sed nos tempus est huius libri facere finem et Romanorum explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis qui viri praesferendi sint possit iudicari.*

Den schlusz bilden die biographien des M. Cato (ein

§ 24. auszug aus der gröszeren biographie) und des T. Pomponius Atticus, beide dem buche *de historicis latinis* entnommen, die letztere nach dem tode des Atticus mit einem nachtrage versehen. Att. 19, 1 *hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur . . .*

Aus demselben buche entlehnt: *verba ex epistola Corneliae Gracchorum matris ex libro Cornelii Nepotis de Latinis historicis excerpta* p. 175 sq. Roth. Diese bruchstücke sprechen der Cornelia ab Heeren WW. III 91ⁿ. A. G. Lange, verm. schriften 108 ff. L. Mercklin, de Corn. Gr. m. Dorpat 1844. Bernhardt RLG. s. 229. Sörgel bl. f. d. bayr. gymn. 1866 III 101. 144. Die echttheit verteidigt Nipperdey, spicil. crit. in Corn. Nep. Leipz. 1850 p. 84 (op. s. 95); desgleichen Mommsen Bergk Nissen Teuffel.

Das buch *de historicis Graecis* citiert Nep. Dion. 3, 2 *de hoc (Philisto historico) in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis conscriptus est.*

B. Griechische schriftsteller.

§ 25. 1. Poseidonios von Rhodos.

Jan. Bake, Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae. Lugd. Bat. 1810.
Paul Töpelman, de P. Rh. rerum scriptore. Bonn 1867.
R. Scheppig, de P. Ap. rerum gentium terrar. scriptore. Berl. 1869.
Müller FHG III 245.

Suidas: Ποσειδώνιος Ἀπαμεύς ἐκ Συρίας ἢ Ῥόδιος, φιλόσοφος στωικός, ὃς ἐπεκλήθη Ἀθλητής· σχολὴν δ' ἔσχευ ἐν Ῥόδῳ, διάδοχος γεγωνῶς καὶ μαθητῆς Παναητίου. ἦλθε δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπὶ Μάρκου Μαρκέλλου (cos. 703/51). ἔγραψε πολλά.

(Ποσειδώνιος Ἀλεξανδρεὺς, φιλόσοφος στωικός, μαθητῆς Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως.) ἔγραψεν Ἱστορίαν τῶν μετὰ Πολύβιον ἐν βιβλίοις νβ', ἕως τοῦ πολέμου τοῦ Κυρηναϊκοῦ καὶ Πτολεμαίου. CMüller vermuthet: ἕως Ἀπίωνος τοῦ Κυρηναϊκοῦ τοῦ καὶ Πτολεμαίου († 658/96).

Poseidonios geboren zu Apameia in Syrien, schüler des stoikers Panaetios, lehrte zu Rhodos, ein hochangesehener mann, 668/86 gesandter zu Rom. 676/78 war Cicero sein zuhörer, Pompeius besuchte ihn 687/67 und 692/62.

Von seinen *Ἱστορίαι* führt Athen. IV p. 168^d das 49. § 25. buch an. Sie reichten wenigstens bis zum j. 668/86 und enthielten viel länder- und völkerbeschreibung.

Athen. VI p. 252^e Ποσειδώνιος . . ὁ Ἀπαμεύς, ὕστερον δὲ Ῥόδιος χρηματίσας. Strab. XIV p. 655 Ποσειδώνιος δ' ἐπολιτεύσατο μὲν ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐσοφίστευσεν, ἣν δ' Ἀπαμεύς ἐκ τῆς Συρίας. XVI p. 753 ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Ἀπαμείας) δ' ἐστὶ Ποσειδώνιος ὁ στωικός, ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθέστατος.

[Lukian.] Makrob. 20 Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς τῆς Συρίας, νόμῳ δὲ Ῥόδιος, φιλόσοφος τε ἅμα καὶ ἱστορίας συγγραφεὺς δ' καὶ π' (ἔτη ἐβίωσεν).

Strab. III p. 147 (von Turdetania fr. 48) Ποσειδώνιος δέ, τὸ πλῆθος τῶν μετὰλλων ἐπαινῶν καὶ τὴν ἀρετὴν, οὐκ ἀπέχεται τῆς συνήθους ῥητορείας, ἀλλὰ συνενθουσιᾷ ταῖς ὑπερβολαῖς . . . Über seine darstellung des lusitanischen und celtiberischen krieges vgl. Max. Hoffmann, de Viriathi Numantinorumque bello. Greifswald 1865 p. 9 s.

Geschichte des sklavenkrieges auf Sicilien (619/135): Athen. XII p. 542^b Ποσειδώνιος δὲ ἐν τῇ ἡ' τῶν ἱστοριῶν περὶ Λαμοφίλου λέγων τοῦ Σικελιώτου, δι' ὃν ὁ δουλικὸς ἐκινήθη πόλεμος . . . Aus Poseidonios Diodor XXXIV fr. 1. 2 (2—20 Bk.).

Fr. 25 b. Athen. IV 36 s. p. 151^c—152^f Ποσειδώνιος δὲ ὁ ἀπὸ τῆς στοᾶς ἐν ταῖς ἱστορίαις ἄς συνέθηκεν οὐκ ἄλλοτριῶς ἢς προήρητο φιλοσοφίας πολλὰ παρὰ πολλοῖς ἔθιμα καὶ νόμιμα ἀναγράφων 'Κελτοί', φησί, 'τὰς τροφὰς προτίθενται . . . καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνοῦσιν ἐπὶ τὰ δεξιὰ στρεφόμενοι. ἔτι δὲ ὁ Ποσειδώνιος διηγούμενος καὶ τὸν Λουερνίου τοῦ Βιτύιτος πατρὸς πλοῦτον τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων καθαιρεθέντος φησί . . . εὐεργεσίας ἀνθρώποις φέρει'. ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῇ γ' καὶ κ' ἱστόρησεν. Strab. IV p. 185. 191. Βιτύιτου . . ὁ πατὴρ Λουέρνιος . . Betuitus, König der Arverner, wurde von dem cos. Q. Fabius Maximus Aemilianus 633/121 geschlagen. Vgl. fr. 26. 28.

Strab. IV p. 188 (fr. 27) über die von Q. Servilius Caepio cos. 648/106 zu Tolosa geraubten gold- und silberschätze: πιθανώτερος (als die erzählung des Timagenes) δ' ἐστὶν ὁ Ποσειδωνίου λόγος· τὰ μὲν γὰρ εὐρεθέντα ἐν τῇ

§ 25. Τολώσση' χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γενέσθαι φησί . . .

Athen. IV p. 153^e (fr. 32) Γερμανοὶ δέ, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ λ', ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα καὶ ἐπιπίνουσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἄκρατον.

Poseidonios bestritt die meinung, dasz die Kimbern durch eine sturmflut (θαλάττης ἔφοδον ἀθρόαν συμβᾶσαν) aus ihrer heimat vertrieben seien. Strab. II p. 102. VII 2 p. 292—294 (ληστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες).

Athen. IV p. 168^d (fr. 38) παρὰ δὲ Ῥωμαίοις μνημονεύεται, ὡς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ θ' καὶ μ' τῶν ἱστοριῶν, Ἀπίκιόν τινα ἐπὶ ἀσωτία πάντας ἀνθρώπους ὑπερηκοντικέναι. οὗτος δ' ἐστὶν Ἀπίκιος ὁ καὶ τῆς φυγῆς αἴτιος γενόμενος Ῥουτλίω . . (ca. 662/92).

Plut. Mar. 45 (fr. 40) von dem tode des C. Marius 668/86: εἰς τόσον κατηνέχθη πλευροῖτιν, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ὁ φιλόσοφος, αὐτὸς εἰσελθεῖν καὶ διαλεχθῆναι περὶ ὧν ἐπρέσβευεν ἤδη νοσοῦντι φάσκων αὐτῶ.

Aus dem ersten mithridatischen kriege die gewaltherrschaft des peripatetikers Athenion (= Aristion) zu Athen: περὶ οὗ καθ' ἕκαστα ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς. Athen. V 47—53 p. 211^d—215^b (fr. 41).

Plut. Marc. 9 ὁ δὲ Ποσειδώνιος φησι τὸν μὲν Φάβιον θυρεὸν καλεῖσθαι, τὸν δὲ Μάρκελλον ξίφος (Fab. 19), und mehr über M. Marcellus c. 1. 19f. 30 (fr. 43—46).

Plut. Brut. 1 (fr. 47) von dem geschlechte der Iunii Bruti: Ποσειδώνιος δ' ὁ φιλόσοφος τοὺς μὲν ἐνηλίκους φησὶν ἀπολέσθαι τοῦ Βρούτου (eos. 245/509) παῖδας, . . τρίτον δὲ ὑπολειφθῆναι νήπιον, ἀφ' οὗ τὸ γένος ὠρμηῆσθαι· καὶ τῶν γε καθ' αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκίας γεγονότων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἀναφέρειν ἐνίοις πρὸς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Βρούτου τὴν ὁμοίτητα τῆς ιδέας.

Strab. II p. 94 (fr. 68) ἴδωμεν δὲ καὶ Ποσειδώνιον, ἃ φησιν ἐν τοῖς περὶ ὠκεανοῦ. δοκεῖ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ πολλὰ γεωγραφεῖν, τὰ μὲν οἰκείως, τὰ δὲ μαθηματικώτερον κτέ.

Ders. XI p. 491 s. (fr. 89) von dem isthmus zwischen dem Pontos und dem kaspischen meere: Ποσειδώνιος δὲ (σταδίων) χιλίων καὶ πεντακοσίων εἴρηκε τὸν ἰσθμὸν, ὅσον καὶ τὸν ἀπὸ Πηλουσίου ἰσθμὸν ἐς τὴν Ἐρυθρὰν· 'δοκῶ δέ', φησί, 'μη

πολὺ διαφέρειν μηδὲ τὸν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος εἰς τὸν Ὠκεανόν'. § 25. οὐκ οἶδα δὲ πῶς ἂν τις περὶ τῶν ἀδήλων αὐτῷ πιστεύσειε μηδὲν εἰκὸς ἔχοντι εἰπεῖν περὶ αὐτῶν, ὅταν περὶ τῶν φανερωῶν οὕτω παραλόγως λέγῃ· καὶ ταῦτα φίλος Πομπηίῳ γεροντῶς τῷ στρατεύσαντι ἐπὶ τοὺς Ἰβήρας καὶ τοὺς Ἀλβανούς μέχρι τῆς ἐφ' ἐκάτερα θαλάττης τῆς τε Κασπίας καὶ τῆς Κολχικῆς. φασὶ γοῦν ἐν Ῥόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήιον, ἠνίκα ἐπὶ τὸν ληστροικὸν πόλεμον ἐξῆλθεν (εὐθύς δ' ἔμελλε καὶ ἐπὶ Μιθριδάτην ὀρμηθεῖν καὶ τὰ μέχρι τῆς Κασπίας ἔθνη) παρατυχεῖν διαλεγόμενῳ τῷ Ποσειδωνίῳ· ἀπίοντα δ' ἐρέσθαι, εἴ τι προστάττει· τὸν δ' εἰπεῖν 'αἶν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων'. προστίθει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ τὴν ἱστορίαν συνέγραψε τὴν περὶ αὐτόν. διὰ δὴ ταῦτα ἐχορῆν φροντίσαι τάληθοῦς πλέον τι.

Aelian. takt. I (u. Arr. takt. I) ὁ δὲ στωικὸς Ποσειδώνιος καὶ τέχνην τακτικὴν ἔγραψεν. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 74 ff.

Auszer von Diodor Strabon Plutarch Athenaeos ist die geschichte des Poseidonios benutzt von Livius und Trogus, von Josephos und Appian.

Ein anderer Poseidonios schrieb bald nach 168 v. Ch. eine geschichte des königs Perseus. Plut. Aemil. 19 Ποσειδώνιος τις ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις καὶ ταῖς πράξεσι γερονεῖν λέγων (ob der von Suidas genannte Ποσειδώνιος Ὀλβιοπολίτης, σοφιστῆς καὶ ἱστορικός?).

§ 26. 2. Theophanes von Mytilene.

Müller FGH III 312.

Strab. XIII p. 617 sq. von berühmten Mytilenäern: καθ' ἡμᾶς δὲ (ἐγένετο . .) ὁ συγγραφεὺς Θεοφάνης. οὗτος δὲ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε καὶ Πομπηίῳ τῷ Μάρκῳ κατέστη φίλος μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις. ἀφ' ὧν . . . ἑαυτὸν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανέστατον ἀνέδειξεν· υἱὸν τε ἀπέλιπεν Μάρκον Πομπήιον, ὃν τῆς Ἀσίας ἐπίτροπον κατέστησέ ποτε Καῖσαρ ὁ Σεβαστός, καὶ νῦν ἐν τοῖς πρώτοις ἐξετάζεται τῶν Τιβερίου φίλων. Über die katastrophe der familie im j. 33 n. Chr. s. Tac. ann. VI 18 Nipperdey. Vgl. G. Kaibel eph. epigr. II 19f.

Theophanes schrieb die geschichte des mithridatischen krieges und wurde von Cn. Pompeius mit dem römischen bürgerrecht beschenkt.

§ 26. Cic. pro Archia 10, 24 *quid? noster hic Magnus . . . nonne Theophanem Mytilenaeum, scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit?*

Plut. Pomp. 37 über ein κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους gegen P. Rutilius s. o. s. 52.

Strab. XI p. 503 ἐν δὲ τοῖς ὑπὲρ τῆς Ἀλβανίας ὄρεσι καὶ τὰς Ἀμαζόνους οἰκεῖν φασί. Θεοφάνης μὲν οὖν, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηίῳ καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, μεταξὺ τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν φησὶ Γήλας οἰκεῖν καὶ Αἴγλας Σκύθας . . .

Caes. b. c. III 18 (706/48) *Libone et L. Lucceio et Theophane, quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueverat.* Theophanes war beim tode Caesars noch am leben.

Über Memnon von Herakleia s. u. § 46.

§ 27. 3. Cornelius Alexander Polyhistor.

Müller FHG III 206. J. G. Hulleman, comm. de Corn. Al. Polyhistore. Utrecht 1849. Westermann in Pauly's Real-Encykl. I² 734.

Suidas: Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος (Μύνδιος?), ὃς Πολυίστωρ ἐπεκλήθη καὶ Κορνήλιος, διότι Κορνηλίῳ Λεντούλῳ ἀλχυμαλωτισθεὶς ἐπράθη καὶ αὐτῷ παιδαγωγὸς ἐγένετο, εἶτα ἡλευθεριώθη. ἦν δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν Σύλλα χρόνων καὶ ἐπὶ τὰδε. ἀνηρέθη δὲ ἐν Λαυρενταῖς ὑπὸ πυρὸς τῆς οἰκίας φθαρείσης . . . ἦν δὲ γραμματικὸς τῶν Κράτητος μαθητῶν. οὗτος συνέγραψε βιβλία ἀριθμοῦ κρείττω, καὶ περὶ Ῥώμης βιβλία εἴ. . . .

•Serv. ad Verg. Aen. X 388 *Alexander Polyhistor quem Lucilius Sylla (Hulleman: Lentulus Sura) civitate donavit.*

Suet. de gramm. 20 *Hyginus (u. § 60) . . . studioso et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum grammaticum Graecum, quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam vocabant.*

Alexander verfaszte grammatische, historische und periegetische werke u. a. über Chaldäer und Juden (vgl. J. Freudenthal, hellen. studien. I. II. Bresl. 1875) und über Rom in fünf büchern. Er erfand die namen der albanischen könige:

Servius ad Aen. VIII 330 (fr. 27) *quod Livius (I 3, 8) dicit ab Albano rege Tyberino Tybrin dictum, non procedit, ideo quod etiam ante Albam Tybris dictus invenitur. sed hic Alexandrum sequitur, qui dixit Tyberinum Capeti filium venan-*

tem in hunc fluvium incidisse. vgl. Niebuhr RG I 226. Mommsen chr. 156.

Plut. qu. Rom. 104 p. 289^a (fr. 150) *διὰ τί τὸν Διόνυσον Λίβερον πατέρα καλοῦσιν; . . . ἢ, ὡς Ἀλέξανδρός φησιν, ἀπὸ τοῦ παρ' Ἐλευθεράς τῆς Βοιωτίας Ἐλευθερέως Διονύσου προσαγόρευομένου;*

Glosse zu Isid. or. IV 7, 34 (M. Haupt op. III 330) *Alexander historiographus ait 'Vulscos quidam appellatos aiunt a Vulscio Antiphatae Laestrygonis filio'. Fabius quoque a Siculis profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.*

§ 28. 4. Kastor.

C. Müller, Ctesiae et chronographorum fragmenta p. 153. Jo. Brandis, de tempor. gr. antiqu. rationibus. Bonn 1857 p. 32 sqq. Clinton, FH. III² 566 L. Bornemann, de Castoris chronicis Diodori Siculi fonte ac norma. Lübeck 1878.

Suidas: *Κάστωρ Ῥόδιος, ἢ ὡς τινες Γαλάτης, ὡς δὲ ἄλλοι ἐπλανήθησαν Μασσαλιώτης, φήτωρ, ὃς ἐκλήθη Φιλορῶμαιος. γήμας δὲ οὗτος Δηιοτάρου τοῦ συγκλητικῆς (?) θυγατέρα ἀνηρέθη ὑπ' αὐτοῦ ἅμα τῇ γαμετῇ, διότι αὐτὸν Καίσαρι διέβαλεν. ἔγραψε δὲ ἀναγραφὴν Βαβυλῶνος καὶ τῶν θαλασσοκρατησάντων ἐν βιβλίοις β', χρονικὰ ἀγνοήματα κτέ.*

Appian. Mithrid. 108. 114 (Πομπήιος) *ἀπέφηνε . . . τὸν Φαναγορέα Κάστορα Ῥωμαίων φίλον.*

Strab. XII p. 568 *Γορβεοῦς, τὸ τοῦ Κάστορος βασιλείου τοῦ Σαωκονδάρου, ἐν ᾧ γαμβρὸν ὄντα τοῦτο ἀπέσφαξε Δηιοτάρος καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτοῦ.*

Kastor verfaszte *χρονικά* in 6 büchern ol. 181 (= 56—53 v. Chr.), welche bis 693/61 herabgingen; s. A. v. Gutschmid z. Euseb. chron. ed. A. Schöne I app. p. 241^b. Diese benutzten M. Varro (b. August. de civ. dei XXI 8, 2), Diodor, Josephos, Eusebios u. a.

Wahrscheinlich entnahmen daher Diodor (VII) und Dionysios I 70 f. die regierungsjahre der könige von Alba Longa (zusammen 433 jahre). Euseb. chron. arm. I p. 295 Sch.: *Kastoris de Romanorum regno: Romanorum reges singillatim exposuimus, initium facientes ab Aeneu Anchisae filio secundum tempus, quo Latinis imperavit, et in Amolium Silvium deduximus, quem Romulus . . occidit.* Mommsen chr. 156 ff.

C. Hilfszeugnisse aus der gleichzeitigen Litteratur.

§ 29. 1. Die saturae des C. Lucilius,

geboren wahrscheinlich 574/180, † 651/103.

Fragm. em. et adn. Luc. Müller. Leipz. 1872. C. Lachmann. Berl. 1876.

Is. Casaubonus, de satyrica Graecor. poesi et Romanor. satira. Paris 1605. 4.

Horat. sat. II 1, 69 *Lucilius . . . primores populi arripuit populumque tributim, | scilicet uni aequus virtuti atque eius amicis.* I 4, 1—8.

Lucilius, freund des Scipio Aemilianus und Laelius, widmete seine satiren dem L. Aelius Stilo.

§ 30. 2. Grammatiker und antiquare.

1) L. Aelius Praeconinus Stilo.

J. A. C. van Heusde, disquisitio de L. Aelio Stilone. Utrecht 1839.

Suet. de gramm. 2 sq. *instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam L. Aelius Lanuvinus generque Aelii Ser. Clodius, uterque eques Rom. multique ac varii et in doctrina et in rep. usus. Aelius cognomine duplici fuit; nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium fecerat, vocabatur et Stilo, quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat; tantus optimatum fautor ut Metellum Numidicum in exilium comitatus sit (654/100).*

Cic. Brut. 56, 205 *fuit is (L. Aelius) omnino vir egregius et eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Graecis litteris et Latinis, antiquitatisque nostrae et in inventis rebus et in actis scriptorumque veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo auctamque per sese, vir ingenio praestans omnique doctrina, pluribus et illustrioribus litteris explicavit.*

L. Aelius verfaszte u. a. eine erklärung der zwölftafel-gesetze: s. Rud. Schöll, legis XII tabular. reliquiae. s. 26 ff.

2) M. Iunius Gracchanus.

L. Merklin, de Iunio Gracchano I. II. Dorpat 1840 sq. M. Hertz, de Cinciis p. 88.

De potestatibus libri.

Ulpian. Digest. I 13, 1 *Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert.* vgl. Ioa. Lydus, de mag. I 24.

Cic. de legg. III 20, 49 *de potestatum iure . . . scripsit ad § 30. patrem tuum (Pomponium) M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio et diligenter.*

Plin. XXXIII 2, 35 s. von *trossuli* als benennung der römischen ritter: *idque duravit ultra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit . . .*

Vair. de l. l. VI 95 . . . *indicium scriptum inveni in M. Iunii commentariis.*

§ 31. 3) M. Terentius Varro, geb. 638/116 zu Reate, legat des Pompeius im seeräuberkerriege 687/67, in Hispania ulterior 705/49, † 727/27.

K. L. Roth, über das leben des M. Terentius Varro. Basel 1857.

Fr. Ritschl, die schriftstellerei des M. T. V. Rhein. mus. VI 481. 1848.

G. Boissier, étude sur la vie et les ouvrages de . . . Varron. Paris 1861.

Cic. Brut. 15, 60 *Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis.* Acad. post. (ad M. Varronem) I 3, 9 *nos in nostra urbe peregrinantes errantesque tamquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt . . . tu aetatem patriae, tu discriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina genera officia causas aperuisti . . .* Über die *aera Varroniana* s. o. s. 61.

Plut. Rom. 12 *Οὐάροωνα τὸν φιλόσοφον, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βιβλιακώτατον.* Gell. III 10, 1 *M. Varro in primo librorum qui inscribuntur hebdomades vel de imaginibus . . . § 17 addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse.*

Erhalten sind von den 25 büchern *de lingua latina ll. V—X* (nicht vollständig) und *rerum rusticarum ll. III.* unter den verlorenen schriften betrafen die zeitgeschichte: *legationum ll. III; de Pompeio ll. III; Tricaranus; de sua vita ll. III.*

Die ältere geschichte (namentlich die culturgeschichte) behandelten:

Antiquitatum ll. XLI, und zwar *rerum humanarum ll. XXV*, *rerum divinarum ll. XVI.* Augustin de civ. dei VI 3 sq. *Annalium ll. III. De vita populi Romani ll. IV. De gente*

§ 32. *populi Romani ll. IV. de familiis Troianis. Aetia. Rerum urbanarum ll. III* (O. Jahn, Hermes II 235). *Tribuum liber.*

Imaginum ll. XV oder *hebdomades*, 700 bildnisse berühmter Griechen und Römer mit metrischen elogien. vgl. Ritschl op. III 508.

§ 32. 3. Reden, briefe, gedichte.

A. Westermann, geschichte der röm. beredsamkeit. Leipz. 1835. *Oratorum romanorum fragmenta*, coll. H. Meyer. Turici (1832) 1842.

Aufschwung der politischen beredsamkeit seit der zeit des M. Cato. Hervorragend Ti. und C. Gracchus. M. Antonius cos. 655/99. L. Licinius Crassus cos. 659/95. Q. Hortensius cos. 685/69. C. Julius Caesar.

M. Tullius Cicero, geb. 648/106. cos. 691/63. † 711/43.

Von Ciceros Reden sind 57 erhalten, unter ihnen die vier reden gegen L. Catilina (691/63), die 14 Philippicae gegen M. Antonius (710 u. 711/44. 43).

Cicero schrieb 694/60 die geschichte seines consulatus: ad Att. I 19, 10 *commentarium consulatus mei Graece compositum misi ad te . . . Latinum si perfecero ad te mittam. tertium poema expectato, ne quod genus a me ipso laudis meae praetermittatur . . . quamquam non ἐγζωμιαστικά sunt haec, sed ἱστορικά, quae scribimus.* vgl. II 1, 1. Plut. Caes. 8. Dio XLVI 21.

Im *Brutus de claris oratoribus* (708/46) gibt C. eine geschichte der römischen beredsamkeit.

Theoretischen inhalts sind die bücher *de republica* (VI bb.; gröszere bruchstücke derselben entdeckt und zuerst herausgegeben von Angelo Mai. Rom 1822); von der schrift *de legibus* sind erhalten ll. I—III (unvollständig).

Sammlungen der Briefe sind nach Ciceros tode herausgegeben.

Bernh. Rud. Abeken, Cicero in seinen briefen. Hannov. 1825. Gast. Boissier, C. et ses amis (1865). 2. éd. Paris 1874. Br. Nake, historia critica M. Tullii epistolarum. Bonn 1861; de M. Caeli Rufi epistul. i. d. symb. philol. Bonn. s. 373; de Planci et Cic. ep. Berl. 1866. der briefwechsel zw. C. u. D. Brutus. jhb. suppl. VIII 647. O. E. Schmidt, de ep. et a Cassio et ad Cassium datis. Leipz. 1877. K. F. Hermann, vindiciae Latinitatis epistolar. C. ad M. Brutum et Bruti ad C. Gött. 1844. 45. abh. d. ges. d. wiss. eb. 1845 s. 189. 1846 s. 143. Ferd. Becher, de C. quae feruntur ad Br. ep. Har-

burg 1876. Cobet Mnem. n. s. VII 1879 s. 262. L. Gurlitt, de C. § 32. epistulis earumque pristina collectione. Göttingen 1879. Ders., der briefwechsel zw. C. u. D. Brutus. jhb. 1880, 609.

Erhalten sind:

Epistolarum ad familiares ll. XVI (von 691—711. 63—43); *ad Atticum ll. XVI* (686—710. 68—44). *ad Quintum fratrem ll. III* (694—700. 60—54). *ad M. Brutum ll. II* (711/43).

Corn. Nep. Att. 16, 3 *volumina epistolarum ab consulatu eius ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat non multum desideret historiam contextam eorum temporum.*

M. Tullius Tiro, Cicero's freigelassener, verfaszte ein leben Cicero's und gab eine sammlung von *ioci Ciceronis* heraus.

Drunann, RG. VI 405. HPeter, qu. Plutarchs s. 129.

Ascon. in Milon. (§ 38) p. 43, 10 *ut legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro IIII de vita eius . . .*

Gell. IV 10, 6 aus Caesars consulate: *. . . Tiro Tullius, M. Ciceronis libertus, refert itaque se ex patrono suo audisse scribit.*

Quint. VI 3, 5 *. . . utinamque libertus eius Tiro aut alius quisquis fuit, qui tris de hac re (de iocis Ciceronis) libros edidit, parcus dictorum numero indulgissent et plus iudicii in elegendis quam in congerendis studii adhibuissent.*

C. Valerius Catullus aus Verona, geb. ca. 667/87, † ca. 700/54: poetische invectiven gegen Caesar und Caesarianer.

IV. Griechische und römische schriftsteller, von dem principate des Augustus bis zum ausgange Trajans 724/30 v. Ch. — 870/117 n. Ch.

A. Römische geschichte seit den ältesten zeiten.

§ 33. 1. Dionysios von Halikarnass.

Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία in 20 büchern.

Ausgaben von Fr. Sylburg. Frankf. 1586. fol. Jo. Jac. Reiske, vol. I—IV. Leipz. 1774 s. Ad. Kiessling. 4 voll. Leipz. 1860—70. W. Busse, de Dionysii H. vita et ingenio. Berl. 1841. 4. F. Kuschel, de fontib. et auctoritate D. H. I (in primo antiqu. rom. libro).

§ 33. Bresl. 1846. A. Kiessling, de D. H. antiquitatum auctoribus latinis. Leipz. 1858. K. Peter, quellen s. 25. Über die rhetorischen schriften vgl. o. I § 26. 45.

Einleitung I 1—8. cap. 5 . . ταύτη . . τῆ γραφῆ, δι' ἧς Ἑλληνάς τε αὐτοὺς (Ῥωμαίους) ὄντας ἐπιδείξειεν ὑπισχυνοῦμαι καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων ἔθνῶν συν-ελληνθότας . . . μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας ἤνεργεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν. . . οἱ δὲ σύμπαντες οἱ τοσοῦτο περιθέντες αὐτῇ δυναστείας μέγεθος ἀγνοοῦνται πρὸς Ἑλλήνων, οὐ τυχόντες ἀξιολόγου συγγραφέως. οὐδεμία γὰρ ἀκριβῆς ἐξελέλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι . . c. 6 διὰ ταύτας . . τὰς αἰτίας ἔδοξέ μοι μὴ παρελθεῖν καλὴν ἱστορίαν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀμνημόνευτον, ἐξ ἧς ἀκριβῶς γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ δικαιοτάτα τῶν ἔργων. . . . ἔμοι δέ, ὅς οὐχὶ κολακείας χάριν ἐπὶ ταύτην ἀπέκλινα τὴν πραγματείαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου προνοούμενος . . . χαριστηρίους ἀμοιβάς, ἃς ἔμοι δύναμις, ἀνταποδοῦναι τῇ πόλει παιδείας τε μεμνημένῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὅσων ἀπέλαυσα διατρίψας ἐν αὐτῇ.

c. 7 ἐγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν ἄμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, ἐβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος μεσοῦσης (ol. 187 2/3. 30 v. Chr.), καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διάλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν καὶ γραμμάτων τῶν ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος. καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν, οἷς εἰς ὀμιλίαν ἦλθον, διδαχῇ παραλαβὼν, τὰ δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαῖοι συνέγραψαν, Πόρκιός τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς καὶ Λικίννιος Μάκερ, Αἴλιοί τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρριοι καὶ ἕτεροι συχνοὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς· ἀπ' ἐκείνων ὀρμώμενος τῶν πραγματειῶν (εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις εἰκνύϊαι) τότε ἐπεχείρησα τῇ γραφῆ. vgl. c. 3 von der Entwicklung des römischen reiches: ταῦτα δὲ πέντε καὶ τετραράκοντα ἤδη πρὸς ἑπτακοσίους ἔτεσιν ἔστιν εἰς ὑπάτους Κλαύδιον Νέρωνα

τὸ δευτέρου ὑπατεύοντα καὶ Πίσωνα Καλπούριον, οἱ κατὰ § 33. τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἀπεδείχθησαν (747 Varr. = 7 v. Ch.).

c. 8 ἄρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων μύθων . . . καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν (= 266/5 v. Chr.) . . . ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν Διονύσιός ἐμιμνήσκει Ἀλεξάνδρου Ἀλικαρνασεύς.

Photios bibl. cod. 83 p. 64 Bk. ἀνεγνώσθη Διονυσίου Ἀλικαρνασσεύς βιβλία ἱστορικῶν λόγων εἴκοσιν. ἄρχεται ἀπὸ τῆς Αἰνείου μετὰ Τροίας ἄλωσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἀφίξεως καὶ διέξευσιν ἐν πολλῇ λεπτολογίᾳ τὴν τε τῆς Ῥώμης οἰκισιν καὶ τὴν Ῥέμου καὶ Ῥωμύλου γέννησιν καὶ ἀπλῶς ἐφεξῆς ἅπαντα, μέχρις οὗτου Ῥωμαίοις ὁ πρὸς Πύρρον τὸν Ἡπειρώτην πόλεμος συνέστη. διέρχεται δὲ καὶ αὐτὸν ἐκείνου καὶ τελευτᾶ εἰς τὴν Ῥ' καὶ κη' ὀλυμπιάδα, ἔτους αὐτῆς ἐνεστηκότος τρίτου (266/5 v. Chr.). ἀφ' ἧς καὶ φησιν ἀπάραξασθαι τὸν Μεγαλοπολίτην Πολύβιον τῆς ἱστορίας. cod. 84 p. 65 ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ σύνοψις τῶν τῆς ἱστορίας κ' βιβλίων ἐν ε' βιβλίοις.

Von der archaeologie sind vollständig erhalten b. I—X; b. XI hat eine lücke c. 51 b. j. 307/447 und bricht ab 311/443 vor der erzählung von der einsetzung der censur.

Die erhaltenen bücher benutzte Plutarch im leben des Romulus und Numa und Coriolan, die verlorenen im leben des Camillus und Pyrrhos: ferner benutzten ihn Juba Appian Dio.

Als vorzügliche gewährsmänner galten dem Dionysios Piso, Valerius Antias, Licinius Macer und Varro.

Zur beurteilung s. K. G. Krüger, Dionysii H. historiographica. Halle 1823 p. XI sqq. Niebuhr, vorträge üb. RG. I 44: „ich bin überzeugt dasz D. auszer in den demegorien und pragmatischen reflexionen durchaus nichts erfunden und nichts absichtlich versäumt hat; er verarbeitete seine quellen, freilich ohne auswahl, und sah nur darauf, wie reichlich die materialien waren die ihm geboten wurden“.

Verloren ist eine schrift des Dionysios περὶ χρόνων, welche Clemens Al. str. I p. 320 und Suidas u. *Εὐριπίδης β'*

§ 34. anführen. Vgl. arch. I 74 ὅτι δέ εἰσιν οἱ κανόνες ὑγιεῖς, οἷς Ἐρατοσθένης κέχρηται, καὶ πῶς ἂν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς Ἑλληνικούς, ἐν ἑτέρῳ δεδηλώ-
ται μοι λόγῳ . . . ἢ μὲν οὖν ἀκρίβεια ἐν ἐκείνῳ δηλοῦται
τῷ λόγῳ, λεχθήσεται δὲ διὰ τῆσδε τῆς πραγματείας ἀντὰ
τὰναγκαιότατα . . .

§ 34. 2. C. Clodius Licinus cos. suff. 757/4 n. Ch.

HPeter COLXXXVIII. 176. M. Hertz, ind. schol. aest. Bresl. 1871.
p. 3--9.

Clodius Licinus schrieb *rerum Romanarum libri*, von denen das III. XII. u. XXI. buch citiert wird.

Suet. de gramm. 20 *Hyginus fuit . . familiarissimus Ovidio poetue et Clodio Licino consulari historico.*

Liv. XXIX 22, 10 (550/204) *hunc Pleminium Clodius Licinus in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votivis, quos Romae Africanus iterum consul (560/194) faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut effringendi carceris fugiendique haberet occasionem; patefacto dein scelere delegatum (deiectum Madvig; deligatum . . et deiectum M. Hertz) in Tullianum ex senatus consulto. vgl. XXXIV 44, 6. 7.*

§ 35. 3. T. Livius.

Ab urbe condita libri CXLII (historiae ab urbe condita Plin. NH. praef.).

Ed. princeps Romae 1469. fol. B. XLI—XLV zuerst in der ausg. v. Simon Grynaeus. Basil. 1531. fol.

Ausg. c. scholiis C. Sigonii. Venet. 1555. fol. Io. Fr. Gronovius. 3 voll. Lügdt. Bat. 1645. 1679. Arnold Drakenborch. 7 voll. Lugd. Bat. et Amstelod. 1738—1746. 4. 15 voll. Stuttg. 1820—1828. Wilh. Weissenborn. 6 voll. Leipz. (1850) 1860 ff. erklärt v. dems. zuerst Berlin 1853—66 (n. a. v. Herm. J. Müller). Mart. Hertz. 4 voll. Leipz. 1857 ff. J. N. Madvig u. J. L. Ussing. 4 voll. 3. a. Kopenh. (1861) 1873 ff. (Madvigiemendationes Livianae. Kopenh. (1860) 1877). Fr. Lachmann, de fontib. historiarum T. Livii comm. II. Gott. 1821 f. Heinr. Nissen, krit. untersuchungen über die quellen der IV. und V. dekade des L. Berl. 1863. C. Peter, L. u. Polybius; über die quellen des XXI. u. XXII. b. des Livius. Halle 1863. 4. Ders. zur kritik der quellen der älteren RG. Halle 1879. K. W. Nitzsch, die röm. annalistik. Berlin 1873. K. Böttcher, üb. d. quellen des L. im XXI. u. XXII. b. Leipz. 1869 (jhb. suppl V). Ed. Wölfflin,

(Antiochus von Syrakus und) Coelius Antipater. Leipz. 1872. G. F. § 35. Unger. die röm. quellen des L. in der IV. u. V. dekade. Götting. 1878 (Philol. suppl. III 2). vgl. § 1. 8 s. 29.

Hieron. a. 1958 (= 695/59): *Messala Corvinus orator nascitur et Titus Livius Patavinus scriptor historicus.* a. 2033 (770/17 n. Ch.) *Livius historiographus Patavi moritur.*

Livius begann seine litterarische laufbahn mit philosophischen und rhetorischen schriften (in dialog- und briefform). Die römische geschichte gab er nach und nach in einzelnen teilen heraus.

I 19, 3 *Ianus . . bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum (519/235), iterum . . post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta: 725/29.* Der name Augustus ward dem Octavian erteilt 727/27; der Janustempel ward von ihm abermals 729/25 geschlossen.

Buch VI beginnt mit einer neuen einleitung; wiederum b. XXI.

XXVIII 12, 12 *Hispania . . prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu (727—729/27—25) auspicioque (730/24) Augusti Caesaris perdomita est; noch ein feldzug des M. Agrippa 735/19.*

Perioch. LIX *extat oratio eius (Q. Metelli censoris a. 623/131), quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret (736/18), velut in haec tempora scriptam in senatu recitavit.*

Perioch. p. 102 J.: *ex lib. CXXI qui editus post excessum Augusti dicitur.*

Plin. NH. praef. 16 *T. Livium auctorem celeberrimum in historiarum suarum, quas repetit ab origine urbis, quodam volumine sic orsum: satis iam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desiderare, ni animus in quiete pasceretur opere.* Die erzählung von dem Gaditaner Plin. ep. II 3, 8.

Einteilung des werkes (vgl. H. Nissen rh. mus. XXVII 539. Ed. Wölfflin, Philol. XXXIII 139):

I—V die königszeit und die republik bis zu der gal-lischen katastrophe 364/390.

VI—XV bis zur unterwerfung Italiens 489/265.

XVI—XX bis zum ausbruche des zweiten punischen krieges 535/219.

- § 35. XXI—XXX der zweite punische krieg — 553/201.
 XXXI—XLV bis zum ende des dritten makedonischen krieges 587/167.
 XLVI—XC bis zu Sulla's tode 676/78.
 XCI—CXX bis zu den proscriptionen der triumvirn 721/43.
 CXXI—CXLII bis zum tode des Drusus 745/9.

CVIII—CXVI (vom beginn des Caesarischen bürgerkrieges bis zur ermordung Caesars) werden als *civilis belli libri VIII* bezeichnet (cod. Nazarianus).

Die bezeichnung *decades* gibt zuerst Pabst Gelasius (492—496) ep. adv. Andromachum senatorem Mansi concil. VII 197¹ *Lupercalia autem propter quid instituta sunt . . Livius secunda decade loquitur . . .*

Erhalten sind 35 bücher:

- I—X bis in den 3. Samnitenkrieg 461/293.
 XXI—XLV 536/587 = 218/167, vom beginn des zweiten punischen krieges bis zum makedonischen triumphe des L. Aemilius Paulus; b. XLI/XLV, mehrfach lückenhaft, in einer einzigen handschrift aus dem VI. jhdt., früher zu Lorsch, jetzt zu Wien.

Die fragmente sind gesammelt in den textausgaben von Weissenborn, MHertz, Madvig.

- Jo. Freinsheim († 1660) verfaszte supplemente zu den verlorenen büchern: supplementor. Liv. decas (b. XI—XX). Stockholm 1649, 12. supplementor. libri LX. Argent. 1654. 4, vollständig von 105 bb., zuerst gedruckt in Doujatius ed. in usum delphini. Paris 1679—82. 4. wiederholt u. a. von Drakenborch.

Revision des livianischen textes:

Subscription der bb. I—X *Victorianus v. c. emendabam domnis Symmachis*. l. III. IV. V *Nicomachus Dexter v. c. emendavi ad exemplum parentis mei Clementiani*. l. VI. VII. VIII *Nicomachus Flavianus* (vermuthlich oheim des Nic. Dexter) *v. c. III praefect. urbis emendavi apud Hennam* (vor dem j. 431). vgl. O. Jahn, ber. d. ges. d. wiss. Leipz. 1851, 335 J. B. de Rossi und Borghesi, *annali del istituto arch.* XXI 283—363. Reifferscheid *rh. mus.* XVI 22.

Unabhängig von dieser revision sind die zu Verona gefundenen fragmente: *T. Livii ab urbe condita lib. III—VI*

quae supersunt in codice rescripto Veronensi, descripsit et edidit § 35. Th. Mommsen. Berlin 1858 (Abh. d. Berl. Ak.), vermutlich aus dem IV. jhd.

Zweck des schriftstellers:

Liv. praef. 1 *facturusne operae pretium sim, si a primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio, nec si sciam dicere ausim . . . utcumque erit, iuvabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro virili parte et ipsum consuluisse . . . ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, avertam. . . quae ante conditam condendamve urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec adfirmare nec refellere in animo est . . . ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina velut desidentis primo mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites, donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus, perventum est. hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in industri posita monumento intueri . . .*

XXXI 1 *me quoque iuvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. nam etsi profiteri ausum perscripturum res omnis Romanas in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat, tamen, cum in mentem venit tres et sexaginta annos — tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum — aequae multa volumina occupasse mihi, quam occupaverint CCCCLXXXVII anni a condita urbe ad Ap Claudium consulem (Mommsen chr. s. 119—121), qui primum bellum Carthaginiensibus intulit, iam provideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invchi, et crescere paene opus, quod prima quaeque perficiendo minui videbatur. vgl. X 31, 10.*

XLIII 13, 2 von der aufzeichnung von prodigien: *et mihi vetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit animus et quaedam religio tenet, quae illi prudentissimi viri publice sus-*

§ 35. *cipienda censuerint, ea pro indignis habere quae in meos annales referam.*

IV 20 . . . *titulus ipse spoliis inscriptus illos (omnes ante me auctores) meque arguit consulem ea (spolia opima: cos. 326/428 A. Cornelium) Cossum cepisse. hoc ego cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem ac restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit (mon. Ancyr. c. 19. 20), se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spoliorum suorum Caesarem . . . subtrahere testem.*

V 21, 9 *in rebus tam antiquis si, quae similia veri sint, pro veris accipiantur satis habeam.*

VII 40, 2 *nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec praeter externa noverant bella, ultimaque rabies secessio ab suis habebatur.*

Tac. Ann. IV 34 T. *Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit.*

Senec. nat. quaest. V 18, 3 *quod de Caesare maiori vulgo dictatum est et a T. Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicae profuerit an non nasci . . .*

Senec. suas. VI 17 die schilderung von Ciceros tode aus Livius. ebend. c. 21 s. *quoties magni alicuius <viri> mors ab historicis narrata est, toties fere consummatio totius vitae et quasi funebris laudatio redditur. hoc . . . T. Livius benignius omnibus magnis viris praestitit: sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut Graeco verbo utar, ἐπιτάφιον Livius reddit. T. LIVI. Vixit tres et sexaginta annos . . . si quis tamen virtutibus vitia pensaret, vir magnus ac memorabilis fuit et in cuius laudes exequendas Cicerone laudatore opus fuerit. ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Livius plenissimum Ciceroni testimonium reddidit.*

Senec. de ira I 20, 63 *apud disertissimum virum Livium.*

Tac. Agric. 10 *formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere.*

Quint. X 1, 101 *ut non historia cesserit Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear. neque indignetur sibi Herodotus aequari T. Livium, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimique cundoris tum in contionibus supra quam enarrari*

potest eloquentem; ita quae dicuntur omnia cum rebus tum per- § 35.
sonis accommodata sunt. affectus quidem, praecipueque eos qui
sunt dulciores, nemo historicorum commendavit magis. ideoque
immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecu-
tus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus,
pares eos magis quam similes. § 32 illa Livii lactea ubertas.

Quint. VIII 1, 2. 3 *ut sint (verba) quam minime pere-*
grina et externa . . . in T. Livio, mirae facundiae viro, putat
inesse Pollio Asinius quandam Patavinitem. vgl. I 5, 56.

Livius erzählt die ältere geschichte nach römischen annalisten, vornehmlich nach Claudius Quadrigarius, Valerius Antias, Licinius Macer, Aelius Tubero. Von der dritten dekade an benutzt er, zunächst für griechische angelegenheiten, Polybios (vgl. o. s. 29), später auch dessen fortsetzer Poseidonios.

Livius galt den nachfolgenden als vollgiltiger gewährsmann, sein werk als 'historia'. Ulr. Köhler, *qua ratione T. Livii annalibus usi sint historici latini atque graeci.* Götting. 1861.

Von auszügen aus Livius sind erhalten die periochae (verloren von b. 136 u. 137; vgl. Mommsen ad mon. Ancyr. p. 84), Iulii Obsequentis prodigiorum liber (hiervon verloren die prodigia von 505/249 bis 564/190), Cassiodorius' chronicon (s. u. § 137^d): darin die fasten des Livius.

T. Livi ab urbe condita librorum CXLII periochae. Iulii Obsequentis ab a. u. c. DV prodigiorum liber, rec. et em. O. Jahn. Lips. 1853. E. Wölfflin, die periochae des L. comm. Momms. Berl. 1877 s. 337.

§ 36. 4. C. Velleius Paterculus.

Historiae Romanae ad M. Vinicium cos. l. II.

Ed. pr. von Beatus Rhenanus. Basil. 1520 fol. (nach der einzigen, seitdem verlorenen handschrift des klostere Murbach im Elsass). Dav. Ruhnken. Lugd. 1779. Fr. Kritz. Lips. 1840. F. Haase. ib. 1851. K. Halm. ib. 1876. H. Dodwell, *annales Velleiani.* Oxon. 1698. H. Sauppe in d. Schweizerischen Museum f. hist. Wiss. Frauenfeld 1837. I 133. Alfr. Pernice, *de V. P. fide historica.* Lips. 1862.

Velleius diente unter dem oberbefehle des Tiberius in Germanien und Pannonien und verdankte demselben im j. 14 die beförderung zur praetur. Seinen vornamen bezeugt eine inschrift in der provinz Africa: C. VELLEIO PATERCVLO.

§ 36. LEG. AVG. LEG. III. AVG. (Renier, Rev. arch. 1875 p. 388 ff.) Velleius schrieb unter dem consulate des M. Vinicius 30 n. Chr.

Velleius gab einen kurzen flüchtigen abrisz der geschichte, mit rücksicht auf die cultur- und litteraturgeschichte.

Buch I (vorn, in der mitte — c. 8. 9., und am schlusse verstümmelt) handelt von den Griechen und Morgenländern und führt die römische geschichte bis zur zerstörung von Karthago; buch II geht von 146 v. Chr. — 30 n. Chr.

I 14 *statui — huic loco inserere, quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus — c. 15 ext. . . in Bagiennis Eporedia Mario VI Valerio Flacco coss. (654/100). neque facile memoriae mandaverim, quae nisi militaris post hoc tempus deducta sit. c. 16 cum haec particula operis velut formam excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecipiti festinatione . . . paene magis necessaria praetereunda quam supervacanea amplectenda . . . — II 55 admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia transcurso dicenda sint.*

Das zweite buch (an mehreren stellen lückenhaft) behandelt c. 1—40 die zeit bis zu Pompeius' rückkehr aus Asien und triumph; c. 41—88 von Caesars erstem consulate bis zum ende der bürgerkriege; c. 89—131 von der rückkehr des Augustus bis zum consulate des M. Vinicius.

c. 127 sq. *Ti. Caesar Seianum Aelium . . . singularem principium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet . . . in huius virtutum aestimatione iam pridem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant.*

B. Allgemeine geschichte und geographie.

§ 37. 1. Diodor.

Ausg. v. P. Wesseling. 2 voll. Amstelod. 1746 fol. Ludw. Dindorf (c. annotat. interpr.). 5 voll. Lips. 1828/31. K. Müller. 2 voll. Paris. 1842. 44. I. Bekker. 4 voll. Lips. 1853 s. L. Dindorf. 4 voll. Lips. 1867 s.

Ch. Gottl. Heyne, de fontib. et auctoribus historiarum Diodori. Gotting. 1782 sqq., wiederholt in L. Dindorfs Ausgaben 1827. 1867.

F. R. C. Krebs, lectiones Diodoreae partim historicae partim criticae. Weilb. 1832. Ders., comm. de post. parte reliquiar. libri octavi bibl. hist. Diod. ebend. 1856. reliq. l. XXXVII. de bello Marsico. Weilb. 1862.

- Chr. Aug. Volquardsen, untersuchungen üb. d. quellen der griech. u. § 37.
 sicil. geschichten bei D. b. XI—XVI. Kiel 1868. vgl. Ad. Holm,
 gesch. Sicil. II 367. R. Klüber, üb. d. quellen des D. im 9. buch.
 Würzb. 1868. Wilh. Collmann, de Diodori S. fontibus comm. crit.
 Lips. 1869. G. Jul. Schneider, de D. fontib. l. 1—IV. Berl. 1880.
 G. F. Unger, die jahrepoche des D., Phil. XXXIX 305. D.'s quellen
 im XI. b ebend. XL 48.
 Aug. Haake, de Duride Samio Diodori auctore. Bonn 1874. A. F.
 Rösiger, de Duride Samio D. S. et Plutarchi auctore. Gott. 1874.
 Ed. Rössler, de Duride Diodori, Hieronymo Duridis auctore. Gött.
 1876. G. F. Unger, die quellen D.'s f. d. diadochengeschichte.
 Ak. ber. München 1878. I 368 ff. L. O. Bröcker, untersuchungen
 über Diodor. Gütersloh 1879.

Diodoros aus Agyrion in Sicilien schrieb unter Augustus (nicht vor 733/21 Mommsen,forsch. II 549ⁿ) die allgemeine geschichte in 40 büchern bis zu Caesars gallischem kriege. Erhalten sind b. I—V. XI—XX (480—301 v. Chr.).

Der text ist mehrfach lückenhaft. Insbesondere fehlen XIII 113 (sicil. geschichten), XVII 84 Wess. (begebenheiten von anderthalb jahren, mit dem archon Hegemon ol. 113, 2. 327): vor XVIII 44 (39?) fehlen die italischen und sicilischen geschichten unter den archonten und consulu von ol. 114, 3. 4. 422. 423 d. St. 322. 321 v. Chr. vgl. XIX 3. 10. Wesseling zu d. St. Niebuhr RG. II 109ⁿ. Mommsen chr. 127. Droysen Hellen. I² 2, 358 ff. (über den als *δευτερον τιμημα* des XVII. buches bezeichneten abschnitt s. 373 f.). L. O. Bröcker a. a. o. s. 7 ff.

Die den erhaltenen büchern vorgesetzten inhaltsangaben beruhen auf dem vollständigen texte.

XXI—XXX umfaszte die geschichte bis zur schlacht bei Pydna 168, XXXI—XL bis nach der rückkehr des Pompeius aus Asien.

Hieron. a. 1968 (49 v. Chr.) *Diodorus Siculus Graecae scriptor historiae clarus habetur.*

Plin. NH praef. § 25 *apud Graecos desit nugari Diodorus et βιβλιοθήκης historiam suam inscripsit.*

Euseb. praep. ev. I 6, 8 *ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, γνωριμώτατος ἀνὴρ τοῖς Ἑλλήνων λογιωτάτοις, ὡς ἂν ὑπὸ μίαν συναγροχῶς ἄπασαν τὴν ἱστορικὴν βιβλιοθήκην.*

Phot. bibl. cod. 70 p. 35 Bk. *ἀνεγνώσθη μοι Διωδώρου Σικελιώτου βιβλίον ἱστορικὸν (βιβλιοθήκη ἱστορικὴ?) ἐν*

§ 37. λόγοις μ', οἰκουμεικὴν περιέχουσιν ἱστορίαν κτέ. Cod. 244 p. 377—393 gibt Photios auszüge aus dem XXXI. und den folgenden büchern der bibliothek.

Suidas: Διόδωρος Σικελιώτης ἱστορικὸς ἔγραψε βιβλιοθήκην. ἔστι δὲ ἱστορία Ῥωμαϊκὴ τε καὶ ποικίλη ἐν βιβλίοις μ'. γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀυγούστου Καίσαρος καὶ ἐπάνω.

Diod. I 3 . . εἰ γὰρ τις τὰς εἰς μνήμην παραδεδομένας τοῦ σύμπαντος κόσμου πράξεις ὥσπερ τινὸς μιᾶς πόλεως, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀναγράψαι . . μέχρι τῶν καθ' αὐτὸν καιρῶν . . πραγματεῖαν . . πασῶν εὐχρηστοτάτην συντάξαιτο τοῖς φιλαναγνωστοῦσιν . . cap. 4 διόπερ ἡμεῖς ὀρῶντες ταύτην τὴν ὑπόθεσιν χρησιμωτάτην μὲν οὖσαν, πολλοῦ δὲ πόνου καὶ χρόνου προσδεομένην, λ' μὲν ἔτη περὶ αὐτὴν ἐπραγματεύθημεν, μετὰ δὲ πολλῆς κακοπαθείας καὶ κινδύνων ἐπήλθομεν πολλὴν τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἵνα τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ πλείστων μερῶν ἀντόπται γενηθῶμεν· πολλὰ γὰρ παρὰ τὰς ἀγνοίας τῶν τόπων διήμαρτον οὐχ οἱ τυχόντες μόνον τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ τινες καὶ τῶν τῇ δόξῃ πεπρωτευκότων. ἀφορμῇ δὲ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν ταύτην ἐχρησάμεθα μάλιστα μὲν τῇ πρὸς τὴν πραγματεῖαν ἐπιθυμίᾳ, δι' ἣν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ δοκοῦν ἄπορον εἶναι τυγχάνει συντελείας, ἔπειτα καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ Ῥώμῃ χορηγίαν τῶν πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν ἀνηκόντων. ἢ γὰρ ταύτης τῆς πόλεως ὑπεροχὴ διατείνουσα τῇ δυνάμει πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐτοιμοτάτας καὶ πλείστας ἡμῖν ἀφορμὰς παρέσχετο παρεπιδημήσασιν ἐν αὐτῇ πλείω χρόνον. ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀγυρίου τὸ γένος τῆς Σικελίας ὄντες, καὶ διὰ τὴν ἐπιμιξίαν τοῖς ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου περιπεποιημένοι, πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξεις ἀκριβῶς ἀνελάβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνημάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων. πεποιήμεθα δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν μυθολογούμενων παρ' Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάροις, ἐξετάσαντες τὰ παρ' ἐκάστοις ἱστορούμενα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐφ' ὅσον ἡμῖν δύναιμι.

ἐπεὶ δ' ἢ μὲν ὑπόθεσις ἔχει τέλος, αἱ βίβλοι δὲ μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτοι τυγχάνουσιν οὖσαι, βούλομαι βραχέα προδιορίσαι περὶ ὅλης τῆς πραγματείας. τῶν γὰρ βιβλίων ἡμῖν ζ' αἱ πρῶται περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν Τρωικῶν πράξεις καὶ

μυθολογίας, καὶ τούτων αἱ μὲν ὑπονοούμεναι τρεῖς βαρ- § 37.
βαρικός, αἱ δ' ἐξῆς σχεδὸν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολογίας.
ἐν δὲ ταῖς μετὰ ταύτας αἰ' τὰς ἀπὸ τῶν Τρωικῶν κοινὰς πράξεις
ἀναγεγράφαμεν ἕως τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς. ἐν δὲ ταῖς
ἐξῆς κ' καὶ γ' βίβλοις τὰς λοιπὰς ἀπάσας κατετάξαμεν μέχρι
τῆς ἀρχῆς τοῦ συστάντος πολέμου Ῥωμαίοις πρὸς Κελτοὺς,
καθ' ὃν ἡγούμενος Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ὁ διὰ τὰς πράξεις
προσαγορευθεὶς θεὸς κατεπολέμησε μὲν τὰ πλεῖστα καὶ μαχι-
μώτατα τῶν Κελτῶν ἔθνη, προεβίβασε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς
Ῥώμης μέχρι τῶν Βρετανικῶν νήσων. τούτου δ' αἱ πρῶται
πράξεις ἐπετελέσθησαν Ὀλυμπιάδος τῆς ρ' καὶ π' κατὰ τὸ α'
ἔτος ἐπ' ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἡρώδου (60/59 v. Chr.).

Aus dem epilog XL fr. 8 [Exc. Vatic. 21. III 142 Df.]
ὅτι τῶν βίβλων τινὲς πρὸ τοῦ διορθωθῆναι καὶ τὴν ἀκριβῆ
συντέλειαν λαβεῖν κλαπεῖσαι προεξεδόθησαν, οὕτω συνευρε-
στούμενων ἡμῶν τῇ γραφῇ, ἃς ἡμεῖς ἀποποιούμεθα . . .

Die griechische geschichte bearbeitete Diodor haupt-
sächlich nach Ephoros und seinen fortsetzern, die sicilische
nach Timaeos. In der geschichte Alexanders liegt Kleitarch
zu grunde. Neben jenen schriftstellern sind Kallisthenes
und Duris benutzt.

Diodors nachrichten über die ersten jahrhunderte der
römischen republik beruhen auf Fabius (vgl. o. s. 13).

Für den 1. punischen krieg hat D. Philinos benutzt, für
die begebenheiten nach dem hannibalischen kriege vornehm-
lich Polybios und Poseidonios. vgl. Nissen s. 110 ff. Über
Kastor vgl. o. s. 69.

§ 38. 2. Timagenes von Alexandria.

Müller FHG III 317.

Suidas: Τιμαγένης, βασιλικοῦ ἀργυραμοιβοῦ υἱός, Ἀλε-
ξανδρεύς, ῥήτωρ (ὡς δέ τινες, Αἰγύπτιος), ὃς ἐπὶ Πομπηίου
τοῦ μεγάλου αἰχμάλωτος ἄχθεις ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Γαβινίου
(699/55) ἐξωνήθη ὑπὸ Φαύστου, τοῦ υἱοῦ Σύλλου, καὶ
ἔσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τε αὐτοῦ Πομπηίου καὶ μετ'
αὐτόν, ἐπὶ τε Καίσαρος τοῦ Ἀυγούστου καὶ μετέπειτα ἅμα
Κεκιλίῳ. ἐκπεσὼν δὲ τῆς σχολῆς διὰ τὸ παρορησιαστὴς εἶναι
ἐν ἀγρῷ διῆγε Τουσκλάνῳ λεγομένῳ. ἐτελεύτησε δὲ ἐν
Ἀλβάνῳ ἐμέσαι βουλευθεὶς μετὰ δεῖπνον καὶ σφηνωθεὶς.
βιβλία δὲ ἔγραψε πολλά. vgl. u. Πωλίῳν ὁ Ἀσίτιος χρη-

§ 38. ματίσας, Τραλλιανὸς . . διαδεξάμενος τὴν σχολὴν Τιμαγένους.

Quint. X 1, 75 *longo post intervallo temporis natus* (nach Kleitarchos) *Timagenes vel hoc est ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit.*

Senec. controv. X 5, 22 *Timagene . . homine acidae linguae et qui nimis liber erat. . . disertus homo et dicax, a quo multa improbe sed venuste dicta.* vgl. Horat. ep. I 19, 15.

Senec. de ira III 23 *Timagenes historiarum scriptor quaedam in ipsum (Augustum), quaedam in uxorem eius et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur et in ore hominum est temeraria urbanitas. saepe illum Caesar monuit ut moderatius lingua uteretur: perseveranti domo sua interdixit. postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit . . . historias postea quas scripserat recitavit [et combussit] et libros Caesaris acta continentes in ignem posuit . . .*

Ders. ep. 91, 13 *Timagenes . . aiebat Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora surrectura quam arsissent.*

Liv. IX 18, 6 *periculum erat, quod levissimi ex Graecis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriae favent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri sustinere non potuerit populus Romanus.*

Gust. Schwab, de Livio et Timagene. Stuttg. 1831.

Steph. Byz. *Μιλύαι, οἱ πρότερον Σόλυμοι, ὡς Τιμαγένης πρώτῳ βασιλέων.*

Quint. I 10, 10 *Timagenes auctor est, omnium in litteris studiorum antiquissimam musicen exitisse.*

Timagenes diente Q. Curtius als eine quelle für die geschichte Alexanders des groszen: Curt. IX 5, 21 *Ptolemaeum, qui postea regnavit, huic pugnae (gegen die Maller) adfuisse auctor est Clitarchus et Timagenes: sed ipse . . afuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit.* vgl. A. Eussner philol. XXXII 160.

Strabon, Josephus und Plutarch entnehmen aus Timagenes nachrichten über syrische und ägyptische fürsten.

Amm. Marc. XV 9, 2 *ambigentes super origine prima Gallorum scriptores veteres notitiam reliquere negotii semiplenam, sed postea Timagenes, et diligentia Graecus et lingua, haec quae diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris. cuius fidem secuti . .*

Über die plünderung der tolosanischen schätze durch

Q. Servilius Caepio (648/106) aus Timagenes Strab. IV § 38. p. 188.

Timagenes quelle für Trogus Pompeius? vgl. u. § 42.

§. 39. 3. Nikolaos von Damascus.

Müller FHG III 343. L. Dindorf, *historici graeci minores*. Lips. 1870 p. I. jbh. 1869 S. 107. H. Ewald, *gesch. v. Israel* IV³ 544. K. Jacoby, *comm. sem. phil.* Lips. 1874 p. 191.

Suidas: *Νικόλαος Δαμασκηνός, γνώριμος Ἡρώδου τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως καὶ Ἀγούστου Καίσαρος, φιλόσοφος περιπατητικὸς [ἢ Πλατωνικὸς]. ἔγραψεν ἱστορίαν καθολικὴν ἐν βιβλίοις π' †, καὶ [τοῦ βίου] Καίσαρος ἀγωγὴν. . . ἔγραψε καὶ περὶ τοῦ ἰδίου βίου καὶ τῆς ἐαυτοῦ ἀγωγῆς.*

Nikolaos, sohn des Antipater, war um 64 v. Chr. geboren, und stand in diensten Herodes des groszen († 4 v. Chr.). Er begleitete Herodes auf mehreren reisen, auch nach Rom, und begab sich 4 n. Chr. wiederum als sachwalter von Herodes' sohn Archelaos an den hof des Augustus.

Nikolaos verfaszte auf anregung des Herodes eine allgemeine geschichte — *ἀρχαιολογία* — in 144 büchern; ferner schrieb er *παραδόξων ἐθνῶν συναγωγὴ; βίος Καίσαρος; περὶ τοῦ ἰδίου βίου.*

Ioseph. XVI 7, 1 *Νικόλαος ὁ κατ' αὐτὸν (Ἡρώδην) ἱστοριογράφος . . . ζῶν τε γὰρ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ συνὼν αὐτῷ, κεχαρισμένως ἐκείνῳ καὶ καθ' ὑπηρεσίαν ἀνέγραψεν, μόνων ἀπτόμενος τῶν εὐκλειαν αὐτῷ φερόντων, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐμφανῶς ἀδίκων ἀντικατασκευάξων καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπικρουπτόμενος. XVII 5, 4 N. ὁ Δαμασκηνὸς φίλος τε ὦν τοῦ βασιλέως καὶ τὰ πάντα συνδιαιτώμενος αὐτῷ.*

Constant. Porphy. *de them.* I 3 p. 22 Bk. N. ὁ Δ. ὁ γεγωνὸς ὑπογραφεὺς τοῦ βασιλέως Ἡρώδου.

Athen. VI p. 249^a *Νικόλαος δ' ὁ Δαμασκηνός, εἷς δ' ἦν τῶν ἐκ τοῦ περιπάτου (N. ὁ Περιπατητικὸς Ath. VI 252 f. u. ö.), ἐν τῇ πολυβίβλῳ ἱστορίᾳ, ᾧ γὰρ καὶ μ' εἰσὶ πρὸς ταῖς τέσσαρσι . . .*

1. Die geschichte hob an von den ältesten zeiten und gieng bis auf die gegenwart herab. Die namentlich in den Constantinianischen auszügen erhaltenen bruchstücke des

§ 39. I—VII buches betreffen die geschichte der Assyrier und Meder, der Lyder und Griechen. B. XCVI ff. handelte vornehmlich von Mithridates dem groszen und von syrischen begebenheiten, für welche er Strabon und Josephus als quelle diente. B. CXXIII. CXXIV betrafen d. j. 16 v. Ch.

2. Phot. bibl. cod. 189 p. 145 s. . . *συναγεγνώσθη καὶ Νικολάου λόγος, Ἡρώδη τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ προσπεφωνημένος, ἐν ᾧ παραδόξων ἐθῶν ἐστὶ συναγωγή . . . ὁ ἐκ Δαμασκοῦ δ' ἐστὶν οὗτος οἶμαι Νικόλαος, ὁ ἐπὶ τῶν Ἀυγούστου χρόνων ἀκμάσας καὶ φίλος αὐτῷ χρηματίσας . . . οὗτος καὶ Ἀσσυριακὴν ἱστορίαν ἐν πολυστίχῳ βιβλίῳ . . . καταλέλοιπεν.*

Auszüge aus der *ἐθῶν συναγωγή* gibt nur Io. Stobaeos in der Anthologia: deren echtheit bezweifelt Konr. Trieber, quaest. Laconicae I. Berl. 1867.

3. Von dem leben des Caesar Octavianus (*βίος Καίσαρος*) sind erhalten die abschnitte über Octavians jugenderziehung (*περὶ τῆς Καίσαρος ἀγωγῆς*): von seinem aufenthalte in Apollonia bis zu seiner rückkehr nach Rom; die verschwörung des Cassius und Brutus und die ermordung Caesars; Octavians verhalten bis zum aufgebot der veteranen in Campanien im October 711/43. Fr. Bürger, de N. D. fragmento Escorialensi quod inscribitur *βίος Καίσαρος*. Bonn 1869.

4. *περὶ τοῦ ἰδίου βίου*. die fragmente dieser lobschrift sind von Orelli, Koraïs, Ewald Nikolaos abgesprochen und einem freunde oder bruder beigelegt.

§ 40. 4. Iuba, König von Mauretanien.

Müller FHG. III 465. Ant. Görlitz, de Iubae II regis Mauretaniae fragmentis. I. II. Bresl. 1848. 62. HPeter, üb. d. wert der hist. schriftstellerei von könig Iuba II v. Mauretanien. Meiszen 1879.

Iuba (sohn des königs Iuba von Numidien, welcher sich nach der schlacht bei Thapsus 708/46 entleibte) ward als kind in Caesars triumph aufgeführt und in Rom erzogen. Augustus setzte ihn 729/25 als könig von Mauretanien ein (mit der hauptstadt Iol = Caesarea, jetzt Scherschel) und vermählte ihn mit Kleopatra Selene, der tochter des Antonius und der Kleopatra. Iuba † 23 n. Chr. (vgl. Fz. Rühl jhb. 1878 s. 117). Seinen stammbaum (von Masinissa) s. C. I. L. II 3417. vgl. Avien. or. marit. 276 ss.

App. bürgerkr. II 101 von Caesars afrikanischem triumph: § 40.
 ἔνθα καὶ Ἰόβα παῖς, Ἰόβας ὁ συγγραφεύς, βρέφος ὢν ἔτι,
 παρήγετο. Plut. Caes. 55 τότε καὶ Ἰόβας υἱὸς ὢν ἐκείνου
 κομιδῇ νήπιος ἐν τῷ θριάμβῳ παρήχθη, μακαριωτάτην ἀλοὺς
 ἄλωσιν, ἐκ βαρβάρου καὶ νομάδος Ἑλλήνων τοῖς πολυμα-
 θεστάτοις ἐναρίθμιος γενέσθαι συγγραφεὺσιν. Ders. Anton.
 87 (Ὀκταβία) Κλεοπάτραν τὴν ἐκ Κλεοπάτρας Ἰόβα τῷ χαριε-
 στάτῳ βασιλέων συνώκισεν. vgl. Dio LI 15. LIII 26. v.
 Gutschmid Rh. Mus. XIX 178ⁿ.

Suidas: Ἰόβας, Λιβύης καὶ Μαυρουσίας βασιλεὺς . . .
 ἔγραψε πολλὰ πάνυ.

Historische, geographische, antiquarische schriften Iubas:

1. Λιβυκά.

Plin. NH V 1, 16 *Iuba Ptolemaei pater, qui primus utri-
 que Mauretaniae imperitavit, studiorum claritate memorabilior
 etiam quam regno, similia prodidit de Atlante . . .* vgl. Solin. 24, 15.

Ders. V 9, 51 *Nilus . . . originem, ut Iuba rex potuit ex-
 quirere, in monte inferioris Mauretaniae non procul Oceano habet,
 lacu protinus stagnante, quem vocant Nilidem.* Ammian. XXII
 15, 8 *rex autem Iuba Punicorum confisus textu librorum a monte
 quodam oriri eum (Nilum) exponit, qui situs in Mauritania
 despectat oceanum . . .* vgl. Solin. 32, 2.

Athen. III p. 83^b . . . Ἰόβαν τὸν Μαυρουσίων βασιλέα,
 ἄνδρα πολυμαθέστατον, ἐν τοῖς περὶ Λιβύης συγγράμμασι
 μνημονεύοντα τοῦ κεντρίου καλεῖσθαι φάσκειν αὐτὸ παρὰ
 τοῖς Λίβυσι μῆλον ἐσπερικόν· ἀφ' ὧν καὶ Ἡρακλέα κομίσαι
 εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ χρύσεια διὰ τὴν ἰδέαν λεγόμενα μῆλα.

Plut. Sertor. 9 *Τιγγίται δὲ μυθολογοῦσι Ἀνταίου τε-
 λευτήσαντος τὴν γυναῖκα Τίγγην Ἡρακλεῖ συνελθεῖν, Σόφακα
 δ' ἐξ αὐτῶν γενόμενον βασιλεῦσαι τῆς χώρας καὶ πόλιν
 ἐπώνυμον τῆς μητρὸς ἀποδείξαι· Σόφακος δὲ παῖδα γενέσθαι
 Διοδώρον, ᾧ πολλὰ τῶν Λιβυκῶν ἔθνῶν ὑπήκουσεν, Ἑλλη-
 νικὸν ἔχοντι στρατεύμα τῶν αὐτόθι κατοικισμένων ὑφ' Ἡρα-
 κλέους Ὀλβιανῶν καὶ Μυκηναίων. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀνακείσθω
 τῇ Ἰόβα χάριτι τοῦ πάντων ἱστορικωτάτου βασιλέων· ἐκείνου
 γὰρ ἱστοροῦσι τοὺς προγόνους Διοδώρου καὶ Σόφακος ἀπο-
 γόνους εἶναι.*

2. über Arabien und das arabische meer.

Plin. XII 14, 56 *Iuba rex iis voluminibus quae scripsit
 ad C. Caesarem Augusti filium ardentem fama Arabiae.* XXXII

§ 40. 1, 10 *Iuba in iis voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium de Arabia*. VI 27, 141 und öfter angeführt. Augustus sandte seinen adoptivsohn C. Caesar 753/1 nach dem orient; er starb 757/4 n. Ch.

3. *περὶ Ἀσσυρίων*.

Tatian. or. ad Graecos c. 58 *Βηρωσὸς δὲ ἐστὶν ἀνήρ ἱκανώτατος, καὶ τούτου τεκμήριον Ἰόβας, ὃς περὶ Ἀσσυρίων γράφων παρὰ Βηρωσοῦ φησὶ μεμαθηκέναι τὴν ἱστορίαν. εἰδὶ δὲ αὐτῷ βίβλοι περὶ Ἀσσυρίων δύο*.

4. *Ὁμοιότητες*, mindestens XV bücher, zusammenstellung römischer sitten und einrichtungen mit denen anderer völker, namentlich nach Varro.

5. *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία*.

Steph.: *Ἀβοριγῖνες, ἔθνος Ἰταλικόν, ὡς Ἰόβας ἐν Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας πρώτῳ. μέχρι μὲν οὖν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου . . .* aus Dionys. arch. I 9. vgl. Ad. Kieszling Rh. Mus. XXIII 672.

Steph. *Νουμαντία, πόλις Ἰβηρίας. Ἰόβας ἐν δευτέρῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας*.

Plutarch beruft sich auf Iuba im leben des Romulus, Numa, Marcellus (vgl. v. Pelopidas und Marcellus c. 1), Sulla (c. 16), Sertorius; auszerdem öfters in den *αἰτίαι Ῥωμαϊκαί* c. 4 (*ταῦτα καὶ ὁ Ἰόβας ἱστόρηκε καὶ Βάρρων*) 24. 59. 78. 89.

Herm. Klapp, de vitar. Plutarchi auctoribus Romanis. Bonn 1862.

Fz. Leo, de Plutarchi quaestionum Romanarum auctoribus. Halle

1864. Alb. Barth, de Iubae Ὁμοιότησιν a Plutarcho expressis in

quaestionibus Romanis et in Romulo Numaque. Göttingen 1876.

W. Soltau, de fontibus Plutarchi in II. bello Punico enarrando.

Bonn 1870 p. 59 ff.

Iuba ward von Appian und von Dio für die punischen und hispanischen kriege benutzt. L. Keller, de Iuba Appiani Cassiique Dionis auctore. Marburg 1872. Ders., der 2. punische krieg und seine quellen. Marburg 1875.

§ 41. 5. Strabon von Amaseia.

Ausg. der *Γεωγραφικά* von Is. Casaubonus. Paris 1620. fol. Th. Jausson

van Almeloveen. Amsterd. 1707. fol. Koräis. 4 voll. Paris 1815—19.

G. Kramer, 3 voll. Berl. 1844—52. Aug. Meincke. 3 voll. Leipz.

1852 f. (1866). Karl Müller u. Fr. Dübner, 2 ptes. Paris 1853. 57.

Fragm. der *ὑπομνήματα*. Müller FHG. III 490.

Heeren, de fontibus geograph. Strabonis. Göttingen 1823 (comment. § 41. soc. Gott. nov. tom. V). G. Siebelis, disputatio de Strabonis patria, genere, aetate, op. geographici instituto. Bauzen 1828. Clinton, FH. III 553 (581) u. z. j. 14 n. Ch. Bened. Niese Hermes XIII 33.

Steph. Ἀμάσεια, πόλις Ποντική, ἀφ' ἧς Στράβων ὁ στωικὸς φιλόσοφος. Strab. XII p. 561 (Ἀμάσεια) ἡ ἡμετέρα πόλις.

Suidas: Στράβων Ἀμασεύς, φιλόσοφος, γέγονεν ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. ἔγραψε Γεωγραφίαν ἐν βιβλίοις ιζ'. Zusatz zu Suid. Πολύβιος . . . ἔγραψε δὲ καὶ Στράβων Ἀμασεύς τὰ μετὰ Πολύβιον ἐν λόγοις μγ'.

Strabon, geboren zu Amaseia im Pontos um 60 v. Chr., begab sich 725/29 über Delos und Korinth (X 485. VIII 377. 379) nach Rom. Er verweilte in Alexandria und bereiste Aegypten um 729/25 in der *cohors amicorum* des praefecten C. Aelius Gallus (II 118. XVII 806. 816. 818. vgl. I 58. 101. XI 518. XV 706).

II 117 ἐπήλθομεν . . ἐπὶ δύσιν μὲν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῶν κατὰ Σαρδόνα τόπων τῆς Τυρρηνίας, ἐπὶ μεσημβρίαν δὲ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν τῆς Αἰθιοπίας ὄρων. V 224. VIII 377. 379.

Strabon verfaszte 1. Ὑπομνήματα ἱστορικά, und zwar behandelte er in 4 büchern die frühere zeit, in 43 (?) büchern die zeit nach Polybios.

Strab. II p. 70 ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γερόνασι . . . καὶ ἡμῶν δ' ὑπῆρξεν ἐπὶ πλέον κατιδεῖν ταῦτα ὑπομνηματιζομένοις τὰς Ἀλεξάνδρου πράξεις.

Ders. XI p. 515 εἰρηκότες δὲ πολλὰ περὶ τῶν Παρθικῶν νομίμων ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἱστορικῶν ὑπομνημάτων βίβλῳ, δευτέρα δὲ τῶν μετὰ Πολύβιον —.

Josephus beruft sich auf Strabon (Στράβων ὁ Καππάδοξ) für begebenheiten von 168 v. Ch., aus den mithridatischen kriegem und den folgenden zeiten bis 716/38 v. Chr., Plutarch im leben des Sulla, Lucullus, Caesar.

2. Γεωγραφικά in 17 büchern.

Strab. I beginnt: τῆς τοῦ φιλοσόφου πραγματείας εἶναι νομίζομεν, εἶπερ ἄλλην τινά, καὶ τὴν γεωγραφικὴν . . p. 13 διόπερ ἡμεῖς πεποιηκότες ὑπομνήματα ἱστορικά χρῆσιμα, ὡς ὑπολαμβάνομεν, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν,

§ 41. ἐγνωμεν προσθεῖναι καὶ τήνδε τὴν σύνταξιν . . ἔτι δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἐκεῖ τὰ περὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας καὶ βίους τυγχάνει μνήμης, τὰ δὲ μικρὰ καὶ ἄδοξα παραλείπεται, κἀνταῦθα δεῖ τὰ μικρὰ καὶ τὰ ἀφανῆ παραπέμπειν, ἐν δὲ τοῖς ἐνδόξοις καὶ μεγάλοις καὶ ἐν οἷς τὸ πραγματικὸν καὶ εὐμνημόνευτον καὶ ἡδὺ διατρίβειν. XVII 809 τὸ τῆς φύσεως ἅμα καὶ τὸ τῆς προνοίας ἔργον εἰς ἓν συμφέροντας . .

Strabon schrieb die geographica unter Tiberius und zwar IV 206 im dreiunddreiszigsten jahre nach der unterwerfung der alpenvölker durch Tiberius und Drusus (739/15), also 18 n. Ch.; VI 288 z. e. vor dem tode des Germanicus 19; VII 291 s. nach dem triumphe des Germanicus und vor dem tode des Arminius (17—21 n. Ch.); XIII 627 nach dem erdbeben vom j. 17 und den von Tiberius gewährten unterstützungen; VI 288 bei lebzeiten, XVII 831. 840 nach dem tode des königs Iuba von Mauretanien († 23).

Einteilung des werkes: I. II. allgemeine geographie. III—X Europa (nicht vollständig erhalten VII: von Makedonien und Thrakien nur fragmente); XI—XVI Asien; XVII Aegypten und Libyen.

§ 42. 6. Pompeius Trogus.

Nipperdey, opusc. p. 441. J. Becker Phil. VII 389.

Iust. XLIII 5, 11 *in postremo libro Trogus maiores suos a Vocontiiis originem ducere, avum suum Trogum Pompeium Sertoriano bello civitatem a Cn. Pompeio percepisse dicit, patrum Mithridatico bello turmas equitum sub eodem Pompeio duxisse, patrem quoque sub C. Caesare militasse epistularumque et legationum, simul et anuli curam habuisse.*

Trogus schrieb unter Augustus u. a. *de animalibus* (nach Aristoteles), woraus Plin. NH XI 274 ff. eine stelle anführt: *apud nos Trogus, et ipse auctor e severissimis.*

Sein hauptwerk waren die *historiae Philippicae* in XLIV büchern. Hieraus ist erhalten die von Justinus vermutlich unter den Antoninen angefertigte *epitoma* und die *prologi* (aus dem VII jhdt.?).

Ausgaben des Justinus von K. H. Frotscher (m. d. commentarii doctor. hominum). Voll. III. Leipz. 1827—30. Just. Jeep. Lips. 1859. A. v. Gutschmid, üb. die fragmente des Trogus Pompeius und die

glaubwürdigkeit ihrer gewährsmänner. jhb. suppl. II s. 202. 1856. § 42.
Fz. Rühl, die verbreitung des Justinus im mittelalter. Leipz. 1871.
Ders., die textesquellen des J. jhb. suppl. VI, 1. 1872.

Iust. praef. vir priscoe eloquentiae, Trogus Pompeius, Graecus et totius historiae orbis Latino sermone composuit . . . quae historici Graecorum . . . inter se segregati occupaverunt, ea omnia Pompeius divisa temporibus et serie rerum digesta composuit, horum igitur quattuor et quadraginta voluminum (nam totidem edidit) per otium, quo in urbe versabamur, cognitione quaeque dignissima excerpsti, et omissis his, quae nec cognoscendi voluptate iucunda nec exemplo erant necessaria, breve velut florum corpusculum feci . . .

Trogus ging von osten nach westen und verweilte namentlich bei dem zeitalter der diadochen.

Iustin. XLIII 1, 1 Parthicis orientalibusque ac totius prope modum orbis rebus explicitis ad initia Romanae urbis Trogus . . . revertitur . . . breviter igitur initia Romani imperii perstringit. Prolog. Tertio et quadragesimo volumine continentur origines priscorum Latinorum, situs urbis Romae et res usque ad Priscum Tarquinium. origines deinde Liguriae et Massiliensium res gestae. Quarto et quadragesimo volumine continentur res Hispaniae et Punicae.

Trogus erwähnte die rückgabe der römischen feldzeichen von seiten des Phraates 734/20. Iust. XLII 5, 11.

Keine directen reden: Iust. XXXVIII 3, 11 *Pompeius Trogus . . . in Livio et in Sallustio reprehendit, quod contiones directas pro sua oratione operi suo inserendo historiae modum excesserint.*

Trogus Pompeius legte seinen „Philippischen geschichten“, deren titel er von Theopomp entlehnte, das werk eines sehr belesenen griechischen schriftstellers zu grunde (des Timagenes, nach v. Gutschmids vermutung in Zarnckes centralbl. 1872 s. 658), welcher aus einer groszen reihe älterer geschichtswerke geschöpft hatte, darunter Ephoros, Theopompos, Deinon, Timaeos, Phylarchos, Polybios, Poseidonios.

Über die quellen vgl. Heeren, comm. de Trogi Pompeii fontib. et auctoritate. comm. soc. Gott. XV 1804 (in Frotschers Ausg. I). Hilar. Wolffgarten, de Ephori et Dinonis historiis a Trogo Pompeio expressis. Bonn 1868. C. Raun, de Clitarcho Diodori Curtii Iustini auctore. Bonn 1868. Al. Enmann, untersuchungen üb. d. qu. d. P. Tr. für die gr. u. sicil. geschichte. Dorpat 1880.

§ 43. 7. Valerius Maximus.

Factorum et dictorum memorabilium l. I—IX.

Ausg. v. Car. Kempf. Berl. 1854. C. Halm (Iulii Paridis et Ianuarii Nepotiani epitomis adiectis). Leipz. 1865. H. E. Dirksen, die historische beispielesammlung des V. M. (1845) Schr. I 109. F. Zschech, de Cicerone et Livio V. M. fontibus. Berl. 1865. Bergk Rhein. Mus. IV 720 ff. 1846.

Valerius war im gefolge seines gönners Sext. Pompeius (des freundes von Ovid, cos. 14 n. Chr., proconsul v. Asia ca. 27) in Asien. II 6, 8 *in insula Cea . . animadverti, quo tempore Asiam cum Sext. Pompeio petens Iulidem oppidum intravi.* vgl. IV 7 ext. 2.

I prooem. *Urbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna . . . ab inlustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere volentibus longae inquisitionis labor absit.*

Die beispiele sind vornehmlich aus Livius Trogus Salustius Cicero entnommen.

Buch I ist lückenhaft (c. 1 ext. 4 — c. 4 ext. 1).

VI c. 1 prooem. ist noch bei lebzeiten der Livia († 29) geschrieben; IX 11 ext. 4 nach Sejans tode (32): . . . *omni cum stirpe sua populi Romani viribus obtritus etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quae meretur supplicia pendit.*

Auszug des Iulius Paris (um 500): prooem. *decem Valerii Maximi libros dictorum et factorum memorabilium ad unum volumen epitomae redegei*; des Ianuarius Nepotianus (um 600): *recidam . . eius redundantia et pleraque transgrediar, nonnulla praetermissa conectam* (erhalten bis Val. M. III 2, 7).

§ 44. 8. Q. Curtius Rufus.

Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri III—X.

Ausgaben von Jo. Freinsheim mit supplementen. Strassburg 1639 u. 1670. C. G. Zumpt. Berlin 1826. Braunschweig 1846. Jul. Mützell. Berlin 1841. E. Hedicke. Berlin 1867. Th. Vogel. Leipz. (1870) 1880. Über die quellen des Curtius: vgl. o. I § 33. Jul. Kaerst, beiträge z. quellenkritik des Q. Curtius Rufus. Im allgemeinen: Ad. Eussner jahresbericht. Philol. XXXII 155. 541.

Curtius bearbeitete unter Claudius nach einem griechischen schriftsteller die geschichte Alexanders des groszen.

Verloren ist b. I und II (bis zum anfang des j. 333), lückenhaft b. X. Der darstellung liegt Kleitarchos zu grunde,

vermutlich im wesentlichen vermittelt durch Timagenes § 44. (vgl. Eussner a. a. o. s. 160—162).

Curt. X 9, 2—6 *quod imperium sub uno stare potuisset, dum a pluribus sustinetur ruit. proinde iure meritoque populus Romanus salutem se principi suo debere profitetur, qui noctis quam paene supremam habuimus novum sidus inlucit. huius hercule, non solis ortus lucem caliganti reddidit mundo, cum sine suo capite discordia membra trepidarent. quot ille tum extinxit faces, quot condidit gladios, quantam tempestatem subita serenitate discussit! non ergo revirescit solum, sed etiam floret imperium. absit modo invidia, excipiet huius saeculi tempora eiusdem domus utinam perpetua, certe diuturna posteritas.*

Hiernach bestimmten als zeit der abfassung (von Ald. Manutius, A. Hirt Berlin 1820, Zumpt unter Augustus, von Perizonius unter Tiberius, von Rutgers, Freinsheim, Ph. Buttmann Berl. 1820 unter Vespasian, von Niebuhr, kl. sehr. I 305 unter Septimius Severus angesetzt) die regierung des kaisers Claudius Just. Lipsius zu Tac. Ann. XI 21 (Antverp. Plantin. 1585 p. 114). Barn. Brissonius de regio Persarum principatu. Paris 1591 p. 51. Mützell I XLVII ff. Th. Wiedemann Philol. XXX 241. 441. XXXI 342. 551. 756. Fr. Schulthess, Hermes VIII 572.

Von dem (vermutlich mit dem geschichtschreiber identischen) rhetor Q. Curtius Rufus hatte Sueton gehandelt. Suetonii reliquiae, ed. Reifferscheid p. 99. 128.

§ 45. 9. Cornelius Bocchus.

Th. Mommsen ed. Solin. p. XVI sq.

Plinius citiert C. B. unter den lateinischen schriftstellern in dem index auctorum für B. XVI. XXXIII. XXXIV. XXXVII und entnimmt seinen schriften (de admirandis Hispaniae?) merkwürdigkeiten von Hispanien.

XVI 216 *Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditoribus anno CC ante excidium Troiae, ut auctor erat Bocchus..*

Solinus benutzte ein unter Claudius abgefasztes chronologisches werk des Bocchus, den er 1, 97. 2, 11. 18 mit namen citiert.

Eine lusitanische dedicationsinschrift L. CORNELIO C. F. BOCCHO, von Em. Hübner herausgegeben Hermes I 397. C. I. L. II 35; eine zweite Eph. epigr. I 182 nr. 291.

§ 46. 10. Pomponius Mela

de chorographia l. III.

Ausg. v. C. H. Tzschucke. VII voll. Lipz. 1807. Gust. Parthey. Berl. 1867. Karl Frick. Leipz. 1880. vgl. K. Bursian jhb. 1869. s. 629.

I 1, 1 *orbis situm dicere aggredior, impeditum opus et facundiae minime capax . .*

II 6, 96 *Carteia — atque unde nos sumus Tingentera.*

III 6, 49 *Britannia — tamdiu clausam aperit ecce principum maximus, nec indomitarum modo ante se, verum ignotarum quoque gentium victor propriarum rerum fidem ut bello adfectavit ita triumpho declaraturus portat.* Seit Caesars zügen ging Claudius zuerst wieder im j. 43 nach Britannien hinüber und triumphierte 44.

Plinius nennt Mela unter seinen gewährsmännern für die naturalis historia; auch Solinus hat ihn benutzt.

§ 47. 11. Sex. Iulius Frontinus.

Ausg. der strategemata v. Fz. Oudendorp. Leiden (1731) 1779. de aquis urbis Romae l. II von Fz. Bücheler. Leipz. 1858. Fr. strateg. l. IV. eiusd. de aquae duct. U. R. l. rec. Andr. Dederich. Leipz. 1855. vgl. Z. f. d. Altertumsw. 1839 s. 834. 1077. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 95. Em. Hübner Rh. M. XII 52. Nipperdey op. 520. W. Henzen eph. epigr. I 193.

Frontinus war praetor urbanus, unter Domitian consul, als legat befehlshaber in Britannien (ca. 76—78) und gegen die Chatten, nach Nervas tode 98 an dessen statt cos. II mit Trajan, mit demselben cos. III 100, † 103.

Tac. Agric. 17 . . *sustinuitque molem Iulius Frontinus, vir magnus quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit . .*

Plin. ep. IV 8, 3 *Iulio Frontino, principi viro.* vgl. V 1, 5. Aelian. tact. praef. 3: *ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τοῦ θεοῦ πατρὸς σου Νέρουας παρὰ Φροντίνῳ τῷ ἐπισήμῳ ὑπατικῷ ἐν Φορμύιαις ἡμέρας τινὰς διέτριψα* (vgl. Martial. X 58), *δόξαν ἀπενεγκαμένῳ περὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπειρίαν . . .*

Frontinus verfaszte unter Domitian eine nur teilweise erhaltene schrift, de agrorum qualitate (C. Lachmann, röm. Feldmesser I 1—58. II 101—131) und *strategematon* l. IV.

Strateg. praef. *cum ad instruendam rei militaris scientiam § 47. unus ex numero studiosorum eius accesserim eique destinato, quantum nostra cura valuit, satisfacisse visus sim (vgl. Veget. I 8. II 9), deberi adhuc institutae arbitror operae, ut sollertia ducum facta, quae a Graecis una στρατηγηματικῶν adpellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis . . . . in tres libros eu diduximus. in primo erunt exempla, quae competant proelio nondum commisso; in secundo, quae ad proelium et confectam pacationem pertineant; tertius inferendae solvendaeque obsidionis habebit strategemata: quibus deinceps generibus suas species adtribui.*

L. IV praef. *multa lectione conquisitis strategematibus et non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerem, . . . in hoc exhibebo ea, quae . . . erant exempla potius strategematicon quam strategemata.* B. IV erklärt für unecht C. Wachsmuth Rh. Mus. XV 574. 1860. Wölfflin Hermes IX 72. 1874.

Frontinus benutzte u. a. Sallustius Livius Trogus.

Als curator aquarum unter Nerva 97 schrieb Frontinus *de aquis urbis Romae l. II*, vollendet und herausgegeben nach Nervas tode 98 unter Trajan (c. 93 ext.; vgl. 87. 118).

c. 1 *cum omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat curam . . sitque nunc mihi ab Nerva Augusto . . aquarum iniunctum officium . . , primum ac potissimum existimo, sicut in ceteris negotiis institueram, nosse quod suscepi.* 2 *. . quapropter ea, quae ad universam rem pertinentia contrahere potui . . in hunc commentarium contuli, quem pro formula administrationis respicere possem . . . . . cum inter initia administrationis meae scriptus sit, in primis ad meam institutionem regulamque proficiet.* 3 *ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam praetermississe videar, nomina primum aquarum, quae in urbem Romam influunt, ponam; tum per quos quaeque earum et quibus consulibus, quoto post urbem conditam anno perductae sint; deinde . . . .*

§ 48. Memnon von Herakleia.

Memnonis excerpta rec. Io. Casp. Orellius. Leipz. 1816. Müller FHG III 525: 'vixerit Memno primo vel ineunte secundo post Christum saeculo'.

Photios bibl. cod. 224 p. 222 ἀνεγνώσθη βιβλίον Μέ-

§ 48. *μυνορος ἱστορικόν, ἀπὸ τοῦ θ' λόγου ἕως ις' ἢ δὲ πραγματεία, ὅσα περὶ τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν συνηνέχθη, σκοπὸν ἀναγράψαι προτίθεται, τοὺς ἐν αὐτῇ τυραννήσαντας ἀναλεγομένη καὶ πράξεις αὐτῶν καὶ ἦθη, καὶ τοὺς ἄλλων βίους καὶ τὰ τέλη οἷς ἐχρήσαντο, καὶ ὅσα τῶν εἰρημίων ἐξήρηται.*

Die bücher VIII—XVI enthielten die geschichte von der tyrannis des Klearchos (ol. 104, 1. 363) bis zum tode des Brithagoras (46 v. Chr.). Auszer dem auszuge des Photios ist von Memnon nichts erhalten.

Über Nymphis als gewährsmann für die ältere zeit s. o. I § 51 sqq.

C. 30 ff. (p. 230—240 Bk.) enthalten auszüge aus Memnons berichten von dem kriege der Römer mit Mithridates.

Phot. a. a. o. p. 240 ἔστι δὲ ἡ συγγραφὴ νουνεχῆς μὲν καὶ τὸν ἰσχνὸν μεταδιώκουσα χαρακτῆρα, οὐ μὴν οὐδὲ τοῦ σαφοῦς ἀμελοῦσα, εὐλαβομένη δὲ τὰς ἐκβολάς, πλὴν εἰ μὴ πού τις ἀνάγκη συνυφαίνειν καὶ τὰ ἔξωθεν ἐγκελεύεται τῆς προθέσεως . . . τὰς δὲ πρώτας ἢ ἱστορίας καὶ τὰς μετὰ τὴν ις' οὐπω εἰπεῖν εἰς θεῶν ἡμῶν ἀφιγμένας ἔχομεν.

C. Zeitgeschichte.

Tac. ann. I 1 *veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt.*

Aug. Weichert, imp. Caesaris Augusti operum reliquiae I. Grimmer 1846.

A. E. Egger, examen critique des historiens anciens de la vie et du règne d'Auguste. Paris 1844.

a. Selbstbiographien und denkwürdigkeiten.

§ 49. 1. Augustus.

De vita sua l. XIII.

Suet. Aug. 85 . . . *aliqua de vita sua, quam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra, exposuit.*

Plut. comp. Dem. c. Cic. 3 — τοὺς τῶν ὄπλων καὶ στρατοπέδων κυρίουσ δεῖσθαι . . . Κικέρωνος . . . Καίσαρα τὸν νέον, ὡς αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐν τοῖς πρὸς Ἀγρίππαν καὶ Μαικήναν ὑπομνήμασιν εἴρηκεν.

Suet. Aug. 101 (nach Augustus tode) *testamentum . . . § 49. depositum . . . apud se virgines Vestales cum tribus signatis aequae voluminibus protulerunt: quae omnia in senatu aperta atque recitata sunt . . . tribus voluminibus, uno MANDATA DE FUNERE SUO complexus est, altero INDICEM RERUM A SE GESTARUM, quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Mausoleum statuerentur, tertio BREVIARIUM TOTIUS IMPERII, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario et fisci et vectigaliorum residuis . . .*

Xiphil. p. 94 St. (Dio LVI 33) ἔσεκομίσθη δὲ καὶ βιβλία τέσσαρα· καὶ αὐτὰ ὁ Διοῦσος ἀνέγνω. ἐγγράφω δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὅσα τῆς ταφῆς εἶχετο, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὰ ἔργα ἃ ἔπραξε πάντα, ἃ καὶ ἐς χαλκᾶς στήλας πρὸς τῷ ἡρώῳ αὐτοῦ σταθεῖσας ἀναγραφῆναι ἐκέλευσε· τὸ τρίτον τὰ τε τῶν στρατιωτῶν . . . εἶχε, καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ κτέ. vgl. Zonar. X 38 p. 544^a.

Erhalten ist von dem *index rerum ab Augusto gestarum* eine — freilich lückenhafte — copie in dem tempel des Augustus und der Roma zu Ankyra in Galatia mit einer griechischen übersetzung; entdeckt von Augerius Gislenius Busbeq und Antonius Wrantzius 1555. die vollständigste und genaueste copie nahmen Geo. Perrot und Edm. Guillaume 1861 (*exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie*, Paris 1862 fol.). Bruchstücke der griechischen übersetzung sind auch zu Apollonia in Pisidia erhalten: veröffentlicht von Arundell. London 1834, am besten von W. H. Waddington in Lebas, *voyage scient. en Asie mineure* III nr. 1194.

Ausg. v. Andr. Schott (z. Aurel. Vict. de Caesaribus). Antwerp. 1579. v. Jo. Franz u. Aug. Wilh. Zumpt. Berlin 1854. Th. Mommsen. Berlin 1865 u. im C. I. L. III p. 769—799. 1873. Th. Bergk. Göttingen 1873.

Überschrift: *Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terra<rum> imperio<rum> populi Rom. subiecit, et impensarum, quas in rem publicam populumque Ro<ma>num fecit, incisarum in duabus aeneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar sub<i>jectum.*

Anfang e. 1. *Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rem publicam <do>minatione factionis oppressam in libertatem vindic<avi>.*

§ 49. c. 35 <cum scri>psi haec, annum age<b>am septuagens<imum sextum> = ὅτε ἔγραφον ταῦτα ἦγον ἔτος ἑβδομηχοστὸν ἕξτον.

§ 50. 2. M. Vipsanius Agrippa, geb. 691/63 † 741/13.

P. S. Frandsen, M. V. A. Altona 1836. Fr. Ritschl, die vermessung des röm. reichs unter Augustus, die weltkarte des Agrippa u. die kosmographie des Aethicus. Rh. Mus. N. F. I 481. 1842 (op. III 743 ff.). Chr. Petersen Rh. Mus. VIII 378. IX 85. 1853 f. Alfr. v. Gutschmid eb. XII 619. 1857. K. Müllenhoff, üb. d. weltkarte u. chorographie des k. Augustus. Kiel 1856. Hermes IX 183. J. Partsch, die darstellung Europas in dem geogr. werk des Agrippa. Bresl. 1875. F. Philippi, de tabula Peutingeriana. accedunt fragm. Agrippae geographica. Bonn 1876. Ders. zur reconstruction der weltkarte des Agrippa. Marb. 1880. E. Schweder, beiträge zur kritik der chorographie des Augustus. 2 theile. Kiel 1876. 78. Marquardt, röm. staatsverw. II 200.

Philargyr. zu Verg. Georg. II 162 *Agrippa in secundo vitae suae dicit excogitasse se ut ex Lucrino lacu portum faceret.*

Plin. NH III 16 s. *longitudinem universam eius (Baeticae) prodidit M. Agrippa CCCCLXXV M passuum, latitudinem CCLVIII M. . . Agrippam quidem in tanta viri diligentia praeterque in hoc opere cura, orbem cum terrarum orbi spectandum propositurus esset, errasse quis credat et cum eo divom Augustum? is namque complexam eum porticum ex destinatione et commentariis M. Agrippae a sorore eius inchoatam peregit.*

§ 51. 3. M. Valerius Messalla Corvinus,
geb. um 689/65 † 761/8 n. Ch.

Ludw. Wiese, de M. V. M. vita et studiis doctrinae. Berl. 1829.
K. Nipperdey. op. s. 289. HPeter, quellen Plutarchs s. 137 ff.
K. Wichmann, de Plut. in vit. Bruti fontib. Bonn 1874. s. 36 ff.

Auf denkwürdigkeiten des Messalla bezieht sich Plut. Brut. 40. 42. 45 (über die schlachten bei Philippi).

Tac. Ann. IV 34 *Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat.*

Als greis schrieb Messalla *de familiis.*

Plin. XXXV 8 *extat Messallae oratoris indignatio quae prohibuit inseri genti suae Laeviorum alienam imaginem. similis causa Messallae seni expressit volumina, quae de familiis condidit . . . § 137 verba ipsa . . . Messallae senis ponam: 'Serviliorum familia . . .'*

Senec. controv. II 4, 8 *fuit autem Messalla exactissimi* § 51. *ingenii quidem in omnis studiorum partes, Latini utique sermonis observator diligentissimus.*

4. Von M. Brutus handelten schriften seines stiefsolmes L. Calpurnius Bibulus und des P. Volumnius. Q. Dellius (*quem Messalla Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia . . .* Senec. Suas. 1, 7. vgl. Vell. II 84) beschrieb den Partherkrieg des M. Antonius. Strab. XI p. 523. vgl. HPeter a. a. o. 137—139. 144. Wichmann a. a. o. s. 33—47. 59 ff. Drumann GR II 106.

§ 52. 5. Tiberius, geb. 42 v. Ch. † 37 n. Ch.

Suet. Tib. 61 *commentario, quem DE VITA SVA summam breviterque composuit, ausus est scribere Seianum se punisse, quod comperisset furere adversus liberos Germanici filii sui.* vgl. Domit. 20.

6. Claudius, geb. 10 v. Ch. † 54 n. Ch.

Herm. Lehmann, Claudius u. s. zeit. Gotha 1858. Herm. Schiller, gesch. d. röm. kaiserreichs u. d. regierung des Nero. Berlin 1872. Fz. Bücheler, de Tib. Cl. Caesare grammatico. Elberfeld 1856.

Suet. Claud. 41 *historiam in adulescentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavo etiam adiuvante, scribere adgressus est . . . in principatu quoque et scripsit plurimum et assidue recitavit per lectorem. initium autem sumpsit historiae post caedem Caesaris dictatoris, sed et transiit ad inferiora tempora coepitque a pace civili, cum sentiret neque libere neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus saepe et a matre et ab avia. prioris materiae duo volumina, posterioris XLI reliquit. composuit et DE VITA SVA octo volumina, magis inepte quam inerudite . . . c. 42 . . . denique et Graecas scripsit historias, Τυρρηναίων XX, Καρχηδονιακῶν VIII . . .*

Aus der rede des Claudius über das ius honorum der Gallier (v. j. 48. Tac. Ann. XI 24) ist ein teil auf zwei erztafeln zu Lyon erhalten. J. B. Monfalcon, monographie de la table de Claude. Paris 1853. abdruck zu Tac. ann. v. Nipperdey, in Bruns font. iur. Rom. p. 156 (s. Revue crit. N. S. X 125. 1880). vgl. B. G. Niebuhr (1811) kl. schr. II 26.

7. Agrippina die jüngere, geb. 14 † 59.

Tac. Ann. IV 53 (von der unterredung ihrer mutter Agrippina mit Tiberius) *id ego, a scriptoribus annalium non*

§ 52. *traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae, Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.* Plin. VII 46 von der geburt Neros (im j. 37): unter den quellen des VII. b. (p. 26 Sillig): *Agrippina Claudii.*

8. Denkwürdigkeiten verfaszten u. a. die feldherrn Domitius Corbulo († 67) und L. Antistius Vetus unter Nero, Suetonius Paullinus, C. Licinius Mucianus (vornehmlich über seine reisen: Leop. Brunn, de C. L. M. Lips. 1870) und Petilius Cerealis unter Vespasian.

Denkwürdigkeiten des Vespasianus und des Titus werden in bezug auf den jüdischen krieg angeführt von Joseph. vit. 65 p. 340, 18 Bk. *καὶ ἐν τοῖς ἑσπασιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ὑπομνήμασιν οὕτω γέγραπται* (vgl. p. 343, 9). g. Apion I 10 *τοῖς τῶν αὐτοκρατόρων ὑπομνήμασιν.*

Vipstanus Messala (von Tacitus im dialog de oratoribus u. d. j. 75 redend eingeführt), stand im heere Vespasians gegen die Vitellianer. vgl. Nissen Rh. mus. XXVI 529 ff.

Tac. hist. III 25 (von den kämpfen um Cremona) *renominaque auctore Vipstano Messalla tradam.* vgl. 28 (51).

b. Geschichtswerke.

§ 53. 1. C. Asinius Pollio.

J. R. Thorbecke, disput. historico-critica de C. A. P. Lugd. Bat. 1820.
P. Bailieu, quomodo Appianus . . . usus sit A. P. historiis. Gött. 1874. G. Thouret, de Cicerone, Asinio Pollione, Gaio Oppio. Leipz. Studien z. cl. philol. I. 303. 1878.

C. Asinius Pollio, geb. 678/76, stand seit beginn des bürgerkrieges in diensten Caesars, trat später auf die seite des M. Antonius und war consul 714/40; nach dem dalmatischen feldzuge triumphierte er 715/39 *ex Parthineis*. Hierauf zog er sich ins privatleben zurück und starb 759/6 n. Ch.

Hier. a. 2020: *Asinius Pollio orator et consularis, qui de Dalmatis triumphaverat, LXXX aetatis suae anno in villa Tiburtina moritur.*

Pollio schrieb *historiae*, geschichte der bürgerkriege von 694/60 an. Er verfaszte sie bald nach dem ende derselben 724/30 und führte sie vermutlich nicht über die schlachten bei Philippi hinaus.

Suid. Ἀσίνιος Πωλίων Ῥωμαῖος ἱστορίας Ῥωμαϊκάς συνέταξεν ἐν βιβλίοις ἑξ(?).

Πωλίων ὁ Ἀσίνιος . . περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης § 53. πολέμου, ὃν ἐπολέμησαν Καῖσάρ τε καὶ Πομπήϊος.

Horat. Carn. II 1 *Motum ex Metello consule civicum bellique causas et vitia et modos | ludumque Fortunae gravesque | principum amicitias et arma*

nondum expiatis uncta cruoribus, | periculosae plenum opus aleae, | tractas, et incedis per ignes | suppositos cineri doloso.

Appian. v. bürgerkr. II 82 (von der schlacht bei Pharsalos) Ἀσίνιος δὲ Πωλίων, ὑπὸ Καίσαρι τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὐρεθῆναι τῶν Πομπήϊου.

Seine charakteristik Cicero's bei der erzählung von dessen tode s. Senec. Suas. 6, 24 (§ 25 *adfirmare vobis possum nihil esse in historiis eius hoc quem retuli loco disertius*).

Tac. ann. IV 34 *Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem (Bruti et Cassii) memoriam tradunt.*

Pollio's geschichte ist von Livius, Suetonius, Plutarch und namentlich von Appian benutzt.

§ 54. 2. A. Cremutius Cordus.

Abhandlungen v. Jul. Held. Schweidnitz 1841. Karl Rathlef. Dorpat 1860. Nipperdey Philol. VI 139 f. (op. 409 ff.). Fz. Ritter eb. 752.

Cremutius Cordus schrieb noch bei Augusts lebzeiten eine geschichte der bürgerkriege (seit Caesars tode?) und des principates des Augustus.

Tac. Ann. IV 34 (25 n. Ch.) *Cornelio Cosso Asinio Agrippa consulibus Cremutius Cordus postulatur, novo ac tum primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset . . . 35 egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. libros per aediles cremandos censuere patres; sed manserunt occultati * et editi.*

Cass. Dio LVII 24 Κρεμούτιος δὲ δὴ Κόρδος αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γενέσθαι, ὅτι τῷ Σητιανῷ προσέκρουσεν, ἠναγκάσθη (vgl. Senec. cons. ad Marc. I 22). οὕτω γὰρ οὐδὲν ἐγκλημα ἐπαίτιον λαβεῖν ἠδυνήθη (καὶ γὰρ ἐν πύλαις ἤδη γήρως ἦν καὶ ἐπιεικέστατα ἐβεβιώκει) ὥστε ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ, ἣν πάλαι ποτὲ περὶ τῶν τῷ Ἀύγουστῷ πραχθέντων συνετεθείκει καὶ ἦν αὐτὸς ἐκείνος ἀνεγνώκει, κριθῆναι, ὅτι τὸν τε Κάσσιον καὶ τὸν Βροῦτον ἐπήνεσε, καὶ τοῦ δήμου τῆς τε βουλῆς καθήψατο, τὸν τε Καίσαρα καὶ τὸν Ἀύγουστον εἶπε μὲν

§ 54. κακὸν οὐδέν, οὐ μέντοι καὶ ὑπερεσέμνυνε. ταῦτά τε γὰρ ἠτιάθη, καὶ διὰ ταῦτα αὐτός τε ἀπέθανε καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τότε μὲν ἐν τῇ πόλει εὐρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων καὶ τὰ ἔξω ὑπὸ τῶν ἐκασταχόθι ἀρχόντων ἐκαύθη· ὕστερον δὲ ἐξεδόθη τε αὐτίς, ἄλλοι τε γὰρ καὶ μάλιστα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρκία συνέκρουσεν αὐτά, καὶ πολὺ ἀξιοσπουδαστότερα ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Κόροδου συμφορᾶς ἐγένετο.

Sueton. Calig. 16 (*C. Caesar*) *Titi Labieni, Cordi Cremuti, Cussi Severi scripta, senatus consultis abolita, requiri et esse in manibus lectitarique permisit.*

Senec. consol. ad Marciam (die tochter des Cremutius) c. 1 *mortem A. Cremutii Cordi parentis tui quantum poteras inhibuisti . . ut vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumtum erat supplicium, in visum hominum reduxisti et a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat.* vgl. c. 22. 26 *patrem tuum . . illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit . .* § 5 *iuvabat unius me saeculi facta componere.*

Quint. X 1, 104 *habet amatores, nec immerito, Cremuti libertas, quamquam circumcisis quae dixisse ei nocuerat, sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in his quae manent.*

Senec. suas. 6, 19. 23 führt aus Cr. C. stellen über Cicero's ende an; Suet. Aug. 35 über die von Augustus vorgenommene lectio senatus (726/28).

§ 55. 3. Aufidius Bassus. Servilius Nonianus.

Quint. X 1, 102 *michi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos (Sallustium et Livium) magis quam similes. qui et ipse a nobis auditus est, clari vir ingenii et sententiis creber, sed minus pressus quam historiae auctoritas postulat. quam paulum aetate praecedens eum Aufidius Bassus egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor. Tac. dial. 23 vobis utique versantur ante oculos, quibus eloquentia Aufidi Bassi aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordet.*

Proben aus Aufidius Bassus (über Cicero's ende) gibt Senec. Suas. 6, 18. 23. Aufidius Bassus schrieb a fine

T. Livi die geschichte der zeit des Augustus, Tiberius (und § 55. Caligula?) und darin die germanischen kriege. Mommsen, Cassiodor. s. 558 f. chronol. 118ⁿ. Reifferscheid, Suet. reliq. p. 382. Wold. Harless, de Fabiis et Aufidiis. Bonn 1853 s. 49.

M. Servilius Nonianus. cos. 35 † 59.

Tac. ann. XIV 19 *sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantiu vitae; quam clariorem effecit, ut par ingenio ita morum diversus.*

Servilius schrieb unter Claudius. Plin. ep. I 13, 3.

Vit. Pers.: *A. Persius Flaccus (34—62) . . coluit ut patrem Servilium Nonianum.*

§ 56. 4. Römische geschichtschreiber aus der zeit der Flavier.

K. Ed. Peter, de fontib. hist. imp. Flavianorum. Hal. 1866.

Tac. hist. II 101 von der verrätherei des Caecina gegen Vitellius: *scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo monimenta belli huiusce composuerunt, curam pacis et amorem reipublicae, corruptas in adulationem causas, tradidere . .*

1) M. Cluvius Rufus.

Mommsen Hermes IV 318.

Cl. consul vor 41, augenzeuge von Caligula's ermordung, begleitete Nero in Griechenland 67; wurde von Galba 68 zum statthalter von Hispania Tarraconensis ernannt; ging mit Vitellius nach Rom und vermittelte für diesen einen geheimen vertrag mit Vespasians bruder.

Tac. hist. IV 43 *Helvidius . . a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives et eloquentia clarus nulli unquam sub Nerone periculum facessisset. I 8 vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus.*

Cluvius Rufus schilderte in seinen *historiae* Caligula's tod und schrieb die folgenden begebenheiten bis zum ende des Vitellius. Tac. ann. XIII 20. XIV 2 citiert Cluvius für die neronische zeit; Plutarch Otho 3 über Otho; quaest. rom. 107 über die ableitung von *histris*; Plin. ep. IX, 19; 5. 6 erwähnt seine schilderung des L. Verginius Rufus.

2) Fabius Rusticus.

Tac. Agric. 10 *formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere.*

§ 56. Tac. ann. XIII 20 *Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura, sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt. sane Fabius inclinatur ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit.* XIV 2. XV 61 (von Seneca's tode).

Quint. X 1, 104 scheint F. R. im sinne zu haben: *superest adhuc et exornat aetatis nostrae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intellegitur.*

3) C. Plinius Secundus.

Ausgaben der Naturalis historia von Jul. Sillig. Gotha 1853—55 (voll. VII. VIII indices comp. Otto Schneider. 1857 sq.). L. v. Jan und C. Mayhoff. 6 voll. Leipzig (1854) 1870 ff. D. Detlefsen. 5 voll. Berl. 1866 sqq.

Heinr. Brunn, de auctor. indicibus Plinianis. Bonn 1856. L. Urlichs, die quellenregister zu Pl. letzten büchern. Würzburg 1878. H. E. Dirksen, die quellen der N. H. des Pl., insbesondere die römisch-rechtlichen schriften I 133. Gust. Oehmichen, de M. Varrone et Isidoro Characeno, C. Plinii in libris chorographicis auctoribus primariis. Acta soc. ph. Lips. III 399. 1873. Ders. Plinian. studien, Erlangen 1880.

Plinius geb. 23 † 79 Aug. 24 beim ausbruche des Vesuvs. Plin. ep. VI 16. 20.

Suet. reliq. ed. Reifferscheid p. 92: *Plinius Secundus Novocomensis equestribus militiis industrie functus procurationes quoque splendidissimas et continuas summa industria administravit, et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis plura in otio scripserit . . . periit clade Campaniae.*

Gell. IX 16 *Plinius Secundus existimatus est esse aetatis suae doctissimus.*

Plin. ep. III 5, 3 zählt die schriften seines oheims nach der zeitfolge auf; darunter *de vita Pomponii Secundi l. II; bellorum Germaniae XX, quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella collegit. inchoavit, cum in Germania militaret, somnio monitus . . .; a fine Aufidii Bassi XXXI (41—71 n. Ch.), naturae historiarum XXXVII, opus diffusum, eruditum, nec minus varium quam ipsa natura.* V 8, 5 *avunculus meus idemque per adoptionem pater historias et quidem religiosissime scripsit.*

Tac. ann. I 69 (15 n. Chr.) *tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse (Agrippinam) apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem.* vgl. R.

Köpke, die anfänge des königtums b. d. Gothen. Berlin § 56. 1859. s. 223 f. Suet. Calig. 8.

Plin. N. H. praef. (an Titus) 19 s. *vos quidem omnes, patrem, te fratremque diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi. ubi sit ea quateres? iam pridem per acta sancitum et alioqui statutum erat heredi mandare, ne quid ambitioni dedisse vita iudicaretur* . .

Beziehung auf seine erzählung von wunderzeichen vor Nero's ende II 199. 232.

Tac. ann. XIII 20 (im j. 55) *Plinius et Cluvius*. XV 53 (im j. 53) . . . *quod C. Plinius memorat, nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur* . . hist. III 28 *Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, ac potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim* (von der erstürmung Cremona's durch die truppen Vespasians 69).

Auf die historien des Plinius führt H. Nissen die übereinstimmende darstellung der begebenheiten der jahre 68 und 69 bei Plutarch (leb. des Galba und Otho), Tacitus, Sueton zurück Rh. Mus. XXVI 497 ff. vgl. Detlefsen Philol. XXXIV 40.

§ 57. 5. Die jüdischen schriftsteller Flavius Josephus und Justus von Tiberias.

1) Flavius Josephus.

Ausg. v. Sigb. Havercamp. II voll. Amstelod. 1726. fol. Wilh. Dindorf.

II voll. Paris 1845. 47. Imm. Bekker. VI voll. Leipz. 1855 s.

Suidas: *Ἰωσήπος Ἰουδαῖος . . . . Ματθίου παῖς ἱερέως ἐξ Ἱεροσολύμων, ὁ γράψας τὴν Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν ἐν βιβλίοις κ'. οὗτος ἀλὸς παρὰ Οὐεσπασιανοῦ μετὰ Τίτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τῶν Ἱεροσολύμων ἀλώσει κατελείφθη, καὶ σὺν αὐτοῖς εἰς Ῥώμην ἐλθὼν ζ' λόγους τῆς Ἱεροσολύμων ἀλώσεως τοῖς βασιλεῦσι προσήνεγκεν, οἵτινες τῇ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ παρεδόθησαν, καὶ διὰ τὴν δόξαν τῆς συγγραφῆς ἀνδριάντος ἠξιώθη. ἔγραψε δὲ καὶ . . . .*

Josephus, geb. 37, pharisäer, kam 63 nach Rom und erreichte seinen zweck durch Poppaea Sabina: 67 befehligte er zu Iopata in Galilaea und prophezeite Vespasian das kaisertum; war im lager des Titus zeuge der einnahme von Jerusalem und lebte seitdem am hofe der Flavier in Rom.

§ 57. Bell. jud. III 8, 9 *Νέρωνί με πέμπεις; τί γάρ; οί μετὰ Νέρονα μέχρι σοῦ διάδοχοι μενοῦσι; σὺ Καῖσαρ, Οὔεσπασιανέ, καὶ αὐτοκράτωρ σὺ καὶ παῖς ὁ σὸς οὗτος . . . δεσπότης μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐμοῦ σὺ, Καῖσαρ, ἀλλὰ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ παντὸς ἀνθρώπων γένους:* vgl. VI 5, 4.

Tac. hist. II 1. 78. Suet. Vesp. 4. 5. Appian. XXII b. Zonar. XI 16 p. 575 u. a.

Josephus schrieb 1. *περὶ τοῦ Ἰουδαιικοῦ πολέμου* (ἢ Ἰουδαικῆς ἱστορίας περὶ ἀλώσεως) 7 bb., bald nach der vollendung des *templum pacis* 75 herausgegeben (VII 5, 7). praef. I 1 . . . *προυθέμην ἐγὼ τοῖς κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν Ἐλλάδι γλώσση μεταβαλὼν, ἃ τοῖς ἄνω βαρβάροις τῆ πατρίω συντάξας ἀνέπεμψα πρότερον, ἀφηγήσασθαι . . .* § 12 *ταῦτα πάντα περιλαβὼν ἐν ἑπτὰ βιβλίοις καὶ μηδεμίαν τοῖς ἐπισταμένοις τὰ πράγματα καὶ παρατυχοῦσι τῷ πολέμῳ καταλιπὼν ἢ μέμψεως ἀφορμὴν ἢ κατηγορίας, τοῖς γε τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἡδονὴν ἀνέγραψα.* vgl. g. Apion. I 9 f. Photios bibl. cod. 47. Eine quelle für Tacitus s. Lehmann Claudius s. 33—37.

Lateinische bearbeitung aus dem ende des vierten jahrhunderts (von Ambrosius?). ausg. von C. F. Weber (mit der verderbnis des namens in Hegesippus) u. C. Jul. Caesar. Marb. 1864. Fr. Vogel de Hegesippo qui dicitur I. interprete. Erlang. 1880.

2. *Ἰουδαικὴ ἀρχαιολογία* 20 b., bis zum 12. regierungsjahre Nero's (65/66), verfasst im 13. regierungsjahre Domitians (93/94) und Nero's freigelassenem Epaphroditos gewidmet mit der rechtfertigungsschrift über sein leben. arch. XX 11, 2. vit. 76.

Ludw. Mendelssohn, *senatus consulta Romanorum quae sunt in I. A. disposuit et enarravit.* Acta philol. Lips. V p. 87. 1875. vgl. B. Niese, *Hermes* XI 466 ff. Ferd. Bloch, die quellen des Fl. I. in seiner *archaeologie.* Leipz. 1879.

Ferner sind von Josephus erhalten: *περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας (κατὰ Ἀπίωνος)* 2 b.: s. Jac. Bernays *Theophrastos'* schr. üb. frömmigkeit s. 23. 154; *εἰς Μακκαβαίους λόγος ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.*

2) Justus von Tiberias.

Müller, FHG III 523^a. AvGutschmid jhb. 1860, 703—708.

Photios bibl. cod. 33 p. 6 *ἀνεγνώσθη Ἰούστου Τιβερίου χρονικόν, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ Ἰούστου Τιβερίου Ἰουδαίων βασι-*

λέων τῶν ἐν τοῖς στέμμασιν. οὗτος ἀπὸ πόλεως τῆς ἐν § 57 Γαλιλαίᾳ Τιβεριάδος ὠρμαῖτο. ἄρχεται δὲ τῆς ἱστορίας ἀπὸ Μωϋσέως, καταλήγει δὲ ἕως τελευτῆς Ἀγρίππα τοῦ ἐβδόμου μὲν τῶν ἀπὸ τῆς οἰκίας Ἰρωδου, ὑστάτου δὲ ἐν τοῖς Ἰουδαίων βασιλεῦσιν, ὃς . . . . τελευτᾷ . . . ἔτει τρίτῳ Τραϊανοῦ, οὗ καὶ ἡ ἱστορία κατέληξεν . . . . ἀντεπολιτεύσατο δὲ Ἰωσήφῳ . . . καὶ τὴν ἱστορίαν δέ, ἣν ἐκεῖνος ἔγραψε, πεπλασμένην τὰ πλεῖστά φησι (Bk.; cod. φασι) τυγχάνειν, καὶ μάλιστα οἷς τὸν Ῥωμαῖκὸν πρὸς Ἰουδαίους διέξεισι πόλεμον καὶ τὴν Ἱεροσολύμων ἄλωσιν.

Steph. u. Τιβεριάς· ἐκ ταύτης ἦν Ἰουῆτος ὁ τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον τὸν κατὰ Οὐεσπασιανοῦ ἱστορήσας.

Gegen Justus Joseph. vit. c. 65 f.

Das χρονικὸν des Justus war die älteste weltchronik.

§ 58. 6. Cornelius Tacitus,

geb. ca. 55/56 praetor 88, cos. 98 † nach 117.

Ausg. der werke zuerst vollständig von Phil. Beroaldus. Rom. 1515. fol. Just. Lipsius, zuerst Antverp. 1574. Io. Fr. Gronovius. Amstelod. 1672. 1685. Imm. Bekker. Leipz. 1831. Franz Ritter. (1834) eb. 1864. J. C. Orelli u. J. G. Baiter. Zürich 1846. S. Karl Halm. Leipz. (1850) 1874. Fr. Haase. eb. 1855. Karl Nipperdey. 4 partes. Berl. 1871/76. C. Lud. Urlichs, de vita et honoribus Taciti. Würzb. 1879. Ed. Wölfflin in Bursian's jahresber. XVIII 215.

Hist. I 1 *mihi Galba Otho Vitellius nec beneficio nec iniuria cogniti. dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam a Tito auctam, a Domitiano longius provectam non abnuerim; sed incorruptam fidem professis neque amore quisquam et sine odio dicendus est.*

Agric. 9 von dem consulate des Agricola 77: *consul egregiae tum spei filiam iuveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britanniae praepositus est.*

Ann. XI 11 *is quoque (Domitianus) edidit ludos saeculares, isque intentius affui sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tunc praetor (88).*

Nach mehrjähriger abwesenheit (als statthalter von Belgica?) kehrte Tacitus im herbste 93 nach Rom zurück.

Plin. ep. II 1, 6 *Verginius Rufus . . laudatus est a consule Cornelio Tacito (98): nam hic supremus felicitati eius cumulus accessit, laudator eloquentissimus.*

§ 58. Ebend. VII 20, 4 *equidem adulescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi longo sed proximus intervallo' et esse et haberi concupiscebam.* vgl. VIII, 23.

Ebend. II 11, 2 (100) *Marius Priscus accusantibus Afris, quibus pro consule praefuit, omitta defensione iudices petiit. ego et Cornelius Tacitus adesse provincialibus iussi . . . 17 respondit Cornelius Tacitus eloquentissime et, quod eximium orationi eius inest, σμυνῶς. . . 19 Cornutus Tertullus, consul designatus . . . censuit . . . quod ego et Tacitus iniuncta advocacione diligenter et fortiter functi essemus, arbitrari senatum ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit . . .*

Schriften: 1) *Dialogus de oratoribus.* A. G. Lange, dialogus de or. T. vindicatus (1811), verm. schr. 1832, s. 3 ff. Franz Weinkauff, de T. dialogi — auctore. Köln (1857. 59) 1880. H. Sauppe Philol. XVIII 256 ff. ausg. v. Ad. Michaelis. Lips. 1868.

2) *De vita et moribus Cn. Iulii Agricolae* († 93), geschrieben nach Nerva's tode im ersten jahre Trajans 98.

Ausg. v. Geo. Ludw. Walch (mit einer abhandlung üb. d. kunstform der antiken biographie). Berlin 1828. K. L. Roth. Nürnberg. 1838. Fr. C. Wex. Braunschw. 1852. L. Urlichs. Würzb. 1875. K. Peter. Jena 1876. Vgl. Em. Hübner, zu T. Agr. Hermes I 438 ff. (1866). G. Andresen, die entstehungstendenz des Tac. Agricola. Berlin 1874. L. Urlichs, de vita et honoribus Agricolae. Würzb. 1868 u. de vita Taciti 1879. p. 18 sqq.

Agric. c. 1 *Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit . . . at nunc narraturo mihi vitam defuncti hominis venia opus fuerit, quam non petissem incusaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora . . . c. 3 non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber, honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.*

c. 42 *sciant, quibus moris est incicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis escendere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

3) *De origine ac situ Germanorum*, herausgegeben 98.

Ausg. v. M. Haupt. Berl. 1855. K. Müllenhoff (cum aliorum veterum auctorum locis de Germania praecipuis). 1873. erläut. v. A. Baumstark. Leipz. 1875/80.

c. 37 *sescentessimum et quadragesimum annum* (= 641 Varr.) § 58. *urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello et Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. tamdiu Germania vincitur.*

Trajan trat sein II. consulat Jan. 1. 98 zu Köln an, als college von Nerva, welcher am 25. Januar starb.

c. 4 *ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniae populos nullis aliarum nationum conubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem arbitrantur. c. 19 nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere aut corrumpi saeculum vocatur.*

c. 33 nach der meldung von der vernichtung der Bructerer durch innere fehde (vgl. Jul. Asbach, jhb. des vereins v. altertumsfr. d. Rheinlande 1880. LXIX 1): *maneant, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urgentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam.*

Allgemeiner teil c. 1—27: *haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quaeque nationes e Germania in Gallias commigraverint expediam bis zum schlusz c. 46 quod ego ut incompertum in medio relinquam.*

4) *Historiarum* I. I—V (erhalten in dem cod. Medic. II von Monte Cassino aus dem XII jhdt., mit Ann. XI—XVI als I. XVII—XXI).

Ausg. m. deutschen Anmerkungen von K. Heraeus. Leipz. (1864) 1877 f.

Hieronym. ad Zachar. III 14 (VI 2 p. 913 Vall.) *Cornelius Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani vitas Caesarum triginta voluminibus exaravit.* O. Hirschfeld zeitschr. f. d. österr. gymn. 1877 s. 811. (mit Fz. Ritter): *Annales* 18 bb., *Historiae* 12 bb.

Tertullian. apol. 16 *Cornelius Tacitus in quinta Historiarum suarum.*

Hist. I 1 *initium mihi operis Servius Galba iterum Titus Vinus consules erunt* (822/69). *nam post conditam urbem octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores rettulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentia ac libertate; postquam bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicae ut*

§ 58. *alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios . . . quod si vita suppeditet, principatum divi Nervae et imperium Traiani, uberiores securioresque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis et quae sentias dicere licet.*

Der erhaltene teil bricht ab in den verhandlungen zwischen Petilius Cerealis und Civilis im j. 70. Benutzt sind die historien von Sulpicius Severus (u. a. für die geschichte der zerstörung von Jerusalem): s. Jac. Bernays, die chronik des Sulpicius Severus. Berlin 1861 s. 57 ff. v. Gut Schmid jhb. 1863 s. 711 ff.; ferner von Paulus Orosius s. Th. von Mörner, de Orosii vita. 1844 s. 155.

Sein zweck I 4 *ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque noscantur.*

Plin. ep. VI 16 *petis et tibi avunculi mei exitum (beim ausbruche des Vesuvus Aug. 24. 79) scribam, quo verius tradere posteris possis. 20 ais te adductum litteris, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere cognoscere, quos ego Miseni relictus casus pertulerim. VII 33 auguror, nec me fallit augurium, historias tuas immortales futuras; quo magis illis, ingenue fatebor, inseri cupio.*

Die Historiae scheinen nach und nach herausgegeben und etwa 109 vollendet zu sein. Nissen Rh. Mus. XXVI 535 ff. Urlichs, de vita Taciti p. 16.

5) *Ab excessu divi Augusti libri (XVIII?)*.

Buch I—VI sind allein erhalten in dem cod. Medic. I (aus dem XI. jhdt., früher in Corvey). Es fehlt der grösste theil des V. und der anfang des VI. buches: die fortsetzung der geschichte des j. 29 bis gegen ende des j. 31. s. Fr. Haase Philol. III 153. Buch XI—XVI, am anfang und ende verstümmelt, die geschichte der j. 47—61, sind (mit den Historien) erhalten im cod. Medic. II (und dessen abschriften). vgl. s. 111.

Erklärt v. K. Nipperdey u. G. Andresen. Berlin (1851 f.) 7. u. 4. A. 1879. G. R. Sievers, Tacitus und Tiberius (1850 f.) i. d. stud. z. gesch. d. röm. kaiser. Berlin 1870. H. T. Karsten, de T. fide in sex priorib. annalium libris. Traj. ad Rh. 1878. J. Froitzheim, de T. fontib. in c. I annalium. Bonn 1873. Ders. z. quellenanalyse des T. jahrb. 1874 s. 201 ff.

I 1 *consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, § 58. mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.*

II 61 geschrieben um 115, während Trajans Partherkrieg: *Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.*

Herausgegeben nach vollendung der historien: XI 11 (von den säcularspielen des j. 47) *utriusque principis (Augusti et Claudii) rationes praetermitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui.*

III 65 *exequi sententias haud institui nisi insignes per honestum aut notabili dedecore; quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit.*

III 32 s. *nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere . . . cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest.*

III 71 *ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus . . . . verum has atque alias sortium poenas in tempore trademus.* Zusammenfassender bericht von auswärtigen begebenheiten mehrerer jahre oder vorgreifende erzählung II 88. VI 38. XI 8. XII 40. 44 ff. XIII 9. 53. XIV 23.

III 55 . . *nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit.*

XIV 12 *Thrasea Paetus silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus exit tum senatu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebeuit.*

Flav. Vopise. Tac. 10 (*Tacitus*) *Cornelium Tacitum, scriptorem historiae Augustae, quod parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis conlocari iussit et, ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitus . . . . iussit et in bibliothecis poni.*

§ 59. Griechische geographen.

a) *Περίπλους τῆς ἐρυθρῆς θαλάσσης.*

Ausg. in K. Müller, geogr. Gr. min. 1855 I 257—305. prolegg. XCV ff.
E. A. Schwanbeck Rh. Mus. VII 321. 480. 1850. A. Dillmann
ak. ber. Berlin 1870 s. 413.

Die küstenbeschreibung, fälschlich Arrian beigelegt, ist von einem kauffahrer in Ägypten verfasst, wahrscheinlich zu Berenike, etwa zw. 70—75.

b) *Dionysios ὁ περιηγητής.*

Οἰκουμένης περιήγησις in 1187 hexametern.

Ausg. m. d. paraphrasen und commentaren in K. Müller geogr. Gr. min. 1861. II 103—457. prolegg. XV ff.
H. Usener Rh. mus. XXV 613. Tycho Mommsen progr. Frankf. a. M. 1879 s. 59.

K. Müller setzt die abfassung zwischen 86—96 n. Ch., T. Mommsen in das erste jahrhundert vor Christus, etwa in Sulla's zeit.

Die periegesis ist lateinisch bearbeitet von Avienus im 4. jhdt. (§ 84), um 500 von Priscianus (§ 116), commentiert von verschiedenen grammatikern, namentlich von Eustathios erzbischof von Thessalonich 1160—1198.

§ 60. Plutarch von Chaironeia.

Ausgaben der Werke von Xylander. 2 voll. Frankf. 1599. 1620. fol. J. J. Reiske. 12 voll. Leipz. 1774—82. J. G. Hutten. 14 voll. Tübing. 1791—1805. Th. Döhner u. Fr. Dübner. 4 voll. Paris 1841—55. vitae ex rec. K. Sintenis. 4 voll. Leipz. 1839—46. 5 voll. L. 1852 ff. (1874). I. Bekker. Lips. 1855 f. *Moralia*, i. e. opera exceptis vitis reliqua. Graeca emendavit . . animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices cop. adi. Dan. Wyttenbach. Oxon. 1795—1830. (9 voll. 4. oder 15 voll. 8. abg. Leipz. 1796—1831, 5 tomi in 10 partes.) ex rec. Rud. Hercheri. vol. 1. Leipz. 1872. verzeichnisse Plutarchischer schriften: A. Schaefer, commentatio de libro vitar. X oratorum. Dresd. 1844. Der sogen. Lampriascatalog der Plutarch-schriften von M. Treu. Waldenb. 1873. R. Volkmann, leb., schriften u. philosophie d. Pl. 2 tle. Berl. 1869.

Plutarch war geboren unter Claudius (ca. 46), hörte in Nero's zeit den peripatetiker Ammonios zu Athen, war unter den Flaviern lehrer der philosophie in Rom, befreundet mit Q. Sosius Senecio (cos. ord. 99. 107), welchem er u. a. die *βίοι παράλληλοι* widmete, lebte später hochangesehen in seiner vaterstadt und † ca. 120.

Suidas: *Πλούταρχος Χαιρωνεύς τῆς Βοιωτίας, γεγονώς § 60. ἐπὶ τῶν Τραϊανοῦ τοῦ Καίσαρος χρόνων καὶ ἔτι πρόσθεν.* — vgl. Clinton's F. R. u. d. j. 120.

Euseb. a. 2135, 3. j. Hadrians (119/120) *Plutarchus Chaeroneaeus — philosophi cognoscebantur.*

Plutarch schrieb biographien der römischen kaiser von Augustus bis Vitellius. Hiervon sind erhalten Galba und Otho.

Ferner schrieb er das leben von Artaxerxes II., von Aratos und dem älteren Scipio.

Später verfaszte er in seiner heimat die *βίοι παράλληλοι*: der Griechen: Theseus, Lykurg, Solon, Themistokles, Aristoteles, Kimon, Perikles, Nikias, Alkibiades, Lysander, Agesilaos, Pelopidas, Dion, Timoleon, Demosthenes, Phokion, Alexander d. gr., Eumenes, Demetrios, Pyrrhos, Agis und Kleomenes, Philopoemen;

und der Römer: Romulus, Numa, Poplicola, Coriolanus, Camillus, Fabius Maximus, Marcellus, T. Quinctius Flamininus, Cato Censorius, L. Aemilius Paulus, Ti. u. C. Graechus, Marius, Sulla, Sertorius, Lucullus, Crassus, Pompeius, Caesar, Cicero, Cato Uticensis, Brutus, Antonius.

Verloren sind die parallelbiographien von Epameinondas und dem jüngern Scipio, jene angeführt Ages. 28, diese Ti. Graech. 21. C. Graech. 10.

Plutarch gab die biographien paarweise in einzelnen büchern heraus:

Dem. 3 *γράφοντες ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τῶν παραλλήλων βίων ὄντι πέμπτῳ, περὶ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος.* Perikl. 2 *ἔδοξεν οὖν καὶ ἡμῖν ἐνδιατρεῖσθαι τῇ περὶ τοῦ βίου ἀναγραφῇ, καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον δέκατον συντετάχαμεν τὸν Περικλέους βίον καὶ τὸν Φαβίου . .* Dion und Brutus bildeten das 12. buch. Dion 2. Drei bücher in handschriften R. Schöll Hermes V 114.

A. Lion, comm. de ordine quo Pl. vitas scripserit. Gött. (1819) 1837.
C. Th. Michaelis, de ordine vit. parall. Pl. Berl. 1875.

Demosth. 2 . . *ἡμεῖς δὲ μικρὰν οἰκοῦντες πόλιν καὶ ἵνα μὴ μικροτέρα γένηται φιλοχωροῦντες, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν διατριβαῖς οὐ σχολῆς οὔσης γυμνά-*

§ 60. ζεσθαι περὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ὑπὸ χρεῖων πολιτικῶν καὶ τῶν διὰ φιλοσοφίαν πλησιαζόντων, ὁψέ ποτε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἠρξάμεθα Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν ἐντυγχάνειν. καὶ προᾶγμα θαυμαστὸν μὲν, ἀλλ' ἀληθὲς ἐπάσχομεν. οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὰ πράγματα συνιέναι καὶ γνωρίζειν συνέβαινεν ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων, ὧν ἀμωσγέπως εἴχομεν ἐμπειρίας, ἐπακολουθεῖν [διὰ ταῦτα] καὶ τοῖς ὀνόμασιν.

Zweck der lebensbeschreibungen: einleit. z. leb. des Timoleon u. L. Aemilius Paulus 1: ἐμοὶ μὲν τῆς τῶν βίων ἄψασθαι μὲν γραφῆς συνέβη δι' ἑτέρους, ἐπιμένειν δὲ καὶ φιλοχωρεῖν ἤδη καὶ δι' ἑμαυτόν, ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ τῇ ἱστορίᾳ πειρώμενον ἀμωσγέπως κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς ἐκείνων ἀρετὰς τὸν βίον . . Per. c. 1. 2.

Alex. 1 τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως βίον καὶ τοῦ Καίσαρος, ὑφ' οὗ κατελύθη Πομπήϊος, ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ γράφοντες . . παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλ' ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν. οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δῆλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ προᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥήματα καὶ παιδιὰ τις ἔμφρασις ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνηκροι . . . ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι καὶ διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἐκάστου βίον, ἐάσαντας ἑτέροις τὰ μεγέθη καὶ τοὺς ἀγῶνας.

Nik. 1 ἄς γοῦν Θουκυδίδης ἐξήνεγκε πράξεις . . ἐπιδραμῶν βραχέως καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων . . , τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλούς, ὑφ' ἑτέρων δ' εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψηφίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπεῖραμαι συναγαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν, ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἤθους καὶ τρόπου παραδιδούς.

Vgl. Sympos. V 3, 3 p. 677^a ἐγὼ γοῦν ἀνεπειθόμην καὶ προσεῖχον, ὥστε καὶ τῶν μαρτυρίων ἐκμαθεῖν πολλὰ καὶ μνημονεύειν. coniug. praec. 48 p. 145^e σὺ δ', ὦ Εὐρυδίκη, μάλιστα πειρῶ τοῖς τῶν σοφῶν καὶ ἀγαθῶν γυναικῶν ἀποφθέγμασιν ὁμιλεῖν καὶ διὰ στόματος αἰεὶ τὰς φωνὰς ἔχειν ἐκείνας ὧν καὶ παρθένος οὐσα παρ' ἡμῖν ἀνελάμβανες. de tranq. an. 1 p. 464^f ἀνελεξάμην περὶ εὐθυμίας ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ὧν ἑμαυτῷ πεποιημένος ἐτύγχανον. de cohib. ira 9

p. 457^e . . συνάγειν ἀεὶ πειρῶμαι καὶ ἀναγινώσκειν οὐ ταῦτα § 60. δὴ μόνον τὰ τῶν φιλοσόφων (παραδείγματα) . . , ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων.

πολιτ. παραγγ. 17 p. 814^b πολλὰ γάρ ἐστιν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων διεξιόντα τοῖς νῦν ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζειν· ὡς Ἀθήνησιν ὑπομιμνήσκοντα μὴ τῶν πολεμικῶν, ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ψήφισμα τὸ τῆς ἀμνηστίας ἐπὶ τῶν τριάκοντα κτέ.

Eunap. vit. Soph. prooem. p. 4 Boiss. τὸ κάλλιστον αὐτοῦ (Πλουτάρχου) τῶν συγγραμμάτων εἰσὶν οἱ καλούμενοι παράλληλοι βίοι τῶν ἀρίστων κατὰ ἔργα καὶ πράξεις ἀνδρῶν.

Plutarchs quellen: A. H. L. Heeren, de fontibus et auctoritate vitarum parallelarum Pl. Gött. 1820. Mart. Haug, die quellen Pl.'s in den lebensbeschreib. der Griechen. Tübing. 1854. Herm. Klapp, de vitar. Plut. auctorib. Romanis. I. Bonn 1862. HPeter, die quellen Pl.'s in den biographien der Römer. Halle 1865. Ad. Schmidt, das Perikl. ZA. Jena 1879 II 46 ff.

Die ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν und die ἀποφθέγματα Λακωνικά sind von jüngerer hand groszenteils aus schriften Plutarchs ausgezogen.

Wytttenbachs commentar: K. Schmidt, de apophthegm. quae sub Plutarchi nomine feruntur collectionibus part. I. Greifswald 1879.

Historischen inhalts sind unter Plutarchs schriften u. a.: γυναικῶν ἀρεταί. αἰτίαι Ἑλλήνων. αἰτίαι Ῥωμαϊκαί. vgl. o. s. 90.

Rhetorische schulübungen sind die schriften: πρότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι. περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς λόγοι β'. περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης ἢ ἀρετῆς. Die geschichte der befreiung Thebens 379 v. Chr. ist verwebt in den dialog Καφεισίας [ἢ περὶ τοῦ Σωκράτους δαμονίου].

Die βίοι τῶν δέκα ῥητόρων rühren nicht von Plutarch her. Unecht sind die παράλληλα Ἑλληνικά καὶ Ῥωμαϊκά und die schrift περὶ ποταμῶν, beide von demselben verfasser. s. R. Hercher, Pl. libellus de fluviis. Leipz. 1851.

4. Hilfszeugnisse. Grammatiker. Rhetoren. Dichter.

§ 61. Fenestella. Verrius Flaccus. Hyginus.

Fenestella nahm in seinen antiquarischen studien Varro zum vorbilde und schrieb auch *annales*.

Hieronym. a. Abr. 2035 (19 n. Chr.) *Fenestella historia-
rum scriptor et carminum septuagenarius moritur sepeliturque Cumis.*
Plin. NH XXXIII 146 *Fenestella . . qui obiit novissimo
Tiberii Caesaris principatu, ait . . .*

Diomed. I p. 365, 7K. *apud Fenestellam in libro epi-
tomarum secundo.* vgl. H. Jordan Hermes III 403.

L. Mercklin, de Fenestella historico et poeta. Dorpat 1844. 4.

Verrius Flaccus.

Suet. de gramm. 17 *M. Verrius Flaccus libertinus docendi
genere maxime inclaruit . . . quare ab Augusto quoque nepoti-
bus eius praeceptor electus, transiit in Palatium cum tota schola
. . . decessit aetatis exactae sub Tiberio. statuam habet Praeneste,
in superiore fori parte circa hemicyclium, in quo fastos a se
ordinatos et marmoreo parieti incisos publicarat.*

Bruchstücke der Fasti Praenestini (Ian. Febr. Mart.
Apr. Dec.) geschrieben zwischen 752—763 C. I. L. I. p. 295.
311—319. 363. Vahlen ind. lect. hib. Berl. 1877.

De verborum significato. Daraus gezogen *Sex. Pompeius
Festus de verborum significatione* I. XX, um 150. Hiervon ist
(in dem cod. Farnesianus saec. XI zu Neapel) ein teil er-
halten (von B. XII—XIX, M—V).

Fest. v. porriciam p. 218^b, 3 . . *cum propositum habeam
ex tanto librorum eius numero intermortua iam et sepulta verba . . .
praeterire et reliqua quam brevissime redigere in libros admodum
paucos . . .*

Hiervon fertigte wiederum Paulus Diaconus gegen ende
des 8. jhdts. einen auszug an. vgl. GWaitz MGH. Script.
rer. Langob. p. 19 f. Mommsen n. Archiv V 55.

Pauli ep. ad Carolum regem p. 1 *Sextus . . Pompeius . . .
tam sermonum abditorum quam etiam quarundam causarum
origines aperiens, opus suum ad XX usque proluxa volumina
extendit: ex qua ego prolixitate superflua quaeque et minus
necessaria praetergrediens et quaedam abstrusa penitus stilo
proprio enucleans, nonnulla ita ut erant posita relinquens, hoc*

vestrae celsitudini legendum compendium obtuli; in cuius serie . . § 61. quaedam secundum artem quaedam iuxta ethimologiam posita non inconvenienter inuenietis, et praecipue civitatis vestrae Romuleae portarum viarum montium locorum triumque vocabula diserta repperietis, ritus praeterea gentilium et consuetudines varias, dictiones quoque poematis et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere . . .

Ausg. v. Fulvius Ursinus. Rom. 1581. K. Otrfr. Müller. Leipz. 1839. 4. Festi eod. quaternionem XVI. denuo ed. Th. Mommsen, ak. abb. Berl. 1864 s. 57 ff. vgl. Bruns, fontes i. R.⁴ p. 261.

C. Iulius Hyginus.

Chr. B. Bunte, de H. vita et scriptis. I Marb. 1846. Ausg. d. fabulae in A. van Staveren auct. mythogr. Latini. Leid. 1742. 4. B. Bunte. Leipz. 1857. M. Schmidt Jen. 1872. astronom., rec. Bunte. Leipz. 1875. Ex Hyg. geneal. excerpta a C. Bursian restituta. Zürich 1868.

Suet. de gramm. 20 *C. Iulius Hyginus, Augusti libertus, natione Hispanus . . . studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum* (s. o. § 27) . . . . *praefuit Palatinae bibliothecae, nec eo secius plurimos docuit; fuitque familiarissimus Ovidio poetae et Clodio Licino consulari historico* (o. § 33^a s. 76) . . . .

Hieron. ad a. Abr. 2008 (= 8 v. Chr.) *C. Iulius Hyginus . . grammaticus habetur inlustris.*

Ascon. in Pis. (§ 52) p. 12, 6 *Varronem autem tradere M. Valerio, quia Sabinos viccrat, aedes in Palatio tributas Iulius Hyginus dicit in libro priore DE VIRIS CLARIS <et> P. Valerio Volesi filio Publicolae . . .*

* Gell. I 14, 1 *Iulius Hyginus in libro DE VITA REBUSQUE INLUSTRUM VIRORUM sexto legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium . . venisse . . . VI 1, 2. vgl. u.*

Ders. X 18, 7 *Hyginus in Exemplis refert.*

Ders. I 21, 2 *Hyginus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in Commentariis, quae in Vergilium fecit, . . XVI 6, 14 Hyginus autem Iulius, qui ius pontificum non videtur ignorasse, in IV librorum, quos de Vergilio fecit . . .*

Serv. ad Aen. V 389 . . *secundum Hyginum, qui de Familiis Troianis scripsit; III 553 secundum Hyginum qui scripsit De situ urbium Italicarum. u. a. schr.*

Die *fabulae (genealogiae)* und die bücher *de astronomia* sind von späterer hand überarbeitet, verschieden ist der grammatiker Hyginus (unter Trajan).

§ 62. Q. Asconius Pedianus.

Hieron. chron. a. 2092 (= 76) *Q. Asconius Pedianus scriptor historicus clarus habetur, qui LXXIII aetatis suae anno captus luminibus XII postea annis in summo omnium honore con-senescit.* Reifferscheid Suet. rel. p. 91.

Erhalten sind die commentare zu Cicero's reden contra L. Pisonem, pro M. Scauro, pro Milone, pro Cornelio de maiestate, in toga candida.

Q. A. P. orationum Ciceronis quinque enarratio rec. A. Kiessling et R. Schoell. Berl. 1865. Nic. Madvig, de Q. Asconii Pediani et aliorum veterum interpretum in Ciceronis or. commentariis disp. crit. Kopenh. 1828.

Asconius, geboren im j. 3 n. Chr. zu Patavium (in Cornel. p. 68, 17 *Livius noster*), schrieb unter Claudius und Nero und † 88.

Auszer den commentaren zu Cicero's reden verfaszte Asconius eine *vita Sallustii* und eine schrift *contra obtretractores Vergilii*.

Aus Asconius' commentaren sind teilweise geschöpft die erklärungen ciceronischer reden von späteren grammatikern: scholia Bobiensia (zuerst von A. Mai hgg. Mediol. 1814), scholia Gronoviana (vgl. Mommsen Rh. Mus. XVI 140. 1861) und die pseudo-asconischen scholien zu Cicero's Verrinen.

Ciceronis opera ed. Orelli et Baier. vol. V: Ciceronis scholiastae. Zürich 1833—35.

§ 63. M. Fabius Quintilianus, lehrer der redekunst (auch des Tacitus und des jüngern Plinius), verfaszte unter Domitian (um d. j. 90) *institutionis oratoriae l. XII*.

C. Plinius Caecilius Secundus, geb. 62 zu Comum, cos. 100, legat in Bithynien 111—112 oder 112—113, † ca. 113. Jo. Masson, C. P. S. iunioris vita ordine chronologico digesta. Amsterdam 1709. Th. Mommsen, zur lebensgeschichte des jüngeren Pl. Hermes III 31 ff. 139. 1869. H. F. Stobbe, zur chronologie der briefe des Pl. Philol. XXX 347. 1870. C. Peter, eb. XXXII 698. 1873. Jul. Asbach Rh. Mus. XXXVI 1. 1881.

Ausg. v. Heinr. Keil (accedit index nominum cum rerum enarratione auct. Th. Mommsen). Leipz. 1870.

Panegyricus (dictus Traiano Augusto 100). Epistularum libri LX (aus den jahren 97—109), in gruppen herausgegeben.

Plinii ad Traianum imperatorem, Traiani imperatoris ad § 63. Plinium epistularum liber (98—113).

C. I. L. V 2, 5262 C. PLINIVS. L. F. OVF. CAECILIVS. secundus. cos. AVGV. LEGAT. PRO PR. PROVINCIAE PONTI et bithyniae CONSVLARI. POTESTATE IN. EAM. PROVINCIAM. Ex se. missus ab IMP. CAESAR. NERVA. TRAIANO. AVG. GERMANICO DACICO sqq.

§ 64. Pamphila.

Müller FHG III 520.

Suidas: Παμφίλη Ἐπιδανυρία σοφή, θυγάτηρ Σωτηρίδου, οὗ λέγεται εἶναι καὶ τὰ συντάγματα, ὡς Διονύσιος ἐν τῷ λ' τῆς μουσικῆς ἱστορίας· ὡς δὲ ἕτεροι γεγράφασι, Σωκρατίδα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ἱστορικὰ ὑπομνήματα ἐν βιβλίοις λγ', Ἐπιτομὴν τῶν Κτησίου ἐν βιβλίοις γ', Ἐπιτομὰς ἱστοριῶν τε καὶ ἑτέρων βιβλίων παμπλείστας, Περὶ ἀμφισβητήσεων, Περὶ ἀφροδισίων, καὶ ἄλλων πολλῶν. vgl. u. Σωτηρίδας γραμματικός, ἀνὴρ Παμφίλης, ἧ καὶ τὰς ἱστορίας περιῆψεν... — Σωτηρίδας Ἐπιδανύριος, πατὴρ Παμφίλης, ἧ τὰ ὑπομνήματα ἐπέγραψεν, ὡς Διονύσιος ἐν λ' τῆς μουσικῆς ἱστορίας, βιβλία γ' (l. λγ').

Phot. bibl. cod. 175 p. 119 ἀνεγνώσθησαν Παμφίλης συμμίκτων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων λόγοι ἦ. αὕτη ἀνδρὶ μὲν συνῶκει, ὡς καὶ αὐτῇ τῶν ὑπομνημάτων προοιμιαζομένη ἐπισημαίνεται· ᾧ καὶ ἰγ' ἔτη ἐκ παιδὸς συμβιοῦσα ἤδη τῆς ὑπομνηματικῆς ταύτης συγγραφῆς λέγει ἀπάρξασθαι, συγγράφαι δὲ ἅ τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς μάθοι, τὰ ἰγ' ἔτη συνεχῶς αὐτῷ συνοῦσα καὶ μηδ' ἡμέραν μηδ' ὥραν ἀπολειπομένη, καὶ ἅ παρ' ἄλλου τινὸς ἀκοῦσαι συνέβη τῶν παρ' αὐτὸν ἀφικνουμένων (πολλοὺς δὲ φοιτᾶν ὄνομα καὶ δόξαν ἔχοντας ἐπὶ παιδείᾳ) καὶ δὴ καὶ ὅσα βιβλίων αὐτῇ ἀνελέξατο. ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα λόγου καὶ μνήμης αὐτῇ ἄξια ἐδόκει, εἰς ὑπομνήματα συμμιγῆ καὶ οὐ πρὸς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις διακεκριμένον ἕκαστον διελεῖν, ἀλλ' οὕτως εἰκῆ καὶ ὡς ἕκαστον ἐπῆλθεν ἀναγράψαι, ὡς οὐχὶ χαλεπὸν ἔχουσα, φησί, τὸ κατ' εἶδος αὐτὰ διελεῖν, ἐπιτερέστερον δὲ καὶ χαριέστερον τὸ ἀναμειγμένον καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ μονοειδοῦς νομίζουσα. χρήσιμον δὲ τὸ βιβλίον εἰς πολυμαθίαν. εὗροι γὰρ ἄν τις καὶ τῶν ἱστορικῶν οὐκ ὀλίγα ἀναγκαῖα, καὶ δὴ καὶ ἀποφθεγ-

§ 64. μάτων καὶ ῥητορικῆς διατριβῆς ἕνια καὶ φιλοσόφου θεωρίας καὶ ποιητικῆς ιδέας, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐμπέσοι. Αἰγυπτία δὲ τὸ γένος ἢ Παμφίλη, ἤκμασε δὲ καθ' οὓς χρόνους Νέρων ὁ Ῥωμαίων ἤκμαζεν αὐτοκράτωρ. ἢ δὲ φράσις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν προοιμίων συλλαβεῖν καὶ ἐν οἷς ἄλλοθί που ἰδιόν τι λέγει, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάνοιαν, οἷα δὴ καὶ γυναικὸς ἔκγονον οὖσα, τῆς ἀφελοῦς ἔστιν ιδέας, οὐδὲ τῇ λέξει πρὸς τὴν ιδέαν ἀλλοτριουμένη, ἐν οἷς δὲ τὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπομνημονεύουσα λέγει, ποικιλώτερον αὐτῇ καὶ οὐ καθ' ἐν εἶδος σύγκειται ὁ λόγος.

Ebend. cod. 161 p. 103^a . . ἐκλογαὶ Σωπάτρου . . ὁ δὲ δεῦτερος (λόγος) ἔκ τε τῶν Σωτηρίδα Παμφίλης ἐπιτομῶν πρώτου λόγου καὶ καθεξῆς μέχρι τοῦ δεκάτου . . .

Gellius XV 17 *Alcibiades Atheniensis, cum apud avunculum Periclen . . . scriptum hoc in Commentario Pamphilae nono et vicesimo.*

ib. 23 *Hellanicus Herodotus Thucydides (o. I 16) . . . scriptum est hoc in libro undecimo Pamphilae.*

Diogenes Laërtios citiert das II. V. VII. XXV. XXXII. buch der ὑπομνήματα.

§ 65. Dion Chrysostomos.

Dion aus Prusa in Bithynien, von angesehener familie, widmete sich dem studium der rhetorik und philosophie nach dem vorbilde von Platon, Xenophon, Hypereides, Aeschines, Demosthenes. Nach Rom kam er in der zeit der Flavier, wurde durch Domitian verbannt und wanderte in dieser zeit am nordgestade des Pontus und bei den Geten. Mit Nerva befreundet (daher *Cocceianus*. Plin. et Trai. ep. 81. 82), von Trajanus geehrt, lebte er später in Prusa und vornehmlich in Rom als hochangesehener mann: seine beredsamkeit trug ihm den beinamen ὁ χρυσόστομος ein.

Mit Dion hebt eine neue periode der griechischen schriftstellerei nach den alten mustern an, namentlich auch der geschichtschreibung.

Über Dions leben Philostr. leb. d. sophisten I 7. Synes. *Δίων ἢ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν διαγωγῆς.*

Dion. or. XIII p. 219 M. ὅτε φεύγειν συνέβη με φιλίας ἔνεκεν λεγομένης ἀνδρὸς οὐ πονηροῦ, τῶν δὲ τότε εὐδαίμωνων τε καὶ ἀρχόντων ἐγγύτατα ὄντος, διὰ ταῦτα δὲ καὶ

ἀποθανόντος, δι' ἃ πολλοῖς καὶ σχεδὸν πᾶσιν ἐδόκει μακάριος, § 65. διὰ τὴν ἐκείνων οἰκειότητα καὶ συγγένειαν, ταύτης ἐνεχθείσης ἐπ' ἐμὲ τῆς αἰτίας, ὡς δὴ τάνδρῳ φίλον ὄντα καὶ σύμβουλον.

Unter Dions namen sind erhalten 80 reden, von denen XXXVII. Κορινθιακός unecht ist.

Vgl. A. Westermann, gesch. d. beredsamkeit I 189. 317. Jak. Burckhardt, üb. den wert des D. Ch. f. d. kennniss seiner zeit. NSchweiz. Mus. IV 97. 1864.

Ausg. von F. Morell. Paris 1604. fol. J. J. Reiske. 2 voll. Leipz. 1784. Ad. Emperius. 2 ptes. Braunschw. 1844. L. Dindorf. 2 voll. Leipz. 1857.

Verloren sind Dions Γετικά, geschichte der Geten.

Philostr. a. a. o. I 7, 1 ὡς δὲ καὶ ἱστορίαν ἱκανὸς ἦν ξυγγράφειν δηλοῖ τὰ Γετικά. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐς Γέτας ἦλθεν, ὅποτε ἦλᾶτο. vgl. Dion. or. XXXVI Βορυσθενιτικός p. 437. XII p. 198 καὶ γὰρ δὴ τυγχάνω μακρὰν τινα ὁδὸν τὰ νῦν πεπορευμένος, εὐθὺ τὸ Ἰστροῦ καὶ τῆς Γετῶν χώρας.

Iordanis de or. Getar. c. 5 . . ut refert Dio, qui historias eorum (Gothorum) annalesque Graeco stilo composuit . . . c. 9 Dio historicus et antiquitatum diligentissimus inquisitor, qui operi suo GETICA titulum dedit . . . c. 10 (über den feldzug Philipps II von Makedonien) Dione historico dicente . .

Trajan überreicht vor dem dakischen kriege? v. Gutschmid jhb. 1862, 145ⁿ.

§ 66. Römische dichter.

P. Vergilius Maro, geb. zu Andes bei Mantua am 15 Oct. 684/70, † zu Brundisium am 21 Sept. 735/19.

Bucolica (*eclogae* X) 713/41—715/39. *Georgica* l. IV 717/37—724/30. *Aeneis* l. XII. 725/29—735/19.

Vgl. Schwegler RG. I 289. Kuschel, üb. d. quellen von V.'s Aeneis. Bresl. 1858. 4.

Commentar zu Vergils gedichten von Servius Honoratus (aus dem 4. jhdt.) s. u. § 105.

Q. Horatius Flaccus, geb. zu Venusia am 8 Dec. 689/65, † am 27 November 746/8.

Satirae l. II; I 713/41—719/35; II 719/35—727/27; *Iambi: epodon liber* 713/41—724/30; *Carmina* l. I—III 724/30—731/23; *carmen saeculare* 737/17; *carm.* l. IV nach 737/17;

§ 66. *epistulae* l. I 733/21—734/20; in den nächstfolgenden jahren die *epistula ad Pisones de arte poetica* und *epistul.* l. II.

Aconis et Porphyronis qui circumferuntur comentarii in Q. H. Fl. ed. Ferd. Hauthal. 2 ptes. Berl. 1864. 66. W. Meyer, Pomponii Porphyronis comm. Leipz. 1874. Karl Franke, fasti Horatiani. Berl. 1839.

Die Elegiker Albius Tibullus († 735/19) und Sex. Propertius († ca. 739/15).

● P. Ovidius Naso, geb. am 20. März 711/43 zu Sulmo im lande der Paeligner, verbannt nach Tomi S n. Chr., † daselbst 770/17. verfaszte u. a. *Metamorphoseon* l. XV, *Fastorum* l. I—VI, als verbannter *Tristium* l. V, *Epistularum ex Ponto* l. IV.

Io. Masson, Ovidii vita ordine chronologico — delineata. . . Amsterd. 1708. Gust. Gräber, qu. Ovid. I. Elberf. 1881. 4.

L. Annaeus Seneca, der philosoph († 65), schrieb nach dem tode des kaisers Claudius (54) die satire *ἀπολογικὴν τῷ θεῷ κλαυδίου*.

Petronius Arbiter schrieb unter Nero. Von seinen Satirae sind erhalten *excerpta ex ll. XV et XVI* (darunter *cena Trimalchionis*).

A. Persius Flaccus, geb. 34, † 62: *satirae*.

M. Annaeus Lucanus, geb. 39, † 65, Seneca's neffe. *Pharsaliae* l. I—X.

Scholia in Lucani bellum civile ed. Herm. Usener. Pars prior Commenta Bernensia. Leipz. 1869. Andere scholien in der ausg. von C. F. Weber. vol. III. Leipz. 1831.

Herm. Genthe, de Lucani vita et scriptis. Berl. 1859. Gust. Baier, de Livii L. in bello civili auctore. Bresl. (Schweidnitz) 1874.

Ti. Catus Silius Italicus, geb. 25, cos. 68 † um 101, schrieb unter Domitian *Punicorum* l. XVII.

E. Wezel, de C. S. I. cum fontibus tum exemplis. Leipz. 1873. M. Heynacher, üb. die quellen des S. I. (Jen.) Iffeld 1874. 1877. H. Blass, jhb. 1874, 471. Jo. Schlichteisen, de fide historica S. I. Königsb. 1881.

P. Papinius Statius, † ca. 96.

Thebaidos l. XII. *Achilleidos* l. II. *Silvarum* l. V.

L. Friedländer, darstellungen a. d. sittengeschichte Roms III 390.

M. Valerius Martialis, † um 102.

Liber spectaculorum. Epigrammatum l. XIV.

L. Friedländer, de temporibus libror. M. Königsb. 1862. 1865. sitten- § 66. geschichte III 372. H. F. Stobbe das. s. 657.

D. Iunius Iuvenalis (ca. 57--138).

Satirarum I. V.

Cum scholiis veteribus recensuit O. Jahn. Berl. 1851. Friedländer, de nominib. personarum in I. satiris. Königsb. 1872. Ders., de I. vitae temporibus. eb. 1875.

V. Von Hadrian bis zur teilung des reiches durch Theodosius 117—395.

1. Römische geschichtschreiber, altertümpler und geographen.

§ 67. 1) C. Suetonius Tranquillus (ca. 70 — ca. 150).

Angs. der vitae von Franz Oudendorp, Lugd. 1751. J. A. Ernesti, Lips. (1748) 1775. F. A. Wolf, 4 voll. Lips. 1802. D. K. W. Baumgarten-Crusius. 3tomi. Lips. 1816 ff. S. quae supersunt omnia rec. K. Lud. Roth. Lips. 1858. Suetonii praeter Caesarum libros reliquiae ed. Aug. Reifferscheid. Lips. 1860.

Suet. Oth. 10 *interfuit huic bello (Othoniano) pater meus Suetonius Laetus, XIII legionis tribunus angusticlavius.*

Plin. ep. I 24 *Tranquillus, contubernalis meus, vult emere agellum . . . . scholasticis porro dominis, ut hic est, sufficit abunde tantum soli, ut relevare caput, reficere oculos . . . possint.*

Ebend. I 18 *Suetonio Tranquillo suo S. Scribis te perterritum somnio vereri ne quid adversi in actione patiaris, rogas ut dilationem petam . . .*

Ebend. V 10 *scripta tua . . appellantur cotidie et flagrantur . . . . perfectum opus absolutumque est . . . . patere me videre titulum tuum, patere audire describi legi venire volumina Tranquilli . . .*

Plin. ad Trai. 94 *S. Tr., probissimum honestissimum eruditissimum virum, et mores eius secutus et studia iam pridem, domine, in contubernium adsumpsi . . .*

Spart. Hadrian. 11, 3 *Septicio Claro praefecto praetorii et Suetonio Tranquillo epistularum magistro multisque aliis, quod apud Sabinam uxorem iniussu eius familiaris se tunc egerant*

§ 67. *quam reverentia domus aulicae postulabat, successores dedit* (im j. 121).

Von Suetons werke *de viris illustribus* sind auszüge erhalten bei Diomedes und in der chronik des Hieronymus (u. § 102), ferner bruchstücke der biographien von dichtern und historikern und ein teil des abschnittes *de grammaticis et rhetoribus* s. Reifferscheid a. a. o. s. 363 ff.

De vita Caesarum l. VIII. Verloren ist der anfang mit der widmung an den praefectus praetorio (119—121) C. Septicius Clarus (Io. Laur. Lyd. de magistr. II 6 p. 171).

I. Divus Iulius. II. Divus Augustus. III. Tiberius. IV. C. Caesar. V. Divus Claudius. VI. Nero. VII. Galba Otho Vitellius. VIII. Divus Vespasianus. Divus Titus. Domitianus.

Suet. Aug. 9 *proposita vitae eius velut summa partes singillatim, neque per tempora sed per species, exsequar, quo distinctius demonstrari cognoscique possint. bella civilia . . . . .*
 20 *externa bella . . . . .* 26 *magistratus atque honores . . . . .*
 61 *quoniam, qualis in imperio ac magistratibus regendaque per terrarum orbem pace belloque re p. fuerit exposui, referam nunc interiorem ac familiarem eius vitam, quibusque moribus atque fortuna domi et inter suos egerit a iuventa usque ad supremum vitae diem. 97 mors quoque eius, de qua hinc dicam, divinitasque post mortem evidentissimis ostentis praecognita est . . .*
 100 — *funus* — 101 *testamentum.*

Vopisc. Firm. 1 *Suetonius Tranquillus, emendatissimus et candidissimus scriptor . . . cui familiare fuit amare brevitatem.*

F. A. L. Schweiger, de fontib. et auctoritate vitarum XII imperatorum S. Gött. 1830. 4. Aug. Krause. Berl. 1831. H. Lehmann, Claudius. Gotha 1858. s. 39 ff. K. L. Roth, praef. p. IX—XVII.

2) Hadrianus

geb. 76, kaiser 117 † 138.

Herm. Jänicke, de vitae Hadrianae scriptoribus. Halle 1875.

Spartian. Hadr. 16 *famae celebris Hadrianus tam cupidus fuit, ut LIBROS VITAE SUAE scriptos a se libertis suis litteratis dederit, iubens ut eos suis nominibus publicarent. nam et Phlegontis Tralliani libri Hadriani esse dicuntur . . . Ciceroni Catonem, Vergilio Ennium, Sallustio Coelium praetulit.*

Ebend. 1 *Hadria ortos maiores suos apud Italicam Scipio-*

num temporibus resedisse in libris vitae suae Hadrianus ipse § 67. commemorat. c. 7 ut ipse in vita sua dicit. vgl. c. 3, 3. 5.

Dio LXIX 3 ἦν δὲ Ἀδριανὸς φύσει . . φιλόλογος ἐν ἑκατέρῃ τῇ γλώσσῃ, καὶ τινα καὶ περὶ καὶ ἐν ἔπεσι ποιήματα παντοδαπὰ καταλέλοιπεν. eb. 11.

Inschriftlich erhalten ist Hadrians grabrede auf seine schwiegermutter Matidia. Mommsen abh. d. Berl. Ak. 1863 s. 483.

§ 68. 3) M. Cornelius Fronto.

Ausg. a. d. palimpsest der Ambrosiana (Mailand 1815) und Vaticana von A. Mai. M. Cornelii Frontonis et M. Aurelii imperatoris epistolae. L. Veri et T. Antonini Pii et Appiani epistolarum reliquiae. Rom 1823, 1846. Die Mailänder fragm. hgg. v. B. G. Niebuhr. Berl. 1816; vgl. N.'s kl. schr. II 52. sämrtl. fragm. neu hgg. v. Sam. Adr. Naber. Leipz. 1867. Th. Mommsen, die chronologie der briefe Frontos. Hermes VIII 198. 1874.

Der rhetor Fronto, geboren zu Cirta ca. 100, cos. 143, † gegen 180, war in der rhetorik lehrer des M. Aurelius und L. Verus. Auf die geschichte der Partherkriege beziehen sich die *principia historiae* p. 202 N. und *de bello Parthico* p. 217. vgl. Verus an Front. II 3 p. 131 . . . . *mandavi Cassio Avidio Martioque Vero commentarios quosdam mihi facerent, quos tibi mittam . . .*

§ 69. 4) Iulius Florus.

Historia bellorum omnium annorum DCC l. II.

Ausg. v. O. Jahn (epitomae de T. Livio — libri II). Leipz. 1852. K. Halm. Leipz. 1854. Der titel in den interpolierten handschriften: L. Annaei Flori epitomae de T. Livio l. IV. L. Spengel, üb. d. geschichtswerk des Florus. Abhandl. der Münchener Akad. IX 2, 319 ff. 1861. K. Heyn, de Floro historico. Bonn 1866. Ad. Eussner. Philol. XXXIV 166. XXXVII 130.

Buch I schildert die auswärtigen kriege bis zum Partherkriege des M. Crassus, Buch II die bürgerkriege von den Gracchischen unruhen an und die auswärtigen kriege unter Antonius und Augustus bis zu dessen friedensschluss mit den Parthern 734/20. Der stoff ist hauptsächlich aus Livius entnommen, die rhetorische bearbeitung fällt nicht viel später als Trajan.

I praef. — *in brevi quasi tabella totam eius (populi Romani) imaginem amplectar, non nihil, ut spero, ad admirationem principis*

§ 69. *populi conlaturus, si pariter atque insemel universam magnitudinem eius ostendero . . . a Caesare Augusto in saeculum nostrum haut multo minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi consenuit atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe movit lacertos et praeter spem omnium senectus imperii quasi reddita iuventute reviruit.*

§ 70. 5) Granius Licinianus.

Fragmente von annalen der j. 591/163. 676/78 aus b. XXVI. XXVIII. XXXVI, aufgefunden im britischen museum zu London von Paul de Lagarde 1853 (Philol. IX 394).

Ausgaben: Grani Liciniani annalium quae supersunt ex codice ter rescripto — nunc primum edidit C. A. F. Pertz. Berl. 1857. Grani Liciniani quae supersunt emendatiora edidit philologorum Bonnen-sium heptas. Leipz. 1858.

Pag. 8 ed. Lips. *aedes nobilissima Olympii Iovis Atheniensis diu imperfecta remansit*, ist nicht vor Hadrian geschrieben, vgl. Mommsen Solin. p. XXVIII. Madvig setzte (1857) die abfassung in das 3. oder 4. jhdt. kl. phil. schr. Leipz. 1875. s. 391.

§ 71. 6) L. Ampelius.

Liber memorialis.

Zuerst herausgegeben von Claud. Salmasius. Leid. 1638. rec. Ed. Wölfflin. Leipz. 1854. Ad. Eussner Philol. XXXVII 146.

Praef.: *Lucius Ampelius Macrino suo salutem. Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem, ut noris quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.*

L. Ampelius schrieb nach Trajan in unbekannter zeit. den anfang des 3. jhdts. nahm an C. E. Gläser Rh. Mus. N. F. II 145. 1843, die zweite hälfte des 2. jhdts. Ed. Wölfflin de L. A. libro mem. quaestiones criticae et historicae. Gött. 1854. und in Pauly's Real-Ency kl. I¹ 882, eine spätere abfassung Herm. v. Rohden, de mundi miraculis. Bonn 1875 p. 3—29.

§ 72. 7) A. Gellius

(ca. 125—175).

Noctium atticarum l. XX.

Ausg. v. M. Hertz. 2 voll. Leipz. 1853. Th. Vogel, de A. Gellii vita. Zittau 1860. L. Friedländer, de A. Gellii vitae temporibus.

Königsb. 1869. Ders., sittengesch. III 414 ff. L. Mercklin, die § 72. citiermethode u. quellenbenützung des A. G. Jhb. suppl. III 635. 1860.

Gellius schrieb unter M. Aurelius, um 169. Fz. Rühl, die verbreitung des Justin im MA. Leipz. 1871 s. 35.

Buch VIII ist verloren (bis auf den *index capitulorum*). Der text ist mehrfach lückenhaft; der anfang der vorrede und der schlusz des XX. buches fehlt.

Praef. 2—4 *usi autem sumus ordine rerum fortuito, quem antea in excerpando feceramus. nam proinde ut librum quemque in manus ceperam seu Graecum seu Latinum vel quid memoratu dignum audieram, ita quae libitum erat, cuius generis cumque erant, indistincte atque promiscue annotabam . . . facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pristinis, quas breviter et indigeste et incondite eruditionibus lectionibusque variis feceramus. sed quoniam longinquis per hiemem noctibus in agro terrae Atticae commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus NOCTIUM esse ATTICARUM. 22 volumina commentariorum ad hunc diem viginti iam facta sunt . .*

I 2, 1 *Herodes Atticus, vir et Graeca facundia et consulari honore praeditus (im jahre 143), accersebat saepe nos, cum apud magistros Athenis essemus, in villas ei urbi proximas, me et clarissimum virum Servilianum compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii cultum concesserant.*

§ 73. 8) Septimius Severus, kaiser 193—211.

Müller FHG III 657. M. J. Höfner, untersuch. z. gesch. d. kaisers Severus. I. Giessen 1875; vgl. J. J. Müller centralbl. 1875, 568.

A. de Ceuleneer, essai sur la vie et le règne de S. S. Brüss. 1880. 4.

Aur. Vict. epit. 20, 8 *Latinis litteris sufficienter instructus, Graecis sermonibus eruditus, Punica eloquentia promptior, quippe genitus apud Leptim provinciae Africae.*

Spartian. Sev. 1, 4 *Latinis Graecisque litteris . . eruditissimus fuit.*

Severus schrieb über sein leben, vermutlich in lateinischer sprache.

Spart. Sev. 3, 2 *uxorem tunc (unter M. Aurelius) Marciam duxit, de qua tacuit in historia vitae privatae. 18, 5 philosophiae*

§ 73. *ac dicendi studiis satis deditus, doctrinae quoque nimis cupidus, vitam suam privatam publicamque ipse composuit ad fidem, solum tamen vitium crudelitatis excusans.*

Ders. Pescenn. 4, 7 *in vita sua Severus dicit.* Capitol. Clod. Alb. 7, 1. 10, 1. 11, 5.

Herodian. II 9 von den träumen des Severus über seine künftige grösze: τὰ μὲν οὖν πολλὰ ἱστορήσεν αὐτός τε συγγραψας ἐν τῷ καθ' αὐτὸν βίῳ.

Dion. epit. LXXV 7, 3 vom tode des Clodius Albinus: λέγω γὰρ οὐχ ὅσα ὁ Σεουήρος ἔγραψεν, ἀλλ' ὅσα ἀληθῶς ἐγένετο.

§ 74. 9) C. Iulius Solinus.

Collectanea rerum memorabilium.

Ausg. v. Th. Mommsen. Berl. 1864. Claudii Salmasii Plinianae exercitationes in Solini Polyhistora. 2 voll. Paris 1629. Utrecht 1689 fol.

Solinus widmete sein vornehmlich aus Plinius naturalis historia, Pomponius Mela, Bocchus ausgezogenes sammelwerk (praef. § 2 p. 3, 9 *liber est ad compendium praeparatus*) dem Oclatinus Adventus, cos. 218; daher das Gloss. Monac.:

Iulius Solinus sub Octiuiano (l. Oclatinio) fuit. Herm. Usener, Rh. Mus. XXII 446. 1867.

§ 75. 10) Censorinus.

De die natali liber ad Q. Caerellium, verfasst ol. 254, 2 991/238 c. 18, 12. 21, 6. Der schlusz fehlt.

Ausg. v. S. Haverkamp. Leid. 1743. O. Jahn. Berlin 1845. F. Hultsch. Leipz. 1867.

Cap. 1, 6 *ex philologis commentariis quasdam quaestiu- culas delegi, quae congestae possint aliquantum volumen efficere.*

Priscian. I 17 p. 13 H. *Censorino, doctissimo artis gram- maticae.*

§ 76. 11) Marius Maximus.

Borghesi (1856) Oeuvres V 455 ff. J. Jac. Müller in Büdingers untersuch. z. röm. kaisergeschichte 1870. III 17 ff. 194 ff. J. Dändliker eb. 706 ff. Karl Czwalina, de epistular. actorumque, quae a scriptorib. hist. Aug. proferuntur, fide atque auctoritate. Bonn 1870. Karl Rübel, de fontib. IV prior. hist. Aug. scriptor. Bonn 1872. J. Plew, M. M. als directe u. indirecte quelle der scriptores hist. Augustae. Strasz. 1878.

Marius Maximus cos. 207?, praefectus urbi durch Macrinus 217 (Dio LXXVIII 14, 3); cos. II 223 (CIL VI 1450—1453),

schrieb (als fortsetzer Suetons) lebensbeschreibungen der § 76. kaiser von Nerva bis Elagabalus.

Lamprid. Comm. 13 *versus in eum multi scripti sunt, de quibus etiam in opere suo Marius Maximus gloriatur.*

Vopisc. Firm. 1 *Marius Maximus Avidium Marci temporibus, Albinum et Nigrum Severi non suis propriis libris, sed alienis innoxuit . . . Marius Maximus, homo omnium verbosissimus, qui et mythistoricis se voluminibus implicavit . . .*

Vopisc. Prob. 2, 7 *et mihi quidem id animi fuit, ut non Sallustios Livios Tacitos Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros in vita principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargilium Martialem ceterosque, qui haec et talia non tam diserte quam vere memoriae tradiderunt.*

Amm. M. XXVIII 4, 14 *quidam, detestantes ut venena doctrinas, Iuvenalem et Marium Maximum curatiore studio legunt . . .*

§ 77. 12) Iunius Aelius Cordus.

Rübel a. a. O. 9 f.

Capit. Maer. 1, 3 *Iunio . . . Cordo studium fuit eorum imperatorum vitas edere quos obscuriores videbat; qui non multum profecit. nam et pauca repperit et indigna memoratu, adserens, se minima quaeque persecuturum, quasi vel de Traiano aut Pio aut Marco sciendum sit, quotiens processerit, quando cibos variaverit et quando vestem mutaverit et quos quando promoverit. quae ille omnia exsequendo libros mythistoriis replevit . . . Gord. 21, 3 non enim nobis talia dicenda sunt quae Iunius, Cordus ridicule ac stulte composuit de voluptatibus domesticis ceterisque infimis rebus sqq. Maxim. 31, 4 longum est omnia (omina) persequi, quae qui scire desiderat, is velim — legat Cordum, qui haec omnia usque ad fabellam scripsit.*

§ 78. 13) Scriptores historiae Augustae.

Ausg. v. Is. Casaubonus. Paris (1603) 1620. Cl. Salmasius (1620) Lond. 1652 fol. H. Jordan u. Franz Eyssenhartd. 2 voll. Berl. 1864. Herm. Peter. 2 voll. Leipz. 1865. Ders., hist. crit. scr. h. A. Bonn 1860. Jul. Brunner, Vopiscus lebensbeschreibungen in Büdingers unters. z. röm. Kaisergesch. II 1. 1868. A. Dreinhofen, de fontib. et auctorib. vitar. quae feruntur Spartiani, Capitolini, Galliani, Lampridii. Halle 1875. vgl. o. § 76. 77.

§ 78. *Vitae diversorum principum et tyrannorum a divo Hadriano usque ad Numerianum a diversis compositae* (117—284). vgl. Mommsen Hermes XIII 300.

Von wem die auswahl und zusammenstellung der biographien herrührt, ist nicht bekannt.

Ausgefallen sind Philippus, Decius, Gallus, Aemilianus (a. d. j. 244—253) und der erste teil von Valerianus.

Ein teil dieser biographien ist Diocletian gewidmet. Als deren verfasser werden genannt Aelius Spartianus (Hadrian u. and. frühere kaiser), Vulcatius Gallicanus (nur das leben des Avidius Cassius), Trebellius Pollio (Valeriani, Gallieni, XXX tyranni, Claudius. vgl. Vopisc. Aurel. 2 *Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad divum Claudium et eius fratrem Quintillum imperatores tam claros quam obscuros memoriae prodidit*), Flavius Vopiscus aus Syracus (Aurelianus und die folgenden kaiser bis Numerianus). Unter Constantin schrieben Aelius Lampridius und Iulius Capitolinus (Elagabal bis zu den Gordiani).

§ 79. 14) Der chronograph vom jahre 354.

Th. Mommsen, üb. d. chronogr. v. j. 354. Abh. d. Leipz. Ges. d. Wiss. II 547 ff. 1850: der text s. 611 ff.; des kalenders auch CIL I 332 ff., der consularfasten p. 483 ff.

Die sammlung enthält folgende stücke:

I. den kalender, bearbeitet von Furius Philocalus.

III. *fasticonsulares*, vom anfang des consulats bis 354n. Ch.

IV. Ostertafel, regelmäszig fortgeführt bis 358, mit späteren schlechten ergänzungen bis 410/1.

V. verzeichnis der stadtpraefecten von 258—354: *ex temporibus Gallieni quis quantum temporis praefecturam urbis administraverit*.

VI. *depositio episcoporum. item depositio martyrum*; verzeichnis der gedächtnistage der römischen bischöfe und märtyrer von 255 (235) an, entworfen 336, fortgeführt bis 352.

VII. verzeichnis der römischen bischöfe: *quis episcopus quot annis praefuit vel quo imperante*, bis zum antritte des Liberius 352; von 231 an auf kirchlichen aufzeichnungen beruhend, älteste grundlage des *liber pontificalis*.

Hiemit sind in der Wiener handschrift verbunden drei im j. 334 geschriebene abschnitte:

IX. eine weltchronik.

§ 79.

X. eine stadtchronik.

XI. verzeichnis der regionen der stadt Rom.

Über die Annalen II und VIII s. § 108.

§ 80. 15) Sex. Aurelius Victor.

Ausg. v. Andr. Schott. Douay 1577. Antwerp. 1579. H. J. Arntzen. Amsterd. 1733. 4. Fr. Schröter. 2 voll. (or. g. R. und vir. ill.) Leipz. 1829. 31. J. Mähly, Jahns Archiv XVIII 132. XIX 315. 1852 f. H. Jordan, üb. d. buch origo gentis Romanae. Hermes III 389 ff. Th. Opitz, qu. de S. Aur. V. Act. soc. ph. Lips. 1872 II 197. Ed. Wölfflin Rh. Mus. XXIX 282. 1874. H. Haupt, de auctoris de vir. ill. libro quaestiones hist. Würzb. (Fkf.) 1876.

Amm. M. XXI 10, 6 b. j. 361 (*Iulianus imperator Naessi Victorem apud Sirmium visum scriptorem historicum exindeque venire praeceptum, Pannoniae secundae consularem praefecit et honoravit aenea statua, virum sobrietatis gratia aemulandum, multo post (a. 389) urbi praefectum.*)

Inschriften Orelli II 3715: *Aurelio Victori XVviro. sacr. fac. leg. Augg. pro. pr. prov. Pann. inf. patron. R. P. H. V. D. D.* CIL VI 1186: *Theodosio Pio Victori semper Augusto Sex. Aur. Victor v. c., urbi praef., iudex sacrarum cognitionum.*

Hieron. ep. 10, 3 (I p. 24 V.) *Aurelii Victoris historiam.*

Vict. de Caes. 20, 5 *mihī . . qui rure ortus tenuique et indocto patre in haec tempora vitam praestiti, studiis tantum honestiorem. quod equidem gentis nostrae reor, quae, fato quodam bonorum parum fecunda, quos eduxit tamen quemque ad celsa suos (subvectos Opitz) habet: velut Severum ipsum, quo praeclarior in re publica fuit nemo.*

Nur in einer Brüsseler handschrift des XV jahrhunderts (von Th. Mommsen 1850 wieder aufgefunden) sind erhalten die *origo gentis Romanae* und die *Caesares*.

1) *Caesares* in der Brüsseler handschrift überschrieben: *Aurelii Victoris historiae abbreviatae, ab Augusto Octaviano, id est a fine T. Livi usque ad consulatum Constantii Augusti et Iuliani Caesaris III (360).*

Die *historiae* sind von Sex. Aurelius Victor im j. 360 abgefasst: vgl. c. 42, 19: der uns erhaltene text ist ein auszug seiner schrift.

2) *Epitome*. überschrift der codd. Gudiani zu Wolfen-

§ 80. büttel: *libellus de vita et moribus imperatorum breuiatus ex libris Sex. Aurelii Victoris, a Caesare Aug. usque ad Theodosium.*

Cap. 1—11 (Augustus bis Domitianus) entsprechen den *Caesares*, jedoch zum teil in ausführlicherer fassung. Von Nerva ab ist die epitome selbständig; von c. 41 ab liegt ein auszug aus Ammianus zu grunde, herabgeführt bis zum tode des kaisers Theodosius 395.

3) *de viris illustribus urbis Romae*, von Procas, Amulius und Numitor bis M. Antonius, nebst den gegnern Pyrrhus, Hannibal, Hasdrubal, Antiochus, Viriatus, Mithridates, Cleopatra. Der verfasser dieser schrift ist unbekannt; seine quelle war nicht Livius: ob Valerius Antias oder L. Piso? C. Aldenhoven *Hermes* V 150. Hyginus (o. § 61) nimmt als quelle an H. Hildesheimer, *de libro qui inscribitur de v. i. u. R. quaestiones historicae.* Berl. 1880.

5) die *origo gentis Romanae* ist von einem grammatiker des V. oder VI. jahrhunderts verfasst.

Aus der *origo* und den schriften *de viris illustribus* und *de Caesaribus* ward von einer noch jüngeren hand (mit kürzungen) das handbuch römischer geschichte zusammengestellt, welches unter dem Namen des Sex. Aurelius Victor geht. vgl. Mommsen *Hermes* XII 401. n. *Arch.* V 59.

§ 81. 16) Eutropius.

Breviarium ab urbe condita, X bücher bis zum tode des kaisers Jovianus 364, herausgegeben ca. 369.

Ausg. v. Henr. Verheyk. Leiden 1762 (1793). W. Hartel. Berl. 1872. Hans Droysen (*Monum. Germ. histor. Auct. antiq. tom. II: Eutropi breviar. a. u. c. cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis rec. et. adnot.*). Berlin 1879. W. Pirogoff, *de E. breuiario ab u. c. indole ac fontibus.* I. Berl. 1873.

Widmung: *Domino Valenti Maximo Perpetuo Augusto. Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim, additis etiam his quae in principum vita egregia extiterunt . . .*

X 16 *Iulianus . . Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui.*

Suidas: *Εὐτρόπιος Ἴταλὸς σοφιστῆς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐπιτομικῶς τῇ Ἴταλῶν φωνῇ ἔγραψε, καὶ ἄλλα. Ders. Καπίτων Ἀύκιος, ἱστορικός. οὗτος ἔγραψεν Ἰσαυρικὰ βιβλία*

ή, μετάφρασιν τῆς ἐπιτομῆς Εὐτροπίου, Ῥωμαῖστὶ ἐπι- § 81.
τεμόντος Λίβιον τὸν Ῥωμαῖον, καὶ περὶ Λυκίας καὶ Παμ-
φυλίας.

Paeonios übersetzte Eutropius ins griechische um das j. 380. vgl. E. Schulze, Philol. XXIX 285. 1869. Mommsen, Hermes VI 82 ff. 1871. von einer zweiten übersetzung (des Kapito) sind bei Joannes Antiochenus und Suidas bruchstücke erhalten. vgl. Ad. Köcher, de Ioa. Ant. aetate. Bonn 1871. p. 17 ff.

Nikeph. Gregor. (Lambec. comm. de bibl. Vindob. VIII p. 136): ὁ σοφὸς Εὐτρόπιος, ὃς Οὐάλεντι μὲν σύγχρονος γεγινώς, Ἑλληγν δ' ὦν τὴν θρησκείαν . . . Εὐτροπίου . . . ἀπεχθῶς ἔχοντος πρὸς Κωνσταντῖνον διὰ τε τὸ τῆς θρησκείας ἀκοινώνητον καὶ πρὸς γε διὰ τὸ ἡλικιώτην ὁμοῦ καὶ αἰρεσιώτην Ἰουλιανοῦ γεγενῆσθαι.

§ 82. 17) Rufus Festus.

Breviarium rerum gestarum populi Romani, 369 verfasst. Ausg. v. Wendelin Förster (praemittitur dissertatio de R. breviario eiusque codicibus). Wien 1874. R. Jacobi, de Festi breviarii fontibus. Bonn 1874. vgl. A. Eussner, Phil. XXXVII 154. 1877.

Widmung: *Pio perp. dom. Valentiniano Imp. et semper Augusto. brevem fieri clementia tua praecepit . . . res gestas signabo, non eloquar.*

Schluss: *maneant modo . . . felicitas, ut ad hanc ingentem de Gothis etiam Babylonicae tibi palma pacis accedat, gloriosissime principum, Valentiniane Auguste.*

§ 83. 18) Itinerarien.

Tabula Peutingeriana.

Eine reisekarte, welche auf ein original von ca. 136—150 n. Ch. zurückgeht, erhalten in einer 1265 zu Colmar gemalten copie, von Konrad Celtes 1508 an Konrad Peutinger von Augsburg vermacht, jetzt zu Wien.

Ausg. v. Fz. Chr. von Scheyb. Wien 1753. fol. Konr. Mannert. Leipz. 1824. fol. Ern. Desjardins. Paris 1860—1878. fol. vgl. Fr. Philippi, de tabula Peutingeriana. Bonn 1876.

Itinerarium provinciarum Antonini Augusti und *Imp. Antonini Aug. itinerarium maritimum*, in Caracalla's zeit entworfen, unter Diocletian überarbeitet.

§ 83.

Itinerarium Burdigala Hierosolymum vom j. 333.

Ausg. v. P. Wesseling (*vetera Romanor. itinera*). Amstelod. 1735. 4.
Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum ed. G. Parthey
 et M. Pinder. Berlin 1848. *Palaestinae descriptiones e saeculo IV,*
 V et VI ed. Tit. Tobler. St. Gallen 1869. *Itinera Latina bellis*
sacris anteriora I. sumptib. societ. illustr. orientis Latini monumen-
mentis ed. T. Tobler et Aug. Molinier. Genf 1879.

Itinerarium Alexandri, um 340 dem kaiser Constantius
 gewidmet. Der schlusz fehlt. Erste ausg. v. A. Mai. Mailand
 1817. 4. ausg. v. Diedr. Volkmann. Naumb. 1871. 4.

§ 84. 19) Rufius Festus Avienus.

Proconsul von Achaja und (366) von Africa.

CIA III 635: τὸν λαμπρότατον ἀ[νθ]ράκων τῆς Ἑλ-
 λάδος Ρούφιον Φῆστον καὶ Ἀρροπαρεῖτην CIL
 VI 537.

Übersetzung der *Phaenomena* des Aratos und der *peri-*
egesis des Dionysios; über die letztere s. § 59^b. *Ora mari-*
tima in sechsfüszigen Jamben: erhalten 703 verse des ersten
 buches.

Ausg. von J. K. Wernsdorf, *poetae Lat. min.* V 1, 165 ff. 1788.
 s. Ukert, *geogr. d. Griechen u. Römer* II 1, 473. L. F. de
 Sauley, *Rev. arch.* XV p. 54. 81. 1867. K. Müllenhoff, *deutsche*
altertumsk. I 73. 1870. A. v. Gutschmid *Centralbl.* 1871, 523.
 K. Müller *Philol.* XXXII 106. 1873.

Serv. ad Aen. X 388 *Avienus tamen, qui totum Vergi-*
lium et Livium iambis scripsit . .

§ 85. 20) Auszüge aus Livius und recensionen des textes
der geschichte des Livius.

Die *periöchae* der bücher des T. Livius und des *Julius*
Obsequens prodigiorum liber gehören wahrscheinlich dem vierten
 jahrhundert an. vgl. o. s. 81. Die historischen studien,
 insbesondere im anschluss an Livius, wurden gepflegt von
 den *Nicomachi*.

Virius Nicomachus Flavianus wurde cos. 394 durch
 Eugenius und in demselben jahre auf befehl des kaisers
 Theodosius getödtet.

Orelli I 1188: *Virio Nicomacho Flaviano v. c. . . . histo-*
rico disertissimo, Q. Fab. Memmius Symmachus v. c. prosocero
optimo. Das ehrengedächtnis des Nicomachus wurde her-

gestellt durch Theodosius II und Valentinian III 431. Or. § 85. Henzen III 5593.

Z. 19 heißt es von Theodosius I: *cuius in eum effusa benevolentia et usque ad annalium quos consecrari sibi a quaestore et praefecto suo voluit protracta.*

Über die Nicomachi und ihre verschwägerung mit den Symmachi vgl. de Rossi ann. dell' inst. arch. XXI 285. 1849. Herm. Usener anecd. Holderi 1877. s. 29.

Nicomachus Flavianus der sohn und dessen neffe Appius Nicomachus Dexter recensierten ca. 427—431 den Text des Livius. vgl. o. s. 78.

§ 86. 21) Ammianus Marcellinus.

Rerum gestarum libri XXXI. Hiervon erhalten buch XIV—XXXI (353—378).

Handschr. cod. Fuldensis saec. IX in der Vaticana; cod. Hersfeld. s. X; benutzt von S. Gelenius, hiervon bruchstücke in Marburg: H. Nissen, A. M. fragm. Marburgensia. Berl. 1876. 4. vgl. M. Haupt op. II 371. Mommsen Hermes VI 331. 1872. XV 244. 1880.

Ausg. von A. Sabinus (l. XIV—XXVI). Rom, 1474. fol. M. Accursius. Augsb. 1533. fol. Sig. Gelenius. Basel 1533. fol. cum notis integris Frid. Lindenbrogii (1609), Henrici et Hadriani Valesiorum (Paris 1636. 4. 1681. fol.) et Jac. Gronovii (Leiden 1693) ed. Io. Augustin. Wagner. Editionem absolvit K. Gottlob Aug. Erfurdt. Lips. 1808. V. Gardthausen. 2 voll. Leipz. 1874 f.

J. J. Chifflet, de A. M. vita. Löwen 1627. C. G. Heyne, prolusio censuram et ingenium historiarum A. M. continens. Gott. 1802 (op. VI 35), beide abgedruckt in Wagners ausgabe I LXXV u. CXXVI. G. R. Sievers, leben des Libanius, Berl. 1868 s. 271. Will. Ad. Cart, quaestiones Ammianae. Berl. 1868. M. Hertz Herm. VIII 257. 1874.

Vict. Gardthausen, die geogr. quellen Ammians (jhb. suppl. VI 507). Leipz. 1873. H. Sudhaus, de ratione quae intercedat inter Zosimi et Ammiani de bello a Iuliano imp. cum Persis gesto relationes. Bonn 1870 (vgl. Phil. XXXI 184). Hugo Michael, die verlorenen bücher des Ammianus Marcellinus. Bresl. 1880.

Ammian war geboren ca. 333 zu Antiochia, ward 353 von Constantius dem Mag. eq. per orientem Ursicinus beigegeben, begleitete diesen nach Italien und Gallien und nahm teil an Julians Feldzügen in Mesopotamien. Späterhin lebte A. in Rom und schrieb dort seine geschichte, b. XIV—XXV in den j. 389—391, die folgenden bücher später.

§ 86. Amm. XXXI 16, 9 *haec ut miles quondam et Graecus a principatu Caesaris Nervae exorsus ad usque Valentis interitum pro virium explicavi mensura: opus veritatem professum numquam, ut arbitror, sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio. scribant reliqua potiores, aetate doctrinisque florentes . . vgl. XXVI 1, 1. 2.*

XV 1, 1 (b. j. 354) *utcumque potuimus veritatem scrutari, ea quae videre licuit per aetatem vel perplexe interrogando versatos in medio scire narravimus ordine casuum exposito diversorum: residua . . . pro virium captu limatius absolvemus.*

Liban. ep. 983 *καί σε ζηλωτῶ τοῦ Ῥώμην ἔχειν ἀκείνην τοῦ σέ . . . αὐτὸς ἡμῖν ἐν ἐπιδείξεισι ταῖς μὲν γέγονας ταῖς δ' ἔσῃ, τῆς συγγραφῆς εἰς πολλὰ τετμημένης καὶ τοῦ φανέντος ἐπαινεθέντος μέρους ἕτερον εἰσκαλοῦντος. ἀκούω δὲ τὴν Ῥώμην αὐτὴν στεφανοῦν σοι τὸν πόνον καὶ κείσθαι ψῆφον αὐτῇ τῶν μὲν σε κεκρατηκένοι, τῶν δ' οὐχ ἡττησθαι. ταυτὶ δ' οὐ τὸν συγγραφέα κοσμεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς, ὧν ἔστιν ὁ συγγραφεὺς . . . τοσοῦτον γὰρ πολίτης εὐδοκιμῶν κοσμεῖ τοῖς αὐτοῦ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτοῦ (ἐπαίνοισ?).*

Ders. 235 *ὃς ὑπὸ μὲν τοῦ σχήματος εἰς στρατιώτας, ὑπὸ δὲ τῶν ἔργων εἰς φιλοσόφους ἐγγέγραπται . . . ὁ καλὸς Ἀμμιανός.*

XXII Über Ammians heidentum s. W. Cart s. 23.

Ammians urteil über die Christen XXII 11, 5 von Georgios dem bischof von Alexandria: *professionisque suae oblitus, quae nihil nisi iustum suadet et lenes . .* und von den märtyrern § 10 *qui deviare a religione compulsi pertulere cruciabiles poenas, ad usque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur.* XXI 16, 18 (Constantius) *christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens . . . excitavit discidia plurima.*

2. Griechische geschichtschreiber und geographen.

§ 87. 1) Flavius Arrianus von Nikomedien.

Ausgaben der historischen schriften von Jac. Gronovius. Leid. 1704. fol. Geo. Raphelius. Amst. 1757. Fr. Dübner. Paris 1846. der Anabasis von F. Schmieder. Leipz. 1798. Jo. Ernst Ellendt. 2 voll. Königsb. 1832. K. W. Krüger. Berl. 1835 (vol. II.

Raphelii annotationes integras . . alior. electas . . cont. 1848) u. 1851. § 87. erklärt von K. Sintenis. Berlin (1849) 1860. 63. Scripta minora rec. R. Hercher. Leipz. 1854. Indica et Ponti periplus in K. Müller, geogr. Gr. min. I, 306—401. Paris 1855. Fragmenta K. Müller FHG. III 586. Ellendt, de Arrianeorum librorum reliquiis. Königsb. 1836. 4. vgl. A. Westermann in Pauly's RE. I² 1762.

Suidas: Ἀρριανὸς Νικομηθεύς, φιλόσοφος Ἐπικτήτειος, ὁ ἐπικληθεὶς νέος Ξενοφῶν. ἦν δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπ' Ἀδριανοῦ [καὶ Μάρκου] καὶ Ἀντωνίνου τῶν βασιλέων καὶ ἀξιωματῶν μεταλαβὼν καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ ὑπατεῦσαι, καθά φησιν Ἐλικώνιος, διὰ τὴν τῆς παιδείας δεξιότητα. ἔγραψε δὲ βιβλία παμπλήθη. Ders. u. Δίων ὁ Κάσσιος — ἔγραψε . . βίον Ἀρριανοῦ τοῦ φιλοσόφου.

Photios bibl. cod. 58 p. 17 Bk.: ἀνεγνώσθη Ἀρριανοῦ Παρθικά ἐν βιβλίῳ ιζ'. οὗτος δὲ συντάττει πάντων ἄμεινον καὶ τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα, ἔτι δὲ καὶ ἄλλην πραγματείαν, τὰ πάτρια τῆς Βιθυνίας, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ἔφν, ἐπιγράψας τὸ βιβλίον Βιθυνιακά· συγγράφεται δὲ καὶ τὰ κατὰ Ἀλανούς, ἣν ἐπέγραψεν Ἀλανικὴν. διέρχεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ τοὺς πολέμους οὓς ἐπολέμησαν Ῥωμαῖοι καὶ Πάρθοι Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὄντος Τραϊανοῦ. . . . Πάρθους . . . οὓς ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Ὁ Τραϊανὸς κατὰ κράτος ταπεινώσας ὑποσπόνδους ἀφῆκεν, αὐτὸς αὐτοῖς τὸν βασιλέα καταστησάμενος.

οὗτος ὁ Ἀρριανὸς φιλόσοφος μὲν ἦν τὴν ἐπιστήμην, εἰς τῶν ὀμιλητῶν Ἐπικτήτου, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου καὶ Μάρκου τοῦ Ἀντωνίνου ἐγνωρίζετο· ἐπωνόμαζον δὲ αὐτὸν Ξενοφῶντα νέον. διὰ δὲ τὸ τῆς παιδείας ἐπίσημον ἄλλας τε πολιτικὰς ἀρχὰς ἐπιστεύθη καὶ εἰς τὸ τῶν ὑπάτων ἀνέβη τέλος. ἔγραψε δὲ βιβλία καὶ ἕτερα, τῶν μὲν διατριβῶν Ἐπικτήτου τοῦ διδασκάλου ὅσα ἴσμεν βιβλία ἢ, τῶν δὲ ὀμιλιῶν τοῦ αὐτοῦ Ἐπικτήτου βιβλία ιβ'. ἰσχνὸς δὲ τὴν φράσιν ἐστὶ καὶ μιμητὴς ὡς ἀληθῶς Ξενοφῶντος. φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ ἕτερα γράψαι, ἃ οὐπω εἰς ἡμετέραν ἀφίκετο γυνῶσιν. δῆλον δὲ ὡς οὐδὲ ῥητορικῆς σοφίας τε καὶ δυνάμεως ἀπελείπετο.

Ders. cod. 91 p. 67 ἀνεγνώσθη Ἀρριανοῦ τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ἐν λόγοις ζ' . . . p. 68, 41 καὶ διαλαμβάνει τὸν τοῦ Νεάρχου περίπλουν Ἰωνικῇ φράσει ἢ ἐπιγραφομένη αὐτῷ ἰδίως Ἰνδική . . . cod. 92 p. 69 συνεγράφη δὲ αὐτῷ καὶ τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον ἐν λόγοις ι' . . . (bis 321 v. Chr.). cod. 93

§ 87. p. 73 ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ τὰ Βιθυνιακὰ ἐν βιβλίοις ἢ, ἐν οἷς τὰ τε μυθικὰ τὰ περὶ Βιθυνίας καὶ τὰλλα, ὅσα συνέστη περὶ αὐτήν, εἰς λεπτὸν ἀναγράφει, τῇ πατρίδι δῶρον ἀναφέρον τὰ πάτρια. Νικομήδειον γὰρ τι τὸ γένος αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ διορίζει, ἐν αὐτῇ τε γεννηθῆναι καὶ τραφῆναι καὶ παιδευθῆναι καὶ ἱερέα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς παιδὸς αὐτῆς, αἷς καὶ τὴν πόλιν ἀνακεῖσθαι φησι, χρηματίσαι. μέμνηται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ καὶ ἑτέρων πραγματειῶν, ὧν ἢ μὲν ὅσα Τιμολέοντι τῷ Κορινθίῳ κατὰ Σικελίαν ἐπράχθη διαλαμβάνει, ἢ δὲ τὰ Δίῳνι ὅσα ἀξιαφῆρητα ἔργα ἐπετελέσθη . . . φαίνεται δὲ τετάρτην γράφω τὴν τῆς πατρίδος ἀφήγησιν· μετὰ γὰρ τὰ περὶ Ἀλέξανδρου καὶ Τιμολέοντα καὶ Δίωνα ἤδε αὐτῶ ἢ συγγραφῇ ἐξεπονήθη . . . ἄρχεται μὲν οὖν . . . ἀπὸ τῶν μυθικῶν τῆς ἱστορίας, κάτεισι δὲ μέχρι τελευτῆς τοῦ ἐσχάτου Νικομήδους, ὃς τελευτῶν τὴν βασιλείαν Ῥωμαίοις κατὰ διαθήκας ἀπέλιπεν (680/74).

Lukian Alex. 2 p. 209 R. Ἀρριανὸς γὰρ ὁ τοῦ Ἐπικτήτου μαθητῆς, ἀνὴρ Ῥωμαίων ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ παιδεία παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος . . . Τιλλιβόρου γοῦν τοῦ ληστοῦ κάκεινος βίον ἀναγράψαι ἠξίωσεν.

Eb. 55 p. 259 τοῦ ἡγουμένου τῆς Καππαδοκίας φίλου ὄντος.

Arrian war in der philosophie schüler des stoikers Epiktetos, der zu Rom und, von Domitian 94 ausgewiesen, zu Nikopolis lehrte. Von den dem gedächtnisse seines lehrers gewidmeten schriften sind erhalten die ersten vier bücher der διατριβαὶ Ἐπικτήτου und das ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου (mit dem commentare des Simplicius). Arrian wurde bürger von Athen und stand unter Hadrian als befehlshaber und als schriftsteller in hohen ehren.

Ephebeninschrift zu Athen aus dem j. 147/8 (oder 146/147) C. I. A. III nr. 1116 . . . [ἄρχοντος] Φλ<ανίου> Ἀρριανοῦ Παιανιέος [κοσμητ]εύοντος Ἀθηναίου; vgl. Neubauer comm. epigr. p. 96.

Über die fragmente der parthischen geschichte s. vGutschmid Philol. VIII 354. 1853 u. in Dierauers Trajan: Büdinger, unters. z. RKG. I 155ⁿ. 176ⁿ. Sie diente Dion als quelle.

Über Arrians ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου und die Ἰνδική s. o. I § 38 u. 36. Ferner sind erhalten:

1. *Κυνηγετικός*

§ 87.

c. 1, 1 Ξενοφῶντι τῷ Γρούλλου λέλεκται ὅσα ἀγαθὰ ἀνθρώποις ἀπὸ κυνηγεσίῳ γίνεταί . . . § 4 ὅσα δὲ ἐλλείπειν μοι δοκεῖ ἐν τῷ λόγῳ . . . ταῦτα λέξω, ὁμῶνυμός τε ὢν αὐτῷ καὶ πόλεως τῆς αὐτῆς καὶ ἀμφὶ ταῦτὰ ἀπὸ νέου ἐσπουδακῶς, κυνηγέσια καὶ στρατηγίαν καὶ σοφίαν.

2. Aus der *Ἀλανική* ist ein stück erhalten u. d. t. ἔκταξις κατ' Ἀλανῶν.

3. *Περίπλους Πόντου Εὐξείνου.*

KMüller, geogr. gr. min. I p. CXI, text p. 370.

Ein bericht, welchen Arrian als legatus pro praetore von Kappadokien an den kaiser Hadrian erstattete, aus dem j. 131 oder 132, zugleich mit einem lateinisch abgefaszten amtlichen berichte, welcher nicht erhalten ist: s. cap. 7 (6, 1) καὶ ἦλθομεν . . . εἰς Ἀψαρον . . . καὶ τὴν μισθοφορὰν τῇ στρατιᾷ ἔδωκα καὶ τὰ ὄπλα εἶδον καὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τοῦ σίτου τὴν παρασκευὴν τὴν ἐνοῦσαν. ἦντινα δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν γνῶμην ἔσχον, ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς γράμμασι γέγραπται. c. 13 (10, 1) ἐς Χῳβον ποταμὸν εἰσεπλεύσαμεν . . . ὧν δὲ ἔνεκα καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἐπράξαμεν, δηλώσει σοι τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα.

Über Arrians statthalterschaft s. Dion. ep. LXIX 15 ὁ μὲν οὖν τῶν Ἰουδαίων πόλεμος ἐς τοῦτο ἐτελεύτησεν, ἕτερος δὲ ἐξ Ἀλβανῶν . . . τῶν Ἀλβανῶν τὰ μὲν δώροις ὑπὸ τοῦ Οὐλογαίσου πεισθέντων, τὰ δὲ καὶ Φλαοῦιον Ἀρριανὸν τὸν τῆς Καππαδοκίας ἄρχοντα φοβηθέντων ἐπαύσατο (136).

Inscription vom j. 137: widmung zu ehren Hadrians ἐπὶ Φ[λ.] Ἀρ[ρι]ανοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ἀντισ[τ]ρατηγοῦ τοῦ Σεβαστοῦ Σεβαστοπολειτῶν τῶν καὶ Ἡρακλεοπολειτῶν ἄρχοντες βουλὴ δῆμος. hgg. v. L. Renier Revue Archéol. 1877 p. 199 ff. vgl. Borghesi Oeuvr. IV 103 ff.

4. *τέχνη τακτική*, deren anfang fehlt.

cap. 44, 3 ἐς ταύτην τὴν παροῦσαν βασιλείαν, ἣν Ἀδριανὸς εἰκοστὸν τοῦτ' ἔτος βασιλεύει (136/7).

Der schüler des Poseidonios Asklepiodotos verfaszte eine *τακτική*, zuerst hgg. von Herm. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 124. diese schrift wurde ausgeschrieben von Aelianos (nicht zu verwechseln mit Claudius Aelianus u. § 93), welcher unter Trajan die griechisch-makedonische taktik darstellte (herausg. ebend. s. 199). Aelian wiederum ward von Arrian benutzt. Über das verhältnis dieser drei

§ 87. schriftsteller handelte H. Köchly, de libris tacticis qui Arriani et Aeliani feruntur dissertatio. Zürich 1851. supplement. 1852. libri tactici duae — editiones — inter se collatae (abgedr. opusc. acad. I. Leipz. 1853). griech. kriegsschriftsteller. Leipz. 1855. II 1, 74 ff. Die behauptungen Köchly's über die composition der unter Arrians namen überlieferten taktik sind bestritten von R. Förster Hermes XII 426.

§ 88. 2) Phlegon von Tralles.

Müller FHG. III 602. Paradoxographi Graeci, ed. A. Westermann. Braunschw. 1839 p. XL. 117 ff. 197 ff.

Suidas: Φλέγων Τραλλιανός, ἀπελεύθερος τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος (οἱ δὲ Ἀδριανοῦ φασίν), ἱστορικός. ἔγραψεν Ὀλυμπιάδας ἐν βιβλίοις ις· ἔστι δὲ μέχρι τῆς σκθ' ὀλυμπιάδος (ol. 229 = 137 n. Chr.) τὰ πραχθέντα πανταχοῦ (τὰ δὲ αὐτὰ ἐν βιβλίοις ηῖ)· Ἐκφρασιν Σικελίας, Περὶ μακροβίων καὶ θαυμασίων, Περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἑορτῶν βιβλία γ', Περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ τόπων καὶ ὧν ἐπικέκληνται ὀνομάτων, Ἐπιτομὴν Ὀλυμπιονικῶν ἐν βιβλίοις β', καὶ ἄλλα.

Phot. bibl. cod. 97 p. 83^b ἀνεγνώσθη Φλέγοντος Τραλλιανοῦ, ἀπελευθέρου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, Ὀλυμπιονικῶν καὶ χρονικῶν συναγωγῆ. προσφωνεῖ τὸ σύνταγμα πρὸς Ἀλκιβιάδην τινά, ὃς εἷς ἦν τῶν εἰς τὴν φυλακὴν τεταγμένων τοῦ Ἀδριανοῦ. ἄρχεται δὲ τῆς συναγωγῆς ἀπὸ τῆς α' ὀλυμπιάδος . . . .· κάτεισι δέ, ὡς αὐτός φησι, μέχρι τῶν Ἀδριανοῦ χρόνων. ἐμοὶ δὲ ἀνεγνώσθη μέχρι τῆς ροζ' ὀλυμπιάδος (ol. 177 = 72 v. Chr.), ἐν ἧ ἑνίκα Ἐκατόμυως Μιλήσιος κτέ. . . .· Λεύκολλος δὲ Ἀμισὸν ἐπολιόρκει . . . καὶ Ῥωμαίων τῷ τρίτῳ αὐτῆς ἔτει (684/70) ἀπειτιμήθησαν μυριάδες Ϙ καὶ α' . . . καὶ Φαῖδρον τὸν Ἐπικούρειον διεδέξατο Πάτρων, καὶ Οὐεργίλιος Μάρων ὁ ποιητῆς ἐγεννήθη τούτου τοῦ ἔτους εἰδοῖς Ὀκτωβρίαις . . . .· χρησιμοῖς δὲ παντοίοις ἐς ὑπερβολὴν ἔστι κεχρομημένος.

Euseb. chron. vers. Armen. I 265, 1 (*Romanorum tempora*) . . . e XIV libris Phlegonis libertini Kaisaris, quibus in compendium reduxit olympiades CCXXIX . . . .

Geo. Synkell. p. 614, 12 Df. γράφει δὲ καὶ Φλέγων ὁ τὰς ὀλυμπιάδας <ἀναγράφων> περὶ τῶν αὐτῶν ἐν τῷ ιγ' ῥήμασιν αὐτοῖς τάδε· τῷ δ' ἔτει τῆς σβ' ὀλυμπιάδος (32 n. Chr.) ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον . . . .· σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ

Νικαίας κατεστρέψατο = Euseb. Hieronym. a. 2047 scribit § 88. *vero super his et Phlegon, qui olympiadum egregius supputator est, in XIII libro ita dicens: quarto autem anno CCII olympiadis sqq.*

Steph. Byz. citiert Phlegons ὀλυμπιάδες (einmal unter Κρέμη: χρονικά) bis zum 15. buche.

Vopisc. Saturn. 7 (II 208 P.) *ne quis mihi Aegyptiorum irascatur et meum esse credat quod in litteras rettuli, Hadriani epistolam ponam ex libris Phlegontis liberti eius proditam, ex qui penitus Aegyptiorum vita detegitur . . . vgl. o. § 97.*

Von den schriften περὶ θαυμασίων (verfasst nach 150. J. Klein, Rh. Mus. XXXIII 134f.) und περὶ μακροβίων sind bruchstücke (cod. Palat.) erhalten.

§ 89. 3) Appianos von Alexandria.

Jo. Schweighäuser, exercitationes in App. rom. historias (1781) i. d. op. acad. II p. 3–134. Straszb. 1806. dess. ausgabe 3 voll. Leipz. 1785. I. Bekker. 2 voll. Leipz. 1852 f. Ludw. Mendelssohn. 2 voll. Leipz. 1879. 1881. Alex. Dominicus, de indole A. Graeci Romanarum rerum scriptoris. Cobl. 1844. 4. I. A. Wijnne, de fide et auctoritate A. in bellis Romanorum civilibus enarrandis. Groning. 1855. H. Nissen, qu. der IV und V dekade des Livius s. 114 ff. K. Peter, z. krit. der quellen der ält. röm. gesch. s. 127 ff.

Photios Bibl. Cod. 57. p. 15—17 ἀνεγνώσθη Ἀππιανοῦ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία, ἐν μὲν τεύχεσι τρισί, λόγοις δὲ κδ'. ὧν ὁ μὲν α' τόμος τῶν ζ' βασιλέων . . . ἔργα τε καὶ πράξεις περιέχει . . . ἐπιγράφεται δὲ Ῥωμαϊκῶν βασιλική. ὁ δὲ β' τὰ εἰς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν χωρὶς τῆς παρὰ τὸν κόλπον τὸν Ἴόνιον· οὗ ἡ ἐπιγραφὴ Ῥωμαϊκῶν Ἰταλική. ὁ δὲ ἐφεξῆς περιέχει τὸν πρὸς τοὺς Σαννίτας Ῥωμαίων πόλεμον . . . ἐπιγράφεται δὲ Ῥωμαϊκῶν Σαννιτικὴ. ὁ δὲ δ', ἐπεὶ τὸν πρὸς Κελτοὺς περιέχει Ῥωμαίων πόλεμον, ἐπιγράφεται Ῥωμαϊκῶν Κελτικὴ. καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὁ μὲν ε' Ῥωμαϊκῶν Σικελικὴ καὶ Νησιωτικὴ, ἐπεὶ πρὸς Σικελοὺς καὶ νησιώτας, ὁ δὲ ς' Ῥωμαϊκῶν Ἰβηρικὴ, ὁ δὲ ζ' Ῥωμαϊκῶν Ἀντιβαϊκὴ, ἐπεὶ τὸν πρὸς Ἀννίβαν τὸν Καρχηδόνιον περιέχει πόλεμον, ὁ ἡ' Ῥωμαϊκῶν Λιβυκὴ Καρχηδονικὴ καὶ Νομαδικὴ, ὁ δὲ θ' Ῥωμαϊκῶν Μακεδονικὴ (und Ἰλλυρικὴ s. App. bürgerkr. V 145), ὁ δὲ ι' Ῥωμαϊκῶν Ἑλληνικὴ καὶ Ἴωνικὴ, ὁ δὲ ια' Ῥωμαϊκῶν Συριακὴ καὶ Παρθικὴ, ὁ δὲ δωδέκατος Ῥωμαϊκῶν Μιθριδάτειος. καὶ τὰ μὲν πρὸς ἄλλοφύλους Ῥωμαίοις ἐπι-

§ 89. δεδειγμένα ἔργα τε καὶ οἱ πόλεμοι ἐν τούτοις καὶ οὕτω τυγχάνει τοῖς λόγοις ἐνταῦθα διηροημένα· ὅσα δὲ αὐτοὶ Ῥωμαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν καὶ ἐπολέμησαν, αἱ ἐφεξῆς βίβλοι δηλοῦσιν, ἐπιγραφὴν δεξάμεναι Ἐμφυλίων πρώτη, Ἐμφυλίων δευτέρα, καὶ ἐξῆς μέχρι τῆς Ἐμφυλίων μὲν θ', τῆς δὲ ὅλης ἱστορίας κ'. ὁ δὲ κβ' λόγος ἐπιγράφεται Ἐκατουταετία, ὁ δὲ ἐφεξῆς Δακικὴ, καὶ ὁ κδ' Ἀράβιος . . . . .

ἄρχεται μὲν οὖν . . ἡ ἱστορία ἐν ἐπιδρομῇ ἀπὸ Αἰνείου ἄχρι τῶν παίδων· ἀπὸ δὲ Ῥωμύλου τοῦ οἰκιστοῦ λεπτομερῶς ἅπαντα διεξιούσα κάτεισι μέχρι τοῦ Σεβαστοῦ, σποράδην δὲ καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς καὶ ἕως Τραϊανοῦ.

οὗτος δὲ ὁ Ἀππιανὸς τὸ μὲν γένος ἦν Ἀλεξανδρεὺς, ἐν Ῥώμῃ δὲ τὰ πρῶτα δίκαις συνηγόρει, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλέων ἐπιτροπεύειν ἠξιώθη. ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττος καὶ ἰσχνός, τὴν δὲ ἱστορίαν ὡς οἶόν τ' ἔστι φιλαλήθης, καὶ στρατηγικῶν διὰ τῆς ἱστορίας μεθόδων, εἰ καὶ τις ἄλλος, ὑποφῆτης, ἐπαῖρά τε λόγοις τεταπεινώμενον φρόνημα στρατοῦ καὶ διαπραῦναι φλεγμαῖνον καὶ πάθος δηλῶσαι καὶ εἴ τι ἄλλο λόγοις ἐκμιμήσασθαι ἄριστος. ἤκμασε δὲ ἐν τοῖς χρόνοις Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ.

Suidas: Ἀππιανὸς . . . ἔτι τοὺς πρὸς Κελτοὺς . . . πολέμους καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, ὅσαι τε συνθῆκαι καὶ συνθηκῶν παραβάσεις ἢ ἐπαναστάσεις ἐγένοντο Κελτῶν ἕως ἐπὶ τοῦ Γαῖου, ἡ δ' βίβλος περιέχει συλλαβοῦσα . . .

Andere handschriftliche inhaltsangaben s. in Schweighäusers Ausgabe III p. 10—12. L. Mendelssohn quaest. App. Rh. Mus. XXXI 201 ff. vgl. dess. praefatio I p. V—VII. vgl. App. prooem. c. 14.

Appian kam unter Hadrian nach Rom und schrieb gegen 150 unter T. Antoninus Pius: prooem. c. 7 καὶ ἔστι καὶ τοῖσδε τοῖς αὐτοκράτορσι (von Caesar an) ἐς τὸν παρόντα χρόνον ἐγγυτάτω διακοσίων ἐτῶν. c. 9 τῶν ἑνακοσίων ἐτῶν, ὅσα ἔστι Ῥωμαίοις ἐς τὸν παρόντα χρόνον.

Anlage seines werkes ebendas. c. 12 ἐντυγχάνοντά με καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν ἐντελῆ καθ' ἕκαστον ἔθνος ἰδεῖν ἐθέλοντα ἀπέφευγεν ἢ γραφὴ πολλάκις ἀπὸ Καρχηδόνης ἐπὶ Ἰβήρας καὶ ἐξ Ἰβήρων ἐπὶ Σικελίαν ἢ Μακεδονίαν . . ὥσπερ ἀλώμενον, καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἀτελῶν ἔτι ὄντων μετέφευγεν, ἕως οὗ τὰ μέρη συνήγαγον ἑμαυτῶ . . καὶ τότε

μοι κατ' ἔθνος ἕκαστον ἐπράχθη, βουλομένω τὰ ἐς ἑκάστους § 89. ἔργα τῶν Ῥωμαίων καταμαθεῖν . . . συγγράφω κατ' ἔθνος ἕκαστον· ὅσα δὲ ἐν μέσῳ πρὸς ἑτέρους αὐτοῖς ἐγένετο, ἐξαίρω καὶ ἐς τὰ ἐκείνων μετατίθημι. τοὺς δὲ χρόνους ἐπὶ μὲν πᾶσι περισσὸν ἡγούμην καταλέγειν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκ διαστήματος ὑπομνήσω . . . c. 14 τέτακται δ' αὐτῶν (τῶν βίβλων) ἄλλη μετ' ἄλλην ὡς ἑκάστῳ πολέμῳ τὴν ἀρχὴν πρὸ ἑτέρου λαβεῖν συνέπεσεν, εἰ καὶ τὸ τέλος τῶ ἔθνει μετὰ πολλὰ ἕτερα γεγένηται.

Schluss des prooem.: τίς δὲ ὦν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι καὶ αὐτὸς προέφηνα, σαφέστερον δ' εἰπεῖν Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεὺς, ἐς τὰ πρῶτα ἤκων ἐν τῇ πατρίδι, καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορευσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι μεσφῶν ἐπιτροπεύειν ἠξίωσαν. καὶ εἴ τῳ σπουδῇ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, ἔστι μοι καὶ περὶ τούτου συγγραφῆ.

Fronto ep. ad Antonin. 9 p. 170 N. erbittet für Appian eine procuratio: *supplicavi tibi iam per biennium pro Appiano amico meo, cum quo mihi et vetus consuetudo et studiorum usus prope quotidianus intercedit . . . dignitatis enim suae in senectute ornandae causa, non ambitione aut procuratoris stipendii cupiditate optat adipisci hunc honorem . . .* <ae>tas, orbitas, cui leniendae s<ola>ciis opus est. *ausim dicere honestatem quoque et probitatem . .* Einen griechischen brief Appians an Fronto und dessen antwort s. eb. p. 244—251.

Von buch I—V sind nur bruchstücke auf uns gekommen. Erhalten sind buch VI, VII, VIII, die *Λιβυκή* bis zur zerstörung von Karthago, VIII, XI—XVII, welches mit dem tode des Sex. Pompejus 719/35 schlieszt; buch X und XVIII—XXIV sind bis auf wenige vereinzelte fragmente verloren.

Der titel der von Photios als *Ἐμφυλίων* § bis § gezahlten bücher (XVIII—XXI) war vielmehr *Αἰγυπτιακῶν α'—δ'* (ὃ τινὲ τῶν Ἐμφυλίων ὄντι λόγῳ τελευταίῳ καὶ Αἰγυπτος δηλοῦται ὡς ὑπὸ Ῥωμαίοις ἐγένετο καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐς μοναρχίαν καὶ Αὔγουστον ἐπανέδραμεν. Phot. a. a. o. p. 16^a; 40).

App. bürgerkr. I 6 ὧδε μὲν ἐκ στάσεων ποικίλων ἡ πολιτεία Ῥωμαίοις ἐς ὁμόνοιαν καὶ μοναρχίαν περιέστη· ταῦτα δ' ὅπως ἐγένετο συνέγραψα καὶ συνήγαγον . . . μάλιστα δ' ὅτι μοι τῆς Αἰγυπτίας συγγραφῆς τάδε προηγουμένα καὶ

§ 89. τελευτήσαντα ἐς ἐκείνην ἀναγκαῖον ἦν προαναγράψασθαι . . .
vgl. Mithrid. 114. bürgerkr. II 90.

Fragm. περὶ Ἀράβων μαντείας hgg. v. Eman. Miller. Rev. arch. 1869 p. 101 f. C. Müller FHG. V p. LXV: Ἀππιανὸς φησι τῷ τέλει τοῦ κδ' βιβλίου· φεύγοντί μοι ποτε τοὺς Ἰουδαίους ἀνὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον . . .
vgl. bürgerkr. II 90 (τὸ Νεμέσεως τέμενος bei Alexandria) ὅπερ ἐπ' ἐμοῦ κατὰ Ῥωμαίων αὐτοκράτορα Τραϊανὸν . . . ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐς τὰς τοῦ πολέμου χρείας κατηρεῖφθη (117).

Appian verheißt eine *Παρθυικὴ γραφή* bürgerkr. II 18. V 65. die diesen titel führende schrift ist aus Plutarchs biographien zusammengeschrieben und Appian untergeschoben. Schweighäuser III 905 ff.

§ 90. 4) Polyaeos.

Ausg. v. Is. Casaubonus. Leiden 1589. Pancr. Maasvik. eb. 1690. Ad. Korais. Paris 1809. Ed. Wölflin. Leipzig. 1860.

Erhalten sind *Στρατηγικά* in 8 bb., verfasst im j. 162. B. VI ist lückenhaft und der schlusz von b. VIII fehlt.

Suidas: Πολύαινος Μακεδῶν, ῥήτωρ. Περὶ Θηβῶν, Τακτικὰ βιβλία γ'.

Prooem. I τὴν μὲν κατὰ Περσῶν καὶ Παρθυαίων νίκην, ἱερώτατοι βασιλεῖς Ἀντωνῖνε καὶ Οὐῆρε, παρὰ τῶν θεῶν ἔξετε (vgl. prooem. VI) . . . ἐγὼ δὲ Μακεδῶν ἀνῆρ . . . οὐκ ἀσύμβολος ὑμῖν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ γενέσθαι βούλομαι . . . ἐπεὶ δέ μοι προήκουσαν τὴν ἡλικίαν ὁρᾶτε, οὐ μὴν οὐδὲ νῦν ἀστράτευτος παντάπασιν ἀπολειφθήσομαι, ἀλλὰ τῆς στρατηγικῆς ἐπιστήμης ἐφόδια ταυτὶ προσφέρω, ὅσα τῶν πάλαι γέγονε στρατηγήματα . . .

Prooem. II καὶ τόδε ὑμῖν δεύτερον βιβλίον, ἱερώτατοι βασιλεῖς Ἀντωνῖνε καὶ Οὐῆρε, προσφέρω τῶν Στρατηγημάτων, καὶ αὐτοῖς δήπου συνιέναι δυναμένοις, ἀφ' ὅσης ἰστορίας καὶ ὅσῳ πόνῳ τάδε συλλεξάμενος ὠφέλειαν σύντομον ὑμῖν δίδωμι, καὶ ταῦτα σχολὴν οὐκ ἄγων, ἀλλὰ καὶ δίκας ἐφ' ὑμῶν λέγων.

Prooem. VIII . . . συντετελεσμένης τῆς συντάξεως ἦν ὑπεσχόμην . . . ὅτι προαιρέσει βίου καὶ λόγου δικανικοῦ χρώμενος οὐκ ἀμελῶ συγγράφειν, ὅσα γένοιτ' ἂν ὠφέλιμα ὑμῖν τε αὐτοῖς καὶ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ . . .

Prooem. IV τέταρτον βιβλίον — ἐν ᾧ καταμάθουτε ἂν § 90. τὰς ἀρετὰς τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἱ τῆς Μακεδονίας ἐβασίλευσαν.

Über die griechischen und römischen militärschriftsteller überhaupt vgl. Fr. Haase jhb. XIV 88. 1835 u. de militarium scriptorum Graecor. et Latinor. omnium editione instituenda. Berlin 1847.

§ 91. 5) Die geographen Marinus von Tyrus und Claudius Ptolemaeus.

a) Marinus von Tyrus.

F. A. Ukert, geogr. d. Gr. u. R. 1816. I 1, 227. 2, 194. Ders., üb. M. T. u. Ptolemaeus. Rh. Mus. VI 173. 313. 1839.

Ptolem. geogr. I 6, 1 δοκεῖ δὴ Μαρίνος ὁ Τύριος ὕστατός τε τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπιβαλεῖν τῷ μέρει τούτῳ· φαίνεται γὰρ καὶ πλείοσιν ἱστορίαις περιπεπωκῶς παρὰ τὰς ἔτι ἄνωθεν εἰς γυνῶσιν ἐλθούσας καὶ τὰς πάντων σχεδὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ μετ' ἐπιμελείας διειληφῶς ἐπανορθώσεώς τε τῆς δεούσης ἀξιώσας, ὅσα μὴ προσηκόντως ἐτύγγανε πεπιστευμένα καὶ ὑπ' ἐκείνων καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ τὸ πρῶτον, ὡς ἐκ τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ τῆς τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διορθώσεως πλείονων οὐσῶν ἔνεστι σκοπεῖν . . .

b) Claudius Ptolemaeus von Alexandria.

Ausgaben der μαθηματικὴ σύνταξις (almagest) von Halma. 2 tomi. Paris 1813. 16. 4. Κανὼν βασιλειῶν καὶ φάσεις ἀπλανῶν. Paris 1820; Theon's comm. Paris 1821 ff.; der γεωγραφικὴ ὑφήγησις I 1823. fol. geogr. I. VIII ed. F. W. Wilberg et K. H. F. Grashof. fasc. I—VI (I. I—VI c. 17) Essen 1838—45. 4. K. A. Nobbe. Leipz. 1843—5. Heeren de font. geogr. Pt. comm. nov. Gotting. 1828 VI 59. Al. v. Humboldt, krit. untersuch. I 108 ff. E. Schönfeld in Pauly's Real-Encycl. I² 783.

Suidas: Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος χρηματίσας, Ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου τοῦ βασιλέως (161—180). οὗτος ἔγραψε μηχανικὰ βιβλία γ', περὶ φάσεων καὶ ἐπισημασιῶν ἀστέρων ἀπλανῶν βιβλία β', ἀπλωσιν ἐπιφανείας σφαιρας, κανόνα πρόχειρον, τὸν μέγαν ἀστρονόμον ἦτοι σύνταξιν καὶ ἄλλα.

Marcian. Heracl. peripl. pont. Eux. I § 1. Müller Geogr. Gr. min. I p. 516 τῶν — ὠκεανῶν ἐκατέρωθεν τοῦ τε ἑφῶν

§ 91 καὶ τοῦ ἑσπερίου . . . ἐκ τῆς γεωγραφίας τοῦ θειοτάτου καὶ σοφωτάτου Πτολεμαίου . . . τὸν περιπλοῦν ἀναγράψαι προειλόμεθα . . .

§ 92. 6) Pausanias der perieget. Dionysios von Byzantion.

a) Pausanias.

Ausg. v. W. Xylander und Fr. Sylburg. Frankf. 1583 fol. K. Gottfr. Siebelis. 5 tomi. Leipz. 1822 ff. I. Bekker. 2 voll. Berl. 1826 f. J. H. Chr. Schubart und Chr. Walz. 3 voll. Leipz. 1838 f. Schubart. 2 voll. Leipz. 1853 f. ABoeckh, de Pausaniae stilo Asiano 1824. Op. IV 208. F. S. Chr. König, de Pausaniae fide et auctoritate. Berl. 1832. Gust. Krüger, theologumena Pausaniae. Leipz. 1860. O. Pfundtner, Pausanias imitator Herodoti. Königsb. 1866. dess. P. Lebens- und Glaubensanschauungen. Eb 1868. 4. Dess. histor. quellen. jhb. 1869, 441. Ukert, Geogr. I 1, 232 ff. Nic. Ulrichs, reisen und forschungen II 148. C. Wachsmuth, Athen I 130. Paul Hirt, de fontib. P. in Eliacis. Greifsw. 1878.

Pausanias' heimat war Lydien, wahrscheinlich Magnesia am Sipylos. V 13, 7 Πέλοπος δὲ καὶ Ταντάλου τῆς παρ' ἡμῶν ἐνοικήσεως σημεῖα ἔτι καὶ ἐς τὸδε λείπεται u. a. st. b. Boeckh a. a. o. s. 209, 4.

Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος in 10 büchern: I Ἀττικά. II Κορινθιακά. III Λακωνικά. IV Μεσσηνιακά. V. VI Ἡλιακῶν α' β'. VII Ἀχαϊκά. VIII Ἀρκαδικά. IX Βοιωτικά. X Φωκικά.

Die reisen des Pausanias erstreckten sich über Kleinasien, Syrien, Arabien, Aegypten, Libyen, Italien, nebst den inseln. Die in Griechenland gemachten aufzeichnungen redigierte Pausanias zum teil nach langem zwischenraume unter M. Aurelius.

Paus. I 5, 5 κατ' ἐμὲ ἤδη βασιλέως Ἀδριανοῦ . .

V 1, 2 (Κορινθίους), ἀφ' οὗ τὴν γῆν παρὰ βασιλέως ἔχουσιν κ' ἔτη καὶ σ' τριῶν δέοντα ἦν ἐς ἐμὲ (173).

VIII 43, 6 (Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής) ἀπέλιπε δὲ καὶ ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ παῖδα ὁμώνυμον· ὁ δὲ Ἀντωνῖνος οὗτος ὁ δευτερος [καὶ] τοὺς τε Γερμανοὺς . . . καὶ ἔθνος τὸ Σαυροματῶν . . τιμωρούμενος ἐπεξῆλθεν. vgl. X 34, 5.

Pausanias sah und beschrieb Athen, später als Herodes Atticus († 177; s. u. s. 168) das stadion erneuerte und schmückte, aber bevor dieser das odeion zu ehren seiner gattin Regilla erbante (nach 161): VII 20, 6 ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀθιδίᾳ συγ-

γραφῆ τὸ ἐς τοῦτο παρείθη τὸ ῥοδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι § 92.
ἐξείργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρξτο Ἡρώδης τοῦ
οἰκοδομήματος. Ebenso beschrieb er Olympia vor dem bau
der wasserleitung und der exedra des Herodes.

VIII 8, 3 τούτοις Ἑλλήνων (Ἀρχάσιον) ἐγὼ τοῖς λόγοις
ἀρχόμενος μὲν τῆς συγγραφῆς εὐηθείας ἔνεμον πλέον, ἐς δὲ
τὰ Ἀρχάδων προεληλυθὼς πρόνοιαν περὶ αὐτῶν τοιάνδε
ἐλάμβανον . . vgl. Lobeck, Aglaoph. I 151.

Zweck der beschreibung:

I 35, 5 ὅποσα δὲ ἄξια ἐφαίνετο εἶναί μοι θεάς, διηγῆ-
σομαι. 39, 3 τοσαῦτα κατὰ γνώμην τὴν ἐμὴν Ἀθηναίοις
γνωριμώτατα ἦν ἐν τε λόγοις καὶ θεωρήμασιν. ἀπέκρινε δὲ
ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος μοι τὰ ἐς συγγραφὴν
ἀνήκοντα. vgl. III 11, 1. VIII 10, 1.

b) Dionysios von Byzantion.

Dionysios verfaszte die beschreibung des thrakischen
Bosporos — ἀνάπλους Βοσπόρου — vor der zerstörung von
Byzantion durch den kaiser Septimius Severus 196. Diese
schrift fand Pierre Gilles (Petrus Gillius † 1555) um 1549
zu Constantinopel und nahm ansehnliche abschnitte daraus
in lateinischer übersetzung in seine schriften auf: de topo-
graphia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus I. IV.
de Bosporo Thracio I. III. zuerst gedruckt Lyon 1561
und 1562. 4. vgl. DuCange Constantinopolis Christiana
Paris 1680.

Diese auszüge sind (nebst einem griechischen fragmente)
wieder hgg. v. O. Frick. Wesel 1860. 4. K. Müller, geogr.
gr. min. II p. I. 1. ein ferneres fragment v. dems. FHG.
V 188. Neue umfänglichere fragmente fand Ch. Wescher zu
Paris und gab sie heraus in: D. B. de Bospori navigatione
quae supersunt una c. supplem. in geogr. Gr. minores . .
Paris 1874. vgl. KMüller, Phil. XXXVII 65.

§ 93. 7) Claudius Aelianus.

Ausg. der *natura animalium* von J. G. Schneider. 2 voll. Leipz. 1784.
F. Jacobs. 2 voll. Jen. 1832; der *Varia historia* von Jac. Perizonius.
2 voll. Leiden 1701; v. K. Gottl. Kühn. 2 tom. Leipz.
1780. der werke v. R. Hercher. Paris 1858. Leipz. 1864. 66.
Ders. de Aeliani varia historia. Rudolst. 1856. 4. Reinh. Schoener,
de Claudio Aeliano. Bresl. 1873.

§ 93. Suidas: *Αἰλιανὸς ἀπὸ Πραϊνεστοῦ τῆς Ἰταλίας, ἀρχιερεὺς καὶ σοφιστῆς, ὁ χρηματίσας Κλαΐδιος· ὃς ἐπεκλήθη μελίγλωστος ἢ μελίφθογγος, καὶ ἰσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ αὐτῇ ἐπὶ τῶν μετὰ Ἀδριανὸν χρόνων.*

Philostrat. *leb. der soph.* II 31 p. 624 f. *Αἰλιανὸς δὲ Ῥωμαῖος μὲν ἦν, ἠτίκιζε δὲ ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογείᾳ Ἀθηναῖοι. ἐπαίνου μοι δοκεῖ ἄξιος ὁ ἀνὴρ οὗτος, πρῶτον μὲν ἐπειδὴ καθαρὰν φωνὴν ἐξεπόνησε, πόλιν οἰκῶν ἐτέρᾳ φωνῇ χρωσμένην· ἐπειθ' ὅτι προσρηθεὶς σοφιστῆς ὑπὸ τῶν χαριζομένων τὰ τοιαῦτα οὐκ ἐπίστευσεν οὐδὲ ἐκολάκευσε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην οὐδὲ ἐπήρθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος οὕτω μεγάλου ὄντος, ἀλλ' ἑαυτὸν εὖ διασκεψάμενος ὡς μελέτη οὐκ ἐπιτήδειον τῷ ξυγγράφειν ἐπέθετο καὶ ἐθανυμάσθη ἐκ τούτου. . . ἔφασκε δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος μηδ' ἀποδεδημηκέναι ποι τῆς γῆς ὑπὲρ τὴν Ἰταλῶν χώραν μηδὲ ἐμβῆναι ναῦν μηδὲ γυνῶναι θάλατταν, ὅθεν καὶ λόγου πλείονος κατὰ τὴν Ῥώμην ἤξιούτο ὡς τιμῶν τὰ ἦθη. Πανσανίου μὲν οὖν ἀκροατῆς ἐγένετο, ἐθανύμαζε δὲ τὸν Ἡρώδην ὡς ποικιλώτατον ῥητόρων.*

Aelian. *de nat. anim.* XI 40 ἐγὼ δὲ καὶ . . . ἐθεασάμην ἀνάθημα . . . ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀλεξάνδρου τῇ μεγάλῃ . . . ἐγὼ δὲ ὅσα εἰς ἐμὴν ὄψιν τε καὶ ἀκοὴν ἀφίκετο εἶπον.

Verm. gesch. XII 25 εἶ γε Ῥωμαῖός εἰμι. vgl. II 38. XIV 45.

Erhaltene schriften:

1. *ποικίλη ἱστορία* 14 bücher, um 230 verfasst.
2. *περὶ ζώων ἰδιότητος*, 17 bücher.

Beide werke sind vielfach verderbt, die 'vermischte geschichte' wenigstens von III c. 13 an (ὅτι φιλοινότατον ἔθνος τὸ τῶν Ταπύρων ἔθνος . . .), auszer einigen bruchstücken, nur in einem auszuge erhalten.

Ob die *ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί* von Aelian verfasst sind, ist zweifelhaft.

§ 94. 8) Cassius Dio Coccejanus.

Ausg. v. Rob. Stephanus. Paris 1548. fol. Io. Leunclavius. Frankf. 1592 (Hanau 1606) fol. Herm. Sam. Reimarus (comm. de vita et scriptis Dionis II 1533 ff.) 2 voll. Hamb. 1750—52. fol. F. W. Sturz. 9 voll. Leipz. 1824—43. I. Bekker. Eb. 1849. L. Dindorf. Eb. 1863—65. BGNiebuhr, vorles. üb. RG. I 61 ff. H. Nissen, krit. untersuch. s. 308 ff. K. Peter, quell. s. 138 ff. Rog. Wilmanns, de D. C. fontibus (libr. XXXVI—LII). Berl. 1835. Ad.

Baumgartner, üb. d. qu. des C. D. für die ältere RG. Tüb. 1880. § 94.
 Max Posner, quib. auctor. in bello Hannibatico enarrando usus sit D. C. Bonn 1874. Max Grasshof, de fontib. et auct. D. C. C. (libr. XXXVI—XXXX). Bonn 1867. W. Heimbach, quaeritur quid . . C. D. . . inde a l. XL usque ad l. XLVII e Livio desumpserit. Bonn 1878. Egger, hist. d'Auguste p. 280 ff. Heinr. Christensen, de fontib. a C. D. in vita Neronis enarranda adhibitis. Berl. 1871. W. Sickel, de fontib. a C. D. in conscrib. reb. inde a Tiberio usque ad mortem Vitellii adhibitis. Götting. 1876.

Suidas: Δίων ὁ Κάσσιος χρηματίσας, ὁ ἐπίκλην Κοκκήιος (οἱ δὲ Κοκκηιανός), Νικαεύς, ἱστορικός, γεγωνὸς ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας, ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις π' (διαφορῶνται δὲ κατὰ δεκάδας), Περσικά, [Γετικά,] Ἐνόδια, Τὰ κατὰ Τραϊανόν, Βίον Ἀφριανοῦ τοῦ φιλοσόφου.

Photios bibl. cod. 71 p. 35 ἀνεγνώσθη βιβλίον Κασσιανοῦ Κοκκιανοῦ ἢ Κοκκίου Δίωνος, ἐν λόγοις π'. ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Αἰνείου ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐκ Τροίας καθόδου καὶ τῆς κτίσεως Ἀλβης πόλεως καὶ Ῥώμης, διέρχεται δὲ καθέξῃς, ἀποπανόμενος εἰς τὴν τοῦ Ἀντωνίνου, ὃν Ἐλαγάβαλον ἀπεκάλουν, σφαγὴν . . . οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν κάτεισιν Ἀλεξάνδρου, ὃς Ἀντωνίνου σφαγέντος (σὺν αὐτῷ γὰρ τὸ κράτος εἶχε, ἀναληφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ) μόνος τὸν ἐπ' αὐτῷ μελετηθέντα κίνδυνον φυγῶν τὴν βασιλείαν ἐκδέχεται. τοῦτόν φησι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ συνυπατεῦσαι αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς τὸ δεύτερον, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ προσῆκον ἀνάλωμα φιλοτιμία τῇ ἐς τὸν συνύπατον αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἀναλωθῆαι. οὗτος δ' ὁ συγγραφεὺς Περγάμου μὲν καὶ Σμύρνης (Μακρόντος αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐργχειρίζει) ἐπεστάτησεν, ἔπειτα τῆς Ἀφρικῆς ἡγεμόνευσεν, εἶτα Παννονίας ἤρξε, καὶ ὑπατεύσας τὸ δεύτερον, ὡς ἐροῦνται, οἴκαδε ἀπῆρε . . . ἔσχε δὲ πατρίδα τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Νίκαιαν, ἣν κατὰ μέρη ἢ καλουμένη λίμνη Ἀσκανία περιλιμνάζει. ἔστι δὲ τὴν φράσιν μεγαλοπρεπῶς τε καὶ ἐς ὄγκον διεσκευασμένος, ὅτι καὶ μεγάλων ἔργων ἐννοίας ἀπαγγέλλει. ἀρχαϊκῶν τε αὐτῷ συντάξεων ὁ λόγος μεστὸς καὶ λέξεων προπυθῶν μεγέθει . . . ἐν δὲ γε ταῖς δημηγορίαις ἄριστος καὶ μιμητὴς Θουκυδίδου, πλὴν εἴ τι πρὸς τὸ σαφέστερον ἀφορᾷ, σχεδὸν δὲ γὰρ τοῖς ἄλλοις Θουκυδίδης ἐστὶν αὐτῷ ὁ κανὼν.

Ῥωμαϊκὴ ἱστορία in 80 bb.

Dion war geboren zu Nikaea um 155, sohn des Cassius

§ 94. Apronianus, welcher unter M. Aurelius kaiserlicher statthalter von Dalmatien und Kilikien war (XLIX 36, 4. ep. LXIX 1, 3. LXXII 7), verwandt mit Dion Chrysostomos.

Dio kam im todesjahre des M. Aurelius 180 nach Rom und wurde senator, durch Pertinax 193 zum praetor designiert, von Macrinus als kaiserlicher praefect zu Pergamon und Smyrna eingesetzt (cos. suff. unter Septimius Severus?), unter Severus Alexander proconsul von Africa, kaiserlicher legat von Dalmatien und Oberpannonien, trat 229 mit Severus Alexander als cos. ord. das zweite consulat an und starb in seiner heimat um 235.

Dion ep. LXXIII 12, 2 ὑπὸ τοῦ Περτίνακος τὰ τε ἄλλα ἐτετιμήμην καὶ στρατηγὸς ἀπεδεδείγμην. vgl. LXXIV 5. LX 2, 3 ἡμεῖς οἱ ὑπατευκότες. ep. LXXVI 16, 4 ὑπατειών.

C. I. L. III 5587 IMP. DOMINO N SEVERO ALEXANDRO AVG III E CASSIO DIONE II COS. vgl. nr. 3510. 3511 (Henzen-Orelli III 5601. 5602. 6611).

Dion. ep. LXXII 4, 2 über die regierung des Commodus seit 180: λέγω δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἐξ ἀλλοτριᾶς ἐτι παραδόσεως ἀλλ' ἐξ οἰκείας ἤδη τηρήσεως. 18, 3. 4. 20, 1 ἡμεῖς οἱ βουλευταί. c. 23 beim tode des Commodus 192: . . βιβλίον τι περὶ τῶν ὄνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν ὁ Σεουήρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε, γράψας ἐδημοσίευσεν· καὶ αὐτῷ καὶ ἐκεῖνος πεμφθέντι παρ' ἐμοῦ ἐντυχῶν πολλά μοι καὶ καλὰ ἀντεπέστειλε. ταῦτ' οὖν ἐγὼ τὰ γράμματα πρὸς ἐσπέραν ἤδη λαβὼν κατέδαρθον, καὶ μοι καθέδουσι προσέταξε τὸ δαιμόνιον ἱστορίαν γράφειν. καὶ οὕτω δὴ ταῦτα περὶ ὧν νῦν καθίσταμαι ἐγραψα. καὶ ἐπειδὴ γε τοῖς τε ἄλλοις καὶ αὐτῷ τῷ Σεουήρῳ μάλιστα ἤρεσε, τότε δὴ καὶ τὰλλα πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις προσήκοντα συνθεῖναι ἐπεθύμησα· καὶ διὰ τοῦτο οὐκέτι ἰδίᾳ ἐκεῖνο ὑπολιπεῖν, ἀλλ' ἐς τὴνδε τὴν συγγραφὴν ἐμβαλεῖν ἔδοξέ μοι, ἵν' ἐν μιᾷ πραγματείᾳ ἀπ' ἀρχῆς πάντα, μέχρις ἂν καὶ Τύχη δόξη, γράψας καταλίπω . . . συνέλεξα δὲ πάντα τὰ ἀπ' ἀρχῆς τοῖς Ῥωμαίοις μέχρι τῆς Σεουήρου μεταλλαγῆς πραχθέντα ἐν ἔτεσι ι' (201—211), καὶ συνέγραψα ἐν ἄλλοις δώδεκα (211—222). τὰ γὰρ λοιπὰ, ὅπου ἂν καὶ προχωρήσῃ, γεγράφεται. vgl. Dion ep. LXXVI 2, 1 τὴν Καπύην, ἐν ἧ, ὁσάκις ἂν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οἰκῶ, διάγω . . : τοῦτο γὰρ τὸ χωρίον ἐξευλόμην τῶν τε ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς ἡσυχίας ὅτι μάλιστα,

ἵνα σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀστικῶν πραγμάτων ἄγων ταῦτα § 94. γράψαιμι. Dion LXXVIII 10, 1. 2.

Dion LXXIX 7, 4 (219, unter Elagabal) τὸ δὲ δὴ κατὰ τὸν στόλον αὐτὸς ἐγγύθεν ἐκ τῆς Περγάμου ἀκριβῶσας ἔγραψα, ἧς, ὥσπερ καὶ τῆς Σμύρνης, ταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μακρίνου ἐπεστάτησα· ἀφ' οὐπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἄπιστόν μοι κατεφάνη. ep. c. 18, 3.

ep. LXXX 1, 2 (nach dem regierungsantritte des kaisers Severus Alexander 222) ταῦτα μὲν ἀκριβῶσας, ὡς ἕκαστα ἠδυνήθην, συνέγραψα· τὰ δὲ δὴ λοιπὰ ἀκριβῶς ἐπεξελεῖν οὐχ οἶός τε ἐγενόμην διὰ τὸ μὴ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῇ Ῥώμῃ διατροῖψαι. ἐκ τε γὰρ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Βιθυνίαν ἐλθὼν ἠρρώστησα, κἀκεῖθεν πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν ἠπείχθην (vgl. LXXV 13, 5), ἐπανελθὼν τε ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθέως ὡς εἶπειν ἔς τε τὴν Δελματίαν κἀντεῦθεν ἐς τὴν Παννονίαν τὴν ἄνω ἄρξων ἐπέμφθην, καὶ μετὰ ταῦτ' ἐς τὴν Ῥώμην καὶ ἐς τὴν Καμπανίαν ἀφικόμενος παραχρῆμα οἴκαδε ἐξωρηθήην. διὰ μὲν οὖν ταῦτα οὐκ ἠδυνήθην ὁμοίως τοῖς πρόσθεν καὶ τὰ λοιπὰ συνθεῖναι, κεφαλαιώσας μέντοι ταῦτα, ὅσα γε μέχρι τῆς δευτέρας μου ὑπατείας (229) ἐπράχθη, διηγῆσομαι.

4, 2 . . ὅτι τῶν ἐν τῇ Παννονίᾳ στρατιωτῶν ἐγκρατῶς ἤρξα. 5 . . ὁ Ἀλέξανδρος . . ἄλλως τε ἐσέμνυνέ με καὶ δευτέρον ὑπατεύσοντα σὺν αὐτῷ ἀπέδειξε . . . ἐκέλευσεν ἔξω τῆς Ῥώμης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πού διατροῖψαι τὸν τῆς ὑπατείας χρόνον. καὶ οὕτω μετὰ ταῦτα ἔς τε τὴν Ῥώμην καὶ ἐς τὴν Καμπανίαν πρὸς αὐτὸν ἤλθον καὶ . . . ἀπῆρα οἴκαδε παρέμενος ἐπὶ τῇ τῶν ποδῶν ἀρρωστίᾳ, ὥστε πάντα τὸν λοιπὸν τοῦ βίου χρόνον ἐν τῇ πατρίδι ζῆσαι . . ep. LXXV 15, 3 ἐν τῇ Νικαίᾳ τῇ πατρίδι μου.

Dion prooem. fr. 1, 2 . . . συνέγραψα δὲ οὐ πάντα, ἀλλ' ὅσα ἐξέκρινα, μὴ μέντοι μῆδ' ὅτι κεκαλλιεπημένοις, ἐς ὅσον γε καὶ τὰ πράγματα ἐπέτρεψε, λόγοις κέχρημαι, ἐς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν διὰ τοῦτό τις ὑποπτεύσῃ, ὅπερ ἐπ' ἄλλων τινῶν συμβέβηκεν· ἐγὼ γὰρ ἀμφοτέρα, ὡς οἶόν τε ἦν, ὁμοίως ἀκριβῶσαι ἐσπούδασα . .

Dion rechnet nach der Varronischen aera (z. b. XL 1. LI 1) und bezeichnet in der kaiserzeit die jahre nach den *consules ordinarii*: XLIII 46, 6 καὶ τὰ μὲν ἄλλα οὐδὲν διαφέρομεν ἀλλήλων, τὴν δὲ ἐξαριθμησιν τῶν ἐτῶν οἱ κατὰ

§ 94. πρώτας αὐτῶν (sc. ἡμέρας) ὑπατεύοντες καρποῦνται. καὶ ἐγὼ οὖν τῶν μὲν ἄλλων τοὺς τοῖς πράγμασιν ἀναγκαίους ὀνομάσω, πρὸς δὲ δὴ τῶν αἰὲ πρᾶττομένων δῆλωσιν τοὺς πρώτους ἄρξαντας. Ἓ

Xiphilin. Aug. p. 41 St. (Dio C. ed. Dindorf V p. 51, 6) τὰ μὲν οὖν πολλὰ τῶν σημεῖων τοῖς τερατολόγοις παρήσω, ἀμείνων δ' ἂν ἦν καὶ ὁ Δίων μὴ πέρα τοῦ δέοντος αὐτὰ τεθηπώς. vgl. p. 58 (72, 29 D.) εἰ μὴ τι γελοῖος ὁ Δίων κτέ. ep. LXXI 9, 1 ταῦτα μὲν περὶ τούτων ὁ Δίων φησὶν, ἔοικε δὲ ψεύδεσθαι, εἴτε ἐκῶν εἴτε ἄκων (über die *legio fulminatrix*). unmögliche finsternisse bei Dion: ep. LXV 8, 1. Zech, untersuch. üb. d. finsternisse des altertums. Leipz. 1853 s. 52.

Xiphilius tadelt Dions verurteilung der mörder Caesars p. 26 (31, 3—22): . . . ἀπέκτειναν, ὡς μὲν ὁ συγγραφεὺς λέγει (XLIV 1), δι' ἀλιτηριώδη τινὰ οἴστρον, τοὺς Καίσαρας δεδιώς που . . . τὴν μοναρχίαν τῆς δημοκρατίας ὑπεριθίεις . . .

Einteilung des werks: b. I—XL reichen bis zum beginn des bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompejus: XLI—LX bis zum tode des kaisers Claudius; LXI—LXXX bis 229.

Von Dions römischer geschichte sind erhalten b. XXXVI (686/68 v. Ch.; der anfang des buches fehlt) bis LX 29 ἐν δὲ (τῷ ἐξῆς ἔτει 800/47 n. Ch.), von b. LV an vielfach verstümmelt. Von buch XXXVII—LVII. LVIII. LXXVIII sind inhaltsangaben vorhanden (vol. V XIII—XXVI Df.). B. LXXVIII 2, 2 ἀλλ' ἀλήθεια — LXXVIII 8, 3 . . . ἡμέρα (217—219) sind nur in dem zerrütteten cod. Vat. 1288 erhalten.

Auszerdem haben wir 1) bruchstücke des ganzen werkes vornehmlich in den Constantinianischen excerpten (aus den früheren büchern von I. Bekker in capitel und paragraphen geteilt).

2) Die epitome der kaisergeschichte von Ioannes Xiphilinos: ἐπιτομὴ τῆς Δίωνος τοῦ Νικαέως ῥωμαικῆς ἱστορίας, ἣν συνέτεμεν Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, περιέχουσα μοναρχίας Καισάρων εἰκοσιπέντε, ἀπὸ Πομπηίου Μάγνου μέχρι Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας.

Der anfang von Pompeius fehlt.

Iulius p. 29 (V 35, 6 Df.) ἐντεῦθεν δὲ ἐφεξῆς περὶ τῶν αὐτοκρατόρων διαληπτέον, εἰς τοσαῦτα μερίζοντες τὴν συγ-

γραφὴν τμήματα, ὅσοι εἰσὶν καὶ ἴσ' μετὰ Ἰούλιον Καίσαρα § 94. ἐν τῇ Ῥώμῃ ἄρξαντες αὐτοκράτορες.

August. p. 69 (87, 6 Df.) λέγω γὰρ τοῦτο οὐκέτι ὡς ὁ Δίων ὁ Προυσαεὺς . . . ἀλλ' ὡς Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, ἀδελφός παις ὢν Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου, ἐπὶ δὲ Μιχαὴλ αὐτοκράτορος τοῦ Δούκα (1071—1078) τὴν ἐπιτομὴν ταύτην τῶν πολλῶν βιβλίων τοῦ Δίωνος συνταττόμενος.

Die geschichte des T. Antoninus Pius und M. Aurelius bis 172 fand Xiphilinus nicht mehr vor (eben so wenig Zonaras): ep. LXX 1 ἰστέον ὅτι τὰ περὶ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ Δίωνος οὐχ εὐρίσκειται . . . c. 2 ταῦτα μόνα περὶ τοῦ Ἀντωνίνου ἐν τῷ Δίῳσι σώζεται, καὶ ὅτι . . . οὐ σώζεται δὲ οὐδὲ τοῦ μετὰ Ἀντωνῖνον ἄρξαντος Μάρκου Οὐήρου τὰ πρῶτα τῶν ἱστορουμένων . . .

Die verteilung der auszüge auf buch LXI fgg. ist von Leunclavius willkürlich vorgenommen.

3) Ioannes Zonaras (Ζωναράς) schrieb in der ersten hälfte des 12. jhdts. eine ἐπιτομὴ ἱστοριῶν von erschaffung der welt bis zum tode des kaisers Alexius Comnenus 1118 in zwei teilen. Die einteilung in 18 bücher rührt von Ducange her. Die römische geschichte erzählt Zonaras im ersten teile von dem schlusse des VI buches (c. 29 p. 312 P.) an im VII. VIII. VIII buche bis zur zerstörung von Karthago und Korinth 608/146 v. Ch. nach Dion, unter mitbenutzung von Plutarchs leben des Romulus, Numa, Poplicola, Camillus und (IX 23 p. 459^b) einer stelle aus dem leben des L. Aemilius.

Den zweiten teil, welcher die kaisergeschichte enthalten soll, beginnt Zonaras X 1—12 p. 472^a—492^b mit auszügen aus Plutarchs leben des Pompeius und Caesar, angeblich, weil ihm andere geschichtswerke nicht zugänglich waren: VIII 31 p. 471^{bed}: τὰ μὲν οὖν μέχρι τοῦδε πεπραγμένα Ῥωμαίοις, βιβλίων τυχῶν τῶν πάλαι ταῦτα ἱστορησάντων ἀρχαίων ἀνδρῶν, ἐκεῖθεν ἐξείληφα κατ' ἐπιτομὴν καὶ τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐντέθεικα, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐξῆς, ἃ τοῖς ὑπάτοις καὶ τοῖς δικτάτορσιν ἐπράχθη . . . ἀπορία βιβλίων αἴπερ αὐτὰ διεξίσασιν . . . αὐτὸς ὑπερόριος ὢν καὶ πόρρω τοῦ ἄστεος ἐν νησιδίῳ ἐνδαιτώμενος . . . παρελθὼν οὖν αὐτὰ καὶ ἄκων τὰ τῶν αὐτοκράτορων συγγράψομαι, μικρὰ τινα προδιηγησάμενος . . .

§ 94. Von Caesars tode bis zum triumphe Octavians 725/29 (X 12 p. 492^c καὶ ὁ μὲν οὕτω σφαγείς ἔκειτο bis cap. 31 p. 531^c) erzählt Zonaras, aus Dion, mit zusätzen aus Plutarchs Brutus und Antonius. Dem ihm noch vollständig vorliegenden texte Dions folgt er auch fernerhin in der kaisergeschichte bis zu Severus Alexander XII 15 p. 619^a, zum teil in ausführlicheren auszügen als sie Xiphilin bietet, den er namentlich in der lücke der geschichte von 138—172 neben Dions texte benutzt; zusätze entnimmt er aus Eusebios' kirchengeschichte, einzelnes aus Josephos.

Ausg. v. Ducange. 2 voll. Paris 1686. fol. Mor. Pinder. voll. I. II. (I. 1—XII). Bonn 1841. 44. L. Dindorf. 6 voll. Leipz. 1868 ff. W. Ad. Schmidt, üb. d. quellen des Zonaras. zeitschr. f. d. AW. 1839 nr. 30—36, abgedruckt in Dindorfs ausg. des Zonaras. VI p. I—LX. Ferd. Hirsch, byzantin. studien. Leipz. 1876. s. 377 ff.

In den Constantinianischen sammlungen folgen in dem abschnitte *περὶ γνωμῶν* (cod. Vatic. rescr.) auf auszüge aus Dion bruchstücke eines ungenannten christlichen schriftstellers, von der regierung Valerians an, welche mit Constantinus abbrechen. Dieser sogenannte *continuator Dionis* wurde von Zonaras ausgeschrieben.

Ausg. v. Ang. Mai, vet. scr. coll. II 234 ff. K. Müller, FHG. IV 191 ff. Dio Cassius ed. L. Dindorf. V 218 (vgl. praef. p. IV ff.).

Über Ioannes Antiochenus vgl. Ad. Köcher, de Ioanne Antiocheno. Bonn 1871 p. 10 sqq. Über die C. D. beigelegten Planudeischen excerpte s. H. Haupt, Hermes XIV 36 ff. 441 ff.

§ 95. 9) Herodianos.

Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστοριῶν βιβλία η΄.

Ausg. von v. H. Stephanus. Paris 1581. 4. Sylburg i. d. scr. hist. rom. Tom. III. Frankf. 1591 f. Gottl. W. Irmisch. 5 tom. Leipz. 1789—1805. F. A. Wolf. Halle 1792. I. Bekker. Berl. 1826. Leipz. 1855. vgl. F. A. Wolf, kl. schriften I 425. Ed. Volckmann, de H. vita, scriptis fideque. Königsb. 1859. R. Sievers Philol. XXVI 29. 253. 1867. XXXI 631. 1872. Jo. Zürcher in Büdingers unters. I 221. J. J. Müller ebend. III 137 ff. 181 ff. K. Dändliker, die drei letzten bücher H.'s eb. III 203. 1868—70.

Photios bibl. cod. 99 p. 84^b ἀνεγνώσθησαν Ἡρωδιανοῦ ἱστορικοὶ λόγοι ὀκτώ. ἀρχεται ἐξ οὗ Μάρκος ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐτελεύτησε, καὶ διεξιεισιν ὅπως τε Κόμοδος ὁ Μάρκου υἱὸς ἐβασίλευσεν . . . οἱ στρατιῶται στασιάσαντες ἐξάγουσι

τῶν βασιλείων Βαλβῖνον καὶ Μάξιμον, καὶ πᾶσαν αὐτοὺς § 95. αἰκίαν αἰκισάμενοι ἀναγροῦσι, μόνον ἀνειπόντες βασιλέα Γορδιανόν, περὶ ἔτη γ' γεγονότα· ἐν οἷς καὶ ὁ ὄργδοος τελειοῦται λόγος (180—238). ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφῆς καὶ λαμπρὸς καὶ ἡδύς, καὶ λέξει χρώμενος σῶφρονι, μῆτε ὑπεραττικισούση καὶ τὴν ἔμφυτον ἐξυβριζούση χάριν τοῦ συνήθους, μῆτε πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκλελυμένη καὶ τὴν ἔντεχνον ὑπερορώση γνῶσιν. οὔτε δὲ περιττολογίαις ἐστὶ σεμννόμενος, οὔτε τι τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνων, καὶ ἀπλῶς ἐν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀρεταῖς οὐ πολλῶν ἐστὶ δεύτερος.

Herod. I 1 prooem. οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ συγκομιδὴν ἱστορίας ἀσχοληθέντων . . . τῆς μὲν ἀληθείας ἐν ταῖς ἀφηγήσεσιν ὀλιγώρησαν, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐπεμελήθησαν φράσεώς τε καὶ εὐφωνίας . . . ἐγὼ δὲ ἱστορίαν οὐ παρ' ἄλλων ἀποδεξάμενος ἄγνωστόν τε καὶ ἀμάρτυρον, ὑπὸ νεαροῦ δὲ τῆ τῶν ἐντευξομένων μνήμη, μετὰ πάσης ἀληθοῦς ἀκριβείας ἠθροισα ἐς συγγραφὴν, οὐκ ἀτερπῆ τὴν γνῶσιν καὶ τοῖς ὕστερον ἔσεσθαι προσδοκῆσας ἔργων μεγάλων τε καὶ πολλῶν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενομένων . . . § 5 ἐν ἔτεσιν ἐξήκοντα (vgl. II 15, 7). c. 2, 5 ἃ δὲ μετὰ τὴν Μάρκου τελευτὴν παρὰ πάντα τὸν ἔμμαντοῦ βίον εἶδόν τε καὶ ἤκουσα, ἔστι δ' ὧν καὶ πείρα μετέσχον ἐν βασιλικαῖς ἢ δημοσίαις ὑπηρεσίαις γενόμενος, ταῦτα συνέγραψα. c. 15, 5 τότε γοῦν εἶδομεν, ὅσα ἐν γραφαῖς ἐθανμάζομεν (von den spielen des Commodus 192). III 8, 10 εἶδομεν δὲ ἐπ' αὐτοῦ (Σεβήρου im j. 204) καὶ θεᾶς τινῶν παντοδαπῶν θεαμάτων ἐν πᾶσι θεάτροις ὁμοῦ . . .

Herodian wurde benutzt von den *scriptores historiae Augustae*, von Ammianus und von Zosimus.

Capitol. Maximin. 13, 4 . . . *ut Herodianus dicit* (VII 2 z. e.), *Graecus scriptor, qui ei (Maximino), quantum videmus, in Alexandri odium plurimum favit*, vgl. dess. Clodius Alb. 12, 14. Max. et Balb. 15, 5 *Herodianus, vitae suae temporum scriptor*. Lamprid. Alex. 52, 2 *ut Herodianus Graecus scriptor refert in libris temporum suorum*.

Die Inschrift zu Palermo. Or. Henzen nr. 3760. 5604: Ti. Claudio Herodiano, c(larissimo) v(iro), leg(ato) prov(inciae) Sicil(iae), iudici rarissimo, patrono col(oniae) Panhormit(anae), principales viri ex aere collato d(ono) d(ederunt), ist von Borghesi Oeuvres III 120 auf den geschichtschreiber bezogen worden. Sievers a. a. o. s. 30 bezweifelt mit recht die beziehung.

§ 96. 10) Asinius Quadratus.

Müller FHG III 659. K. Rübél, de fontib. IV prior. hist. Aug. ser. Bonn 1872 p. 32.

Suidas: Κουαδράτος Ῥωμαῖος ἱστορικὸς ἔγραψεν Ἰάδι διαλέκτῳ ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἐν βιβλίοις ἰε', ἐπιγραφὴν δὲ Χιλιετηρίδα, καὶ περιέχει ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἕως Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας υἱοῦ Καίσαρος.

Quadratus schrieb *Παρθικά*, deren 9. buch bei Stephanos von Byzantion citiert wird.

Iul. Capit. Ver. 8, 4 *Quadratus belli Parthici scriptor*. Vulcac. Gall. Avid. 1, 2 *Quadratus in historiis*.

Die römische geschichte citiert Stephanos Ῥωμαϊκὴ χιλιάς; p. 493, 24 Ὀξύβιοι . . . Κουαδράτος τεσσαρεσκαίδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς χιλιαρχίας.

Der kaiser Philippus feierte den *annus millesimus U. R.* mit saecularspielen 248.

A. Q. wird von Xiphilinus (Dion. ep. LXX 3) über T. Antoninus Pius angeführt, von Zosim. V 27 ἐν τῇ κατὰ τὸν βασιλέα Μάρκον ἱστορία.

Agathias I 6 p. 17^c οἱ δὲ Ἀλαμανοί, εἴ γε χορὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἔπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγραμμένῳ, ξυνήλυθές εἰσιν ἀνθρωποὶ καὶ μιγάδες, καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἢ ἐπωνυμία.

§ 97. 11) P. Herennius Dexippus.

Corp. scr. hist. Byz. ex rec. B. G. Niebuhrii I p. XIV. 9. Bonn 1829.

Müller FHG III 667. *Histor. graeci minores* ed. L. Dindorf. Leipz. 1870. I 191 (praef. p. LXXXII). W. Dittenberger in den *Comment. Momms.* s. 245 ff.

C. I. A. III 716=CIG. I 380 Boeckh . . . τὸν ἄρξαντα τὴν τοῦ βασιλέως ἐν θεσμοθέταις ἀρχὴν καὶ ἄρξαντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν καὶ πανηγυριαρχήσαντα καὶ ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων (ol. 260, 2. 262/3 n. Ch. Dittenberger), οἰκοθεν ἱερέα παναγῆ (aus dem geschlechte der Κήρυκες), Π(όπλιον) Ἐρέν(νιον) Δέξιππον Πτολεμαίου Ἐρμειον, τὸν δῆτορα καὶ συγγραφέα, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες κτέ. vgl. nr. 717 u. nr. 70a. add. p. 484).

Suidas: Δέξιππος Δεξιππου, ὁ Ἐρέννιος χρηματίσας, Ἀθηναῖος, ῥήτωρ, γεγονὼς ἐπὶ Βαλεριανοῦ καὶ Γαλιήνου καὶ Κλαυδίου δευτέρου καὶ Αὐρηλιανοῦ τῶν βασιλέων Ῥωμαίων.

Phot. bibl. cod. 82 p. 64 ἀνεγνώσθη Δεξιππου τὰ μετὰ § 97. Ἀλέξανδρον, ἐν λόγοις τέσσαρσιν. ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ ἕτερον σύντομον ἱστορικόν, μέχρι τῆς Κλαυδίου ἐπιτρέχον τὰς κεφαλαϊώδεις πράξεις βασιλείας. ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικά, ἐν οἷς αἱ Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται πρὸς ἀλλήλους μάχαι τε καὶ ἀξιόλογοι πράξεις. ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε καὶ ὄγκω καὶ ἀξιώματι χαίρων, καὶ (ὡς ἂν τις εἴποι) ἄλλος μετὰ τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις.

ἄρχεται δὲ ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς . . . Ἀρριανῷ κατὰ τὸ πλεῖστον σύμφωνα γράφων.

Eunapios soph. p. 11 Boiss. . . Γαλλικὸν καὶ Κλαύδιον . . Τάκικόν τε καὶ Ἀνρηλιανὸν καὶ Πρόβον, καθ' οὓς (χρόνους) ἦν καὶ Δέξιππος ὁ τὴν χρονικὴν ἱστορίαν συγγράψας, ἀνὴρ ἀπάσης παιδείας τε καὶ δυνάμεως λογικῆς ἀνάπλεως.

Trebell. Poll. Gallien. 13, 8 Gothi . . *Cyzicum et Asiam, deinceps Achaïam omnem vastaverunt, et ab Atheniensibus duce Dexippo, scriptore horum temporum, victi sunt.*

Über den kampf der Athener mit den Herulern (267) s. Curt Wachsmuth, die stadt Athen i. a. 1 707 f.

Dexippos schrieb:

1) τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον 4 bb.

2) χρονικὴ ἱστορία 12 bb. bis zum tode des kaisers Claudius 270 (Trebell. Claudius 12, 6).

Trebell. Poll. Gord. 2, 1 Gordiani . . *tres fuerunt, idque docente Arriano, scriptore Graecae historiae, docente item Dexippo, Graeco auctore . . qui etiamsi breviter, ad fidem tamen omnia persecuti sunt.* vgl. c. 19, 9. Henzen-Orelli III 5529.

Euagr. kirchengesch. V 24 καὶ Δεξιππῷ δὲ πλεῖστα περὶ τούτων πεπόνηται, ἀπὸ μυθικῶν ἀρξαμένῳ καὶ λήξαντι ἐς τὴν Κλαυδίου τοῦ μετὰ Γαλλικὸν βασιλείαν· ᾧ συναπελήπται καὶ περὶ ὧν Κάρποι καὶ ἕτερα βάρβαρα ἔθνη κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Θράκην καὶ Ἰωνίαν διαπολεμοῦντες ἔπραξαν.

Steph. Byz. p. 269, 11 Meineke (von den Herulern): Ἐλουροι, Σκυθικὸν ἔθνος, περὶ ὧν Δέξιππος ἐν χρονικῶν ἰβ'.

Cramer anecd. Paris. II 153, 20 τὴν χρονικὴν ἱστορίαν ὁ Δέξιππος μέχρι τῆς σξβ' Ὀλυμπιάδος (269) συγγράψας Διονύσιον Ἀλεξανδρῆα φησὶν ἐπὶ ταύτης νικῆσαι.

Eunap. hist. prooem. IV 11 Müll. (I 207 Dindorf):

§ 97. Δεξίπῳ τῷ Ἀθηναίῳ κατὰ τοὺς Ἀθήνησιν ἄρχοντας . . . ἱστορία συγγέγραπται, προσαριθμουμένων καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὑπάτων, καὶ πρό γε αὐτῶν τῶν ὑπάτων τε καὶ ἀρχόντων ἀρξαμένης τῆς γραφῆς . . . . πάντα δέ, ὅσα πρὸς τε τὸ κοινὸν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀξιόλογα καὶ κατ' ἄνδρα δι' ἀρετὴν περιττοῦ τινὸς ὀνόματος τετυχηκότα, λάβρως ἐπιδραμῶν καὶ διαθέμενος τῷ λόγῳ, τελευτῶν ἐς Κλαύδιον καταλύει τὴν συγγραφὴν [. . .]. εἶτα ὀλυμπιάδας καταλογίζεται τόσας καὶ τόσας καὶ ὑπάτους καὶ ἄρχοντας ἐπὶ ταύταις, τὴν χιλιάδα τῶν ἐτῶν ὑποβαλῶν . . .

3) Σκυθικά: fragmente von den Gothenkriegen der zeit der kaiser Philippus und Decius bis Aurelianus (etwa 244—271).

§ 98. 12) Eunapios von Sardes.

Eunapii vit. sophistarum et fragmenta historiar. rec. Io. Fr. Boissonade Amsterd. 1822 (vit. soph. it. ed. Boissonade im anh. zu Philostratus Paris 1849). Scr. hist. Byz. ed. Niebuhr I XVIII 477. Müller FHG IV 7. Hist. gr. min. ed. L. Dindorf. I 205.

Photios bibl. cod. 77 p. 53 ἀνεγνώσθη Εὐναπίου χρο- νικῆς ἱστορίας τῆς μετὰ Δεξίππου νέας ἐκδόσεως ἐν βιβλίοις ιδ'. ἄρχεται μὲν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς Κλαυδίου βασιλείας, ἐς ὃν Δεξίπῳ ἡ ἱστορία καταλήγει, ἀποτελεσθῆ δὲ εἰς τὴν Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου τῶν Θεοδοσίου παίδων βασιλείαν . . . (404). οὗτος ὁ Εὐνάπιος Σαρδιανὸς μὲν γένος ἐστὶ (τὰς γὰρ ἐν Λυδία Σάρδεις ἔσχε πατρίδα), δυσσεβῆς δὲ τὴν θρησκείαν ὧν (τὰ Ἑλλήνων γὰρ ἐτίμα), τοὺς μὲν εὐσεβεῖα τὴν βασι- λείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίζων διασύρει, καὶ μάλιστα γε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ἐξαίρει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς, καὶ τῶν ἄλλων πλέον Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην, καὶ σχεδόν τι τὸ τῆς ἱστορίας αὐτῷ εἰς τὸ ἐκείνου ἐγκώ- μιον συντεθὲν ἐξεπονήθη. ἔστι δὲ καλλιπεῆς τὴν φράσιν . . .

Δύο δὲ πραγματείας τὴν αὐτὴν περιεχοῦσας ἱστορίαν συνεγράψατο, πρώτην καὶ δευτέραν. καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πολλὴν κατὰ τῆς καθαρᾶς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πίστεως κατασπείρει βλασφημίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀποσεμνύνει δεισιδαιμονίαν, πολλὰ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων καταπτόμενος· ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ, ἣν καὶ νέαν ἐκδοσιν ἐπιγράφει, τὴν μὲν πολλὴν ὕβριν καὶ ἀσέλγειαν, ἣν κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐσκέδαζεν, ὑποτέμνεται, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς συγγραφῆς σῶμα

συνείρας νέαν ἔκδοσιν, ὡς ἔφημεν, ἐπιγράφει, ἔτι πολλὰ τῆς § 98. ἐκεῖσε λύσεως ὑποφαίνουσιν. ἀμφοῖν δὲ ταῖς ἐκδόσεσιν ἐν παλαιοῖς ἐνετύχομεν βιβλίους, ἰδίως ἑκατέρω ἐν ἑτέρω τεύχει καὶ ἑτέρω συντεταγμένη· ἐξ ὧν αὐτῶν καὶ τὴν διαφορὰν ἀναλεξάμενοι ἔγνωμεν. συμβαίνει οὖν ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει πολλὰ τῶν χωρίων διὰ τὰς γεγενημένας τῶν ῥητῶν περικοπὰς ἀσαφῶς ἐκκεῖσθαι . . . . vgl. Niebuhr, a. a. o. s. XIX. Die verschnittene recension der geschichte ist nicht von Eunapios, sondern von einem christlichen censor gemacht.

Eunap. hist. prooem. IV 11 M. I 209 ff. Df. προσελογιζόμεν ὅτι τέλος ἱστορίας καὶ σκοπὸς ἄριστος τὰ πραχθέντα ὅτι μάλιστα δίχα τινὸς πάθους ἐς τὸ ἀληθὲς ἀναφέροντα γράφειν, οἱ δὲ ἀκριβεῖς λογισμοὶ τῶν χρόνων . . . ἐς ταῦτα ὠφελουσίην οὐδὲν . . ὅτι κενὴ τίς που καὶ ἀχρεῖος ἢ περὶ τοὺς χρόνους διατριβὴ καὶ σχολή . . ἀναγνώσεται γοῦν τις ὅτι ταῦτα ἐπὶ τοῦδε τοῦ βασιλέως ἢ τοῦδ' ἐπράττετο· καθ' ὃν δὲ ἐνιαυτὸν καὶ ἡμέραν, ἕτερος ἐς τὴν ἀπάτην χορεύεται ἢ τις. ἐγὼ δὲ ἢ καὶ τὸ πιστεύειν ἑμαυτῷ γράφω, ἀνδράσιν ἐπόμενος, οἱ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου μακροῦ προεῖχον κατὰ παιδείαν καὶ διατεταμένως ἐνῆγον μὴ σιωπᾶν τὰ κοινὰ τῶν ἔργων καὶ ὅσα ὁ καθ' ἡμᾶς ἔφερε χρόνος καὶ τὰ πρὸ ἡμῶν μετὰ τὴν Δεξιππου γραφὴν οὐπω λόγου τε καὶ ἱστορίας ἐμφανοῦς τετυχηκότα. ἐγίγνετο δὲ ἐκείνοις τε καὶ μοι κοινὸν τὸ ἔργον τόδε, καὶ πάντα γε ἐς τὸν Ἰουλιανὸν ἀναφέρειν ἐδόκει, ὃς ἐβασίλευσε μὲν ἐφ' ἡμῶν, τὸ δὲ ἀνθρώπινον αὐτὸν ὥσπερ τινὰ θεὸν προσεκύνουν ἅπαντες.

προοιμ. τοῦ β' λόγου fr. 8. IV 15 M. I 215 D. τὰ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Δεξιππου συγγραφῆς ἐς τοὺς Ἰουλιανοῦ καθήκοντα <καιροὺς> ὡς ἐνῆν μάλιστα διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐπιτρέχουσιν ἱκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δεδήλωται· φέρεται δὲ ἐντεῦθεν ὁ λόγος ἐφ' ὅνπερ ἐφέρετο ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀναγκάζει γε τοῖς ἔργοις ἐνδιατρίβειν ὥσπερ τι πρὸς αὐτὸν ἐρωτικὸν πεπονθότας, οὔτι μὰ Δία τεθεαμένους ἢ πεπειραμένους· κομιδῇ γὰρ ἦν ὁ γράφων τάδε παῖς, ἠνίκα ἐβασίλευσεν . . . ἐνέκειντο παραθαροῦντες ὡς <συν>επιληψόμενοι τοῦ πόνου. ὁ δὲ ἐς τὰ μάλιστα γεγωνὸς αὐτῷ γνώριμος, ὁ Περγαμηνὸς ἀνὴρ Ὀρειβάσιος, ἐκ φυσικῆς φιλοσοφίας ἰατρικὴν ἐπιτάττειν ἄριστος καὶ θρασὺν ἔτιθειότερος, καὶ ἀσεβήσειν ἐβόα περιφανῶς, εἰ μὴ συγγράφοιμι· καὶ τῶν γε πράξεων (πάσας δὲ ἡπίστατο παρῶν ἀπάσας) μάλα ἀκριβῶς ὑπόμνημα συνετέλει

§ 98. πρὸς τὴν γραφὴν· ὥστε οὐκ ἦν ἀναβολὴ καὶ βουλομένῳ ῥαθύμειν.

Über Oribasios Eunap. vit. soph. p. 104 Boiss. Ἰουλιανὸς μὲν αὐτὸν ἐς τὸν Καίσαρα προΐων συνήρπασεν ἐπὶ τῇ τέχνῃ (τῇ ἰατρικῇ). ὁ δὲ τοσοῦτον ἐπλεονέκτει ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὅτι καὶ βασιλέα τὸν Ἰουλιανὸν ἀπέδειξε· καὶ ταῦτά γε ἐν τοῖς κατ' ἐκείνον ἀκριβέστερον εἴρηται. vgl. H. Haeser, gesch. d. medicin. 3. a. I 452 ff. H. Sudhaus, de ratione quae intercedat inter Zosimi et Ammiani de bello a Iuliano imp. c. Persis gesto relationes. Bonn 1870. p. 93—102.

Fr. 28 περὶ μὲν οὖν τῶν παλαιότερων καὶ ὅσα πρὸ ἡμῶν ἀνάγκη συγχωρεῖν τοῖς γράψασιν ἢ τοῖς περὶ ἐκείνων λόγοις ἐς ἡμᾶς κατὰ μνήμην ἄγραφον ἐς διαδοχὴν περιφερομένοις καὶ καθήκουσιν· ὅσα δὲ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν γέγονεν, ἀλήθειαν τιμῶντι, καθά φησι Πλάτων, παραδοτέον τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Fr. 56 von seiner zeit: ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς χρόνος ἐκινδύνηυσεν ὄντως ἐπὶ τοῖς ὄνοις σάλευειν.

Eunapios, ca. 347 zu Sardes geboren, in Athen gebildet, lebte später in seiner heimat als rhetor und arzt. Sein geschichtswerk gab er abschnittsweise heraus bis zum tode des kaisers Theodosius. Hierauf schrieb er βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, nach 396, und setzte später (nach 414, fr. 87) seine geschichte bis zum j. 404 fort.

Eunap. vit. soph. p. 52 πολλῶν καὶ ἀδιηγῆτων ἐπικλυσθέντων κακῶν, ὧν τὰ μὲν ἐν τοῖς διεξοδικοῖς τῆς ἱστορίας εἴρηται, τὰ δέ, ἐὰν ἐπιτρέπη τὸ θεῖον, λελέξεται.

Fr. 41 kündigt er einen verbesserten bericht über die herkunft der Hunnen an: ἐπιθήσομεν τοῖς εἰρημένοις τάληθέστερα, κάκεινα διὰ τὴν ἱστορικὴν δόξαν συγχωρήσαντες μένειν καὶ ταῦτα διὰ τὴν ἀλήθειαν ἐφελκυσάμενοι καὶ παραξεύξαντες.

Eunapios ist von Zosimos ausgeschrieben worden (u. § 118) und auch von Ioannes von Antiochia benutzt.

3. Christliche schriftsteller und ihre gegner.

§ 99. 1) Sex. Iulius Africanus.

Suidas: Ἀφρικανός, ὁ Σέξτος χρηματίσας, φιλόσοφος Αἰβύς, ὁ τοὺς Κεστοὺς γεγραφὼς ἐν βιβλίοις κδ'. εἰσὶ δὲ οἶονει φυσικά, ἔχοντα ἐκ λόγων τε καὶ ἐπαοιδῶν καὶ γραπτῶν τινῶν χαρακτήρων ἰάσεις τε καὶ ἀλλοίων ἐνεργειῶν.

κατὰ τοῦτου ἔγραψεν Ὀριγένης, ἔνστασιν ποιησάμενος περὶ § 99. τοῦ τῆς Σωσάννης βιβλίου τοῦ εἰς τὸν Δανιήλ.

Photios bibl. cod. 34 p. 7 ἀνεγνώσθη Ἀφρικανοῦ ἱστορῶν· οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τοὺς λεγομένους Κεστούς ἐν λόγοις συντάξας ἰδ'. ἔστι δὲ σύντομος μὲν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἱστορηθῆναι παραλιμπάνων. ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς Μωϋσαϊκῆς κοσμογενείας καὶ κάτεισιν ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας. ἐπιτροχάδην δὲ διαλαμβάνει καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς Μακρίνου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως βασιλείας, ὅτε αὐτῶ, ἅς φησι, καὶ ἦδε ἡ συγγραφή συντελεῖτο, ἐτῶν οὐσα εφκγ'. τεύχη δὲ τὸ βιβλίον πέντε. οὗτος καὶ πρὸς Ὀριγένην γράφει περὶ τοῦ κατὰ Σωσάνναν διηγήματος . . . ἃ καὶ ἐπιλυόμενος Ὀριγένης ἀντέγραψε. γράφει δὲ Ἀφρικανὸς καὶ πρὸς Ἀριστείδην : . .

Euseb. a. 2237 (221) Hier. in Palaestina Nicopolis quae prius Emmaus vocabatur urbs condita est, legationis industriam pro ea suscipiente Iulio Africano scriptore temporum. vgl. Hieron. de vir. ill. 63. Chron. Pasch. p. 499, 5 Παλαιστίνης Νικόπολις, ἡ πρότερον Ἐμμαοῦς, ἐκτίσθη πόλις, πρεσβεύοντος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ προῖσταμένου Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ τοῦ τὰ χρονικὰ συγγραψαμένου.

In der πεντάβιβλος χρονολογικῇ setzte Sextus Iulius Africanus Christi geburt in das 5500. jahr der welt, die auferstehung 5531 und schlosz mit dem j. 5723 = ol. 250, 1 = 974 d. st. (221 n. Chr.), dem consulate des Gratus und Seleucus. s. Jos. Just. Scaliger, animadv. in chronol. Euseb. p. 232. Vossius, de hist. gr. p. 280. W. Ideler, chr. II 456. 467. H. Gelzer, S. I. A. u. die byzantinische chronographie I. Leipz. 1880.

Euseb. chron. I p. 98, 39 . . ὡς καὶ Ἀφρικανὸς <ὁ> πέντε χρονογραφῶν συνάξας βιβλία τὰ μεγάλα μοι διαμαρτεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις δοκεῖ . . . .

Von Iulius Africanus hat Eusebios die ὀλυμπιάδων ἀναγραφὴ ol. 1—249 (217 n. Chr.) entlehnt. chron. I 193—220. vgl. o. I s. 7.

Die sogenannten *excerpta latina barbari* gehen auf Africanus zurück (nicht auf Eusebios): f. 31^b *filosofi autem cognoscebantur temporibus Artaxerxis Sofoclus . . . . . unde*

§ 99. *et Africanus sub Artaxerxe rege dinumerat filosofos. f. 39^b
Africanus quidem dixit . . .*

Erste ausgabe von Jos. Scaliger im thesaurus temporum II 58—85:
‘*excerpta utilissima . . . latine conversa ab homine barbaro, inepto,
Hellenismi et Latinitatis imperitissimo*’. Eusebi chron. rec. A.
Schoene. I app. VI p. 175—239. vgl. Jac. Bernays, Scaliger
s. 218—220. K. Frick, beiträge z. gr. chronol. Hörter 1880
p. 7 ff. Konr. Trieber Gött. nachr. 1880 p. 49 ff. Gelzer a. a. o.
I 137 ff.

§ 100. 2) Porphyrios von Tyros.

Müller FHG, III 688. Jac. Bernays, Theophrastos' schrift über frömmig-
keit s. I 133. Porphyrii . . . philosophi Platonici opuscula tria rec.
A. Nauck. Leipz. 1860.

Suidas: Πορφύριος ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράψας, ὃς κυρίως
ἐκαλεῖτο Βασιλεύς, Τύριος φιλόσοφος, μαθητὴς Ἀμελίου τοῦ
Πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ Ἰαμβλίχου, γεγωνῶς ἐπὶ
τῶν χρόνων Ἀνθρηλιανοῦ καὶ παρατείνας ἕως Διοκλητιανοῦ
τοῦ βασιλέως, ἔγραψε βιβλία πάμπλειστα, φιλοσοφὰ τε καὶ
ἰστορικὰ καὶ γραμματικὰ . . . . .

Porphyrios schrieb u. a. φιλόσοφος ἱστορία in vier
büchern (daraus erhalten βίος Πυθαγόρου), φιλόλογος ἱστορία
in 5 bb., κατὰ Χριστιανῶν 15 bb.

Porphyrios ward von Eusebios ausgeschrieben. chronic.
I p. 263 s. *Romanorum . . . reges . . . . . ex Porphyrio,
nostrae aetatis philosopho, a capto Pio usque ad Claudi regnum*
(268—270).

Euseb. chron. I p. 190 Πορφυρίου ἀπὸ τοῦ πρώτου
λόγου τῆς φιλοσόφου ἱστορίας. ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Ἰλίου ἐπὶ
τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀθροδον ἔτη π'
ψηστὴν εἶναι ὁ Ἀπολλόδωρος . . . . . vgl. o. I s. 107. 108.

Ebendas. p. 160 ff. οἱ μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα
Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας βασιλεύσαντες, ἀπὸ τῆς Πορ-
φυρίου γραφῆς . . . vgl. B. G. Niebuhr, kl. schr. I 221 ff.

Ebendas. p. 230 ff. <ῆ> Μακεδονικὴ βασιλεία, ἀπὸ τῶν
Πορφυρίου τοῦ καθ' ἡμῶν φιλοσόφου . . . . .

Eunap. vit. soph. p. 2 Boiss. τὴν φιλόσοφον ἱστορίαν
καὶ τοὺς τῶν φιλοσόφων ἀνδρῶν βίους Πορφυρίου καὶ
Σωτίων ἀνελέξαντο. ἀλλ' ὁ μὲν Πορφυρίου οὕτω συμβάν
εἰς Πλάτωνα ἐτελεύτα καὶ τοὺς ἐκείνου χρόνους.

§ 101. 3) L. Caecilius Lactantius Firmianus, unter Diocletian lehrer der rhetorik zu Nikomedien (*Cicero christianus*).

'*De mortibus persecutorum*' verfasst zu ende 313, ist nur in einer Pariser hdschr. erhalten (cod. Colbert.), zuerst herausgegeben von St. Baluze. Paris 1679.

Die schrift ist Lactantius abgesprochen von le Nourry app. ad bibl. patr. II diss. III p. 571 sqq., Paris 1715 u. a.; dagegen Lactantius zugesprochen von A. Ebert ber. d. Leipz. GdW. XXII 115, 1870. gesch. d. chr. lat. litt. s. 83. Jak. Burekhardt, die zeit Constantins. 2. a. 1880 s. 39, 4. vgl. s. 58. 289. vgl. O. Rothfuchs, qua historiae fide L. usus sit in l. d. m. p. Marburg 1862. O. Hunziker in Büdingers unters. I 117.

§ 102. 4) Eusebios, bischof von Caesarea.

Sophron. de vir. illustr. 81 (Hieron. ed. Vallarsi II 920) *Εὐσέβιος Καισαρείας Παλαιστίνης ἐπίσκοπος, ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς σπουδαῖος καὶ τῆς θείας βιβλιοθήκης ἅμα Παμφίλῳ τῷ μάρτυρι ἐπιμελέστατος ἀνιχνευτής. ἐξέδωκε πολλὰ τεύχη, ὧν εἰσὶ τὰδε: Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως λόγοι κ'. Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς λόγοι ιε'. Θεοφανείας λόγοι ε'. Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι ι'. Χρονικῶν κανόνων παντοδαπῆς ἱστορίας, καὶ τούτων ἐπιτομή. καὶ Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων διαφωνίας. Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαίαν λόγοι ι'. Κατὰ Πορφυρίου τοῦ τότε συγγράφοντος ἐν Σικελίᾳ, ὡς τινες οἴονται, λόγοι λ'. Τοπικῶν λόγος α'. Ἀπολογίας ὑπὲρ Ὁριγένους λόγοι ς'. Περὶ τοῦ βίου τοῦ Παμφίλου λόγοι γ'. Περὶ μαρτύρων ἕτερα συγγράμματα. καὶ εἰς τοὺς ἑνὶ Ψαλμοῦς δεδοκιμασμένα ὑπομνήματα, καὶ ἕτερα πολλά. ἤνθησε μάλιστα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως καὶ Κωνσταντίου, καὶ διὰ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς Πάμφιλον τὸν μάρτυρα τῆς ἐπωνυμίας αὐτοῦ ἠξιώθη. Suidas: Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, προσκείμενος τῇ Ἀρριανικῇ αἵρέσει, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, σπ. ε. τ. θ. γρ. u. s. w. aus Sophronios.*

Photios bibl. cod. 13 p. 4 *ἀνεγνώσθη Εὐσεβίου ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας λόγοι δύο . . . τὴν δὲ φράσιν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ οὔτε ἠδὺς οὔτε λαμπρότητι χαίρων. πολυμαθῆς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, εἰ καὶ τὴν ἀγχνόειαν καὶ τὸ σταθηρὸν τοῦ ἠθους, ὡς παρὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν, ἐνδεέστερος . . . δῆλον ὡς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου οὗτος ἤνθησε.*

§ 102. γέγονε δὲ καὶ τῆς Παμφίλου τοῦ ἱερομάρτυρος ἀρετῆς διάπυρος ἔραστῆς, δι' ἣν αἰτίαν φασὶ τινες αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ Παμφίλου ἐπωνυμίας μετεσχηκέναι.

Eusebii ser. historica ed. F. A. Heinichen. 3 tomi. Leipz. 1868. 70.

Hist. eccles. in Eusebii opera ed. W. Dindorf, vol. IV. Leipz. 1871.

Eusebios war geboren um 270, ward bischof von Caesarea 314 und starb 340. Zu seinen schriften gehören:

1. ἔκκλησιαστικὴ ἱστορία 10 bb. bis 324.

Diese ward von dem presbyter Rufinus zu Aquileja († 410) ins latinische übertragen und bis 395 fortgesetzt (ausg. v. Vallarsi. Verona 1745. Migne patrol. XXI). Andere fortsetzungen s. u. § 130.

2. Τετράβιβλος εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου. vgl. Jak. Burckhardt, die zeit Constantins des groszen. (Basel 1853) 2. A. Leipz. 1880 s. 307. 331ⁿ. 334. 355.

3. Χρονικά 2 bb. (I χρονογραφία. II χρονικοὶ κανόνες) bis 324. Vom griechischen texte sind nur bruchstücke erhalten. Eine (kürzende) armenische übertragung ward publiciert mit latinischer übersetzung von J. B. Aucher. Venedig 1818. 4. und von I. Zohrab und Angelo Mai. Mailand 1818. 4. Neue bearbeitung von H. Petermann in Schöne's ausgabe. vgl. das. II p. XLV ff. Berlin. ak. berichte. 1865, 457 ff. BGNiebuhr, hist. gewinn a. d. arm. übersetzung der chronik d. E. (1819) kl. schr. I 179. Ein syrischer auszug übersetzt von E. Rödiger in Schöne's ausgabe II 200—219.

Hieronymus übertrug und ergänzte die chronik und setzte sie fort bis zum j. 378.

Hieronymi praef. II 3 Schoene: *sciendum etenim est me et interpretis et scriptoris ex parte officio usum, quia et Graeca fidelissime expressi et nonnulla quae mihi intermissa videbantur adieci, in Romana maxime historia, quam Eusebius huius conditor libri non tam ignorasse ut cruditus, quam ut Graece scribens parum suis necessariam perstrinxisse mihi videtur.*

Itaque a Nino et Abraham usque ad Troiae captivitatem pura Graeca translatio est. a Troia autem usque ad XX Constantini annum (325) nunc addita nunc mixta sunt plurima quae de Tranquillo et ceteris inlustribus in historicis curiosissime excerpsti. a Constantini autem supra dicto anno usque ad consulatum Augustorum Valentis sexies et Valentiniani iterum (378) totum meum est. quo fine contentus reliquum temporis Gratiani

et Theodosii latioris historiae stilo reservavi, . . . quoniam § 102. debacchantibus adhuc in terra nostra barbaris incerta sunt omnia.

Ausgaben in Jos. Just. Scaliger thesaurus temporum Leiden 1606. ed. 2. Amsterd. 1658. fol. (vgl. Jac. Bernays, Scaliger s. 89—101. 217—227). Eusebi chronicor. libri II ed. Alfred Schoene. 2 voll. Berlin 1875. 1866. vgl. dess. quaestion. Hieronymianae. Leipz. 1864. Alfr. v. Gutschmid, de temporum notis quibus Eusebius utitur in chronicis canonibus. Kiel 1868. KF Hermann, de scriptor. illustrib. quor. tempora Hieronymus ad Eus. chr. annotavit. Gött. 1848. Th. Mommsen, üb. d. qu. der chronik des H. Abh. der GdW. Leipz. II 669. 1850. Em. Lübeck, H. quos noverit scriptores et ex quibus hauserit. Leipz. 1872. O. Zückler, H., sein leben und wirken aus seinen schriften dargestellt. Gotha 1865. Gesamtausgabe seiner schriften von Desid. Erasmus. 9 voll. Basel 1516. fol. Dom. Vallarsi. XI voll. (Veron. 1734—42.) Vened. 1766—72. fol.

Hieronymus war geboren zu Stridon in Pannonien um 340, † 420 zu Bethlehem.

H. adv. Rufin. III 6 *ego philosophus, rhetor, grammaticus, dialecticus, Hebraeus, Graecus, Latinus, trilinguis.*

Unter seinen schriften die übersetzung der bibel ins lateinische; commentarius in Daniele; de viris illustribus (d. i. de scriptoribus ecclesiasticis), verfasst 392, (ed. Guil. Herding mit Gennadius de viris illustribus. Leipz. 1879) u. v. a.

§ 103. 5) Römische Juristen.

Iurisprudentiae antejustinianae quae supersunt comp. Ph. Ed. Huschke. ed. IV. Leipz. 1879. suppl. 1880. Collectio libror. iuris antejustiniani in usum scholar. ediderunt P. Krüger, Th. Mommsen, G. Studemund. Tom. I (Gaius). II (Ulpianus, Paulus al.) Berl. 1877 f.

Gaius (um 161).

Die fragmente der *institutiones* wurden in einem codex rescriptus zu Verona entdeckt von BG Niebuhr 1816, herausgegeben von J. F. L. Göschen zuerst Berlin 1820, von Ed. Böcking (1841) ed. V. Leipz. 1865. cod. Veronensis apographum ed. Guil. Studemund. Leipz. 1874. 4.

Aemilius Papinianus, † durch Caracalla 212.

Domitius Ulpianus, als praefectus praetorio ermordet unter Severus Alexander 228.

Ausg. d. fragmenta v. Ed. Böcking (1831) ed. V. Bonn 1855. J. Vahlen Bonn 1856.

Iulius Paulus, praefectus praetorio unter Severus Alexander.

4. Hilfszeugnisse.

§ 104. A. Griechische rhetoren und sophisten.

Ti. Claudius Atticus Herodes, geb. 101, archon von Athen wahrscheinlich 126. cos. ord. 143, † 177.

K. Keil in Pauly's RE. I². 2096. W. Dittenberger Hermes XIII 67. comm. Monms. s. 251. C. I. A. III 3. 664—675. 735. 736.

P. Aelius Aristides, geb. ca. 117, † ca. 189 zu Smyrna. Ausg. v. W. Dindorf (m. d. scholien) 3 voll. Leipz. 1829. A. C. Dareste, *quam utilitatem conferat ad historiam sui temporis illustrandam* rhetor A. Paris 1844. Herm. Baumgart, A. als repräsentant der sophist. rhetorik des 2. jhts. der kaiserzeit. Leipz. 1874.

M. Aurelius schrieb als kaiser um 172 selbstbetrachtungen in zwölf büchern (*εἰς ἑαυτόν*) nach den grundsätzen der stoischen philosophie.

Ausg. v. I. M. Schultz. I. Schlesw. 1802.

Lukianos, geb. um 120 zu Samosata in Syrien, rhetor und sachwalter, weitgereist, als philosoph gegner der sophisten und der christen, † gegen 200.

Die schrift *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* verfaszte L. nach dem Partherkriege des L. Verus 162—165.

Ausg. v. I. M. Gesner, Tj. Hemsterhuis und J. F. Reitz. 4 voll. Amsterd. u. Utrecht. 1743—46. 4. K. Jacobitz. 4 voll. Leipz. 1836—41 (3 voll. zuletzt 1871—4). F. Volkm. Fritzsche I—III. 1. Rostock 1860—74. K. G. Jacob, charakteristik L.'s. Hamb. 1832. K. F. Hermann ges. abhandlungen. Gött. 1849 s. 201.

Iulius Pollux (*Πολυδεύκης*) von Naukratis.

Ὀνομαστικόν in 10 bb., dem kaiser Commodus gewidmet.

Ausg. c. annot. interpr. v. Wilh. Dindorf. 5 voll. Leipz. 1824. I. Bekker. Berl. 1846. K. Ferd. Ranke, de Polluce et Luciano. Quedlinb. 1831. 4. Fedor de Stojetin, de I. P. in publicis Atheniensium antiquitatib. enarrandis auctoritate. Bresl. 1875.

Diogenes Laertios.

Περὶ βίων, δογματῶν καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων βιβλία ι'. *Φιλόσοφος ἱστορία* Steph.

B. u. *Ἐνετοι. φιλόσοφοι βίοι* Phot. bibl. cod. 161 p. 104^a 2.

Ausg. v. H. G. Hübner. 2 voll. Leipz. 1828. 31 und commentarii (Is. Casauboni atque Aegid. Menagii) 1830. 33. M. Bonnet Rh. Mus. XXXII 583. 1877. H. Usener, ind. lect. hñb. Bonn 1880. vgl. Fr. Nietzsche, de Laertii Diogenis fontibus. Rh. Mus. XXIII 632. XXIV 181. 1868 f. Diels doxogr. gr. p. 161.

Flavius Philostratos, sohn des sophisten gl. n. von § 104. Lemnos, lehrte zu Athen und Rom, nach Suidas *ἐπι Σεβήρου τοῦ βασιλέως* (193—211) καὶ ἕως *Φιλίππου* (244—249). Sein tochtersohn, der jüngere sophist Philostratos, † zu Lemnos in der 2. hälfte des 3. jhdts.

Der mittlere dieser drei schriftsteller verfaszte u. a.:

Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον, 8 bb., geschrieben auf befehl der kaiserin Iulia Domna († 217).

Βίοι σοφιστῶν, 2 bb., gewidmet dem proconsul Antonius Gordianus zwischen 230—234.

Γυμναστικός, aufgefunden von Minoïdes Mynas 1844, zuerst herausgegeben von diesem und gleichzeitig von Ch. Daremberg. Paris 1858.

Ausg. der werke der Philostrati v. F. Morel. Paris 1608. Gf. Olearius. Leipz. 1709 fol. K. Ludw. Kayser. Zürich 1844 (1853). 4. Leipz. 1870 f. (2 voll.).

Athenaeos von Naukratis.

Δειπνοσοφισταί, 15 bb., vom j. 228. Hiervon sind b. I. II und der anfang des III. buches nur in einem auszuge erhalten.

Ausg. v. Is. Casaubonus. III voll. Genf 1597. Leiden 1612. 57. fol. dess. animadversiones. ebend. 1600. 1621. 1664. J. Schweighäuser. 14 voll. Strassb. 1801—7. W. Dindorf. 3 voll. Leipz. 1827. A. Meineke. 4 voll. Leipz. 1858—67.

Himerios, ca. 315—386.

H. reden sind z. t. nur in auszügen bei Photios bibl. cod. 243 erhalten.

Ausg. v. Gottlieb Wernsdorf. Götting. 1790.

Iulianus, geb. 331, Caesar 355, Augustus 360, † 363 (*ὁ παραβάτης*).

Philosophische und satirische schriften (darunter die *Κρόνια ἢ Καίσαρες, Μισοπύγων*), reden und briefe.

Ausg. der werke v. Ez. Spanheim. Leipz. 1696. fol. Fr. K. Hertlein. 2 voll. Leipz. 1875 f.

Themistios, praefect von Constantinopel 362 und 378.

Ausg. der reden (XXXIV) v. W. Dindorf. Leipz. 1832.

Libanios, geb. zu Antiochia ca. 313, † daselbst nach 391.

Ausg. der reden u. declamationen v. J. J. Reiske. 4 voll. Altenburg 1791—97. der briefe v. J. Ch. Wolf. Amsterd. 1738. fol. G. R. Sievers, das leben des L. Berl. 1868.

§ 105. B. Lateinische redner, dichter, grammatiker.

Die Panegyriker Eumenius u. a.

Ausg. v. Wolfg. Jäger 2 tomi. Nürnberg. 1779. H. J. Arntzen 2 voll. Utrecht 1790. 97. 4. E. Bährens. Leipzig. 1874.

1. panegyricus Maximiano Augusto dictus 289. 2. genethliacus Maximiano Aug. d. 291. 3. Eumenii (aus Augustodunum) pro instaurandis scholis oratio 296. 4. desselben (?) panegyricus Constantio Caesari d. 297. 5. panegyricus Maximiano et Constantino d. 307. 6. Eumenii panegyricus Constantino Augusto d. 310. 7. desselben gratiarum actio Constantino Aug. 311. 8. panegyricus Constantino Aug. d. 313. 9. Nazarii panegyrici Constantino Aug. d. 321. 10. Claudii Mamertini pro consulatu gratiarum actio Iuliano Augusto 362. 11. Latini Drepanii Pacati panegyricus Theodosio Augusto d. 391. .

Q. Aurelius Symmachus, praef. urbi 384, consul 391.

Fragmente der reden zuerst hgg. v. A. Mai 1815. 1821. O. Seeck comm. Momms. p. 595; laud. in Valentinianum seniore[m] Augustum (370) p. 607. epistular. l. X. ausg. v. Ph. Pareus. Neustadt a. d. H. 1617 u. ö. (Migne patrol. XVIII). Daraus die relationes rec. Wilh. Meyer. Leipzig. 1872. vgl. o. § 85.

Publilius Optatianus Porphyrius, praef. urbi 329. 333.

Schrieb u. a. in versen einen *panegyricus Constantini*. Carmina rec. Luc. Müller. Leipzig. 1877.

Hieron. a. 2345 (329): *Porfirius misso ad Constantinum insigni volumine exilio liberatur*.

D. Magnus Ausonius aus Burdigala, ca. 310 — ca. 390, lehrer des kaisers Gratianus, durch ihn cos. 379.

Unter seinen gedichten idyll. X *Mosella* (bearb. v. Ed. Böcking, jhbb. des vereins v. altertumsfreunden im Rheinlande VII. Bonn 1845), in *prosa gratiarum actio pro consulatu ad Gratianum imp.* 379.

Nonius Marcellus schrieb die *compendiosa doctrina per litteras* (um 300?).

Inscription v. 323: Mommsen Hermes XIII 559.

Ausg. v. F. D. Gerlach u. K. L. Roth. Basel 1842. L. Quicherat. Paris 1872.

Marius (oder Maurus) Servius Honoratus, verfaszte in der zeit des Theodosius seine commentare zu Vergil. Ausg. v. A. Lion. Gött. 1826. G. Thilo und Herm. Hagen. vol. I (Aeneid. l. I—V). Leipzig. 1878—81.

VI. Vom tode des Theodosius bis zum tode Justinians 395—565.

§ 106. 1) Römische geschichtschreiber und geographen.

1) Sulpicius Severus.

Chronicorum ll. II (bis z. j. 400, verfasst 403).

Ausg. S. S. libri qui supersunt rec. K. Halm. Wien 1866 (Corp. scr. eccles. Lat. I). Jac. Bernays, die chronik des S. S. Berl. 1861. O. Holder-Egger, üb. d. weltchronik des sog. S. S. und südgallische annalen. Gött. 1875. Zangemeister Rh. Mus. 33, 322 ff.

Chron. I 1, 1 *res a mundi exordio sacris litteris editas breviter constringere et cum distinctione temporum usque ad nostram memoriam carptim dicere aggressus sum . . . § 4 ceterum illud non pigebit futuri me, sicuti ratio exegit, ad distinguenda tempora continuandamque seriem usum esse historicis mundialibus* (vgl. o. § 57 s. 112).

§ 107. 2) Orosius, presbyter Hispanus.

Adversus paganos historiarum l. VII ad Aurelium Augustinum, verfasst 417.

Ausg. v. Sigb. Havercamp. Leiden 1738 (1767). 4. Phil. Th. v. Mörner, de O. vita eiusque hist. l. Berl. 1814.

Prosper Aquit. ad a. 396 *Orosius vir eloquens et historiae cognitor* . . Gennad. catal. vir. ill. 40.

Oros. I praef. *praeceptis tuis parui, beatissime pater Augustine . . . , praeceperas mihi ut scriberem adversus vaniloquam pravitatem eorum, qui alieni a civitate dei . . pagani vocantur sive gentiles . . . -ut ex omnibus, qui haberi ad praesens possunt, historiarum atque annalium fastis, quaecumque aut bellis gravia aut corrupta morbis aut fame tristia aut terrarum motibus terribilia aut inundationibus aquarum insolita aut eruptionibus ignium metuenda aut ictibus fulminum plagisque grandinum saeva vel etiam parricidiis flagitiisque misera per transacta retro saecula reperissem ordinato breviter voluminis textu explicarem.*

Schluss (VII 43 p. 587 H.): *explicui adiuvante Christo secundum tuum praeceptum, b. p. A., ab initio mundi usque in praesentem diem, hoc est per annos MMMMMDCXVII, cupidi-*

§ 107. *tates et punitiones hominum peccatorum, conflictationes saeculi et iudicia dei quam brevissime et quam simplicissime potui . . .*

I c. 2 p. 10—35 . . . *percensui breviter ut potui provincias et insulas orbis universi, nunc locales gentium singularum miserias, sicut ab initio incessabiliter exstiterunt et qualiter quibusque exortae sunt, in quantum suffecero proferam.*

K. Zangemeister, die chorographie des O. Comm. Momms. 1877 p. 715. K. Müllenhoff, weltkarte des K. Augustus. s. 15. F. Philippi, z. reconstruction der weltkarte des Agrippa. s. 14.

Die quellen des Orosius sind (auszer der heil. schrift und Augustinus) Eusebios' chronicon in der bearbeitung des Hieronymus, kirchengeschichte in der bearbeitung des Rufinus, Justinus, Livius, Caesars B. G., Tacitus' historien, Suetonius, Florus, Eutropius. eignes bietet O. VII 32 ff. vom regierungsantritte des kaisers Valentinian und Valens an, vornehmlich für die j. 378—417.

§ 108. 3) Fortsetzungen der chronik des Hieronymus.

Ausg. von Th. Roncalli, *vetustorum Latinorum scriptorum chronica*. voll. II. Padua 1787. 4. zusammengestellt von Chr. Fr. Rösler, *chronica medii aevi* Tom. I (—455). Tübingen 1798. vgl. W. Wattenbach, *Deutschlands geschichtsquellen im MA.* § 6. I⁴ s. 68.

a. Prosper Aquitanus († 463?).

Marcellin. a. 463 p. 295 Rom. Gennad. vir. ill. 85 *Prosper, homo Aquitanicae regionis, . . . multa composuisse dicitur, ex quibus ego Chronica illius nomine praetitulata legi, continentia a primi hominis conditione . . . usque ad obitum Valentiniani Aug. et captivitatem urbis Romae a Gensericō Vandalorum rege factam . . . . epistulae quoque papae Leonis adversus Eutychem . . . ab ipso dictatae dicuntur.*

Prosper schrieb die chronik des Hieronymus aus und setzte sie für die j. 379—455 fort. Pr. datiert nach den consulaten (*chronicon consulare*). das verzeichniz der consulu (seit 29 n. Chr.) s. bei Mommsen, chronik des Casiodor. Abh. d. Ges. d. W. Leipz. VIII 661. 1861.

Auf Prosper's chronicon beruht in der hauptsache das sogenannte *chronicon imperatorum Prosperi Tironis*, 379—455, zuerst herausgegeben von P. Pithou, Paris 1588 (daher *chronicon Pithoeanum* genannt).

Die Zeitzer ostertafel v. j. 447 ist hgg. von Mommsen § 108. ak. Abh. Berl. 1862 s. 539.

b. Idatius, ca. 395—470.

. . . praef.: *Idatius, provinciae Gallaeciae natus in Lemica civitate, . . . summi praesul creatus officii (464) . . . partim ex studio scriptorum, partim ex certo aliquantum relatu, partim ex cognitione, quam iam lacrimabile propriae vitae tempus ostendit, quae subsequuntur adiecimus.*

Fasti consulares (Hispani) vom j. 245 d. St./509 v. Chr. bis 468 n. Chr.

Vgl. G. Kaufmann, die fasten der späteren kaiserzeit. Philol. XXXIV 235. 385. 1876.

Reste Ravennatischer Annalen sind in den chroniken der j. 455—495 enthalten, s. G. Waitz Gött. Nachr. 1865, nr. 4, s. 81. vgl. u. § 109, 5.

c. Anonymus Cuspiniani (Jo. Cuspinianus † 1529 zu Wien).

Mommsen, chronogr. v. 354. Abh. d. Ges. d. W. Leipz. II 572 (nr. II). 585 (nr. VIII). 610. 656. G. Kaufmann a. a. O. s. 398. 729. vgl. o. § 79.

Eine chronik von 47 v. Chr. bis 539 n. Chr. in doppelter abfassung, die ausführlichere (VIII) von 47 v. Chr. bis 403 n. Chr. und von 455—496 (in diesem abschnitte von vorzüglichem gehalte, zu Ravenna geschrieben); die kürzere von geringerem werte (II) von 47 v. Chr. bis 45 n. Chr., 77—387, 438—455. 496—539 (in der Wiener handschrift des chronographen vom j. 354).

d. Cassiodorius Senator, verfaszte ein chronicon von Adam bis 519, dem consulate von Eutharich, dem schwiegersohne des königs Theodorich. vgl. u. § 111.

Die consulatstafel ist bis 31 n. Chr. entlehnt *ex T. Livio et Aufidio Basso*; die nachrichten von 455—495 aus den Ravennatischen annalen.

Ausg. v. Th. Mommsen, abhandl. d. Ges. d. W. Leipz. VIII 547. 1861.

Victorius Aquitanus, ostertafel (bis 532).

e. Marcellinus Comes, schrieb zuerst von 379—534. fortsetzungen von anderer hand reichen bis 547 und bis 566.

praef. . . . *ego vero simplici dumtaxat computatione orientale tantum secutus imperium per indictiones perque consules infra scriptos centum et XL annos — a septima videlicet indictione*

§ 108. *et a consulatu Ausonii et Olybrii (379) indictionis undecimae enumerans et usque in consulatum Magni (518) . . colligens eorundem auctorum (Eusebii et Hieronymi) operi subrogavi, itemque alios XVI annos, a consulatu Iustini Aug. primo usque in consulatum Iustiniani Aug. quartum suffeci (519—534), id sunt simul anni CLVI, et meum rusticum opus supposui.*

f. Das Kopenhagener Chronicon vom j. 641.

Prosperi Aquitani Chronici continuator Havniensis ed. Geo. Hille. Berl. 1866.

Enthält aufzeichnungen von den j. 455. 456. 457. 475—489 und in einer zweiten fassung für 474—489; in einer dritten kürzeren für 475—480. 490—641.

g. Victor, bischof von Tunnuna in Africa, erhalten für die j. 444—566.

Isidor. vir. ill. 38 *Victor Tunnunensis ecclesiae Africanae episcopus a principio mundi usque ad primum Iustini iunioris imperium brevem per consules annuos bellicarum <et> ecclesiasticarum rerum nobilissimam promulgavit historiam.* cf. Isid. chron. p. 419 Rom.

h. Ioannes Biclariensis, fortsetzung für die j. 566—590. Ausg. b. Migne LXXII 683.

Isid. vir. ill. 31 *Ioannes Gerundensis ecclesiae episcopus (591) natione Gothus, provinciae Lusitaniae Scallabitanus . . . gründete 586 das kloster Biclaro.*

praef. Ioa. . . *post Eusebium . . . Hieronymum . . . nec non et Prosperum . . . atque Victorem . . . nos . . . quae temporibus nostris acta sunt . . . studuimus ad posteros notescenda brevi stilo transmittere.*

i. Marius Aventicensis, bischof von Avenches 574—594, setzte Prospers chronik fort für die j. 455—581. Ausg. v. W. Arndt. Leipz. 1877. Über eine jüngere appendix s. G. Kaufmann, Forsch. zur DG. XIII 418. 1873.

§ 109. 4) Victor, bischof von Vita, schrieb um 488:

Historia persecutionis Africanae provinciae sub Geiserico († 477) et Hunirico († 484) regibus Wandalorum.

Ausg. v. K. Halm i. d. MGH. auct. antiqu. III 1. 1879. vgl. Mich. Petschenig, berichte der Wiener ak. XCVI 637. 1880.

I 1 *sexagensimus nunc . . . agitur annus, ex quo populus § 109. ille crudelis ac saevus Wandalicae gentis Africae miserabilis attingit fines.*

5) Excerpta Valesiana.

Zuerst hgg. von Henri Valois im anhang zur ausgabe des Ammianus 1636; wiederholt in den ausgaben A.'s, von V. Gardthausen II 280. vgl. Fz. Rühl, act. soc. phil. Lips. 1875. IV 368. Frz. Görres jhb. 1875 s. 201. Zangemeister Rh. mus. XXX 309. 1875.

Die excerpte sind aus zwei verschiedenen schriftstellern entnommen:

1. *de Constantio, Constantino aliisque imperatoribus bis 337.*

2. *de Odoacre et Theodorico 474—526*, in Ravenna geschrieben; (vermutlich aus der chronik des Majorianus, bischofs von Ravenna 546, † 556 oder 557). s. O. Holder-Egger, vorr. zu Agnelli lib. Pontificalis eccl. Ravennatis M. G. H. Scriptores rer. Langob. et Ital. Hann. 1878 p. 272.

Agnell. c. 78 p. 331, 7 . . . *haec pontificis (Maioriani) verba sunt. post beatum Ieronimum et Orosium vel alios historiographos iste in cronicis laboravit et ipsos secutus per diversos libros nobiliorum principum, non solum imperatorum, sed et regum et praefectorum, suam propriam chronicum exaravit.*

6) Eugippii vita S. Severini († 482), 511 verfasst.

Ausg. v. H. Sauppe. Berl. 1877 (Mon. Germ. hist. auct. antiq. I 2). vgl. Büdinger, gesch. Österreichs 1858. I 47 ff. berichte der Wiener ak. LXXXI 793. 1878. W. Wattenbach I¹ 39.

§ 110. 7) Q. Aurelius Memmius Symmachus, cos. 485, praef. urbi unter Theodorich, hingerichtet 525.

H. Usener Anecdoton Holderi. Bonn 1877 s. 4, 7 *Symmachus patricius et consul ordinarius, vir philosophus . . . parentesque suos imitatus historiam quoque Romanam septem libris edidit.* vgl. Usener s. 17 ff.

Iordanis de or. G. 15 *ut dicit Symmachus in quinto suae historiae libro. 'Alexandro', inquit, 'Caesare mortuo Maximinus ab exercitu factus est imperator . . .'*

§ 111. 8) Magnus Aurelius Cassiodorius Senator ca. 481—575. cos. 514.

Ausg. der werke v. Jo. Garetius. 2 voll. Rouen 1679 (Venet. 1729). Migne patrol. tom. LXIX. LXX. vgl. R. Köpke, königth. b. d.

§ 111.

Gothen. Berl. 1859 s. Wattenbach I¹ § 4. 5. Aug. Thorbecke, C. S., ein beiträg z. gesch. d. völkerwanderung. Heidelb. 1867. H. Usener, a. a. o. 1877 s. 4. 66. u. comm. Mommsen. s. 765.

Die chronik s. o. s. 173.

Geschichte der Gothen, nur im auszuge des Iordanis erhalten.

Var. I praef. *duodecim libris Gothorum historiam defloratis prosperitatibus condidisti.*

Var. IX 25 (v. j. 534) schreiben Athalarichs über Cassiodor: *... iste reges Gothorum . . latibulo vetustatis eduxit, iste Amalos cum generis sui claritate restituit . . . . originem Gothicam historiam fecit esset Romanam, colligens . . quod per librorum campos passim fuerat ante dispersum.*

Anecdoton Holderi p. 4 *Cassiodorus Senator vir eruditissimus et multis dignitatibus pollens . . . scripsit praecipiente Theodoricho rege historiam Gothicam, originem eorum et loca moresque XII libris annuntians.* Frz. Rühl, ein anekdoton zur goth. urgeschichte. jhb. 1880 s. 549.

Variarum I. XII. hgg. 538.

praef. *dicta(ta) mea quae in honoribus saepe positus pro explicanda negotiorum qualitate profuderam in unum corpus redigere suadebant (diserti) . . .*

§ 112. 9) Iordanis.

H. v. Sybel, de fontib. l. Iordanis de origine actaque Getarum. Berl. 1839. K. Schirren, de ratione quae inter Iordanem et Cassiodorium intercedat. Dorp. 1858. Gutschmid, jhb. 1862 s. 124. Waitz, Gött. nachr. 1865 s. 97. R. Köpke a. a. o. 1859 s. 44. Wattenbach I¹ § 5 s. 62. Mommsen n. archiv V 75.

I. schrieb 551 und 552 *de origine actibusque Getarum* aus Cassiodor und *de summa temporum vel de origine actibusque gentis Romanorum* aus Hieronymus und seinen fortsetzern, Florus, Eutropius, Rufus, Orosius.

Widmung der geschichte der Gothen:

Iordanis Castalio: *. . . relictoque opusculo, quod intra manus habeo, i. e. de abbreviatione chronicorum, suades, ut nostris verbis duodecim Senatoris volumina de origine actibusque Getarum ab olim ad usque nunc per generationes regesque descendencia, in uno et hoc parvo libello coartem . . . . ad triduanam lectionem dispensatoris eius beneficio libros ipsos antehoc relegi . . ad quos et ex nonnullis historiis Graecis ac Latinis addidi convenientia . .*

§ 113. 10) Gregorius, bischof von Tours.

Ausg. der werke v. Th. Ruinart. Paris 1699. fol. Migne LXXI.; der historia Francorum in Bouquet, recueil des hist. des Gaules. Tom. II. 75. Paris 1738. Übersetzung und Einleitung v. W. Giesebrecht. Berl. (1851) 1879. vgl. J. W. Löbell, Gregor v. Tours u. s. zeit. Bresl. 1839 (2. A. v. Th. Bernhardt. Leipz. 1869). R. Köpke, kl. schr. Berl. 1872 s. 289. G. Monod, études critiques s. l. sources de l'histoire Mérovingienne I p. 21. Paris 1872. (bibl. de l'école des hautes études.)

Gregor, geb. um 540 im lande der Arverner, bischof von Tours 573, † 594, schrieb (auszer theologischen schriften) *historiae Francorum l. X* (bis 591).

Praefatio: *decedente atque immo pereunte ab urbibus Gallianis liberalium cultura litterarum, cum . . . nec reperiri posset quisquam peritus in arte dialectica grammaticus, qui haec aut stilo prosaico aut metrico depingeret versu, ingemiscebant saepius plerique dicentes: vae diebus nostris, quia perit studium litterarum a nobis nec reperitur in populis qui gesta praesentia promulgare possit in paginis . . . quia philosophantem rhetorem intellegunt pauci, loquentem rusticum multi, libuit etiam . . .*

§ 114. 11) Isidorus, bischof von Sevilla ca. 570 bis ca. 640.

Ausg. der werke v. I. B. Perez u. J. Grial. Madrid 1599 fol. Faust. Arevalus. VII voll. Rom. 1797—1803. 4. Migne LXXXI—LXXXIV. vgl. H. Hertzberg, die historien des I. von S. Gött. 1874. Über die origines H. E. Dirksen schriften I 185. H. Dressel, de I. orig. fontibus. Rivista di filol. III 207. 1875.

Praenotatio librorum d. Isidori a Braulione Caesar-augustano episcopo edita: *Isidorus . . . Hispalensis ecclesiae episcopus, Leandri episcopi successor et germanus, floruit a tempore Mauriti imperatoris (582—602) et Reccaredi regis (586—601) . . . vir in omni locutionis genere formatus . . . edidit . . . chronicon a principio mundi usque ad tempus suum librum I . . . de viris illustribus librum I . . . de origine Gothorum et regno Suevorum et Wandalorum historia librum I . . . etymologiarum codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis, non libris, quem quia rogatu meo fecit, quamvis imperfectum ipse reliquerit, ego in XX libros divisi . . . ibi redundans diversarum artium elegantia, ubi quaecunque fere sciri debentur restricta collegit . . .*

§ 114. *obiit temporibus Heraclii imperatoris (610—641) et christianissimi Chintilani regis (636—640).*

Das chronikon ist nach den sechs schöpfungstagen in sechs weltalter abgeteilt; vgl. M. Büdinger in Sybel's hist. z. VII 114. sowohl von der chronik als von der historia liegt eine doppelte recension vor, eine kürzere und eine erweiterte.

Die Origines oder Etymologiae enthalten auszüge aus Sueton, Plinius u. a.

§ 115. 12) Ausläufer geographischer kenntnisse.

Geographi latini minores rec. Al. Riese. Heilbr. 1878.

Die cosmographia des sogenannten Aethicus Ister (VII jahrhundert). K. Pertz, de cosmographia Ethici l. III. Berl. 1853. H. Wuttke, die kosmographie des Istriers Aithikos. Leipz. 1853; ders., die ächtheit des auszuges aus der kosmogr. des A. 1854.

Der kosmograph von Ravenna (ende des VII jhdts). Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis (1118) geographica ed. M. Pinder et G. Parthey. Berl. 1860. vgl. Th. Mommsen, ber. d. G. d. W. Leipz. II 80. 1851. v. Gutschmid, Rh. Mus. XII 438. 1857. Parthey, abh. d. Berl. Ak. 1858 s. 115. berichte der B. ak. 1859 s. 627.

Dicuil, l. de mensura orbis terrae a G. Parthey recognitus. Berl. 1870 (v. j. 825). vgl. Rud. Foss, Z. f. Gymn. XXXIV 289. Berlin 1880.

2. Hilfszeugnisse aus der römischen litteratur. grammatiker, rhetoren, dichter.

§ 116. Aurelius Ambrosius Theodosius Macrobius verfaszte im anfange des 5. jahrhunderts *commentarii in Ciceronis somnium Scipionis ll. II. Saturnaliorum conviviorum l. VII.*

Ausg. v. L. von Jan. 2 voll. Quedlinb. 1848. 52. Fr. Eyssenhardt. Leipz. 1868. Hug. Linke u. G. Wissowa, de M. Sat. fontib. Bresl. 1880.

Flavius Vegetius Renatus widmete die *epitomae rei militaris I. IV* dem kaiser Theodosius II (nach 425).

Ausgabe von L. Lang. Leipzig 1869. s. O. Seeck Hermes XI 60. § 116.
M. Schanz eb. XVI 137. J. W. Förster, de fide Fl. V. R. Bonn 1879.

Claudius Claudianus aus Alexandria.

Ausg. v. Jos. Scaliger. Leiden 1603. fol. J. M. Gesner. Leipz. 1759.
L. Jeep. 2 voll. Leipz. 1876. 79. vgl. Gibbon's hist. c. 29. 30.
Edm. Vogt, Cl. Cl. carminum quae Stiliconem praedicant fides histo-
rica . . . recensetur. Bonn 1863. Ders. die polit. bestrebungen Sti-
lichos. I. Köln 1870. 4. J. G. Zeiss, Cl. Cl. u. das röm. reich von
394—408. I. II. Landshut 1863—65. 4. J. H. Ney, vindiciae Clau-
dianae. Meseritz 1865.

CIL. VI 1710 = CIG. III 6246 . . *Claudio Claudiano*
V. C. tribuno et notario inter ceteras decentes artes prae-
gloriosissimo poetarum, licet ad memoriam sempiternam carmina
ub eodem scripta sufficiant, adtamen testimonii gratia ob iudicii
sui fidem dd. nn. Arcadius et Honorius felicissimi ac doctissimi
imperatores senatu petente statuum in foro divi Traiani erigi
collocarique iusserunt . . .

August. de civ. dei V 26 *unde et poeta Claudianus, quam-*
vis a Christi nomine alienus, in eius (Theodosii) tamen laudibus
dixit. vgl. Oros. VII 35 p. 561 unus ex ipsis, poeta quidem
eximius, sed paganus pervicacissimus . .

Unter Claudians werken panegyrische gedichte und
invectiven: 1. *in Probinii et Olybrii fratrum consulatum* (395).
2. *in Rufinum l. II.* 3. *de tertio consulatu Honorii Augusti* (396).
4. *de quarto consulatu Honorii Aug.* (398). 5. *epithalamium*
Honorii Aug. et Mariae (der tochter Stilicho's 398); auf die-
selben *fescennina*. 6. bruchstücke *de bello Gildonico*, gegen
den Maurenfürsten Gildo (398). 7. *in Flavii Mallii Theodori*
consulatum (399). 8. *in Eutropium l. II* (399). 9. *in con-*
sulatum Stilichonis l. III (400). 10. *de bello Getico* (403).
11. *in sextum consulatum Honorii Aug.* (404). 12. bruchstück
der *laus Serenae Reginae*, der nichte von Theodosius und ge-
malin von Stilicho (getödtet 408). 13. *epithalamium dictum*
Palladio v. c. tribuno et notario et Celerinae.

Flavius Merobaudes aus Hispanien.

Widmung auf einer basis am forum Ulpium v. j. 435:
CIL. VI 1724 *Fl. Merobaudi v. s. com. sc. Fl. Merobaudi*
aeque forti et docto viro, tam facere laudanda quam aliorum
facta laudare praecipuo, castrensi experientia claro, facundia
vel otiosorum studia supergresso . . . . . remunerantes in viro

§ 116. *antiquae nobilitatis, novae gloriae, vel industriam militarem vel carmen, cuius praeconio gloria triumphali crevit imperio.*

Carmen de Christo.

Fragmente panegyrischer gedichte (*carm. V. in tertium consulatum Aëtii* 446) entdeckte BGNiebuhr 1823 in einem codex rescriptus zu St. Gallen.

Fl. M. carminum orationisque reliquiae ed. a Niebuhrio. St. Gallen 1823. Bonn 1824. wieder hgg. v. I. Bekker im corp. scr. hist. Byz. 1836 (mit Corippus).

C. Lollius Apollinaris Modestus Sidonius, geb. zu Lugdunum ca. 430, schwiegersohn des Avitus (kaiser 455—456, † als bischof von Placentia), seit 472 bischof von Claramontium Arvernorum (Clermont i. d. Auvergne), † ca. 488.

Carmina (darunter lobgedichte auf die kaiser Avitus 456, Maiorianus 458, Anthemius 468). *Epistularum l. VIII.*

G. Kaufmann, die werke des C. L. A. S. als eine quelle für die geschichte seiner zeit. Gött. 1864. Ders. N. schweiz. Mus. V 1 1865.

Ausg. v. Jac. Sirmond. Paris 1614. u. Sirmondi opera. Paris 1696. I Migne LVIII.

Magnus Felix Ennodius (473—521) aus Gallien, seit 511 bischof von Ticinum (Pavia); schrieb in versen und in prosa u. a. *vita B. Epiphaniï episcopi Ticinensis* († 496) und *panegyricus regi Theodorico dictus* (507).

Ausg. der werke v. J. Sirmond. Paris 1611 u. Sirmondi opera I Paris 1696. Migne patrol. LXIII. des panegyricus s. o. s. 170 u. Manso, gesch. d. ostgoth. reichs. Bresl. 1821 s. 437. vgl. Rud. Köpke, königth. b. d. Gothen. Berl. 1859 s. 165 ff. H. Usener, anecd. Holderi p. 12.

Anicius Manlius Severinus Boethius.

Usener a. a. o. p. 4, 11: *Boethius dignitatibus summis excelluit. utraque lingua peritissimus orator fuit: qui regem Theodoricum in senatu pro consulatu filiorum (522) luculenta oratione laudavit . .*

Boethius, schwiegersohn des Q. Aurelius Symmachus, (cos. 485 o. s. 175) war consul 510. 523 verhaftet, verfaszte er während seiner gefangenschaft die schrift *de consolatione philosophiae* l. V und ward hingerichtet 524.

Priscianus aus Caesarea in Mauretanien, verfaszte zu Constantinopel *institutionum grammaticarum* l. XVIII

(hgg. v. M. Hertz, Leipz. 1855. 59. in H. Keil gr. lat. § 116. II. III).

Carmen de laudibus imp. Anastasii (491—518). hgg. von St. L. Endlicher. Wien 1828. Ser. hist. Byz. Bonn 1829 I 517.

Dem Symmachus widmete Pr. die schriften *de figuris numerorum, de metris Terentii, praexercitamenta* (hgg. v. H. Keil III 403).

Über Pr.'s übertragung der periegesis des Dionysios vgl. o. § 59.

Aleimus Avitus, † nach 523 als bischof von Vienne, schrieb in versen und in prosa, u. a. briefe (87).

Ausg. seiner werke v. J. Sirmond. Paris 1643. 4. u. Sirmondi op. II. Migne LIX. vgl. K. Binding, das burgund.-roman. königreich. Leipz. 1868 I 168 ff.

Venantius Fortunatus, geb. zu Treviso ca. 535, † ca. 600 als bischof von Poitiers.

Ausg. der werke v. Mich. Aug. Luchi. 2 voll. Rom. 1786. 4. Migne LXXXVIII. opera poetica rec. F. Leo. Mon. G. hist. auct. antiq. IV 1. Berl. 1881. 4 vgl. Th. Bormann, üb. d. leb. des V. F. Fulda 1848. 4.

V. F. schrieb in prosa heiligenleben (darunter vita S. Radegundis) u. a. in versen *carminum epistularum expositio-num* I. XI. andere gedichte bei Leo p. 271 ff. (darunter de excidio Thoringiae p. 271—275).

Flavius Cresconius Corippus.

Ausg. v. I. Bekker (mit Merobaudes), Corp. scr. h. Byz. Bonn 1836. Jos. Partsch, Mon. G. hist. auct. antiq. III 2. Berl. 1879. 4.

Fl. Cr. C. Africani grammatici Iohannidos s. de bellis Libycis (546—548) I. VIII: *in laudes Iustini Augusti* (565—578; um 568 geschrieben) I. IV; beide gedichte am schlusse verstümmelt.

3. Griechische geschichtschreiber.

§ 117. 1) Panodoros aus Aegypten, verfaszte ein *χρονογράφιον* bis 412, für welches er Iulius Africanus, Dexippos und Eusebios excerpierte. Aus ihm schöpfte Geo. Synkellos. A. v. Gutschmid in Schöne's Euseb. I app. 242^a.

Geo. Synk. p. 326^c Πανόδωρος δέ τις τῶν κατ' Αἴγυπτιον εἰς μόναχος ἱστορικὸς οὐκ ἄπειρος χρονικῆς ἀκριβείας,

§ 117. ἐν τοῖς χρόνοις ἀκμάσας Ἀρκαδίου βασιλέως καὶ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου.

2) Olympiodoros aus Theben in Aegypten.

Müller FHG. IV 57. Ser. h. Byz. Bonn I 446. L. Dindorf, hist. gr. min. I 450.

O.'s λόγοι ἱστορικοί umfaszten die jahre 407—425.

Olympiodor ist quelle des Zosimos von V 26 an und wird cap. 27 als gewährsmann genannt: Ὀλυμπιόδωρος ὁ Θηβαῖος. Auch der kirchenhistoriker Sozomenos hat ihn benutzt. vgl. J. Rosenstein, Forsch. z. DG. I 167. III 210.

Einen auszug giebt Phot. bibl. cod. 80 p. 56—63: ἀνεγνώσθησαν Ὀλυμπιόδωρου ἱστορικοί λόγοι κβ'. ἀρχεται ἀπὸ τῆς Ὀνωρίου τοῦ βασιλέως Ῥώμης τῆς ὑπατείας τὸ ἕβδομον καὶ Θεοδοσίου τὸ δεύτερον, κατέρχεται δὲ μέχρις οὗτου Βαλεντινιανὸς ὁ Πλακιδίας καὶ Κωνσταντίου παῖς εἰς τὴν βασίλειον τῆς Ῥώμης ἀνερορήθη ἀρχήν. οὗτος ὁ συγγραφεὺς Θηβαῖος μὲν ἐστίν, ἐκ τῶν πρὸς Αἴγυπτον Θηβῶν τὸ γένος ἔχων, ποιητής, ὡς αὐτὸς φησι, τὸ ἐπιτήδευμα, Ἑλλην τὴν θρησκείαν· σαφῆς μὲν τὴν φράσιν, ἄτνος δὲ καὶ ἐκλελυμένος καὶ πρὸς τὴν πεπατημένην κατενηνεγμένος χυδαιολογίαν, ὥστε μὴδ' ἄξιός ἐστι συγγραφὴν ἀναγράφειν ὁ λόγος. ὃ καὶ αὐτὸς ἴσως συυιδὼν οὐ συγγραφὴν αὐτῶν ταῦτα κατασκευασθῆναι, ἀλλὰ ὕλην συγγραφῆς διαβεβαῖ- οῦται. . . ὕλην δὲ αὐτὸς ἱστορίας ταῦτα καλῶν ὅμως καὶ λόγοις διαιρεῖ· καὶ προοιμίους πειραῖται κοσμεῖν, καὶ πρὸς Θεοδόσιον τὸν βασιλέα (408—450), ὃς ἀνεψιὸς ἐχρημάτιζεν Ὀνωρίου καὶ Πλακιδίας, Ἀρκαδίου δὲ παῖς, πρὸς τοῦτον τὴν ἱστορίαν ἀναφωνεῖ.

Olympiodor schilderte seine gesandtschaft zu dem Hunnenfürsten Donatus ca. 412 (Phot. § 18 p. 58^b 35) und andere erlebnisse auf see- und landreisen (§ 32. 33. 36. 37).

§ 118. 3) Zosimos.

Ζωσίμου κόμητος καὶ ἀπὸ φισκοβυνηγόρου ἱστορία νέα. 6 bb.

Ausg. v. Jo. Fr. Reitemeier (disquis. in Zos. eiusque fidem p. XV—XXXV). Leipz. 1784. I. Bekker ser. hist. Byz. Bonn 1837. Über den cod. archet. Vatic. gr. 156 s. Ad. Kiessling, Rh. Mus. XVIII 135. 1863. Rud. K. Martin, de fontib. Zosimi. Berl. 1866.

Phot. bibl. cod. 98 p. 84 ἀνεγνώσθη ἱστορικὸν (ἱστορία

νέα?) λόγοις ἕξ Ζωσίμου κόμητος ἀπὸ φισκοσυνηγόρου. ἔστι § 118. δὲ τὴν θρησκείαν ἀσεβῆς καὶ πολλάκις ἐν πολλοῖς ὑλακτῶν κατὰ τῶν εὐσεβῶν, σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινῆς τε καὶ καθαρός, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀπρωκισμένος . . . εἶποι δ' ἂν τις οὐ γράψαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράψαι τὴν Εὐναπίου, τῷ συντόμῳ μόνον διαφέρουσαν, καὶ ὅτι οὐχ, ὥσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὕτος Στελίχωνα διασύρει· τὰ δ' ἄλλα κατὰ τὴν ἱστορίαν σχεδόν τι ὁ αὐτός, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν εὐσεβῶν βασιλέων διαβολαῖς. δοκεῖ δέ μοι καὶ οὗτος δύο ἐκδόσεις, ὥσπερ κἀκεῖνος, πεποιηκένας. ἀλλὰ τούτου μὲν τὴν προτέραν οὐκ εἶδον· ἕξ ὧν δέ, ἣν ἀνέγνωμεν, ἐπέγραφε 'νέας ἐκδόσεως', συμβαλεῖν ἦν καὶ ἑτέραν αὐτῷ, ὥσπερ καὶ τῷ Εὐναπίῳ, ἐκδεδόσθαι.

Herm. Cardauns, diss. de reform. Bern. Bonn 1868. thes. V: *falso opinatur Photius à Zosimo — alteram operis editionem institutam esse.*

Zosimos entnahm die einleitung und die frühere kaiserzeit (I 1—46) aus der chronik des Dexippos (—270); die geschichte der jahre 270—404 (I 47 — V 25) aus Eunapios; 406 ff. aus Olympiodor. beziehung auf Polybios I 1. 27. V 20.

Verloren ist das ende des I. und der anfang des II. buchs (die geschichte der j. 282—305 z. a.), stücke aus den j. 401 und 405, V 22—23. 26; endlich der schlusz des werkes: VI 13 bricht ab im j. 410 bei den verhandlungen, welche der einnahme Roms durch Alarich vorausgingen.

Zosimos schrieb unter Theodosius II (408—450) gegen die mitte des V. jahrhunderts. vgl. Clinton FR. I 618.

Euagr. hist. eccl. III 40 εἴρηται Ζωσίμῳ, ἐνὶ τῶν τῆς ἐξαγίστου καὶ μιαρᾶς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας . . c. 41 πολλοῖς ὕστερον χρόνοις ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, μέχρις οὗ (ᾧν?) γέγραφας ἢ καὶ μετ' αὐτοὺς γεγυνώς. cf. V 24 Ζωσίμῳ ἱστόρηται μέχρις Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου· καὶ ὅσα μετ' αὐτοὺς συνείλεκται Πρίσκῳ τῷ ῥήτορι καὶ ἑτέροις.

Zos. I 58 (273) ἡ μὲν οὖν εἰς Ῥωμαίους εὐμένεια τοῦ θείου τῆς ἱερᾶς ἀριστείας φυλαττομένης τοιαύτη. ἐπειδὴν δὲ εἰς ἐκείνους ἀφίκωμαι τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ κατὰ βραχὺ βαρβαρωθεῖσα εἰς ὀλίγον τι, καὶ αὐτὸ διαφθαρέν, περιέστη, τηρικαῦτα καὶ τὰς αἰτίας παραστήσω τοῦ δυστυχήματος καὶ τοὺς χρησμούς ὡς ἂν οἷός τε ᾧ παραθήσομαι τοὺς τὰ συννεχθέντα μνηύσαντας.

§ 118. IV 21 (377) wird prophezeit: ὅτι τε πληττόμενα καὶ μασιγοῦμενα διατελέσει τὰ πράγματα, ψυχροραγοῦσιν εἰκότα, μέχρις ἂν τῇ τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπιτροπευόντων κακία τελῶς φθαρείη . .

IV 59 (394) τοῦ θνηπολικοῦ θεσμοῦ λήξαντος καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τῆς πατρῴου παραδόσεως ἦν ἐν ἀμελείᾳ κειμένων, ἢ Ῥωμαίων ἐπικράτεια κατὰ μέρος ἐλαττωθεῖσα βαρβάρων οἰκητήριον γέγονεν ἢ καὶ τέλεον ἐκπεσοῦσα τῶν οἰκητόρων εἰς τοῦτο κατέστη σχήματος, ὥστε μηδὲ τοὺς τόπους ἐν οἷς γερόνασιν αἱ πόλεις ἐπιγινώσκειν (vgl. von den östlichen grenzlanden III 32 z. e.). ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοῦτο τ' ἔχης κατενεχθέντα δείξει σαφῶς ἢ κατὰ μέρος τῶν πραγμάτων ἀφήγησις.

§ 119. 4) Priscus von Panion (in Thrakien an der Propontis).

Fragmente scr. h. Byz. ed. Niebuhr I p. XXVIII. 137. Müller FHG IV 69. V 24. L. Dindorf hist. Gr. m. I 275.

Suidas: Πρίσκος Πανίτης σοφιστής, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (408—450). ἔγραψεν Ἱστορίαν Βυζαντιακὴν καὶ τὰ κατὰ Ἀττίλαν ἐν βιβλίοις η', Μελέτας τε ῥητορικὰς καὶ Ἐπιστολάς.

Euagr. hist. eccl. I 17 ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις ὁ πολὺς τῷ λόγῳ πόλεμος ἐκεκίνητο Ἀττίλα τοῦ τῶν Σκυθῶν βασιλέως, ὃν περιέρχων καὶ ἐς τὰ μάλιστα λογίως Πρίσκος ὁ ῥήτωρ γράφει . . vgl. II 16 z. a. Chronic. Pasch. a. 459 p. 588 Bonn. περὶ οὗ πολέμου (des Attila) συνεγράψατο ὁ σοφώτατος Πρίσκος ὁ Θραξ . .

Priscus war begleiter des Maximinus, namentlich auf dessen gesandtschaft zu Attila 448 (fr. 8). Seine geschichte wird in den Constantinianischen excerpten als Ἱστορία Βυζαντικὴ und Γοτθικὴ citiert. Sie umfasst gleichmäszig die begebenheiten des ostens und des westens von ca. 433—474.

Priscus hatte auch Cassiodor als quelle gedient (*Priscus historicus* Iorn. c. 24. 34. 35. 42. 49) und ist von Eustathios und von Ioannes von Antiochia ausgezogen worden. Vgl. Ad. Köcher, de Ioanne Antioch. Bonn 1871. S. 34—38.

Niebuhr a. a. O. p. XXVIII *longe optimus omnium sequioris aevi historicorum; ingenio, fide, sapientia nulli vel optimorum temporum posthabendus.*

§ 120. 5) Malchos von Philadelphiea in Syrien.

Fragmente scr. hist. Byz. I p. XXX. 229. ed. Niebuhr. Müller FHG IV 111. Dindorf hist. Gr. m. I 383.

Suidas: *Μάλχος Βυζάντιος σοφιστής· ἔγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ ἕως Ἀναστασίου (491), ἐν ἧ τὰ κατὰ Ζήνωνα καὶ Βασιλίσκου, καὶ τὸν ἔμπρησμον τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης (476) καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀύγουστείου καὶ ἄλλα τινὰ διεξέροχεται μάλα σεμνῶς καὶ τραγωδίας δίκην ἀποθρηνῶν αὐτά.*

Phot. bibl. cod. 78, p. 54 ἀνεγνώσθη Μάλχου σοφιστοῦ Βυζαντιακὰ ἐν βιβλίοις ζ'. ἄρχεται μὲν ἐξ οὗ Λέοντα τὸν βασιλέα ἢ νόσος ἐπέβη, τούτῳ δὲ τῆς βασιλείας ἔτος ἑπτακαδέκατον (473/4) παρετείνετο· διέροχεται δὲ τὴν τε Ζήωνος ἀνάορησιν καὶ . . . . ταῦτα διεξιὼν διέξεισι καὶ τὰ ἐπὶ Ῥώμης καὶ τέλος τοῦ ἐβδόμου λόγου ποιεῖται τὸν Νέπωτος θάνατον (480) . . . οὗτοι οἱ ἑπτὰ τῆς ἱστορίας λόγοι καὶ προηγουμένους ὑποφαίνουσιν αὐτῷ λόγους ἄλλους διαπεπονησθαι· καὶ ἡ ἀπαρχὴ δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου λόγου τοῦτο παραδηλοῖ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπομένους, εἰ τὸ ζῆν προσῆν τῷ συγγραφεῖ, ὡς τοῦ ἐβδόμου λόγου τὸ πέρας ἐνδείκνυσιν.

ἔστι δ' ὁ συγγραφεὺς Φιλαδελφεύς, εἴ τις ἄλλος, κατὰ συγγραφὴν ἱστορίας ἄριστος . . . καὶ ὅλως κανὼν ἐστὶν ἱστορικοῦ λόγου. σοφιστῆς δ' ἦν τὸ ἐπιτήδευμα καὶ ῥητορικῆς εἰς ἄκρον ἐλλητικῶς, καὶ τὴν θρησκείαν οὐκ ἔξω τοῦ χριστιανικοῦ θιάσου.

§ 121. 6) Candidus der Isaurier.

Fragmente scr. hist. Byz. I 472. Müller FHG IV 135. Dindorf hist. Gr. m. I 441.

Phot. bibl. cod. 79 p. 55 ἀνεγνώσθησαν Κανδίδου ἱστορίας λόγοι γ'. ἄρχεται μὲν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς Λέοντος ἀναορήσεως (457) . . . τελευτᾷ δ' εἰς τὴν ἀναγόρευσιν Ἀναστασίου (491). ἔστι δὲ πατρίδος μὲν Ἰσαυρίας, ὡς αὐτὸς φησι, τῆς τραχείας· ἐπιτήδευμα δὲ ἔσχευ ὑπογραφεὺς τῶν ἐν Ἰσαύροις πλεῖστου ἰσχυσάντων. τὴν δὲ θρησκείαν Χριστιανὸς ἦν καὶ ὀρθόδοξος . .

Auszüge aus Candidus in den fragmenten des Ioannes von Antiochien: Köcher a. a. o. s. 40. 63.

§ 122. 7) Eustathios von Epiphaneia in Syrien.

Fragmente Müller FHG IV 138. Dindorf hist. Gr. min. I 354.

Suidas: *Εὐστάθιος Ἐπιφανεύς Χρονικὴν ἐπιτομὴν τῶν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀναστασίου βασιλείως ἐν τόμοις θ' (ἐν τόμοις εἴκοσι Eudocia), καὶ ἄλλα τινά.*

Eustathios war eine hauptquelle für Euagrius. s. dessen kirchengesch. V 24, nach aufzählung älterer geschichtschreiber von Moses bis Zosimos und Priscus: *ἅπερ ἅπαντα Εὐσταθίῳ τῷ Ἐπιφανεῖ ἐπιτέμνεται πανάριστα ἐν δύο τεύχεσιν, ἐνὶ μὲν ἕως ἀλώσεως Ἰλίου, τῷ δὲ ἑτέρῳ ἕως δωδεκάτου ἔτους τῆς Ἀναστασίου βασιλείας (502).*

Eustathios starb über der geschichte des 502 begonnenen Perserkrieges: *Euagr. I 19 Εὐσταθίῳ τῷ ἐξ Ἐπιφανείας τῷ Σύρω, ὃς καὶ τὴν ἄλωσιν Ἀμίδης συνεγράψατο. III 37. Io. Malalas p. 399, 3 περὶ οὗ πολέμου Εὐστάθιος ὁ σοφώτατος χρονογράφος συνεγράψατο, ὅστις καὶ εὐθέως ἐτελεύτησε μηδὲ εἰς τέλειον τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ συντάξας.*

§ 123. 8) Hesychios von Milet.

Fragmente Müller FHG IV 143. Vgl. A. Daub jhb. suppl. XI 405.

Suidas: *Ἡσύχιος Μιλήσιος, υἱὸς Ἡσυχίου δικηγόρου καὶ Φιλοσοφίας, γεγωνὸς ἐπὶ Ἀναστασίου βασιλείως, ἔγραψεν Ὀνοματολόγον ἢ πίνακα τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστώων, οὗ ἐπιτομὴ ἐστὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, καὶ Χρονικὴν ἱστορίαν, ἣν διείλεν εἰς 5' διαστήματα (οὕτω γὰρ καλεῖ ἕκαστον βιβλίον) . . ἕως τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τοῦ ἐπονομαζομένου Δικόρου († 518). . .*

Photios cod. 69 p. 34 *ἀνεγνώσθη μοι βιβλίον ἱστορικὸν ὡς ἐν συνόψει κοσμικῆς ἱστορίας· ὁ δὲ συγγραφεὺς Ἡσύχιος ὁ Ἰλλοῦστριος, Μιλήσιος μὲν ἐκ πατρίδος, παῖς δὲ Ἡσυχίου καὶ Φιλοσοφίας, καθ' ὃ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου μετὰ τοῦ ἱστορίας Ῥωμαϊκῆς τε καὶ παντοδαπῆς τυγχάνει. ἄρχεται μὲν οὖν ἀπὸ τῆς τοῦ Βήλου τοῦ Ἀσσυρίων βασιλείως βασιλείας, κάτεισι δὲ μέχρι τῆς τελευτῆς Ἀναστασίου . . διαιρεῖται δὲ αὐτῷ τὸ σπούδασμα εἰς τμήματα 5' . . .*

ἀνεγνώσθη δὲ μοι καὶ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ βίβλος, ἐν ἧ περιείχετο τὰ τε Ἰουστίνῳ προαχθέντα (518—527), ὅπως τε Ἀναστασίου τελευτήσαντος αὐτὸς ἀνερορήθη· εἶτα καὶ τὴν

Ἰουστινιανοῦ τοῦ μετὰ Ἰουστίνου ἔστιν ἀνάρρησιν κατιδεῖν § 123. καὶ τὰς ἄλλας πράξεις μέχρις ἐτῶν τινῶν (τριῶν? IBekker) τῆς αὐτοῦ βασιλείας . .

Aus dem VI. buche ist der abschnitt von der gründung des neuen Roms durch Constantin erhalten, mit dem excurs über die ältere geschichte von Byzantion: § 2 λεκτέον δὲ ἡμῖν, ὅπως τε ἐξ ἀρχῆς γέγονε καὶ ὑπὸ τίνων ἀποκρίσθη, ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τὴν ὑπόθεσιν ποιούμενοις . .

Eine fälschung neuerer zeit ist die schrift περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμπάντων σοφῶν. s. K. Lehrs Rh. Mus. XVII 453. 1862. die Pindarscholien Leipz. 1873 s. 158. ausg. v. Jo. Flach. Leipz. 1880.

§ 124. 9) Petrus Patricius.

Fragmente scr. h. Byz. ed. Niebuhr I p. XXI. 137. Müller FHG IV 181. Dindorf hist. Gr. min. I 425.

Petrus ward von Justinian 534 zu dem Ostgothenkönige Theodahat gesandt, 535—538 von den Ostgothen gefangen gehalten; wurde 538 zum magister officiorum, 550 zum patricius erhoben; war 550, 562, 563 als kaiserlicher gesandter bei dem Perserkönige Chosroës und starb bald darauf.

Suidas: Πέτρος ὁ ῥήτωρ, ὁ καὶ Μάγιστρος, ἱστορικός . . . ἔγραψεν Ἱστορίας καὶ Περὶ πολιτικῆς καταστάσεως.

Ioa. Lyd. de mag. II 25. 26 über die magistri: ἀρκέσει πρὸς διδασκαλίαν Πέτρος ὁ πάντα μεγαλόφρων καὶ τῆς καθόλου ἱστορίας ἀσφαλῆς διδάσκαλος, δι' ὧν αὐτὸς ἐπὶ τοῦ λεγομένου μαγιστερίου ἀνεγράψατο . . .

Petrus schrieb ἱστορίας von Augustus ab, deren fragmente bis Julian reichen.

Ferner verfaszte Petrus einen bericht über seine gesandtschaft zu Chosroës, den Menandros benutzte: fr. 12 εἰ δέ γε ἄρα βούλεται τις τὰ ὅσα Περσῶν βασιλεὺς (Χοσρόης) καὶ Πέτρος τηνικαῦτα ἀκριβολογησαμένῳ ἦσθην εἰδέναι, ἀναλεξάσθω ταῦτα ἐκ τῆς αὐτοῦ Πέτρου συναγωγῆς· ἅπαντα γὰρ αὐτῷ ἀναγέγραπται ἐς τὸ ἀκριβές . . .

Prokop. goth. 1, 3 ὁ βασιλεὺς Πέτρον, Ἰλλυριὸν τὸ γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὀρμώμενον, ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς ἔστειλεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν ἐν Βυζαντίῳ ῥητόρων . . anecd. 24.

§ 125. 10) Prokopios von Caesarea.

Scr. hist. Byz. Paris. 1662. Bonn 1833—38 (voll. III, v. Wilh. Dindorf).
vgl. W. S. Teuffel, Studien z. gr. u. röm. G. Leipz. 1871 s. 191.
Fel. Dahn, Pr. v. Caes. Berlin 1865. Aug. Auler de fide Pr. Caes.
in II bello Persico Iustiniani I imp. enarrando. Bonn 1876.

Suidas: Προκόπιος Ἰλλούστριος Καισαρεὺς ἐκ Παλαιστίνης, ῥήτωρ καὶ σοφιστής, ἔγραψεν Ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἡγουν τοὺς πολέμους Βελισαρίου πατρικίου, τὰ κατὰ Ῥώμην καὶ Αἰβύην πραχθέντα. γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως (527—565), ὑπογραφεὺς χρηματίσας Βελισαρίου καὶ ἀκόλουθος κατὰ πάντας τοὺς συμβάντας πολέμους τε καὶ πράξεις τὰς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσας. ἔγραψε καὶ ἕτερον βιβλίον, τὰ καλούμενα Ἀνέκδοτα, τῶν αὐτῶν πράξεων, ὡς εἶναι ἀμφοτέρω βιβλία θ'.

Ἵτι τὸ βιβλίον Προκοπίου τὸ καλούμενον Ἀνέκδοτα φύγους καὶ κωμῆδιαν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως περιέχει καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Θεοδώρας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ.

Prokopios schrieb 1. römische geschichte vornehmlich der Zeit Justinians I in acht büchern, und zwar b. I. II die Perserkriege. III. IV den Vandalenkrieg. V—VIII den Gothenkrieg (bis 553).

2. περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων 6 b., über die bauten Justinians.

3. ἀνέκδοτα 1 b., 558 herausgegeben.

Procop. bell. Pers. I 1 p. 5 P. Προκόπιος Καισαρεὺς τοὺς πολέμους ξυνέγραψε, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε τούς τε ἐφούς καὶ ἐσπερίους, ὡς μὴ ἔργα ὑπερμεγέθη ὁ μέγας αἰὼν λόγου ἔρημα . . . ἐξίτηλα θῆται . .

de aedif. I prooem. p. 2^d. ἐν χρόνῳ τῷ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς γέγονεν, ὃς τὴν πολιτείαν πλημμυελῶς κινουμένην παραλαβὼν μεγέθει μὲν αὐτὴν μείζω τε καὶ πολλῷ ἐπιφανεστέραν εἰργάσατο, ἐξελάσας ἐνθένδε τοὺς ἐκ παλαιοῦ βιασαμένους αὐτὴν βαρβάρους, ὥσπερ μοι λεπτολογουμένῳ ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν πολέμων δεδηλωται λόγοις . . . τὰ νῦν δέ, ὥσπερ εἶπον, ἐπὶ τὰς οἰκοδομίας τούτου δὴ τοῦ βασιλέως ἰτέον, ὡς μὴ ἀπιστεῖν τῷ τε πλήθει καὶ τῷ μεγέθει

ἐς τὸν ὄπισθεν χρόνον τοῖς αὐτὰ θεωμένοις ξυμβαίη, ὅτι δὴ § 125. ἀνδρὸς ἐνὸς ἔργα τυγχάνει ὄντα.

Anektd. prooem. (III p. 2^a) . . ἀλλὰ καὶ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις εἰρημένων ἀποκρούσασθαι τὰς αἰτίας ἠναγκάσθην. τὰ τότε δ' οὖν τέως ἄρρητα μείναντα καὶ τῶν ἔμπροσθεν δεδηλωμένων ἐνταῦθά μοι τοῦ λόγου τὰς αἰτίας σημῆναι δεήσει.

§ 126. 11) Agathias aus Myrina in Aeolis (ca. 536—582).

Ἱστορίαι 5 bb.

Ausg. scr. hist. Byz. Paris 1660. B. G. Niebuhr. Bonn 1828. L. Dindorf. hist. Gr. min. II 132. 1871. vgl. W. S. Teuffel a. a. o. S. 237.

Suidas: Ἀγαθίας σχολαστικὸς Μυριναῖος, ὁ γράψας τὴν μετὰ Προκόπιον ἱστορίαν τὸν Καισαρέα, τουτέστι τὰ κατὰ Ναρσῆν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὰ ἐν Λαζικῇ καὶ Βυζαντίῳ. οὗτος συνέταξε καὶ ἕτερα βιβλία, ἔμμετρά τε καὶ καταλογάδην, τὰ τε καλούμενα Δαφνιακὰ καὶ τὸν Κύκλον τῶν νέων ἐπιγράμμάτων, ὧν αὐτὸς συνῆξεν ἐκ τῶν κατὰ καιρὸν ποιητῶν (Agath. hist. prooem. p. 3^e. ἐπιγράμματα bei Dindorf p. 393—432). συνῆκμασε δὲ Παύλῳ τῷ σιλεντιαρίῳ καὶ Μακεδονίῳ τῷ ὑπάτῳ καὶ Τριβουνιανῷ ἐπὶ τῶν Ἰουστιανοῦ χρόνων.

Agathias schrieb als fortsetzung der historien Prokops die geschichte der jahre 552—558.

Prooem. p. 5^e. ἐμοὶ Ἀγαθίας μὲν ὄνομα, Μύρινα δὲ πατρίς, Μεμνόνιος δὲ πατήρ, τέχνη δὲ τὰ Ῥωμαίων νόμιμα καὶ οἱ τῶν δικαστηρίων ἀγῶνες.

p. 7^e. μὴ πρότερον ἐς τὸ ξυγγράφειν προῆγμαί ἢ μόνον ἐξ ὅτου Ἰουστίνος ὁ νέος τὴν αὐτοκράτορα μετῆλθεν ἀρχὴν, Ἰουστινιανοῦ τεθνηκότος (565) . . . τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους γεγεννημένων ἐπειδὴ Προκοπίῳ τῷ ῥήτορι τῷ Καισαρείᾳθεν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγέγραπται, παριτέον ἐκεῖνα ἔμοιγε . . . τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνον ὡς οἶόν τε διεξιτέον. vgl. II 19. IV 15.

Agathias benutzte persische annalen: II 27. IV 24 ff. c. 30 p. 141^e εἰ καὶ Προκοπίῳ τῷ ῥήτορι (Pers. I. I) ἔνια τῶν ἐπὶ Καβάδῃ ἀφηγηθέντων ἐτέρως ἀπήγγελλται, ἀλλ' ἡμῖν ἀκολουθητέον τοῖς Περσικοῖς χρονογράφοις καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων ὡς ἀληθεστέρων ἀντιληπτεόν.

III 5 Στεφάνου τοῦ θεσπεσίου ἱερὸν . . . ὃν δὴ πρῶτον

§ 126. *πάλαι φασὶν ὑπὲρ τῶν Χριστιανοῖς ἄριστα δοκούντων ἐθελουτὴν διακινδυνεύσαντα ὑπὸ τῶν ἐναντίων καταλευσθῆναι.*

§ 127. 12) Menander Protector.

Fragmente scr. hist. Byz. I XXXII. 279. Bonn 1827. Müller FHG. IV 200. LDindorf a. a. o. II 192.

Menander setzte die geschichte des Agathias fort bis zum tode des kaisers Tiberius, 558—582.

Suidas: *Μένανδρος Προτίκτωρ Ἱστορικός, ὃς λέγει περὶ ἑαυτοῦ· ἐμοὶ πατὴρ Εὐφρατᾶς ἐκ Βυζαντίου ὀρμώμενος ἦν· οὗτος δὴ οὖν ἤκιστα τῆς τῶν λόγων μετειλήχει παιδείας. . . ὠρμήθη ἐπὶ τήνδε τὴν συγγραφὴν, ἄρξασθαι μετὰ τὴν ἀποβίωσιν Ἀγαθίου καὶ τῆς ἱστορίας ποιήσασθαι τὴν ἀρχὴν (διαδοχὴν I. Bekker).*

Die historien des Menander wurden bald nach dem ende des kaisers Phokas 610 fortgesetzt von Theophylaktos ὁ Σιμοκάττης in acht büchern bis zum tode des kaisers Mauritius 602 (ausg. v. I. Bekker, Bonn 1834).

13) Theophanes von Byzantion schrieb die geschichte der unter den kaisern Justinus II und Tiberius von 566—581 geführten Perserkriege in 10 büchern, von denen nur der auszug in Photios bibl. cod. 64 s. 26 erhalten ist.

Vgl. Müller FHG. IV 270. LDindorf a. a. o. I 446.

§ 128. 14) Ioannes von Epiphaneia.

Müller FHG. IV 272.

Euagr. kirchengesch. V 24 *Προκοπίῳ δὲ τῷ ῥήτορι πεποιήται τὰ ἐξ ἐκείνου (Ἀναστασίου) ἕως τῶν Ἰουστινιανοῦ χρόνων· καὶ τὰ ἐχόμενα δὲ τούτων Ἀγαθία τῷ ῥήτορι καὶ Ἰωάννῃ ἐμῷ τε πολίτῃ καὶ συγγενεῖ καθ' εἰρημὸν ἱστóρηται μέχρι τῆς Χοσρόου τοῦ νέου πρὸς Ῥωμαίους φυγῆς (590) καὶ τῆς εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἀποκαταστάσεως. . . εἰ καὶ μήπω ἔτυχον ἐκδεδωκότες (vgl. IV 24 πέπρακται δὲ καὶ ἕτερα τῷ Ναρσῆ. . . ἄπερ Ἀγαθία μὲν γέγραπται τῷ ῥήτορι, οὐπω δὲ ἐς ἡμᾶς ἀφῖκται).*

Das einzige im cod. Vatic. 1056 erhaltene fragment ist zuerst herausgegeben von K. Bened. Hase im anhang zu Leo Diaconus. Paris 1819. fol. p. 171. vgl. p. XIII.

Ἰωάννου σχολαστικοῦ καὶ ἀπὸ ἐπάρχων Ἐπιφανέως περὶ

τῆς τοῦ νέου Χοσροῦ προσχωρησέως πρὸς Μαυρίκιον τὸν § 128.
Ῥωμαίων ἀντοκράτορα ἱστοριῶν τόμος α΄.

§ 129. 15) Stephanos von Byzantion verfaszte Ἐθνικά in alphabetischer folge, von denen in der vollständigen fassung erhalten sind: Δύμη—Δώτιον p. 240, 1—258, 9 Meineke, das übrige meistens nur in dürftigem und lückenhaftem auszuge.

Ausg. v. Abr. Berkel Leiden, 1688 u. 1694. fol. c. annot. L. Holstenii, Abr. Berkelii et Th. de Pinedo ed. Guil. Dindorf. 4 voll. Leipzig 1825. Ant. Westermann eb. 1839. ex rec. Aug. Meinekii. Berlin 1849. vgl. Bened. Niese, de St. B. auctoribus. I. Kiel 1873.

p. 47, 19 M. περὶ τοῦ Αἰθιοπίσσα πλατύτερον ἐν τοῖς τῶν Ἐθνικῶν προτεχνολογήμασιν εἶρηται.

Cod. S. p. 258, 9 adn. Mein.: Στεφάνου γραμματικοῦ Κωνσταντινουπόλεως περὶ πόλεων νήσων τε καὶ ἐθνῶν, δήμων τε καὶ τόπων καὶ ὁμωνυμίας αὐτῶν καὶ μετωνομασίας καὶ τῶν ἐντεῦθεν παρηγημένων ἐθνικῶν τε καὶ τοπικῶν καὶ κτητικῶν ὀνομάτων βιβλίον ια΄. οὗ τὰ κεφάλαια ταῦτα κτέ.

Cod. R. p. 592, 17 vor Συράκουσαι: βιβλίον να΄. p. 627, 6 vor Τιτωνεύς· ἀρχὴ βιβλίον νβ΄.

Tzetzes Chil. III 100, 815 τῷ περὶ νήσων, πόλεων καὶ δήμων τε βιβλίῳ | Στέφανος ὁ Βυζάντιος . . γράφει . .

Eustath. z. Dionys. Perieg. 694 (II 341 M.) ὁ τὰ Ἐθνικά γράφας.

Suidas: Ἐρμόλαος γραμματικὸς Κωνσταντινουπόλεως, γράφας τὴν ἐπιτομὴν τῶν Ἐθνικῶν Στεφάνου γραμματικοῦ, προσφωνηθεῖσαν Ἰουστινιανῷ τῷ βασιλεῖ. vgl. Meineke zu p. 61, 4. 5. 93, 1—4.

§ 130. 16) Die fortsetzungen der kirchengeschichte des Eusebios (§ 102).

Ausg. v. Henr. Valesius. Paris 1668 und 1686. fol. Will. Reading. III voll. Cambr. 1720. fol.

Euagr. kirchengesch. V 24 σὺν θεῷ δὲ ἡμῖν καὶ τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εὐσυνόπτως ἀπόκειται διὰ τῶν ἱστορημένων μέχρι μὲν οὖν Κωνσταντίνου Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου, ἐξ ἐκείνου δὲ μέχρι Θεοδοσίου τοῦ νέου Θεοδοσήτῳ Σωζομένῳ τε καὶ Σωκράτει καὶ ὧν ὁ παρῶν ἡμῖν ἐξέλεξε πόνος.

§ 130. a. Sokrates scholasticus. 7 bb. von 306—439, schrieb unter Theodosius II.

Phot. bibl. cod. 28 p. 6^a ἀνεγνώσθη Σωκράτους ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἐφεξῆς οὕσα τῆς Εὐσεβίου . . . ἡ δὲ φράσις οὐθὲν ἔχει ἀξιόλογον· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν οὐ λίαν ἐστὶν ἀκριβής.

b. Hermias Sozomenos widmete die kirchengeschichte von 324—415 in 9 bb. dem kaiser Theodosius II. 439. 443.

Phot. bibl. cod. 30 p. 6^a ἀνεγνώσθη Σαλαμάνου Ἐρμείου Σωζομένου σχολαστικοῦ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. . . . οὗτος δὲ δίκας ἦν λέγων ἐν Κωνσταντινουπόλει. ἔστι δὲ Σωκράτους ἐν τῇ φράσει βελτίων, διαφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ κατὰ τινὰς ἱστορίας.

Ausg. v. Hussey. London 1860. Migne patrol. gr. LXVII. Vgl. Rosenstein i. d. Forsch. z. DG I 167.

c. Theodoretos, bischof von Cyrus in Syrien, schrieb u. a. die kirchengeschichte in 5 b. von 325—429 in den jahren 443—450. Phot. bibl. cod. 31 p. 6^b.

d. Philostorgios aus Kappadokien, arianischen bekenntnisses, schrieb ebenfalls unter Theodosius II die kirchengeschichte von 300—425 in 12 b. von dieser ist nur ein von dem patriarchen Photios († 891) angefertigter auszug erhalten (zuerst hgg. von Jac. Gothofredus. Genf 1643.)

Phot. bibl. cod. 40 p. 8 ἀνεγνώσθη Φιλοστοργίου Ἀρειανοῦ τὴν θρησκείαν, ὡς δῆθεν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. ἱστορεῖ δὲ τὰναντία σχεδὸν ἅπαντα τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἱστορικοῖς.

e. Euagrius. Migne patrol. gr. LXXXVI 2.

Photios bibl. cod. 29 p. 6^a ἀνεγνώσθη Εὐαγρίου σχολαστικοῦ ἀπὸ ὑπάρχων, πόλεως δὲ Ἐπιφανείας τῆς κατὰ τὴν κοίλην Συρίαν, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν τόμοις 5, ἀρχὴν ποιουμένη τὸ τέλος τῆς Σωκράτους καὶ Θεοδορήτου ἱστορίας καὶ κατιοῦσα μέχρι τῆς βασιλείας Μαυρικίου, ἔτος δωδέκατον ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύοντος (431—593). ἔστι δὲ τὴν φράσιν οὐκ ἄχαρις, εἰ καὶ πῶς περιτεύεσθαι ἐνίοτε δοκεῖ· ἐν τῇ δὲ δογματῶν ὀρθότητι ἀκριβής τῶν ἄλλων μᾶλλον ἱστορικῶν. ἔχει δὲ καὶ χρήσεις περὶ εἰκόνων.

Euagrius, freund des patriarchen Gregorios (570—593),

schrieb zu Antiochia. vgl. AvGutschmid, grenzboten 1863 § 130. I 345.

Über die früheren kirchenhistoriker vgl. Nikephoros Kallisti I 1 p. 35 . . . ὃ γε μὲν *Εὐάγριος* . . . τῷ πλείστῳ μέρει πράξεισι διατρίβων ταῖς κοσμικαῖς, ἐκ τῶν *Εὐσταθίου τοῦ Σύρου, Ζωσίμου τε καὶ Πρίσκου καὶ Ἰωάννου, Προζοπίου τε τοῦ Καισαρέως, ἔτι δὲ καὶ Ἀγαθίου (?)*, τῶν κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐξείνων διαδοχὴν ῥητόρων καὶ ἐτέρων ἄλλων οὐκ ἀγεννῶν συγγραφέων τὰς ὕλας τῆς ὑποθέσεως ποριζόμενος.

§ 131. Mit Theophylaktos endet die politische, mit Euagrius die kirchliche geschichtschreibung.

Die reihe der byzantinischen chroniken eröffnet die weltchronik (*χρονογραφία*) des Ioannes Malalas (bis 565), welcher unter Justinus II. (565—578) schrieb.

Vgl. L. Dindorf, praef. ed. Malalae Bonn. 1831 p. VI. Köcher, de Ioanne Ant. p. 6. Mommsen Hermes VI 381. vgl. Gutschmid a. a. o.

§ 132. Chronicon Paschale (auch fasti Siculi; chr. Alexandrinum, Antiochenum u. a. genannt) verfasst im 20. jahre des kaisers Heraklios 629, 630; am schlusse beim j. 628 verstümmelt.

Ausg. v. DuCange Paris 1688 fol. L. Dindorf. 2 voll. Bonn 1829. Vgl. Clinton FR. II 209. Ideler chronol. II 350. 462.

Über die den lateinischen fasten des Idatius entsprechenden consularfasten (o. s. 7. 173) s. Mommsen chron. 113. CIL I p. 484.

Angehängt ist ein verzeichnis der römischen kaiser bis 1042.

Georgios Syncellos stand in diensten des patriarchen Tarasios von Constantinopel. Er verfaszte um 808 *ἐκλογὴ χρονογραφίας* nach Anianos, Iulius Africanus, Panodoros u. a. bis 284 n. Chr.

Ausg. v. I. Goar. Paris 1652. fol. Wilh. Dindorf. 2 voll. Bonn 1829. vgl. Ideler a. a. o. II 452. 455. Clinton FR I 381. II 335.

§ 133. Bruchstücke älterer geschichtschreiber nahm der mönch Ioannes von Antiochia im 7. jhdt. in seine *ἀρχαιολογία* auf. Müller FHG IV 535. V 27. L. Dindorf, jhb. 1869 s. 119. Adolf Köcher, de Ioannis Antiocheni aetate fontibus auctoritate. Bonn 1871. Th. Mommsen Hermes VI 82. 324.

Der kaiser Constantinus VII Porphyrogennetos (913—959) liesz auszüge aus den griechischen historikern von Polybios bis Ioannes von Antiochia nach 53 rubriken anfertigen: *κεφαλαιωδῶν ὑποθέσεων βιβλία νγ'. α' περὶ βασιλέων ἀναγορεύσεως*. Von diesen excerpten sind z. t. erhalten die abschnitte 27, *περὶ πρόσεβων* (zuerst herausgegeben von Fulvius Ursinus. Antwerp. 1582 und Dav. Höschel. Augsb. 1603. 4). 50 *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* (Henr. Valesius. Paris 1634. 4) *περὶ γνωμῶν* (Ang. Mai ser. vet. n. coll. II. Rom 1827). *περὶ ἐπιβουλῶν* (Müller FHG II. IV. V. Aug. Feder. Darmst. 1848—55.) vgl. H. Nissen, untersuch. üb. d. qu. d. IV. u. V. dekade des Livius 1863 p. 3. Ernst Schulze de excerptis Constantinianis quaestiones criticae. Bonn 1866. prooem. cap. 27 p. 2 Hoeschel . . . εἰσὶ δὲ (οἱ λόγοι) ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων χρονικῶν· α' Πέτρου πατρικίου καὶ μαγίστρου. β' Γεωργίου μοναχοῦ χρονικῆς. γ' Ἰωάννου Ἀντιοχέως. δ' Διονυσίου Ἀλικαρνασέως ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας. ε'. ζ' Πολυβίου Μεγαλοπολίτου καὶ Ἀππιανοῦ. ζ' Ζωσίμου Ἀσκαλωνίτου. η' Ἰωσηποῦ ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας. θ' Διοδώρου Σικελιώτου. ι' Δίωνος Κοκκιανοῦ. ια' Προκοπίου Καισαρέως. ιβ' Πρίσκου ῥήτορος. ιγ' Μάλχου σοφιστοῦ. ιδ' Μενάνδρου Προτίκτορος. ιε' Θεοφυλάκτου ἀπὸ ἐπάρχων καὶ ἀντιγραφέως τοῦ Σιμοκάττου.

In dem prooemion b. Valesius p. 5 sind unter andern noch genannt: (γ) Ἰωάννου τοῦ ἐπίκλην Μαλέλα χρονικῆς. ζ' Νικολάου Δαμασκηνοῦ καθολικῆς ἱστορίας.

An beiden stellen fehlen Dexippos und Eunapios. statt des letzteren ist fälschlich Zosimos von Askalon genannt.

§ 134. Schriften über reichsverfassung. Rechtsbücher.

Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus orientis et occidentis ed. Ed. Böcking. Tomi II. Bonn 1839—53. O. Seeck. Berl. 1876 (accedunt Notitia urbis Cpolitanae et laterculi provinciarum), verfasst zwischen 411—413.

Ioannes Laurentius Lydus.

Ausg. I. L. L. de magistr. rom. I. III nunc primum in lucem editi a I. Dom. Fuss. praefatus est Car. Ben. Hase. Paris 1812. De ostentis una c. fragm. I. de mensibus ed. C. B. Hase. Paris 1824. De mensibus rec. W. Röther. Darmst. 1827. De ostentis ed. Curt Wachsmuth. Leipz. 1863. Ioa. Lyd. ex rec. I. Bekkeri. Bonn 1837 (scr. hist. Byz.). vgl. Hase comm. de I. L. L. (p. VI Bonn.). H. E. Dirksen, üb. d. hist. glaubwürdigkeit der berichte des I. L. verm. schr. Berlin 1811 I 50. I. F. Schultze, quaestiones Lydianae. Greifsw. 1862.

Ioannes Laurentius, zu Philadelphia in Lydien 490 geboren, in kaiserlichen diensten zu Constantinopel seit 511, 552 verabschiedet, schrieb nach dieser zeit:

1. *περὶ μηνῶν*, im auszuge und in fragmenten erhalten.
2. *περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας* 3 bb.
3. *περὶ διοσημείων*, vorn verstümmelt. vgl. OMüller, Etrusker III 2, 7 (s. 37 ff. Deecke).

Phot. bibl. cod. 180 p. 125^a *ἀνεγνώσθησαν Ἰωάννου Λαυρεντίου Φιλαδελφέως τοῦ Λυδοῦ πραγματεῖαι τρεῖς, Περὶ διοσημείων, Περὶ μηνῶν, Περὶ ἀρχῶν πολιτικῶν . . . τὴν δὲ θρησκείαν ὁ ἀνὴρ εἶοικε δεῖσιδαίμων εἶναι· σέβεται μὲν γὰρ τὰ Ἑλλήνων καὶ θειάζει, θειάζει δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα, μὴ διδοῦς τοῖς ἀναγνώσκουσιν ἐκ τοῦ ῥάστου συμβαλεῖν πότερον οὕτω νομίζων θειάζει ἢ ὡς ἐπὶ σκηνηῆς.*

Über seine lebensverhältnisse spricht Lydus de magistr. III 25—30.

Codex Theodosianus, publiciert von Theodosius II. 438; dazu novellae. ausg. von Jac. Gothofredus. 6 voll. Lyon 1655 fol. G. Hänel. Bonn. 1837—44.

§ 134. Das CORPVS IVRIS, bearbeitet unter Justinian I von Tribonianus († 545) und andern rechtsgelehrten enthält:

Codex Iustinianeus l. XII (529).

Digestorum iuris enucleati ex omni vetere iure collecti s. Pandectarum l. L.

Institutionum l. IV.

Novellae (*νεαροὶ διατάξεις*, authenticae).

Ausgaben von G. Haloander. 3 voll. Nürnberg. 1529. 4. Dion. Gothofredus. Genf 1583. 4. Lyon 1590 u. durch Jac. Gothofredus 1624 fol. Digesta rec. adsumpto in operis soc. P. Krügero, Th. Mommsen. 2 voll. Berl. 1870. 4. Institutiones rec. P. Krüger. ed. 2^a. eb. 1867. Novellae ord. chron. dig. C. E. Zachariae a Lingenthal. Leipz. 1881. Corpus iuris civilis rec. P. Krüger et Th. Mommsen. ed. 2. Berl. 1877.

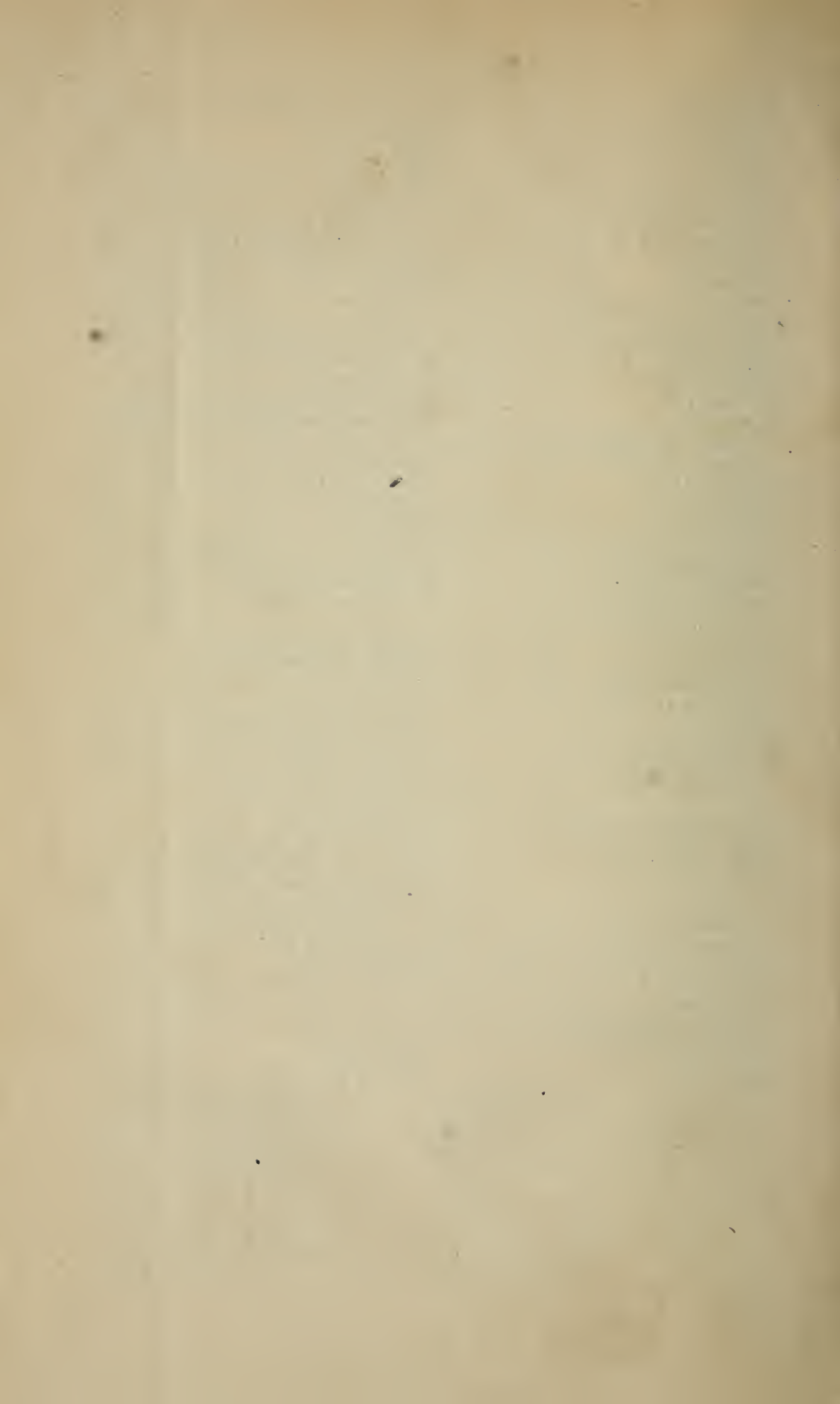
Register.

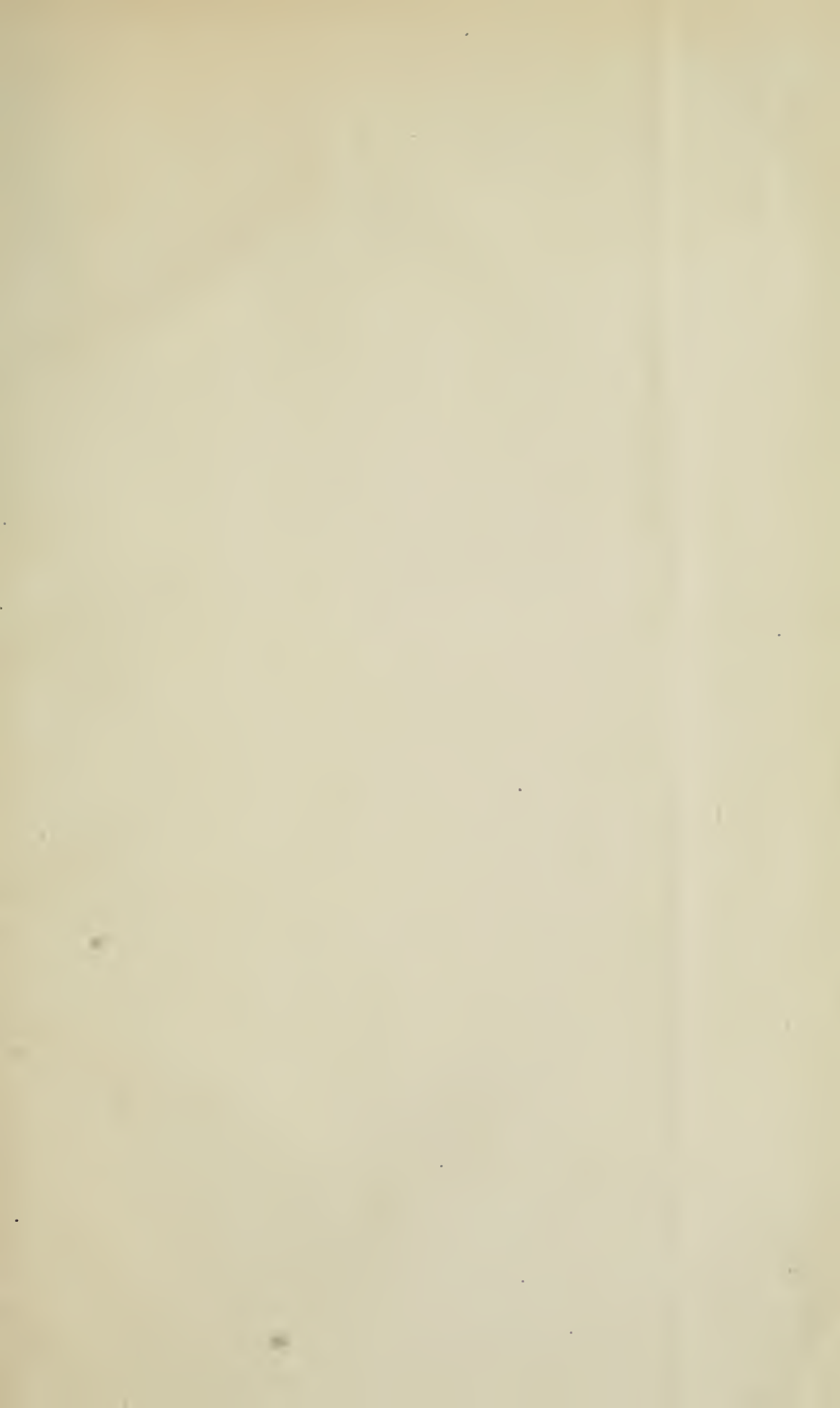

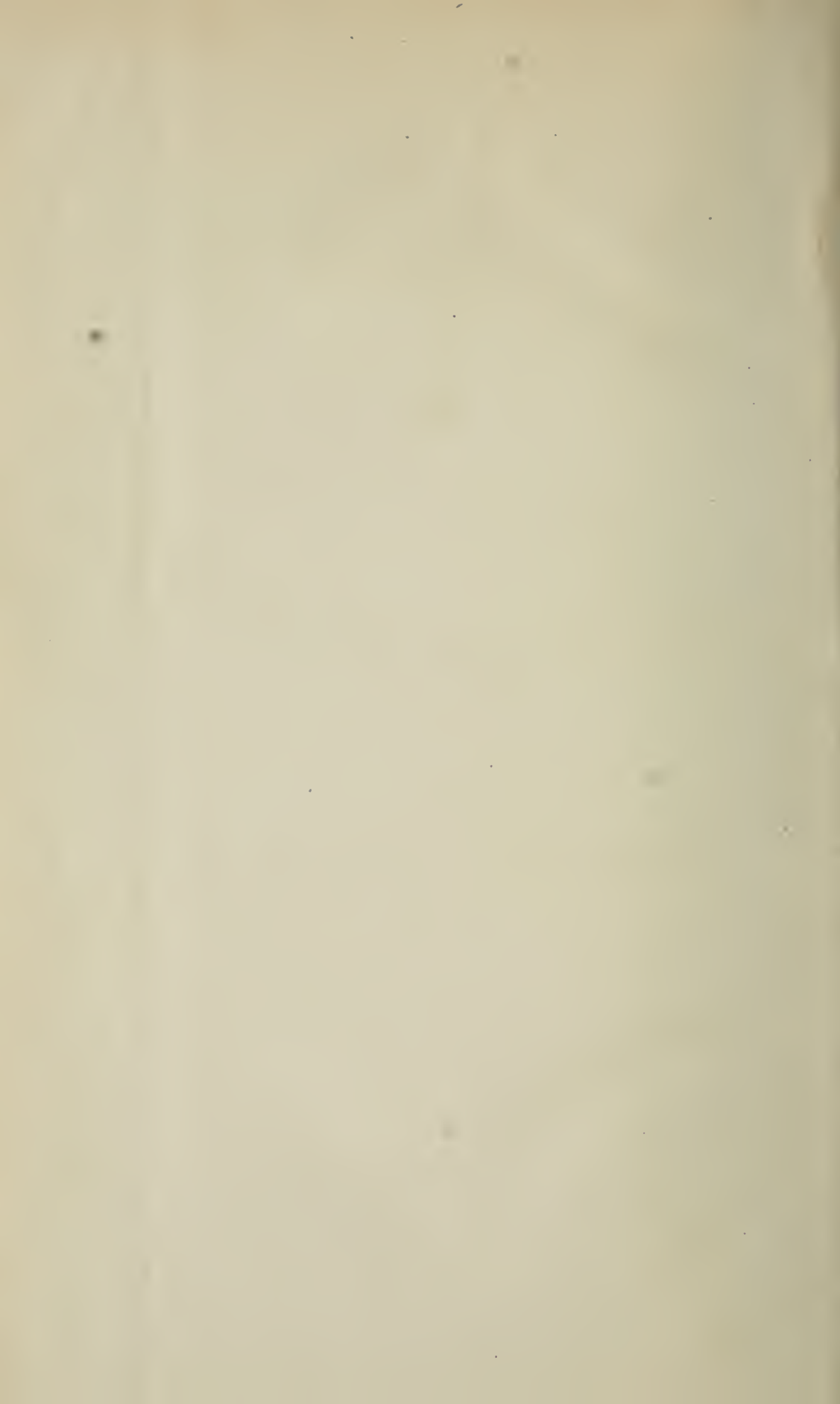
- C. Acilius 17.
Acta diurna 3.
Acta triumphorum 7.
Aelianos 149.
L. Aelius Stilo 70.
Q. Aelius Tubero 49.
Aelius Spartianus 132.
M. Aemilius Scaurus 51.
Aethicus 178.
Agathias 189.
M. Agrippa 98.
Agrippina 101.
Ammianus Marcellinus 137.
L. Ampelius 128.
Annales maximi 7.
Anonymus Cuspiniani 172. Raven-
nas 178. Valesii 175.
L. Antistius Vetus 102.
Apollinaris Sidonius 180.
Appianus 143.
Arrianus 138.
Q. Asconius Pedianus 120.
Asellio 37.
Asinius Quadratus 158.
C. Asinius Pollio 102.
Athenaeos 169.
Atticus 61.
Atticus Herodes 168.
Aufidius Bassus 104.
Augustus 98.
M. Aurelius 168.
Sex. Aurelius Victor 133.
Ausonius 170.
Avienus 114. 136.
Avitus 181.
- Bocchus 95.
Boethius 180.
M. Brutus 34. 37. 72.
- Cassiodorius Senator 173. 175.
Chronicon Paschale 193.
Chronicon vom j. 641 174.
Chronograph v. j. 354 132. 173.
L. Calpurnius Bibulus 101.
- L. Calpurnius Piso 30.
Candidus 185.
Capito 135.
Cassius Dio 150.
L. Cassius Hemina 23.
Castor 69.
M. Cato 20.
Catullus 73.
Censorinus 130.
L. Cincius Alimentus 15.
Claudianus 179.
Claudius der Kaiser 101.
Claudius Aelianos 149.
Claudius Ptolemaeos 147.
Q. Claudius Quadrigarius 42. 17.
C. Clodius Licinus 76.
M. Cluvius Rufus 105.
Codex Theodosianus 195.
L. Coelius Antipater 34.
Constantinus Porphyrogenetos 194.
Continuator Dionis 156.
Corippus 181.
Cornelia 64.
Cornelius Alexander Polyhistor 68.
Cornelius Bocchus 95.
M. Cornelius Fronto 127.
Cornelius Nepos 62.
P. Cornelius Scipio 16.
L. Cornelius Sisenna 40.
L. Cornelius Sulla 53.
Cornelius Tacitus 109.
Corpus Iuris 196.
A. Cremutius Cordus 103.
Q. Curtius Rufus 94.
- Denkwürdigkeiten 50. 98.
Dexippos 158.
Dicuil 178.
Dio Cassius 150.
Dio Chrysostomus 122.
Diodor 82.
Diogenes Laertios 168.
Dionysios von Byzantion 149.
Dionysios von Halikarnass 73.
Dionysios periegeta 114.

- Domitius Corbulo 102.
 Elogia 10.
 Q. Ennius 18.
 Ennodius 180.
 Euagrius 192.
 Eugippius 175.
 Eumenius 170.
 Eunapios 160.
 Eusebios 165.
 Eustathios 186.
 Eutropius 134.
 Excerpta barbari 163. Valesiana
 175.
 Q. Fabius Pictor 11. 69.
 M. Fabius Quintilianus 120.
 Fabius Rusticus 105.
 Fabulae praetextatae 18.
 C. Fannius 33.
 Fasti magistratuum 7. 9.
 Fenestella 118.
 Flavius Arrianus 138.
 Flavius Iosephus 107.
 Flavius Philostratus 169.
 Florus 127.
 Frontinus 96.
 Fronto 127.
 Furius Philocalus 132.
 Gaius 167.
 A. Gellius 128.
 Cn. Gellius 39.
 Georgius Syncellus 193.
 Granus Licinianus 128.
 Gregor von Tours 177.
 Hadrianus 126.
 Herodes Atticus 168.
 Herodianos 156.
 Hesychios 186.
 Hieronymus 166. fortsetzungen der
 chronik 172.
 Himerios 169.
 A. Hirtius 55.
 Horatius 123.
 Hyginus 119.
 Hyperochos 6.
 Idatius 173.
 Ioannes von Antiochia 194.
 Ioannes Biclariensis 174.
 Ioannes von Epiphaneia 190.
 Ioannes Laurentius Lydus 195.
 Ioannes Xiphilinos 154.
 Ioannes Zonaras 155.
 Iordanis 176.
 Iosephus 107.
 Isidorus von Sevilla 177.
 Itineraria 135.
 Iuba 88.
 Iulianus 169.
 Sex. Iulius Africanus 162.
 C. Iulius Caesar 55.
 Iulius Capitolinus 132.
 Iulius Florus 127.
 Sex. Iulius Frontinus 96.
 C. Iulius Hyginus 119.
 Iulius Obsequens 81. 126.
 Iulius Paulus 168.
 Iulius Pollux 168.
 C. Iulius Solinus 130.
 Iunius Cordus 131.
 M. Iunius Graecchanus 70.
 Iustinus 92.
 Iustus von Tiberias 107.
 Iuvenalis 125.
 Kirchenhistoriker 166. 191.
 Lactantius 165.
 Lampridius 132.
 Laudationes 10.
 Libanios 169.
 L. Licinius Lucullus 54.
 C. Licinius Macer 40. 47.
 C. Licinius Mucianus 102.
 T. Livius 76.
 Lucanus 124.
 C. Lucilius 70.
 Lukianos 168.
 Q. Lutatius Catulus 53.
 Macrobius 178.
 Malalas 193.
 Malchos 185.
 Marcellinus Comes 173.
 Marinos 147.
 Marius Aventicensis 174.
 Marius Maximus 130.
 Martialis 124.
 Memnon 97.
 Menander Protector 190.
 Merobaudes 179.
 Messalla Corvinus 100.
 Messalla, Vipstanus 102.
 Monumentum Ancyranum 99.
 P. Mucius Scaevola 7.
 Cn. Naevius 18.
 Nicomachi 78. 126.
 Nikolaos von Damascus 87.
 Nonius Marcellus 170.
 Notitia dignitatum 194.
 Olympiodoros 182.
 Optatianus Porphyrius 170.
 Orosius 112. 171.
 Ostertafeln 173.
 Ovidius 124.

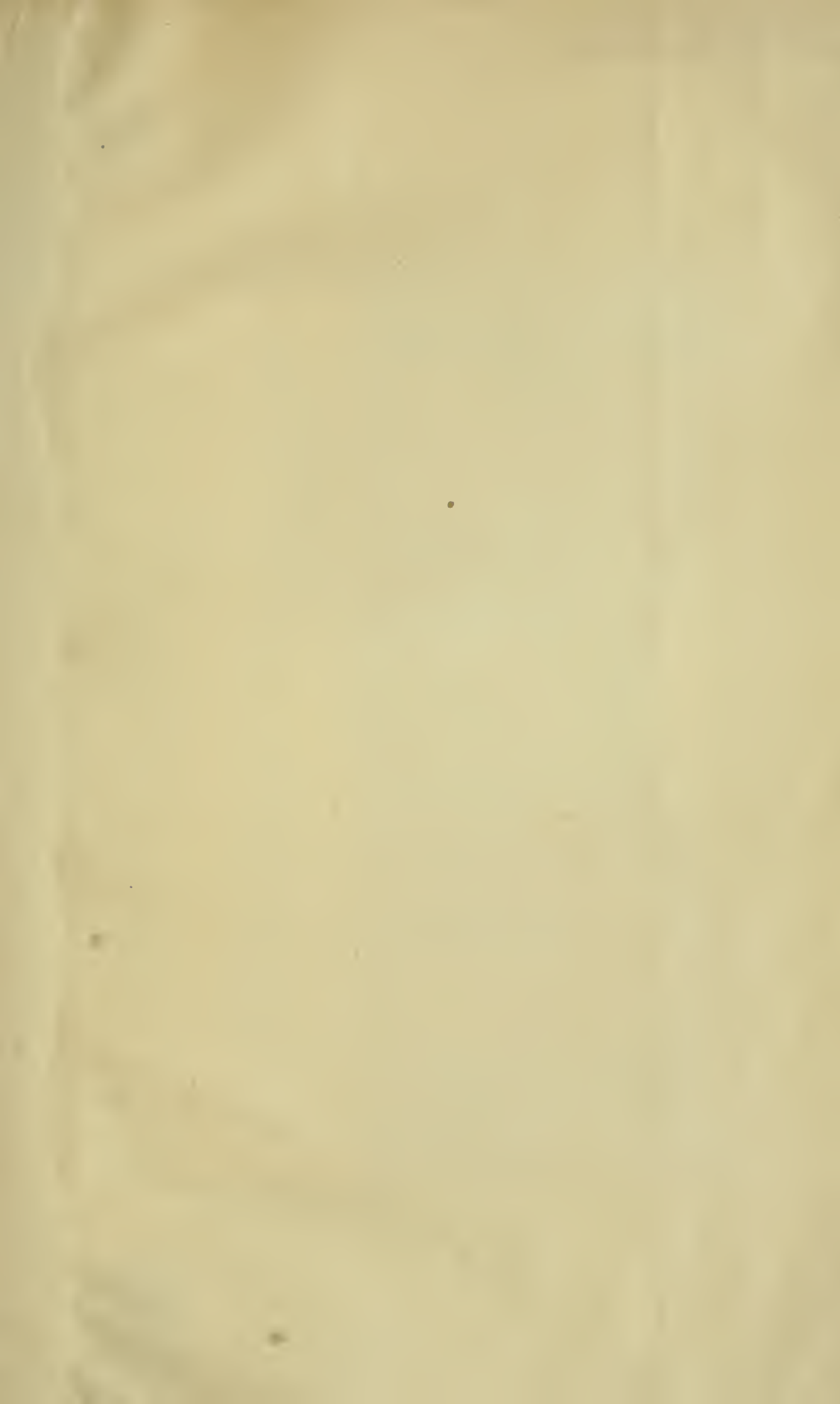
- Paianios 135.
 Pamphila 121.
 Panegyriker 170.
 Panodoros 181.
 Papinianus 167.
 Paulus Claudius 41.
 Pausanias 148.
 Periochae Livii 81. 126.
 Periplus 114.
 Persius 124.
 Petilius Cerealis 102.
 Petronius 124.
 Petrus Patricius 187.
 Philostorgios 192.
 Philostratos 169.
 Phlegon 142.
 Piso 30.
 C. Plinius Secundus 105.
 C. Plinius Caecilius Secundus 120.
 Plutarch 114.
 Polyaeos 146.
 Polybios 24.
 Pompeius Trogus 92.
 T. Pomponius Atticus 61.
 Pomponius Mela 96.
 Pontificum libri 9.
 M. Porcius Cato 20.
 Porphyrios von Tyros 164.
 Poseidonios 64.
 A. Postumius Albinus 16.
 Priscianus 114. 180.
 Priscus 184.
 Prokopios 188.
 Prosper Aquitanus 172.
 Ptolemaeus, Claudius 147.

 Ravennatische annalen 173.
 Rufus Festus Avienus 126.
 Rufus Festus 135.
 P. Rutilius Rufus 51.

 C. Sallustius Crispus 56.
 Scriptores historiae Augustae 131.
 Sempronius Asellio 37.
 C. Sempronius Tuditanus 32.
 Seneca 124.
 Septimius Severus 129.
 Servilius Nonianus 104.
 Servius 170.
 Silius Italicus 124.

 Sokrates schol. 192.
 Sozomenos 192.
 Spartianus 132.
 Statius 124.
 Stephanos von Byzantion 191.
 Strabo 90.
 C. Suetonius Tranquillus 125.
 Suetonius Paullinus 102.
 Sulpicius Severus 171. 112.
 Symmachus 170.
 Symmachus d. j. 175.

 Tabula Peutingeriana 135.
 M. Terentius Varro 71. 61.
 Themistios 169.
 Theodoretos 192.
 Theophanes von Byzanz 190. von My-
 tilene 167.
 Theophylaktos 190.
 Tiberius 101.
 Timogenes 85. 93. 95.
 Titus 103.
 Trebellius Pollio 132.
 Trogus 92.
 M. Tullius Cicero 72.
 M. Tullius Tiro 73.

 Valerius Antias 44.
 Valerius Maximus 94.
 M. Valerius Messala 100.
 Vegetius 178.
 Velleius Paterculus 81.
 Venantius Fortunatus 181.
 Vennonius 33.
 Vergilius 123.
 Verrius Flaccus 118.
 Vespasianus 102.
 Victor von Tunnuna 174.
 Victor von Vita 174.
 Vipstanus Messala 102.
 Ulpianus 167.
 L. Voltacilius Plotus 49.
 P. Volumnius 101.
 Vopiscus 132.
 Vulcatius Gallicanus 132.

 Xiphilinos 154.

 Zonaras 155.
 Zosimos 182.

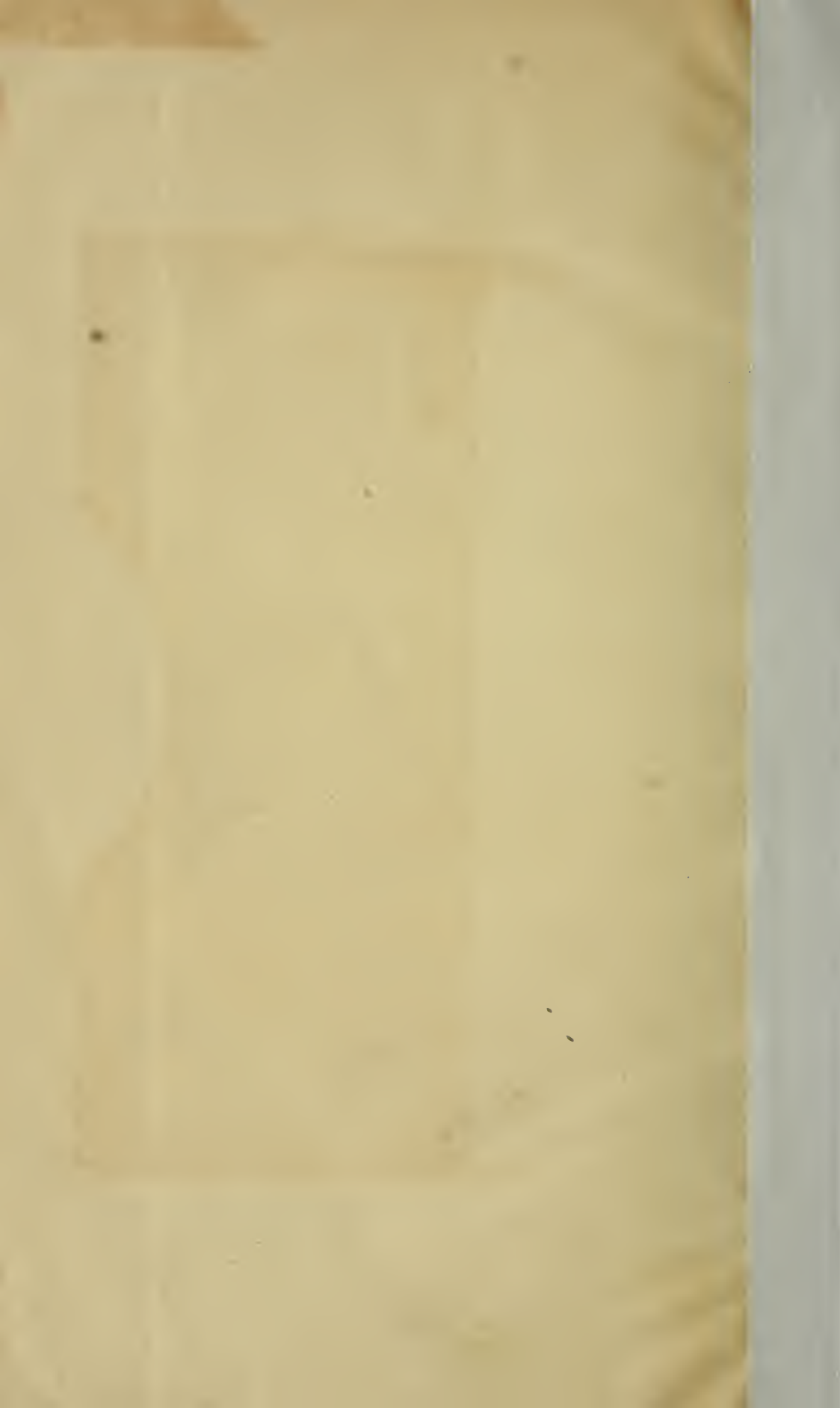

182008

HCL

S

Author Schaefer, Arnold Dietrich

Title Abrisz der Quellenkunde der Griechischen und Römischen Geschichte.

DATE

NAME OF BORROWER

University of Toronto Library

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

